

MASARYKOVA UNIVERZITA

Filozofická fakulta

Lexikální inovace
Dynamika šíření identitárních neologismů

Habilitační práce

Brno 2018

Alena Polická

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem habilitační práci vypracovala samostatně a použila pouze citované zdroje.

V Brně, dne 10. července 2018

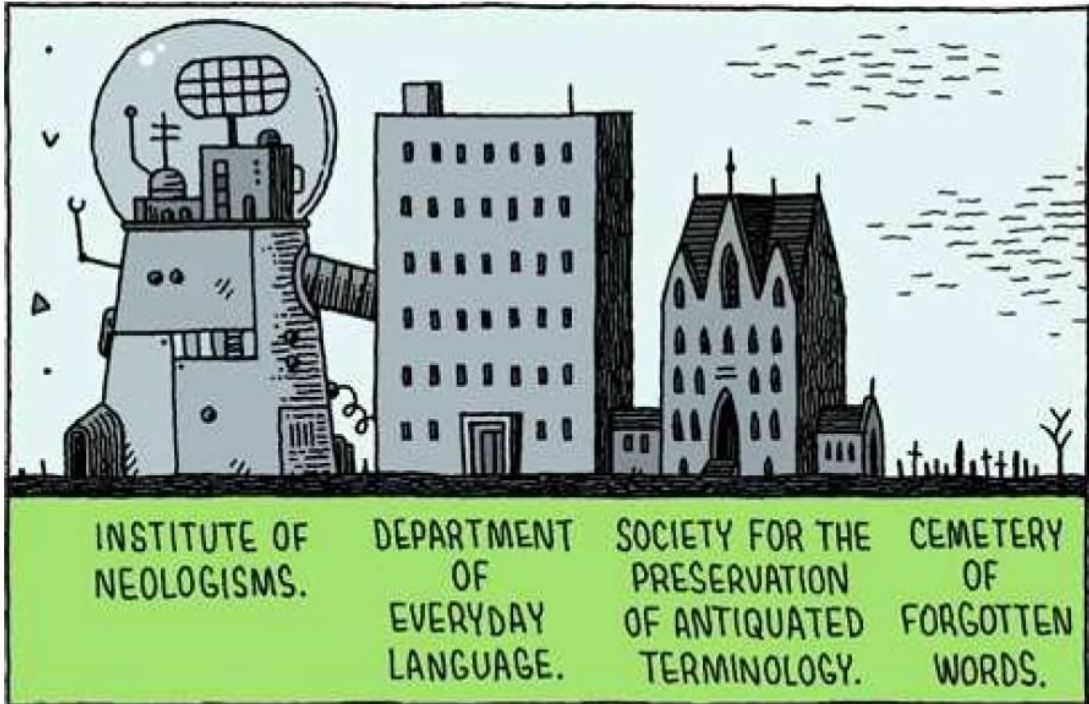
Poděkování

Za umožnění výzkumných cest do Francie a podporu dílčích projektů, které vyústily v tuto monografii, děkuji Grantové agentuře České republiky (grant číslo 405/09/P307 *Expresivita ve slangu mládeže na pozadí hledání vlastní a skupinové identity*) a Filozofické fakultě Masarykovy univerzity (granty číslo 21 0316–IRP a MUNI/21/POL/2015).

Za cenné připomínky k rukopisu plánované publikace habilitačního spisu předem děkuji oběma recenzentům.

Za důvěru ve zdárné dokončení práce a neskonalou trpělivost pak děkuji kolegům a své milující rodině.

Věnováno všem mým Františkům

© Tom Gauld

© Larbi 04

OBSAH

Úvod	9
1. SOCIOLEXIKOLOGIE A SOCIOLINGVISTIKA INOVACÍ	13
1.1 Temporalita v proměnách jazyka a metody uchopování synchronie	20
1.1.1 Možnosti synchronního zkoumání jazyka	22
1.1.2 Limity synchronního zkoumání jazyka	29
1.1.3 Algoritmus pro popis synchronní dynamiky jazyka	35
1.2 K paradigmatům jazykové změny	39
1.2.1 Jazykové inovace v pojetí raných sémantiků	51
1.2.2 Pionýři sociolingvistiky a sociolektologie ve Francii	66
1.2.3 Sociosémantika a kontinuita Meilletova odkazu	73
2. HISTORIE LEXIKÁLNÍCH INOVACÍ VE FRANCII	81
2.1 Debaty o nových slovech před vznikem termínu neologismus	85
2.2 Neologické období neologismu	89
2.3 Neologie za Revoluce a revoluce v neologii	98
2.4 Neologie a anglicismy	107
2.5 Vztah neografie a sociolektografie	112
3. KAPITOLY ZE SOCIOLEXIKOLOGIE	134
3.1 Příznakovost a expresivita ve francouzské lexikografii	137
3.1.1 Vymezování příznakovosti ve francouzské lexikografické praxi	139
3.1.2 Uživatelský pohled na funkčnost příznaků u substandardního lexika	145
3.1.3 Lexikální expresivita a paradoxy jejího zpracování	148
3.1.4 Vývoj značkování ve vybraných referenčních slovnících	154
3.1.5 Záporná expresivita pejorativ a vulgarismů ve slovnících včera a dnes	164
3.1.6 Depopularizace oblíbené lidové zkratky <i>pop.</i>	171

3.1.7 Resémantizace hovorové zkratky <i>fam.</i> a revitalizace <i>arg.</i> v kombinované variantě <i>arg. fam.</i> _____	176
3.2 Od metalexikografie k metasociolektografii a lexikometrii: neologie ve slovnících a v korpusu rapových textů _____	180
3.2.1 Nová hesla ve všeobecných referenčních slovnících: lexikální inovace, nebo renovace? _____	181
3.2.2 „S/d příznaky“ v komparaci korpusů všeobecných slovníků _____	185
3.2.3 Přidělování zkratky <i>arg.</i> ve všeobecných slovnících _____	189
3.2.4 Argotismy mezi vyřazenými hesly _____	195
3.2.5 Komparace se specializovanými slovníky sociolektů _____	197
3.2.6 Lexikometrické srovnání s korpusem rapových textů RapCor _____	203
3.2.7 Několik statistických údajů závěrem _____	208
3.3 Rap v sociolexikologickém výzkumu _____	210
3.3.1 Hypotéza šíření lexikálních prostředků skrze rap: korpus RapCor a testovací lexém <i>bol(l)os(s/se)</i> _____	214
3.3.2 Identitární neologismy a jejich evaluace dotazníkovou metodou _____	218
3.3.3 « Si si la famille. » aneb fatém <i>si si</i> v identitárním kontextu _____	224
3.3.4 « La bicrave est dans ma tête... » aneb resémantizovaný romismus _____	230
3.3.5 « Dans ma werss, laissez-moi rêver... » aneb difuze rezolektálního slova _____	238
3.3.6 Hypotézy šíření neologismů v dlouhodobé perspektivě _____	242
3.4 Cirkulace lexikálních inovací u příměstské mládeže a v rapu: případ teritoriální apropriace v departmentu Val-de-Marne _____	244
3.4.1 „9.4 reprezentuje“ : rap a projevy teritoriální appropriace _____	245
3.4.2 Makrotoponymické (p)reference a jejich šíření v prostoru a čase _____	251
3.4.3 Evaluace lexikální kreativity rapových textů v médiích a u posluchačů _____	258
3.4.4 « En mode 9.4, gros » aneb difuze skrze rap z Val-de-Marne _____	263
3.4.5 Lexém <i>werss</i> v časosběrné perspektivě _____	269
3.4.6 Symboly a stigmata předměstské mládeže _____	274

3.5 Časoběrný výzkum difuze neologismu <i>bol(l)os(s/se)</i> _____	276
3.5.1 Dotazník papírový či elektronický? SWOT analýza použitých kvantitativních metod sběru dat _____	280
3.5.2 Etapizace výzkumu difuzní dynamiky neologismu <i>bol(l)os(s/se)</i> od mikrosond k makrovýzkumu _____	287
3.5.3 Vzorkování pomocí kvantitativního sběru _____	293
3.5.4 Časoběrné sledování vývojových tendencí _____	303
3.5.5 Osud jednoho neologismu od hapaxu po slovníkové heslo _____	307
 Závěr _____	 312
 Bibliografie _____	 319
Autocitace _____	319
Použitá literatura _____	321
 Seznam použitých zkratk _____	 348
 Seznam grafů, diagramů, map, obrázků a schémat _____	 349
 Seznam tabulek _____	 351
 Rejstřík jmenný _____	 352

Úvod

Ut silvae foliis pronos mutantur in annos,
Prima cadunt: ita verborum vetus interit aetas,
Et iuvenum ritu florent modo nata vigentque.

Quintus Horatius Flaccus: *De arte poetica. Epistola Ad Pisones*

≈

Stejně jak barevný šat rok za rokem střídají lesy,
jak první snáší se list, tak hynou i uvadlá slova
a čerstvě vylíhlé pokolení se čile má k světu.

Překlad Dany Svobodové: *O umění básnickém* (2012: 16–19)

Nová slova obecně a lexikální inovace u mladé generace především fascinovaly lidstvo odedávna. Punc novosti a s ní spojené i jisté tajuplnosti si tyto složky lexikonu nesly po určitou dobu a v určitých vrstvách společnosti stejně jistě, jako s sebou nesly pohrdání a výsměch ty nejkřiklavější z výtvorů kreativity jednotlivců či konivence skupin. Jelikož jsou ale tyto projevy, často efemerní, zároveň i silným motorem jazykového vývoje, nezůstaly v pozadí vědeckého zájmu.

Zatímco tzv. *droit d'être* („právo na existenci“) neologismů různých typů intelektuální elita ve společnosti zpochybňovala většinou vždy jen z hlediska esteticko-puristických obav, zato ale téměř kontinuálně, o tzv. *droit de cité* („právo na přijetí“) inovací mezi centrální, resp. prioritní osy výzkumu začali lingvisté „bojovat“ až relativně nedávno. Metodologické problémy s přímým přístupem k jazykové kreativitě mladé generace a k prvním fázím konstituování nových tvarů a významů slov ostatně dnešní sociolingvistika řeší stále.

Předkládaný habilitační spis navazuje na závěry naší disertační práce obhájené v roce 2007 (knižně Podhorná-Polická 2009), které prohlubuje a nově rozpracovává s ohledem na individuální výzkum i dílčí týmové projekty řešené v postgraduálním období.

V této práci si klademe za cíl nastínit současné trendy výzkumu substandardní úrovně francouzštiny, která bude zkoumána z hlediska lexikonu jednak ve spontánní komunikaci mládeže a jednak v mediálním prostoru. Prostředkem šíření lexikálních inovací vznikajících v prostředí mládeže je především hudební žánr rap. Ten je pro sociolingvistu důležitým zdrojem informací pro pozorování společenských postojů dnešní multietnické francouzské mládeže a pro lexikology pak skýtá bohatý neologický materiál.

Téma nastoluje obecné strukturalisticko-funkcionalistické jazykovědné otázky, především ale otázky sociolingvistické, lexikologické a metalexikografické. Současně si vynucuje i přesahy interdisciplinární, a to zejména do sociologie, psychologie a geografie. Pod neologickým označením sociolexikologie propojujeme metody zkoumání a terminologii francouzské urbánní sociolingvistiky s poznatky lexikologickými, zejména co se týče podmínek vzniku a šíření generačně příznakových neologismů u mládeže. Vzhledem k tomu, že naše práce je představena v českém prostředí, ale zabývá se francouzským materiálem, pokládáme přitom za potřebné naznačit i rozdíly chápání v obou lingvistikách.

Habilitační spis je rozdělen na tři části. V obecně jazykovědném teoretickém úvodu s názvem **Sociolexikologie a sociolingvistika inovací** bude pozornost věnována synchronní dynamice jazyka, problémům definice jazykové změny a časového vymezení synchronních jazykových jevů, bez nichž nelze koncept neologie vědecky uchopit. Detailněji bude prezentována především difuzní teorie, kterou lze aplikovat na sociolingvistiku lexikálních inovací u mládeže. V historických souvislostech budou představeny klíčové teze raných sémantiků, kteří ve Francii konstitovali terminologii pro popis neologismů a především neosémantismů a také

přínosy prvních sociolingvistických a sociolektologických studií, které byly popisem jazykové změny motivované.

Ve druhé části, nazvané **Historie lexikálních inovací ve Francii**, se historickým průřezem od nejstarších doložených výskytů metalingvistických termínů *neologismus*, *neologie*, *neolog* a adjektiva *neologický* ve francouzské literatuře a posléze ve slovnících pokusíme doložit vlnu emocí, které vzbuzovala a často ještě vzbuzuje otázka spontánního, nekontrolovaného transformování lexikonu. Zároveň bude pozornost věnována styčným bodům slovníkového zaznamenávání neologismů, tzv. neografie, se zaznamenáváním sociolektů, tzv. sociolektografie.

Kapitoly ze sociolexikologie je název třetí části práce, která prezentuje pět případových studií, které umožní verifikovat výše uvedené teoretické koncepty. V převážné většině případů jsou studie exemplifikovány na francouzském jazykovém materiálu, místy s doplňujícími českými příklady. Kromě terminologického aparátu lexikografického bude pozornost věnována především sociolingvistice mládeže a jejímu ukotvení ve frankofonní lingvistice. Obsahově tato nejširší kapitola práce vychází zejména z problematiky řešené již v průběhu doktorského studia (univerzália mluvy mládeže na materiálu participačního pozorování, rozhovorů a dotazníkových šetření ze dvou francouzských a jednoho českého odborného učiliště). Zejména problematika identitárních neologismů, které jsou pro generačně příznakové lexikum klíčové, byla rozvíjena v postdoktorském grantu (studie expresivity na materiálu získaném především dotazníkovým šetřením časosběrnou metodou a z korpusových dat, včetně vlastního korpusu rapových písní).

Nejprve bude pozornost věnována chápání příznakovosti ve francouzské lexikografické praxi v komparaci s terminologickým aparátem české jazykovědy a jejím konceptem lexikální expresivity. Na minikorpusu substandardních slov bude poukázáno na způsoby zachycování příznakovosti ve vybraných slovnících

v šedesátých letech 20. století a na vývoj přidělování příznaků o generaci později (90. léta) a v současnosti.

Ve druhé studii bude provedena komparace různých typů francouzských slovníků s ohledem na jejich zaznamenávání a hodnocení substandardního lexika, zejména slov se zkratkou označující sociolektálního původu slov – příznak *arg.* Komparace slovníků všeobecných a slovníků specializovaných na sociolekty bude doplněna frekvenční studií námi vytvářeného korpusu textů frankofonních rapových písní RapCor.

Ve dvou dalších studiích bude pozornost zacílena také na francouzský rap, konkrétně na vybrané neologismy, které přebírá a totemizuje mládež, která se s tímto hudebním žánrem identifikuje. Lze předpokládat, že rapová hudba je vektorem difuze velkého množství identitárních neologismů i konsolidátorem projevů teritoriální apropriace mezi mládeží.

V poslední studii budou prezentovány výsledky dlouhodobého výzkumu šíření francouzského sociolektického slova „*bol(l)os(s/se)*“, a to zejména s akcentací na metodologické aspekty sběru dat. Cílem je představit kombinaci metody kvantitativní s metodou časosběrnou jakožto inovativní přístup k dynamicky pojímané neologii.

Prezentovaná originální data pocházejí z výzkumu substandardní francouzštiny a vytváření korpusu mluvené francouzštiny na Ústavu románských jazyků a literatur FF MU. Materiály pro dílčí studie ve třetí části spisu byly získány individuálním výzkumem nebo v týmu spolupracovníků, především ve spolupráci s Anne-Caroline Fiévetovou z EHESS Paris a s Camillem Martinezem z Albert-Ludwigs Universität ve Freiburgu.

1. SOCIOLEXIKOLOGIE A SOCIOLINGVISTIKA INOVACÍ

La langue ne retient qu'une minime partie des créations de la parole ;
mais celles qui durent sont assez nombreuses pour que d'une époque à l'autre
on voie la somme des formes nouvelles
donner au vocabulaire et à la grammaire une tout autre physionomie.

Cours de linguistique générale selon les notes du cours de F. de Saussure ([1916] 1996a: 232)

≈

Jazyk si podrzuje z výtvorů mluvy jen minimum.
Ale těch, které přetrvají je přesto dost na to, abychom mohli konstatovat,
že úhrn těchto nových forem dává slovníku a gramatice
z jednoho období do druhého zcela novou tvářnost.

Překlad Františka Čermáka: *Kurz obecné lingvistiky* (1996b: 197)

Francouzština jako jakýkoli živý jazyk proměňovala a stále proměňuje svou podobu. Vývoj jazykového systému označovaného jako francouzština dokumentují kromě autentických psaných projevů (a pro nejnovější dobu v menší míře i nahrávek) také oficiální formy prezentace daného systému (gramatiky, slovníky, ortografické a ortoepické příručky aj.). Ať už mají preskriptivní nebo deskriptivní charakter, nevyhnou se selekci jevů ze sumy promluvových aktů mluvčích tohoto světového jazyka a valorizaci určitých jeho variant (geografických, sociálních).

Varianty v tomto procesu záměrně či nezáměrně ignorované mohou (ale nemusí) být předmětem lingvistického zájmu v budoucnu, kdy společenské transfigurace uvedou do centra jev dříve periferní, který unikal oficiálnímu popisu. Objevení „nového“ rysu jazyka tak často nebývá důsledkem rychlého rozšíření kreativního prvku, ale legitimizací dříve opomíjeného.

Na rozdíl od přírodních věd, kde např. v meteorologii fungují klimatické modely předpovědi počasí, je prediktabilita vývoje jazyka velmi malá. Přesto se lingvisté o včasné zachycení hlavních tendencí jeho proměn snaží, a to analýzou spontánní mluvy, a zejména pak studiem vyjadřování mládeže, jež je ve své podstatě předobrazem budoucího úzu.

Z „výtvorů mluvy“ se na jazykovém trhu prosadí jen zlomek. Nejen kvůli tomu, ale i z důvodu obtížného metodologického uchopení problematiky a ze samotné povahy studovaného materiálu, byla studia mluvy mládeže (a částečně stále jsou, a to nejen ve frankofonním prostoru) dlouhou dobu považována za okrajovou a v důsledku toho méně prestižní oblast lingvistiky, zejména pak zabývají-li se pouze lexikem.

Je-li ale legitimní označit „úhrn nových forem“ mezi časovými obdobími jako důsledek **jazykové změny**, pak mají také její jednotlivé prvky, které již Ferdinand de Saussure nazýval jako **inovace**, striktně vědecky stejnou váhu, ať už jde o příznakové slovo nově zařazené do slovníku, nový produktivní sufix, novou syntaktickou konstrukci či třeba o intonační konturu.

V „bibli“ (nejen) frankofonní lingvistiky, *Kurzu obecné lingvistiky* (1916, česky 1996 v překladu F. Čermáka), nalezneme rychlým dotazem do tzv. jádra (*core*) francouzsko-české části paralelního korpusu *InterCorp*, verze 10 (Nádvořnicková a Vavřín 2017), že lemma **innovation** je v knize použito celkem 32krát v různých kolokacích. Slovo samo však v kurzu, sestaveném Ch. Ballym a A. Sechehayem ze zápisků Saussurových žáků, není definováno jako termín.

V moderní francouzské lexikologii jsou označení *innovation lexicale* („lexikální inovace“) a *néologisme* („neologismus“) brána jako **synonyma** (viz Walter 1991, Sablayrolles, ed. 2003 aj.), z čehož je patrné, že inovace je hyperonymním označením neologismu.

Lingvistickou definici termínu inovace nalezneme v českých, obecně jazykovědných textech spíše zřídka a shodou okolností opět u F. Čermáka. Ten inovaci v závěrečném „Slovníku lingvistických termínů“ souborné monografie *Jazyk a jazykověda. Přehled a slovníky* (Čermák 2011: 282) definuje jako: „nový jev v jazyce **včetně neologismu**; proces vstupování nových jevů do jazyka“. Námi vytučněnou částí Čermákovy definice chceme poukázat na fakt, že inovace je nutno chápat i v českém prostředí jako hyperonymum (jazyková inovace může být nejen lexikální, ale i hlásková či skladebná). Toto hyperonymum se navíc zdá být méně pojmově zatížené oproti všudypřítomnému, ale neostře vyhraněnému hyponymnímu termínu neologismus, který asociuje většinou jen izolované slovo.

Do českého bohemistického prostředí zavedla Olga Martinová dichotomii **neologismus** (pro konkrétní jevy) *versus* **inovace** (pro jevy systémové; Martinová 1983: 11, 28 a 160; Martinová a kol. 2005: 8 aj.). Konstatování totožného znění v *Encyklopedickém slovníku češtiny* (Martinová 2002: 285) i v *CzechEncy: Novém encyklopedickém slovníku češtiny online* z roku 2017, od téže autorky v rámci hesla *neologismus*, je ale poměrně vágní: „vymezení neologismů se rovněž řeší na základě zjišťování poměru neologismů a inovací“ (Martinová 2017). Praktičtější se jeví řešení, které navrhuje Božana Niševa (2014), když tyto termíny neklade do přímé opozice, ale systematicky hovoří o **inovačních procesech** nebo **tendencích** (na sebraném neologickém materiálu jazyka médií).

V primárně nelingvistickém *Novém akademickém slovníku cizích slov* je lingvistický termín *inovace* definován po boku právníckého, ekonomického a biologického subvýznamu následovně: „a) obnovování, obnovení [...], b) zavádění, zavedení něčeho nového [...] *ling.* nový jazykový jev, nová forma v jazyce (fonetická, fonologická, morfologická a syntaktická).“ (Kraus a kol. 2005: 352).

Vynechání lexikální roviny jazyka z předchozího výčtu je zřejmě jen pouhá náhoda, která však podporuje výše nastíněnou **inferiorizační hypotézu**, tj. že lexikální změny jsou pro svou (zdánlivě) jednoduchou pozorovatelnost a rychlost šíření vnímány společností odlišně od změn ostatních jazykových rovin. Běžní uživatelé se na rozdíl od kognitivně obtížněji uchopitelných formantů jazyka většinou cítí jistí v epilingvistických evaluacích izolovaných slov. Jazykové inovace, zejména u mladé generace, berou jako zábavné a neškodné rozptýlení, případně jako zdroj znepokojení nad směrem pravděpodobného vývoje jazykového úzu v blízké budoucnosti.

Mluvíme-li o jisté marginalitě subdisciplíny lexikologie, tedy zavedeného jazykovědného okruhu bádání, pak je namístě obrátit pozornost i na okruh, který je stále ještě často inferiorizován pro svou relativní „mladost“, ale i metodologicko-teoretický rámec, který jej definuje. Tímto okruhem máme na mysli **sociolingvistiku**. Díky svému socio-prostorovému chápání variací a frekvencí struktur u jednotlivců i skupinovému chápání funkcí jazyka v interakcích mezi mluvčími jde o vědní odvětví zastřešující unikátní interdisciplinární přístupy na pomezí lingvistiky, psychologicko-sociálních věd, geografie a statistiky.

Jak podotýká Čermák, až sociolingvistika dokázala rozpoznat řešení tzv. **saussurovského paradoxu**, který je tímto autorem definován jako „rozpor mezi nezpochybnitelnou existencí pevného systému (langue) a probíhající variabilitou jazyka, která pevnost systému jakoby oslabuje“ (Čermák 2011: 316). Sociolingvistika tímto ukázala, že „dosud zdánlivě nedůležitý a marginalizovaný problém jazykové variability je ve skutečnosti zcela zásadní“ (*idem*: 47).

Je vhodné zmínit, že nadužívání prefixu **socio-** je v jazykovědě opakovaně připomínáno jako redundantní, a to především sociolingvisty samými (Gadet 2004, Mortureux 2000 aj.). Sociolingvistika zůstává lingvistikou za všech okolností, bez člověka a jeho sociální interakce lze vědecky bádát těžko, snad jen je-li jazyk generován strojově.

Generativismus a jeho ambice v 60. letech 20. století ale způsobily, že v reakci na vzrůstající formalizaci lingvistiky bylo označení *sociolinguistics* téměř programově

přijato na osmítýdenním semináři Summer Linguistic Institute v roce 1964, jak připomíná Fishman (1991).

Cílem této monografie je představit soubor přístupů, které se věnují dynamickým jevům v lexikonu s ohledem na sociolingvistické aspekty sběru a popisu (nejen generačně) příznakových slov. Navrhujeme označit tuto „sociolingvistiku v lexikologii“ termínem **sociolexikologie**. Označení sociolexikologie preferujeme pro jeho ekonomičnost a budeme se jej snažit prosadit po vzoru frankokanadských terminologů. Ti cítili nutnost zavést v rámci této vědy o odborném názvosloví subdisciplínu *socio(-)terminologie*, která se zaměřuje na ohlasy úsilí terminologických komisí ve společnosti - tzv. implantabilitu neologismů vytvořených *in vitro* (terminology a terminologickými komisemi) mezi běžné uživatele jazyka (Gambier 1987; pro chronologický vývoj a bibliografický přehled, viz Gaudin 2003). Sociolexikologický přístup by se naopak měl zaměřovat na inovace vznikající *in vivo* (mezi uživateli jazyka), s důrazem na metodiku analýzy jejich difundování ve společnosti.

Neologismem sociolexikologie (a to jak v českém, tak i ve frankofonním prostředí) se snažíme zdůraznit variační, sociologický až obecně antropologický přístup k procesu šíření lexika. Potencialitu vzniku a užitečnost tohoto neologismu ostatně předesílá Marie-Françoise Mortureuxová: «... on ne parle pas, jusqu'à présent, de **sociolexicologie* » (= „dosud se o **sociolexicologii* nemluvílo“; Mortureux 2000: 33). Hvězdička před výrazem pro vyjádření izolovaného hapaxu figuruje v jejím dalším výkladu i záhy poté v názvu podkapitoly, po boku dalšího novotvaru, který se ale již prosadil, *socioterminologie*. Sociolexicologii definuje Mortureuxová široce, jako „sociální užívání lexikálních jednotek“ (*usage social des unités lexicales; idem*), přičemž zdůrazňuje, že studie tohoto typu existují v lexikologii a částečně i v lexikografii, kde je tento „hluboce sociolingvistický přístup“ nutný pro klasifikaci tzv. *domaines / registres de langue* (= „jazykové úrovně / registry“). Utopická vize standardu a určitá uzurpace idealizovaného a odosobněného lexikonu generativisty pak vedou podle Mortureuxové k tomu, že šíření kompozit s prefixem *socio-* pomáhá

legitimizovat osamostatňování oboru, kterému by stačilo označení bez prefixu; ostatně úspěch sociolingvistiky jde bok po boku s úspěchem Chomského lingvistiky (Mortureux 2000: 34).

Jak již bylo řečeno výše, periferní lexikální materiál není nutně „nový“, proto má v sobě zjevný paradox i sám pojem inovace, zejména má-li být považován za *produkt* (nový jev) a ne za *proces* (zavádění, vstupování do systému). O tom ostatně svědčí i rozpor mezi levou a pravou částí významu b) ve výše uvedené definici hesla *inovace* v *Novém akademickém slovníku cizích slov* a ostatně i v Čermákově definici. Proces zavádění novotvarů je předmětem spíše sociolingvistického studia (hledání příčin a aktérů procesu), zatímco výsledek, tedy ustálený nový prvek, je naopak předmětem lingvistického (lexikologického) studia.

V praxi hrají marginální roli jak ojedinělé výskyty slov v textovém korpusu – tzv. hapaxy (z lat. *hapax legomenon*), tak i v řeči nahodile zaznamenané okazionální kreace. Většinou totiž musí být daný novotvar frekvenčně dostatečně atestovaný, aby byl „hodný“ popisu lingvisty. Ideálně by měl pak spadat do některé ze slovtvorných kategorií, které načrtávají inovační tendence, což ale neplatí právě pro mnohé identitární neologismy, charakteristické právě svou nápadností a nesystémovostí.

Výše jsme naznačili dvojí marginalizaci disciplín, které budou předmětem této monografie: lexikologie (substandardu) a sociolingvistiky (jazyka mládeže). Tato relativní marginalizace v rámci jazykovědy má ale tu výhodu, že při jejich studiu není lingvista přesycen teoretickými paradigmaty. Ta jsou typická pro jiné jazykovědné disciplíny a značně komplikují vědeckou kooperaci mezi různými „školami“ a potažmo i internacionalizaci výzkumu. Čermák jako jeden z otevřených problémů lingvistiky vidí právě potřebu usmíření a integrace lingvistických teorií, protože „v žádné jiné vědě neexistuje vedle sebe takové množství syntaktických, popř. fonologických teorií“ (Čermák 2011: 244).

Pro studium tématu, které sdružuje subdisciplíny lexikologie a sociolingvistiky, se pro svou interdisciplinaritu otevírá možnost nahlížet na „nové“ v jazyce optikou ostatních hraničních věd, např. v rámci **difuzionismu**. Ten je jedním z hlavních teoretických konceptů nejen v ekonomii (viz Rogers [1962] 2003) a geografii (viz Hägerstrand 1967), ale uplatňuje se i v sociolingvistice blízké sociologii, konkrétně ve světově etablované pomezí disciplíně, tzv. sociologii inovací (viz Gaglio 2010). Dovolíme si tedy toto průnikové téma označit kalkovaným termínem **sociolingvistika inovací (SI)**, která je z principu subdisciplínou výše nastíněné sociolexikologie.

Předmětem takto inovativně označeného interdisciplinárního okruhu SI bude především revize konceptu neologie za pomoci moderních kvantitativních a kvalitativních metod. V rámci SI bude na časový aspekt – tedy relativní „novost“ jevů – nahlíženo primárně sociolingvisticky. Zajímat nás tedy bude zejména informace, kdo je nejaktivnějším šířitelem inovace a za jakým účelem lexikální novinku šíří a také jak se neologické výrazivo šíří či nikoli různými sociálními sítěmi (ve smyslu sociologickém).

Zároveň ale budeme brát zvláštní ohled na lexikologické a lexikografické aspekty studovaných jevů. Z lexikologického úhlu pohledu půjde především o otázku, jaký podtyp (sociolektálních) neologismů má největší difuzní potenciál. Z úhlu lexikografického pak půjde především o hledání interpretace pro různé formy selekce, adopce či adaptace neologismů a hledání důvodů ovlivňujících různou rychlost začleňování sociolektismů (především generačně příznakového lexika) do referenčních slovníků.

1.1 Temporalita v proměnách jazyka a metody uchopování synchronie

Les langues changent sans cesse
et ne peuvent fonctionner qu'en ne changeant pas.
A chaque moment de leur existence,
elles sont le produit d'un équilibre transitoire.

Charles Bally: *La linguistique générale et linguistique française* ([1932] 1944: 18)

≈

Jazyky se neustále mění
a mohou fungovat pouze tehdy, nemění-li se.
V každém momentu své existence
jsou výsledkem přechodné rovnováhy.¹

Ballyho „přechodná rovnováha“, Mathesiova „pružná stabilita“, Martinetova „synchronní dynamika“... to je jen zlomek označení, která jazykovědci hledali a stále hledají pro zachycení relativity „aktuálního“ stavu jazykového systému plynoucího časem (a samozřejmě i prostorem).

Na jazyk je totiž možné nahlížet jako na mentální koncept, hromadně sdílený jazykovým společenstvím, který je tímto společenstvím idealizován a tak systematicky odpoutáván od časoprostoru. Jazyk je pro Čermáka „jakožto soubor kolektivních zvyků *produkt minulosti*“ (Čermák 2011: 87, jeho kurzíva).

¹ Překlad autorky. Nebude-li výslovně uvedeno jinak, budou v textu všechny další cizojazyčné citace přeloženy autorkou této práce.

Zkoumáním konkrétních promluвовých aktů pak v synchronní projekci badatel dochází k poznání, že se v jazyce určité prvky mění ve vztahu k předchozím etapám vývoje, časově více či méně vzdáleným. Ona hojně diskutovaná **jazyková změna** je vlastně komparace diachronie a synchronie, výzkumníkova reálného „tady a teď“ s virtuálním „tehdy a tam“.

Reálně se jevící „tady a teď“ je povětšinou dobře podložené frekvenčně a zasazené do ekologického prostředí. V tzv. haugenovské metafoře (Haugen 1972) termín *écologie* do frankofonní sociolingvistiky zavádí L.- J. Calvet (1999a). Důraz je kladen na okolnosti sběru jazykových dat a na úzké provázání teorie s terénním výzkumem. Naopak nutně virtuální „tehdy a tam“ nelze zkoumat ekologicky. I když „tam“ může odkazovat k témuž geografickému prostoru jako reálné „tady“, je nutné brát v potaz, že se tento prostor v mezičase sociálně proměnil.

Ze sociolingvistického hlediska je diachronní přístup problematický nejen z hlediska okolností sběru dat v terénu. Komparační sondou do minulosti totiž není až na výjimky možné získat informace o nuancích tehdejšího jazykového povědomí, nedostává se stejné kvantity textů nebo nahrávek, atd. Dochází tedy nutně k tzv. **interpretačnímu driftu** (Eco 2005: 18).

Přesto se (socio)lingvisté snaží alespoň o přibližnou rekonstrukci předchozích stavů jazyka, bez nichž by nebylo možné ozřejmovat a usouvztažňovat tendence v započatých inovačních procesech. V následujících podkapitolách nastíníme možnosti i limity synchronního zkoumání jazyka tak, jak se jeví ve druhé dekádě 21. století, ovšem s vědomím jisté efemernosti, která pramení z neustálého vývoje teoretických konceptů a především technických nástrojů aplikovatelných na sběr a analýzu lingvistických dat. Závěrečné hledání algoritmu a schematických vyjádření synchronního konceptu si tedy klade za cíl vytvořit text trvalejšího charakteru.

1.1.1 Možnosti synchronního zkoumání jazyka

Pro zkoumání inovačních procesů v jazyce dlouho chyběl obecně akceptovatelný metodologický rámec. Sociolingvistická obec proto s nadšením přijala inovativní metodu Williama Labova, která spočívala ve zkoumání jazykové změny synchronně, konkrétně pomocí generačního srovnávání vybraných proměnných, které vykazovaly známky variability (Labov 1972; jeho výzkum hláskových změn na ostrově Martha's Vineyard podrobněji v češtině prezentuje Chromý 2014: 35–37).

Labovem prosazovaný termín „zdánlivý čas“ (*apparent time*) je jakýmsi metodologickým prototypem stroje času, který ovšem předpokládá přijetí **hypotézy dobového zakotvení**. Jde o premisu stability řečových projevů v průběhu lidského života, kdy by lidé určitého věku měli vždy ideálně reprezentovat jazyk své generace. Jak ale sám Labov (1981) později připustil, danou inovaci mohou v určité fázi přijmout všechny generace bez výjimky.

Je také nutno vzít v potaz, že mládež, zejména adolescenti, mnohé inovativní substandardní jevy ve svém vyjadřování s přibývajícím věkem opouští (Thibault 1997: 67) a přenos těchto jevů na mladší vrstevníky může, ale nemusí mít kontinuitu.

Generační změny bývají nejčastěji pozorované na lexikálním materiálu – hovoří se o **aetalektech** neboli „generačních lektech“ (z latinského *aetas* = „věk“), a to převážně v anglosaské literatuře. Jako evidentní je i mezi nelingvisty přijímán fakt, že lexikální složka je nejrychleji se měnící jazyková rovina a v rámci ní pak největší dynamiku vykazuje lexikum mládeže (např. Wintersová a Dirven u vybraných generačně příznakových slov pro tři generace Francouzů přehledně ukazují posuny mezi centrem a periferií lexikální zásoby v jednotlivých generacích; Winters a Dirven 2002: 251–252).

Vědeckých pokusů o zachycení transformujících se jazykových znaků pomocí **časoběrné metody**, kterou považujeme v lexikálních studiích za průkaznější než výše uvedený Labovův přístup, je však dosud relativně málo (viz Chambers 2009: 206–

219). Vycházejí především z generačně nediferencovaných psaných textů, vytěžovaných z internetu pomocí postupně stále více automatizovaných vyhledávačů neologismů. Ty využívají tzv. **neologické observatoře**, jakou je např. ve Francii koncipovaný projekt *Neoveille* sdružující mezinárodní tým vědců v oblasti neologické slovní zásoby sedmi různých jazyků² nebo v České republice např. Oddělení současné lexikologie a lexikografie ÚJČ AV, které vytváří, doposud pouze manuální excerpcí, elektronický neologický archiv, veřejnosti známý jako databáze *Neomat*³ (podrobně viz Goláňová 2011, nejnověji Filiačová 2016).

Automatizované excerpcce pomocí exkluze z předdefinovaných slovníků sice pomáhají nalézt potenciální neologismy, téměř výhradně se však tento způsob třídění elektronických dat dotýká změn onomaziologických a jen výjimečně lze zaznamenat také neosémantismy nebo neologické víceslovné výrazy (viz Cartier 2017; starší projekty shrnuje přehledně Radimský 2003, pro bilanci aktuálního stavu v českém prostředí viz Sláma 2017).

Příkladem snahy o uplatnění časosběrné metody v sociolektech mládeže, bez počítačové podpory, klasickou dotazníkovou metodou, může být výzkum M. Sourdota, mapující neologismy u pařížského studentstva mezi lety 1987 a 1994 (Sourdota 1997), na který metodologicky navazuje náš výzkum v téže lokalitě v letech 2010 a 2017, viz Fiévet a Podhorná-Polická (2018).

Na opačném pólu spektra užití časosběrné metody v sociolexikologii stojí projekt ročního dennodenního sledování neologismů v americkém experimentu z přelomu 2013/14, kde obrovskou materiálovou základnu tvořily zprávy na Twitteru geolokalizované do jednotlivých okresů (*county*) v USA (Grieve, Nini a Guo 2016). Takovýto **monitorovací**, též **dynamický korpus** (Kennedy 2004: 61; Šulc 1999: 13) je skvělou ukázkou synergie kartograficko-statistických metod a lingvistických dat.

² Podrobnější prezentace, viz <http://lipn.univ-paris13.fr/neoveille/html/login.php?action=login>. Jedním ze sedmi excerpovaných jazyků je i čeština, a to v rámci projektu EmpNeo, zaměřující se prioritně na neologické výpůjčky (viz Hildenbrand a Polická 2014).

³ Viz http://www.neologismy.cz/o_projektu.php.

Závěrečné tvrzení autorů, že korpus „stále není dostatečně velký, aby umožnil komplexnější analýzu lexikální variace a změny“ (Grieve, Nini a Guo 2016: 40)⁴, nicméně stojí za povšimnutí. Vede nás totiž k úvahám nad absencí reflexe mnohých exaktních vědců nad tzv. **hermeneutickým kruhem** (Gadamer 2010: 236–263, resp. pro exemplifikaci Gadamer 2011: 235–236).

Příchod korpusů typu **big data** (= „veledata“, tj. enormí objemy dat), které jsou mimořádně vhodné pro analýzy dynamicky se měnícího lexikonu (viz např. Pala a Rychlý 2011), tak vytváří zdání, že lze časosběrnou metodu aplikovat na heterogenní lingvistický materiál stále jednodušším způsobem, že tedy bude vědecky stále snadnější zachytit prchavé okamžiky výše zmiňovaného „tady a teď“. Sociolingvisticky řečeno: korpusové nástroje dnes zajisté umožňují popsat statisticky významněji a s doplňkovými metadaty i poměrně detailněji variantnost jazyka, jež často bývá vnímána (přínejmenším ve frankofonní lingvistice) jako synonymum termínu jazyková změna⁵.

Veřejně dostupné zdroje (a pro neformální komunikaci to platí především) jsou ale pouhým zlomkem z množství produkované interpersonální textové komunikace. Průběžné získávání vzorků soukromých zpráv vyžaduje velkou časovou investici a promyšlené psychologicko-marketingové strategie s předem nejistým výsledkem co do kvantity, kvality i reprezentativnosti.

O tom svědčí i výsledky mezinárodního projektu tvorby korpusů esemesek od dobrovolných dárců *Sms4science*, který má v podtitulu motto „Darujte své smsky vědě“ (*Faites don de vos SMS à la science*)⁶. Sběr proběhl pro jednotlivé regiony v Evropě (Belgie, část jižní Francie, Švýcarsko), Severní Americe (anglofonní i frankofonní Kanada) a ve francouzském zámořském departmentu (kreolofonním

⁴ V originále: “It is still not large enough to allow for a comprehensive analysis of lexical variation and change.”

⁵ Viz např. heslo *changement* (= „změna“) v *Grand dictionnaire Larousse Linguistique & Sciences du langage* (Dubois et al. [1997] 2007 : 82): « *Changement, appelé aussi variation...* » (= „Změna, nazývaná také variace...“).

⁶ Detailní popis projektu je k dispozici na adrese: www.sms4science.org.

ostrově La Réunion v Indickém oceánu) formou mediálních kampaní na univerzitách, v rádiích atd. (viz Fairon, Klein a Paumier 2006 pro první výsledky z belgického sběru, dále Cougnon a Ledegen 2010 nebo Cougnon 2015 pro diatopická srovnání). Výsledky tohoto dlouhodobého projektu (od roku 2004 proběhl první sběr v Belgii, poslední v jižní Francii roku 2011) prokazují, jak důležitou roli hraje osobní persvaze, mediální zkušenosti vědeckých týmů a v neposlední řadě i motivace účastníků projektu formou dárků (Panckhurst 2013: 97).

Za osm let trvání projektu se také změnilы ekonomické návyky uživatelů telekomunikace typu short-text-messaging: dřívější omezení 150 znaků/sms vedoucí k ekonomizaci počtu grafémů ve zprávě pro ekonomizaci ceny zprávy (stav typický pro belgický sběr v roce 2004), nahradily ilimitované smsky většiny dnešních uživatelů, nemluvě o technologických transformacích (integrováný slovník, dotyková klávesnice místo tlačítek), konkurenci mobilních aplikací typu Viber, WhatsApp, Facebook Messenger, Telegram aj. Původně synchronně koncipovaný projekt se tedy v relativně krátké době, kterou Fairon označuje jako dobu tzv. **digitální konvergence** (*convergence numérique*), stal projektem diachronním (Fairon 2011).

Nemění se ale jen návyky a nástroje, mění se společenské klima a efektivní sběr dat z osobní komunikace se v informačně zahlcené době stává stále obtížnějším problémem. Proto se v novém sběru dat pro psychologicko-lingvistické analýzy v rámci projektu *Thumbs4science* (v fr. originále *Vos pouces pour la science* = „Vaše palce pro vědu“⁷) snaží belgický tým, tvůrce a koordinátor předchozího projektu *Sms4science*, opět oslovit uživatele sociálních sítí skrze sociolingvistice dobře známé **authority** (*authorities*, Milroy a Milroy [1985] 1991). Zájem jednotlivců věnovat vědě svou nejnovější soukromou textovou komunikací posilují metodou „něco za něco“: klíčové authority, tj. učitele, by měla např. oslovit nabídka didaktických materiálů vytvořených na základě projektu *Sms4science* a authority z řad podnikových lídrů pak nabídka výher pro zaměstnance.

⁷ Kde ikona palce označuje „lajkování“. Podrobněji na úvodní stránce projektu: www.vospouces.org.

Připomeňme obdobná metodologická úskalí spojená s intruzí do intimních komunikačních sfér při sběru soukromé korespondence v českém prostředí (viz Hladká 2005), kdy se jednalo o získání materiálu pro přepisy ručně psaných dopisů z let 1990–2004. Tento transkribovaný materiál je dnes součástí *Českého národního korpusu* (dále ČNK) jako subkorpus *KSK-dopisy* (Hladká 2006), skrze webové rozhraní *KonText*⁸.

Multiplikací obdobných projektů tak získáváme stále variabilnější obraz o tzv. *parlécrit* (= „psané mluvenosti“, Jeay 1991), která má své specifické a dynamicky se proměňující rysy. Typickým příkladem může být vývoj ideogramů, které jsou přidávány do textu pro vyjádření afektivních stavů – **emotikony**. Interpunkčním emotikonům neboli smajlíkům dnes konkurují graficky propracovanější, často i oživené, tzv. **emodži** (z jap. 絵 [e] „obrázek“ + 文字 [modži] „písmo“, často zapisováno neadaptovaně s anglickou transkripcí jako *emoji*). V časoběrném šestiměsíčním experimentu na anonymizovaném materiálu více než 158 tisíc sms zpráv, sebraných od 21 studentů z USA, Tossell a kol. (2012) zjistili, že pouhá čtyři procenta esemesek obsahovala alespoň jeden emotikon. Zároveň poukazují na poročně vyšší užívání emotikonů u žen, ale naopak jejich vyšší typovou diverzitu u mužů.

Souhrnně lze konstatovat, že digitální komunikace, pro niž se v anglosaské literatuře zažila zkratka **CMO** (*computer mediated communication* = „počítačem zprostředkovaná komunikace“), umožňuje kromě dnes už klasické asynchronní komunikace (typicky e-mailová) také synchronní komunikaci (typicky chatování). Ať už probíhá v různých chatovacích fórech nebo na sociálních sítích, pro jejich blízkost reálné mluvené spontánní komunikaci a relativně dobrou materiálovou dostupnost se jí dostává trvalé pozornosti lingvistů (mj. Jandová 2006 pro češtinu, resp. Chovancová 2008 nebo Lazar 2017 pro francouzštinu).

⁸ Viz <https://kontext.korpus.cz>.

Studium **mluvené komunikace** je naproti tomu kvantitativně značně handicapované pro náročnost manuální transkripce, i když vývoj nástrojů na zpracování různých typů mluvených projevů rozhodně nezaostává za technologickým pokrokem v nelingvistických oborech věnujících se digitálnímu zpracování řečových signálů.⁹

Přechod k plně automatizované transkripci mluveného slova, včetně rozpoznání mluvčího – tzv. **ASR** (*automatic speech recognition*), pomocí integrovaných výslovnostních slovníků a jazykově-akustických modelů postupně přestává být díky interdisciplinární spolupráci utopií (*cf.* Hajič a kol. 2006: 18). Stále ale ještě platí, že ASR je usnadněním při tvorbě mluvených korpusů jen na kvalitních řečových signálech.

Z vlastní zkušenosti s tvorbou korpusu textů rapových písní *RapCor* od roku 2009 na Masarykově univerzitě¹⁰ můžeme konstatovat, že lingvisté tvořící mluvené korpusy jsou vděční za jakékoli možnosti desubjektivizace audiosignálu a zejména urychlení převodu nahrávky na text. Proto výhody synchronizace audionahrávky s přepisem v transkripčním programu *Transcriber*¹¹ využívají mnohé mluvené korpusy, např. francouzský korpus *ESLO*¹² nebo synchronní mluvený korpus neformální češtiny *ORAL2013* (Benešová, Křen a Waclawičová 2013), který tento přepisovací program využívá od roku 2008 (Benešová 2012). Naopak belgický projekt *VALIBEL*¹³ využívá pro alignování (tedy segmentované zarovnání) transkriptu a zvukové stopy programu *Praat*.¹⁴

⁹ Vývoj problematiky i aktuální výzkumný stav automatického zpracování řeči u nás dokumentují specialisté z VUT, mj. na stránkách <http://speech.fit.vutbr.cz/cs>.

¹⁰ Viz <http://is.muni.cz/do/phil/Pracoviste/URJL/rapcor/index.html>.

¹¹ Viz <http://transag.sourceforge.net/>.

¹² Zkratka pro *Enquêtes SocioLinguistiques à Orléans*; jedná se o sociolingvistický výzkum realizovaný Univerzitou v Orléansu, viz <http://eslo.huma-num.fr>.

¹³ Zkratka pro *VAriétés Linguistiques du Français de Belgique*; jedná se o korpus belgické francouzštiny, realizovaný Katolickou univerzitou v Lovani, viz <http://www.uclouvain.be/valibel>.

¹⁴ Viz www.fon.hum.uva.nl/praat.

Výčet lingvistických projektů i infromatických nástrojů pro analýzu mluvené řeči přesahuje možnosti této práce. Konstatujme pouze, že jde o jedno z nejdynamičtější se rozvíjejících odvětví synchronní lingvistiky a v posledních letech roste exponenciálně jak v České republice, tak i ve Francii.

U nás jsou v rámci ČNK od roku 2006 postupně zveřejňovány korpusy mluvené češtiny řady ORAL, naposledy 2. 6. 2017 sjednocený korpus *ORAL_v1* o velikosti 6M (Kopřivová a kol. 2017). Jiná situace je ve Francii, kde vznikaly mluvené korpusy separátně na různých univerzitách, nicméně paralelně s rozvojem nahrávacích možností již od 60. letch 20. století.¹⁵

Teprve od roku 2011 se meziuniverzitní „Konsorcium mluvených a multimodálních korpusů“ *IRCOM*¹⁶ začalo snažit o výměnu informací mezi vědeckými týmy a interoperabilitu korpusů samotných. Nutno dodat, že propojení jednotlivých mluvených korpusů francouzského jazyka po vzoru *ORAL_v1* (viz Kopřivová, Lukeš, Komrsková a Poukarová 2017), bylo dlouho utopií, a to zejména z množstevních¹⁷ a finančních důvodů (grantová podpora IRCOMu skončila v roce 2015). Prvním příslibem změny se nicméně zdá být propojení čtrnácti mluvených korpusů o velikosti 4M v projektu *ORFÉO*¹⁸ (viz Benzitoun, Debaisieux a Deulofeu 2016).

¹⁵ Viz <https://anniveslo-50ans.sciencesconf.org/>.

¹⁶ Viz <http://ircom.huma-num.fr/site/accueil.php>.

¹⁷ Pro přehled cca padesáti mluvených korpusů s francouzštinou jako primárním jazykem, viz <http://ircom.huma-num.fr/site/corpus.php?langue=Fran%C3%A7ais>.

¹⁸ Zkratka pro meziuniverzitní projekt *Outils et Ressources sur le Français Écrit et Oral* [Nástroje a zdroje pro psanou a mluvenou francouzštinu], viz <http://www.projet-orfeo.fr/>.

1.1.2 Limity synchronního zkoumání jazyka

Zamyslíme-li se nad časovými aspekty jazykového povědomí, je nutné klást si otázku, co přináší synchronní časosběrná metoda nového, kromě výše uvedeného rychlejšího a stále pohodlnějšího zachycování datového toku lidské komunikace. Vystávají minimálně dva základní okruhy (axiomy) pro strukturalistickou reflexi temporality v jazyce:

- 1) **Ze synchronie nelze vyloučit diachronii a všechny synchronní analýzy jsou *de facto* diachronního rázu.**

Toto tvrzení demonstrujeme na korpusovém sledování dynamiky lexikonu: ani sebelepší automatizace se neobejde bez lingvistického kapitálu při desambiguaci, anotaci a testování, resp. trénování korpusových dat. Tyto fáze nutně předchází automatické filtraci přes integrované lexikografické filtry vytvořené v bližší či vzdálenější minulosti. Stejně tak nejde urychlit ani analýzu sebraných dat, kde opět vstupuje do hry lingvistická kompetence toho kterého výzkumníka. I tato analýza je nutně v čase retrogradní a relativizuje tak i výše zmiňovanou „realitu“ výzkumníkova „tady a teď“.

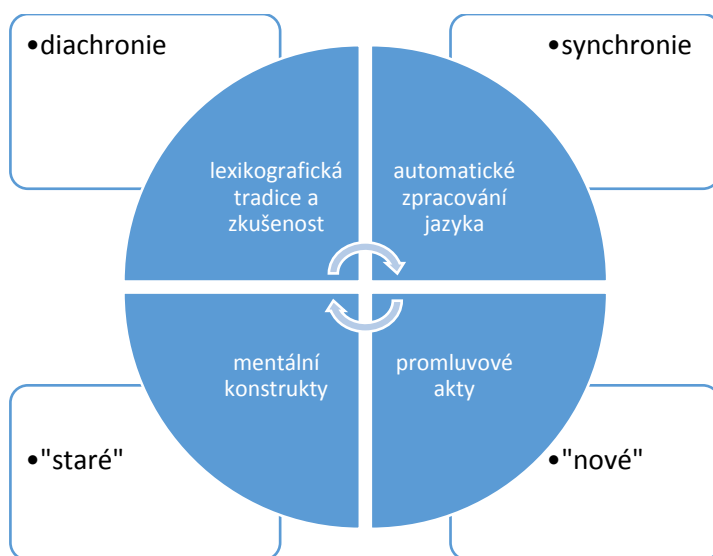
Z předchozího by se mohlo zdát, že frekvenční filtry nahradí jemnou manuální analýzu dat např. pro slovníková zpracování. Částečně je to jistě pravda a úspěchy týmů korpusových lingvistů (viz např. pro české prostředí publikace Ústavu Českého národního korpusu¹⁹) prokazují, jak nezastupitelnou roli hrají pro nenahodilou, a tudíž komplexnější deskripci jazyka statistické metody a různé korpusové nástroje (o tvorbě a vytěžování korpusů souhrnně např. Pořízka 2014).

Zdaleka ale neplatí vize sociolingvistické variantnosti, jak ji definuje Čermák: „mluvčí se neustále při svém užívání systému (v čase) v detailech postupně přeorientovávají podle měnící se frekvence na další varianty“ (Čermák 2011: 47).

¹⁹ Viz <https://ucnk.ff.cuni.cz/cs/veda-a-vyzkum/publikace/>.

Variantnost, chápána sociolexikologicky, nespočívá jen v reakci na frekvenční změnu celospolečenskou, důvody pro „změnu“ jsou komplexního geo-psycho-sociálního rázu. Změny v užívání systémových možností, tedy ve výběru z možných variant, je nutno hledat především v kreativitě idiolektu, symbolické síle sociolektu, nemluvě o normativních vzorech a migračních tocích.

Schéma č. 1 : Strukturalisticko-kognitivní rámec počítačnické lexikografie

2) „Nové“ na úrovni realizace (*parole*) analyzujeme za pomoci nutně „staršího“ předvytvořeného systému (*langue*).

Tato interakce umožňuje vynášet soudy o ukotvení na časové ose, kdy některé lexikální varianty vnímáme jako neologismy.

Zároveň také tato cyklická interakce přispívá k permanentnímu vnímání určité diskordance mezi tím, co říkáme (tzv. *pratiques*), a tím, co deklaruujeme, že říkáme + co si o tom všem myslíme (tzv. *représentations*). Možnému českému překladu po vzoru Chromého (2014: 51) jako „postoje“ se vědomě vyhýbáme, neboť jazykové „reprezentace“ jsou ve francouzské sociolingvistice chápány šířeji jako metalingvistické i epilingvistické diskurzy, které jsou mj. také důsledkem

jazykových ideologií (viz např. Guenier 1997). Dichotomie *pratiques-représentations* je ostatně pro frankofonní sociolingvistiku klíčová, nejen ve vztahu k důsledkům diskriminační jazykové politiky, tedy k otázkám variantnosti ve vztahu k normativitě a k diglosii, ale i ve vztahu k plurilingvistice.

Louis-Jean Calvet definuje jazyk daného společenství právě jako „soubor *pratiques* a *représentations*“ (Calvet 1999a: 165), které vnímá jako „systém“ neoddělitelný a samoregulující, kdy *pratiques* přispívají ke změně *représentations*, přičemž tyto jsou ale determinující pro *pratiques*. Ve slovenské (socio)lingvistice nacházíme obdobné chápání v pracích Dolníka (Dolník 2010 a 2013, zde zejména část VII) a Ondrejoviče (2008), v české lingvistice pak např. v mnoha příspěvcích ze série diskusí v souvislosti s „konceptem minimální intervence“ (rozvíjených zejména ve *Slově a Slovesnosti* od roku 2008, souhrnně viz Cvrček 2012).

Chápání *représentations* se často omezuje pouze na koncept jazykového plánování a glotopolitiku, ale operativnější je pro něj širší pojetí normy v modelu tzv. *imaginaire linguistique* (= „jazykové představivosti, názorovosti, mentální konceptualizace“), který navrhla a rozvíjela Anne-Marie Houdebinaová(-Gravaudová) (Houdebine 1982 a Houdebine-Gravaud 2002). Tento psycho-sociolingvistický a zároveň strukturalistický model dělí jazykové normy na objektivní (systémové vs statistické) a subjektivní (evaluativní, fiktivní, preskriptivní, komunikační a identitární). Posledně zmiňované **identitární normy** jsou pak v centru našeho zájmu především, neboť mají klíčovou roli ve fungování sociolektů a utvářejí tzv. *imaginaire argotique* jejich uživatelů, což vnímáme jako specifický subtyp předchozího obecného modelu, který lze dobře pozorovat např. u reprezentací spojených s označením „hantec“ v brněnském i mimobrněnském prostředí nebo u (také silně konotovaného) francouzského označení „jazyk mladých“ (viz Fiévet a Podhorná-Polická 2006).

Při analýze individuálních i skupinových norem by nemělo být zapomináno na fakt, že vhodnou sociolingvistickou intervencí lze u mluvčích z marginalizovaných prostředí potlačovat tzv. **jazykovou nejistotu** (*linguistic insecurity*, Labov 1966).

Pro frankofonní jazykový prostor, zde konkrétně belgický, definuje tento sociolingvistický koncept M. Francard následovně:

„Jazyková nejistota [je] uvědomování si rozdílu mezi idiolektem (nebo sociolektem) daných mluvčích a jazykem, který uznávají jako legitimní, neboť je jazykem dominující třídy nebo jiných komunit, kde se mluví „čistou“ francouzštinou, nezdegenerovanou interferencemi s jiným jazykem, případně jazykem fiktivních mluvčích, kteří jsou v jejich očích nositelé [preskriptivní] Normy, kterou šíří školské instituce“ (Francard 1993: 13)²⁰.

Tato definice implikuje termíny idiolekt a sociolekt zejména lexikální variantnost jazyka, zásadní roli ale v jazykové nejistotě hrají i výslovnostní odchylky od idealizovaného ortoepického modelu.

Výše naznačený sociolingvistický koncept reprezentací byl proto aplikován na fonologii francouzštiny v evropském i mimoevropském prostoru, a to v rámci velkého mezinárodního projektu *Phonologie du français contemporain* [Fonologie současné francouzštiny], rozvíjeného od roku 1999²¹. Umožnil tak revizi lokálních ortoepických norem pro didaktické a intervenční účely (viz Detey a kol. 2010; pro anglický přehled fonologie frankofonních zemí, viz Gess, Lyche a Meisenburg, eds. 2012).

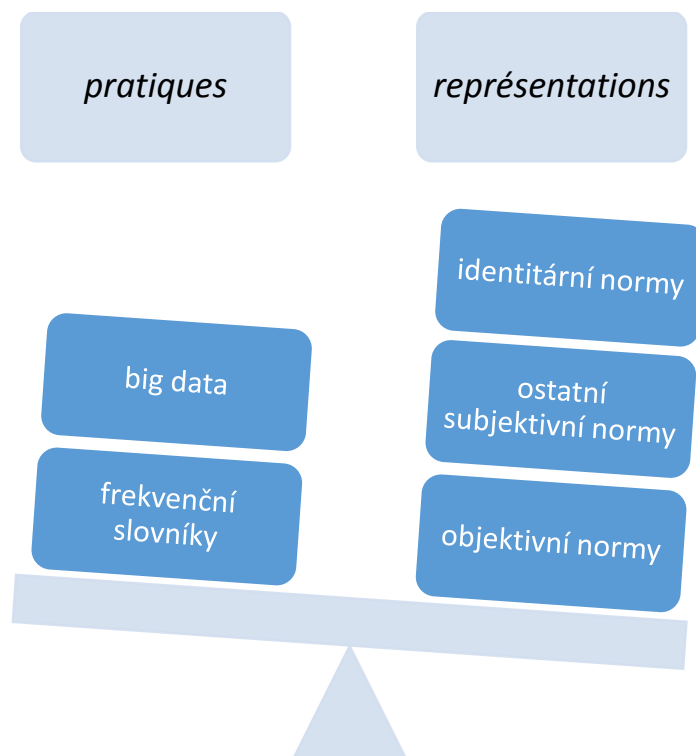
Právě aplikovaná jazykověda propojená s tzv. *recherche-action* (= doslovně „výzkum-akce“, tj. využití vědeckých poznatků v konkrétních akcích v terénu, zejména u jazykově marginalizovaných skupin mluvčích) má potenciál pozitivně transformovat vnímání regionálně-sociálních variet mluvčími na mnohých místech evropské a africké frankofonie, v kanadských frankofonních provinciích i v mnohých kreolofonních oblastech (viz Lebon-Eyquem, Bulot a Ledegen, dirs. 2012, nejnověji Ledegen, dir. 2017). Vzhledem k lokálním odlišnostem a k centralizačním tendencím

²⁰ V originále : « L'insécurité linguistique [est] la prise de conscience, par les locuteurs, d'une distance entre leur idiolecte (ou leur sociolecte) et une langue qu'ils reconnaissent comme légitime parce qu'elle est celle de la classe dominante, ou de celle d'autres communautés où l'on parle un français « pur », non abâtardi par les interférences avec un autre idiome, ou encore celle de locuteurs fictifs détenteurs de LA norme véhiculée par l'institution scolaire ».

²¹ Viz <http://www.projet-pfc.net/>.

je v současnosti ve frankofonním světě jedním z nejdynamičtějších odvětví aplikované jazykovědy právě tzv. **intervenční**, též **prioritní sociolingvistika** (podrobněji viz např. odkazy v bodě 2.4 videokurzu o fr. sociolingvistice²² – pro knižní verzi téhož viz Bulot a Blanchet 2013).

Schéma č. 2: Hledání kompromisu mezi kvantitativním přístupem empirické lingvistiky a kvalitativním přístupem psycho-sociolingvistickým

Obstarávání konzistentních dat na úrovni epilingvistické (tedy zahrnujících *représentations*) je ale i v dnešní době empirizace lingvistiky pomocí veledat (*big data*) stále podstatně obtížnější než přístup k většině *pratiques*.

²² Viz <http://www.sociolinguistique.fr/cours-3-2.html>.

Výjimkou potvrzující pravidlo jsou například sondy do obtížně přístupných sociolektů, především vězňů (viz Radková 2012) nebo producentů a konzumentů drog (viz Radková a Rausová 2015), které se opírají především o metalingvistické kompetence mluvčích i pozorovatelů zainteresovaných sociálních skupin.

Pro sběry sociolexikologických dat obecně platí, že kombinují terénní sběr *pratiques* v ekologickém prostředí a deklarací o domnělých praktikách (tzv. *représentations sur les pratiques*), častou formou (polo)řízených rozhovorů nebo dotazníkových šetření. Z metodologického hlediska pak lze za určitý pokrok považovat nástup elektronických dotazníků, jejichž využitelnost i úskalí budeme traktovat níže.

1.1.3 Algoritmus pro popis synchronní dynamiky jazyka

Chceme-li zaujmout při zkoumání lexikálních inovací psychosociolingvistické hledisko, je nutné oddělit čas fyzikální od času filozofického. Filozofické nahlížení na čas přitom zahrnuje aspekty psychologického prožívání času, zejména pak otázku neukotvitelnosti přítomnosti do konkrétního bodu. W. James hovoří o tzv. **zdánlivé přítomnosti** (*specious present*), jejíž „zadní a přední okraj se neurčitě vytrácí“ (*vaguely vanishing backward and forward fringe*; James 1890: 613).

Předchozí úvahy o diachronii v synchronii a o možných modelech uchopování dynamické jazykové reality nás vedou stále blíže k bergsonovskému chápání času. Je-li nám vštěpována představa linearizovaného času v podobě úsečky, jde o prostorovou projekci času, která dle H. Bergsona neodpovídá skutečnému prožitku časovosti, který se projevuje trváním (*durée*). Čas je dle něj „koncept bastardní, vzniklý ze vpádu ideje prostoru do domény čistého vědomí“ (Bergson [1947] 1994: 60)²³. Pro Bergsona je **trvání**, na rozdíl od zprostorovělého času, „vnitřní spojitostí vnímaných a zažívaných změn“ (Sokol 1996: 150).

Přejdeme-li od filozofie zpět do jazykovědy, je zajímavé pozorovat, že se v anglosaské literatuře u jazykové změny často vyskytuje adjektivum *ongoing change* (= „probíhající změna“). Tento fakt lze formálně interpretovat tak, že jev A postupně zaniká ve prospěch jevu B nebo se sám transformuje ($A > A'$) v rámci synchronního pozorování daného jevu.

Zkoumaný jev tedy prochází nějakým funkčním procesem, graficky v čase zaznamenaným: označme jej $f(t)$. Adjektivum funkční zde poukazuje na fakt, že tento proces není z pohledu výzkumníka k danému datu dokonán.

²³ Překlad Borise Jakovenka z francouzského originálu: « un concept bâtard, dû à l'intrusion de l'idée d'espace dans le domaine de la conscience pure » (Bergson 1889: 47).

Toto datum necht' je na časové (fyzikální) ose $t(f)$ označeno jako počáteční bod $t(f)_0$, vůči kterému výzkumník provedl (nebo měl již k dispozici) sérii šetření z předchozích období: označme je $t(f)_{-1...-n}$.

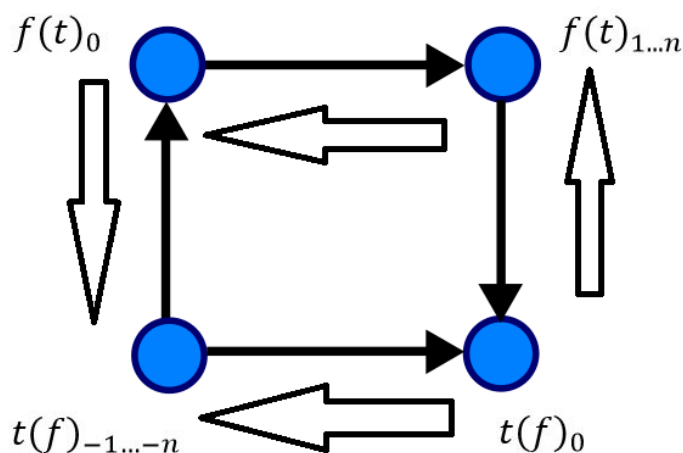
Výzkumník individuálně nebo na základě skupinového rozhodnutí či konvencí rozhodne, kam až bude sahat jeho synchronní vhléd. Tento počáteční bod hledejme na ose filozofického (funkčního) času jako $f(t)_0$ a nikoli na ose $t(f)$. Nelze totiž dost dobře říct, kterého data končí „minulé“ a začíná „přítomné“, byť k rozhodnutím je výzkumník nucen (zejména pracuje-li s „netolerantním“ počítačem, který vyžaduje stanovení této hranice explicitně).

Od tohoto bodu pak výzkumník interpretuje probíhající změnu pomocí série bodů $f(t)_{1...n}$, které vztahuje vůči dílčím etapám výzkumu (četnosti výskytu jevu), až k počátečnímu bodu $t(f)_0$.

Je-li dnes nutností hledat pro vědeckou činnost algoritmy, pak předchozí postup shrňme do jakéhosi orientovaného grafu zobrazující **zprostorovělý čas** (viz schéma č. 3). Vrcholy daného grafu budou mezní hodnoty popisovaného časového úseku zkoumání, tj. pravou hranicí bude přítomný okamžik. Tvar grafu a návrh jeho názvu - **synchronní dvorec** - je pak pouhou variací na individuální představu Husserlova „časového dvora“ (též „dvorce“, německy *Zeithof*, Husserl 1996: 40).

Orientace šipek není pro výzkumníka příliš závazná: „příběh“ zkoumaného jevu lze popisovat chronologicky i anachronicky a šipky ve vertikálním směru jsou zobrazením neustálého *va-et-vient* (tj. dynamické výměny) mezi interpretací a interpretačním rámcem.

Schéma č. 3: Náčrt „synchronního dvorce“

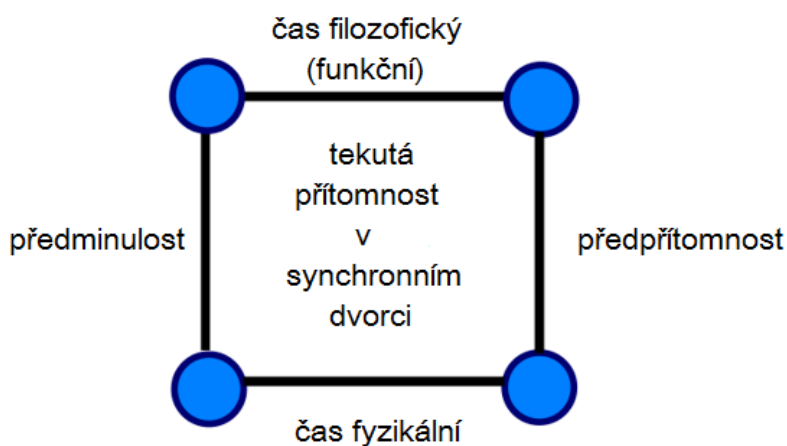

V předchozím schématu pomocí bílých šipek proto graf symetrizujeme, tj. přidáváme šipky i v opačných směrech, kterými se také může ubírat výzkumníková reflexe (tedy retrográdně a nelineárně - s přechody mezi vnímáním času fyzikálního a filozofického).

Zjednodušené výsledné schéma č. 4 odráží levopravou časovou perspektivou ukotvení synchronie ve zprostorovělém čase tak, jak ji percepčně vnímáme na pomezí filozofického a fyzikálního času.

Před neukotvitelným bodem 0, po vzoru Z. Baumana (2002) metaforicky označitelným jako **tekutá přítomnost**, lze odhadovat chování jazyka v blízké budoucnosti, zde označené jako „předpřítomnost“. Naopak za (značně subjektivním) limitem stanoveným pro synchronii nalézáme „předminulé“, tedy nedávno minulé, které v sobě ale synchronie *ipso facto* obsahuje také, jak bylo poznamenáno výše. Relativní gramatické časy, u nichž se s termíny předminulost a předpřítomnost setkáváme běžně, ostatně svým názvem „relativní“ poukazují na relativitu lidského vnímání temporality.

Schéma č. 4: Vizualizace „blízkých stavů jazyka“

Příznačné označení **blízké stavy jazyka** pro synchronní popis vývojových tendencí v jazyce použil M. Křen (2013). I v době stále zvětšujícího se objemu korpusových dat synchronního charakteru není výzkum synchronní dynamiky jazyka jednoduchý, neboť v „synchronním šumu“ mohou málo výrazné vývojové tendence zaniknout“ (Křen 2013: 170), a to zejména „v případech, kdy je frekvence pozorovaných výrazů nízká nebo kdy jsou její změny pozvolné“ (*ibidem*).

Vzhledem k transcendentní povaze časovosti a k nemožnosti zachytit veškerou lidskou komunikaci je výzkum blízkých stavů jazyka *de facto* jakýmsi neúplným vzorkováním v rámci pozorovatelného synchronního šumu, které za podmínky uplatnění pevného metodologického rámce může být částečně generalizováno pro vymezený časový rámec. Objekt vědcova zájmu se v čase a prostoru věnovaném výzkumu neustále transformuje, stejně tak se ale s postupující analýzou získaných vzorků proměňují vědecké hypotézy o daném objektu zkoumání vzhledem k tomu, jaká realita se mu výzkumem odhalila. Zkoumání synchronní dynamiky jazyka tedy předpokládá jistou míru kompromisního řešení v podobě extrapolace časoprostorového rámce a objektivizace nutně subjektivních interpretací výzkumných vzorků komparačně nebo pomocí multiplikace vzorkování.

1.2 K paradigmátům jazykové změny

Le changement linguistique est l'objectivation historique
de la créativité linguistique.

Le langage en tant que langue « devient » –
se crée – historiquement, parce que le langage est, en fait,
une activité créatrice et en même temps
une activité dirigée vers autrui.

Fr. překlad článku Eugenia Coseriu : « Le changement linguistique n'existe pas » ([1983] 1992: 14)

≈

Jazyková změna je historická objektivizace
jazykové kreativity.

Řeč se jazykem „stává“ –
vytváří se – historicky, protože řeč je v podstatě
kreativní aktivita a zároveň
aktivita orientovaná vůči druhým.

Zatímco v sociologii se vyprofiloval směr difuzionismu, který vše „nové“ nazývá souhrnně „inovacemi“, lingvistika teoretizuje o „jazykové změně“ v paradigmatu synchronně-diachronním, od kterého se nelze odprostit, stejně jako se nelze odprostit od času, prostoru či od normy – např. právě teď od současného akademického jazyka očekávaného v českém jazykovém prostoru.

Jak již bylo uvedeno v předchozích kapitolách, pojem **jazyková změna** otevírá široké pole úvah o stabilitě jazykového systému a chápání základních pojmů jako je synchronní dynamika jazyka, jazyk jako (pružně) stabilní systém *versus* socioprostorová variantnost jazyka.

Nejenže tu na sebe naráží strukturální pojetí lingvistiky a variační pojetí sociolingvistické, v rámci různých jazykovědných subdisciplín se v průběhu celého vývoje moderní lingvistiky s různou mírou diskutability prosazují různé teorie, od evolučních (např. Croft 2000), přes akomodační (cf. Auer & Hinskens 2005), až např. po explanaci pomocí metafory neviditelné ruky (Keller 1994).

Role vzrůstající prestiže sociolingvistiky se jeví být zásadní. Podle Jean Aitchisonové byla do relativně nedávné doby většina lingvistů přesvědčena, že jazykovou změnu nelze pozorovat, že jde o velmi pozvolný souvislý proces, který lze lidově přirovnat k rotaci Země, prohlubování vrásek či otevírání květů (Aitchison 2013: 37). Jako příklad sdíleného názoru, že jazykové změny jsou příliš pomalé na to, aby byly pozorovatelné za života výzkumníka, cituje Aitchisonová (*idem*: 38) pesimistické vize amerických lingvistů L. Bloomfielda (1933 – nemožnost přímého pozorování jazykové změny) a Ch. Hocketta (1958 – změny, zejména hláskové, jsou pozorovatelné jen ve svých důsledcích). I přes všechny pokroky a přísliby moderní lingvistiky, ozřejmované v kap. 1.1, však lze souhlasit s romanistou J. Holešem, že „otázky jazykových změn a vývoje jazyka patří mezi nejsložitější a nejspornější problémy jazykovědy“ (Holeš 2002: 119).

Záměrně zde citujeme zejména autory z anglosaských zemí, kde nesou desítky jazykovědných studií titul či podtitul (*language*) *change*. Není cílem této práce zabývat se jednotlivými náhledy na pestré směsí názorů na koncept jazykové změny, paradigmatu jejího zkoumání se totiž mění s ohledem na různé roviny jazyka a samozřejmě v závislosti na čase i na jazykových areálech. Předmětem našeho detailnějšího zkoumání bude primárně lexikální rovina a frankofonní areál, který je zajímavý především z historické perspektivy. Připomenutí hlavních osobností, které konstituovaly dnešní nahlížení na lexikální inovace, má význam i pro českou odbornou veřejnost, neboť k francouzsky psané jazykovědné literatuře staršího i novějšího data odkazují mnohé moderní anglicky psané teoretizace konceptu jazykové změny.

Pro dříve prestižní francouzštinu v českém jazykovědném prostoru už bohužel platí: *gallicum est, non legitur*. Tímto chceme parafrázovat nejen původní středověký citát (*graecum est, non legitur* – pro tehdy opomíjenou řečtinu), ale zejména hispanofonního autora rumunského původu Eugenia Coseria, citovaného výše, který se do francouzské lingvistiky zapsal jednak svou slavnou koncepcí normy jako mezičlánek mezi systémem a mluvou (viz souhrnně Horálek 1972), ale také rozšířenou variační kategorizací, kdy k dimenzi času (diachronii), prostoru (diatopii) a sociálního prostředí (diastatii) připojil situačně-stylovou dimenzi - diafázii (podrobněji o Coseriových inspiracích Berruto 2010: 231).

Tentýž autor si v retrospektivním (anglicky psaném) ohlédnutí za svou slavnou knihou *Sincronía, diacronía e historia: el problema del cambio lingüístico* [Synchronie, diachronie a historie: problém jazykové změny] (Coseriu 1958) vhodně posteskl: *hispanicum est, non legitur* („je to španělsky, to se nečte“; Coseriu [1983] 1992: 14).

Coseriu ve svých pracech opakovaně poukazuje na nepřesnost termínu jazyková změna, který vede do slepé uličky (*la aparente aporía del cambio lingüístico*; Coseriu 1958: 7). Je-li nutné o něm hovořit, pak mj. jako o abstrakci konkrétních individuálních jevů, které mají svůj původ v dialogu. Zavádí pro ně dichotomii **inovace-adopce**, které definuje následovně:

„...inovace není „změna“. *Jazyková změna* („změna v jazyce“) je difuze neboli generalizace inovace, tedy nutně série postupných adopcí. To znamená, že ve výsledku je každá změna původně *adopcí*.“ (Coseriu 1958: 45)²⁴

Mezi inovacemi Coseriu rozlišuje několik typů, přičemž „nechává stranou možné, ale vzácné kreace *ex nihilo*“ (*dejando de lado las posibles pero muy raras creaciones ex nihilo; ibidem*): a) alterace tradičního modelu; b) selekce mezi

²⁴ V originále: „El cambio lingüístico (‘‘cambio en la lengua’’) es la difusión o generalización de una innovación, o sea, necesariamente, una serie de adopciones sucesivas. Es decir que, en último análisis, todo cambio es originariamente una adopción“.

variantami; c) systematická kreace („vymyšlení“ forem podle možností systému); d) výpůjčka z jiného „jazyka“; e) funkční ekonomie (opomíjení nadbytečnosti v diskurzu) a tento výčet ještě nepovažuje za úplný (*ibidem*).

Zároveň Coseriu souhlasí s francouzským lingvistou A. Meillem (detailněji viz níže kap. 1.2.2 a 1.2.3), konkrétně v jeho postoji k **teorii nápodoby** neboli **imitace**, prosazovanou francouzským sociologem Gabrielem Tardem:

„Ale Meillet udělal velice dobře, když odmítl obecnou teorii „imitace“: nejedná se o oponování jednoho sociologa vůči jinému (Tarde vs Durkheim), protože adopce není akt mechanické imitace, nýbrž akt intelektuální a selektivní“ (Coseriu 1958: 46)²⁵.

Coseriu tak naráží na slavnou debatu mezi Tardem a Durkheimem z roku 1903 o podstatě sociologie a o postavení této mladé disciplíny mezi ostatními vědními obory²⁶, ale i na Tardeho ostrou kritiku Durkheimova pojetí sociologie, že společnost je sociální systém *sui generis*. Právě k této Durkheimově vizi se otevřeně hlásil Meillet se svým sociálním pojetím lingvistiky.

U Tardeho a jeho multidisciplinární teorie nápodoby se krátce zastavme, neboť v rámci reflexe o šíření neologismů u mládeže by měly být některé ideje z jeho monografie *Les lois de l'imitation* [Zákony nápodoby] z roku 1890 připomenuty, a to i proto, že jej tato kniha proslavila jakožto jednoho ze zakladatelů difuzionismu a vědecké sociální psychologie (paradoxně více v USA než doma ve Francii). Tato kniha obsahuje i kapitolu explicitně označenou „Jazyk“ (*Langue*; Tarde [1890] 1895: 277–287) a také pasáž, lingvisty přehlíženou či snad přehlédnutou, o možných lingvistických aplikacích teorie nápodoby a její věcné shody s konceptem jazykové analogie, tou dobou velice moderním (*idem*: 154–157).

²⁵ V originále: “Pero Meillet tenía mucha razón en rechazar la teoría vulgar de la “imitación”: no se trata de oponer un sociólogo a otro (Tarde a Durkheim), pues la adopción no es un acto de imitación mecánica, sino un acto inteligente y selectivo.”

²⁶ Pokus o textovou rekonstrukci a zinscenování této debaty od sociologa B. Latoura a kolektivu je k dispozici na adrese: <http://www.bruno-latour.fr/node/354>.

Sociální chování jednotlivců, jejichž sumou je podle Tardeho definována společnost, vykazuje dva základní typy – imitaci a invenci. Nutně primární z této dvojice je **invence** - po vzoru biologa Espinase a jeho pozorování mravenců pod ní Tarde rozumí princip: „*‘iniciativy jednotlivce následovanou imitací’*. Tato iniciativa je vždy inovací, protože invence rovná se [u lidí i u mravenců] odvaze ducha” (*‘de l’initiative individuelle suivie d’imitation’*. *Cette initiative est toujours une innovation, une invention égale aux nôtres en hardiesse d’esprit*; *idem*: 4 - kurzíva a uvozovky G. Tarde). Nové potřeby nebo nové uspokojení, které tyto „obrozující iniciativy“ (*initiatives rénovatrices*; *idem*: 3) přinášejí společnosti, se šíří různou rychlostí z centra vzniku novinky do periferie, a to sérií vědomých nebo nevědomých imitací „jako světelná vlna nebo rodina termitů“ (*à la façon d’une onde lumineuse ou d’une famille de termite*; *ibidem*).

Bylo by jistě zajímavé zabývat se dobovými ohlasy lingvistů na Tardeho sociologickou teorii nápodoby. Idea šíření v soustředných kruzích či vlnách, kterou Tarde v různých přirovnáních k fyzikálním jevům opakuje na několika místech knihy, nebyla totiž už tou dobou pro jazykovědce novinkou. V tehdejší lingvistice, až na výjimky výhradně historicky pojímané, byla už téměř dvě desetiletí známá Schmidtova **teorie vln** = *Wellentheorie* (Schmidt 1872), o které blíže pojednávají např. Černý (1996: 99) nebo Karlíková (2017).

Vibrační vlnové šíření invence pomocí nápodoby může být nicméně podle Tardeovy teorie zastaveno jinou vlnou imitací jiné invence a z této konfliktní situace buď vyplyne zánik jedné z inovačních vln, nebo její **adaptace**. V moderním difuzionismu někteří Tardeho následovníci hovoří dokonce o tzv. **adoptaci**. Jedná se o neologismus složený ze slov adopce a adaptace, pro ekonomické vyjádření toho, že s přijetím (tedy adopcí) nového jevu je tato imitace zároveň poupravena (adaptována) podle potřeb přijímajícího (viz Gaglio 2011: 70). Zároveň také každá přejímka je vlastně **kreativní reinterpetací** původního jevu (*idem*: 69).

Existují různé subtypy nápodob, které Tarde dělí (v rozporu s Coseriovou nepřesnou poznámkou citovanou výše) na imitace naivní či promyšlené. Vymezuje také imitaci zvykovou (*imitation-coutume*) vůči imitaci módní (*imitation-mode*), imitaci ze sympatie, z poslušnosti, ze vzdělávání atd. (Tarde [1890] 1895: 16).

Zejména **módní imitaci** přiřítá významnou roli, společně s hierarchickým postavením inovátora (*novateur*) jako autority (*leader*), kdy předpokládá kaskádové šíření invencí ve vertikálním směru směrem dolů po společenském žebříčku. Tento sociálně asymetrický směr šíření je dnes známý jako tzv. **princip top-down**. Tento jeho „zákon“ byl v konfrontaci se vzrůstající rolí odborů v tehdejší společnosti značně kritizován, jelikož jde o kontroverzní vidění společnosti rozdělené na **sociální třídy**. Dlužno dodat, že moderní sociolinguvistika se k tomuto bodu vymezuje ve francouzských podmínkách neustále (mj. François 1976, Gadet 2003; souhrnně Paveau 2008), přičemž termín sociální třídy se snaží nahrazovat co nejsystematičtěji neutrálnějším termínem **sociální sítě** (viz Milroy 1987, souhrnně v češtině viz Milroy a Gordon 2012).

Kritikové Tardemu vyčítají absenci hlubší reflexe nad frekvencí **horizontálních imitací**, tj. v rámci svého okolí, které jsou pro jednotlivce naprosto běžné v rámci symetrických sociálních sítí. Stejně tak jsou ale běžné i imitace ve směru opačném, tzv. **princip bottom-up**. Ten sice Tarde připomíná taktéž, právě v souvislosti s používáním argotu v lepší společnosti (viz níže), nicméně okrajově. *Top-down* šíření však přesto připomínáme, protože ho lze pozorovat například na šíření tzv. neologismů autorit, jak bude níže ukázáno.

Pomocí módy se jazyk může podle Tardeho „dobyvatelsky“ šířit, a to dvěma způsoby: buď literární superioritou, kterou elity jiných jazykových skupin dobrovolně přebírají a nižším vrstvám ve společnosti následně podbízejí v podobě utilitární touhy (po vzdělání či spíše zlepšení společenského postavení) nebo se také může šířit latentně svým (ekonomickým) vlivem na okolní jazyky, jejichž mluvčí nevědomky imitují tento módní jazyk přejímáním jeho lexika, syntaktických struktur, prozodie aj.

V obou případech se pak lingvistická móda stane brzy zvykem (Tarde [1890] 1895: 280–281). Tarde poukazuje ale i na opačný trend, přechod od zvyku k módě, jež s úsměvnou afektivitou demonstruje na vyjadřování mládeže:

„Tato potřeba jazykové revoluce bez důvodu, z rozmaru, je jednou z prvních epidemií módy, která zuří u dospívajících, jak to lze vyzorovat na vyšším školním stupni.“ (*idem*: 285)²⁷

S tímto výrokem samozřejmě nemohou psychologové adolescence ani sociolektologové souhlasit: generační revolta mládeže rozhodně není bezdůvodná. Psychologií mládeže ani sociolekty se ale Tarde nijak hlouběji nezabýval, ostatně i slovo *génération* použil častěji ve významu „vznikání, generování“, než ve významu „věková skupina, generace“. Touto první, převážně lingvistickou, epidemií módy mládež ale opravdu pozorovatelně prochází, a to v souvislosti s hledáním své identity - jedince v kolektivu a kolektivu ve společnosti.

Proces konstituování adolescentní identity nutně prochází skrze imitaci skupinového chování, kdy v zájmu zachování konformity s kolektivem má jedinec přirozenou snahu přizpůsobit se, zapadnout do kolektivu. Mládežnickému vyjadřování tolik připisovaná **stádnost** (*grégarité*) může být právě jedním z nejpádnějších argumentů pro přijetí Tardeovy teorie nápodoby.

„Cítit se ve společnosti dobře, to znamená přizpůsobit se tónu a módě tohoto prostředí, mluvit jeho **hantýrkou**, kopírovat jeho gesta, znamená to koneckonců bez odporu se poddat všem těm různým a nepatrným proudům vlivu okolního prostředí, proti kterým kdysi možná člověk marně plaval, a vzdát se tomu tak, aby si jeho vědomí neuvědomovalo, že se čehokoli vzdalo.“ (*idem*: 93)²⁸

²⁷ V originále: « Ce besoin de révolution linguistique sans raison, par caprice, est l'une des premières épidémies de mode qui sévissent chez l'adolescent, comme on peut l'observer dans les collèges. »

²⁸ V originále : « Se mettre à l'aise, dans une société, c'est se mettre au ton et à la mode de ce milieu, parler son **jargon**, copier ses gestes, c'est enfin s'abandonner sans résistance à ces multiples et subtils courants d'influences ambiantes contre lesquels naguère on nageait en vain, et s'y abandonner si bien qu'on a perdu toute conscience de cet abandon ». Námi vytučněno.

V této citaci, definující *de facto* pojem akulturace, vytučňujeme termín „hantýrka“ (*jargon*, česky též „žargon“), abychom ukázali na jeho relativní neutralitu a sémickou opozici vůči negativněji konotovanému termínu *argot* v akademickém úzu nelingvistů na sklonku 19. století. Jak bylo řečeno výše, termín *argot* Tarde používá v knize dvakrát, pokaždé v souvislosti s šířením imitací ve směru *bottom-up*, konkrétně když hovoří o „člověku z dobré společnosti, který kopíruje argot a ošuntělost dělníka“ (*l'homme du monde qui reflète l'argot et le débraillé de l'ouvrier; idem: 94*) a o tom, že „argotické výrazy pronikají do salónů“ (*des termes argotiques pénètrent dans les salons; idem: 234*). Tarde tedy šíření argotismů vnímá jednostranně, jako výraz dekadentní ležérnosti praktikované v tehdejších salónech jedinci, jež bychom dnešní francouzštinou označili jako *les bobos*, tj. zkráceninou vytvořenou z *bourgeois-bohème* („buržoazní bohém“).

Patrně právě elitářské, sociálně neempatické vidění světa a místy těžkopádný styl přispěly k tomu, že byl Tarde ve Francii krátce po své smrti pozapomenut, i přesto, že byl na sklonku života považován za vřelého sociologa a kriminologa (viz Leroux 2012). Toto opomíjení je v posledních dekáдах vcelku napravováno, a to vědci z různých disciplín, včetně sociolingvistů. Tardeho difuzionistické chápání společenských jevů, včetně jevů lingvistických, ovlivnilo mnohé francouzské lingvisty nepřímo, zejména skrze práce amerických sociálních jazykovědců-antropologů. Jako příklad uveďme jednak model difuzních tendencí, slavný Sapirův *drift* (Sapir [1921] 1949), ale především vizi šíření inovací z centra do periferie F. Boase (Boas [1940] 1949: 292), podle něhož má v periférii vlna slabší intenzitu než v centru, obdobně jako když se hodí kamenem do vody.

Především ale frankofonní sociolingvisté (znovu)objevují Tardeho myšlenky skrze komplexní, převážně ekonomickou, **teorii šíření inovací** (*diffusion of innovations theory*) od Everetta M. Rogerse z roku 1962. Tu lze dobře uplatnit v mnoha disciplínách: v lingvistice se uplatňuje zejména v socioterminometrii, konkrétně k „měření“ difuze nově vytvořených termínů do společnosti a jejich jednotlivých fází (viz např. Martin 1993, Hermans 1994 nebo Quirion 2006).

Nověji se Rogersova teorie zmiňuje i v sociolingvistice resp. sociolexikologii, kde ji např. Siouffi, Steuckardt a Wionet 2012 navrhuje pro explanaci módních jazykových jevů pozorovatelných v „krátké nebo současné diachronii“ (*diachronie courte et contemporaine*), např. pro pozorování šíření slov typu *buzzword*, včetně samotné této rychle zaintegrované výpůjčky z angličtiny (cf. Fiévet a Podhorná-Polická 2010 pro sousloví *faire le buzz*).

Rogers ve vzájemné komunikaci lidí vytyčuje dichotomii **homofilie** – **heterofilie**, kdy pro homofilní jednání odkazuje přímo na Tardeho model nápodoby: imitování je frekventovanější mezi sociálně bližšími, homofilními jedinci. V Rogersově teorii je ale homofilie neviditelnou bariérou pro difuzi inovací v systému (Rogers [1962] 2003: 305–308). Konstatuje, že sice síť interpersonální difuze jsou převážně homofilní (horizontální difuze), ale inovace se šíří dynamičtěji v heterofilních vztazích. Tyto vztahy mají totiž vyšší informační potenciál právě proto, že jde o komunikaci vzácnější.

Blythe a Croft (2012: 275) podotýkají, že pro vysvětlení jazykové změny bývá Rogersova teorie zahrnována do sociolingvistické literatury ve zjednodušeném, většinou tříúrovňovém modelu: *innovators* = „**inovátoři**“, *early adopters* = „**časní osvojitelé**“ a *followers* = „**následovníci**“. Lze tu pozorovat kombinaci začátku Rogersovy typologie s Labovovým ještě jednodušším, pouze dvojúrovňovým dělením na (*opinion*) *leaders* a *followers*. Toto dělení Labov uplatňuje ve své dvojdílné monografii o principech jazykové změny (2001: 356–365), přičemž termín „**názorový vůdce**“ přebírá ze slavných sociologických studií P. Lazarsfelda aj. a následně konfrontuje šíření módních vlivů s šířením jazykových inovací.

Pro naše zkoumání šíření identitární neologie je ale výhodnější připomenout Rogersovo původní, pětiúrovňové dělení aktérů podle jejich aktivity při přijímání inovací (Rogers ([1962] 2003: 279–285). Společnost je v této jeho typologii rozdělena podle reakcí na inovaci následovně (jejich zastoupení ve společnosti je vyjádřeno procentuálně v závorce): jednak na výše zmiňované *innovators* (2,5 % společnosti)

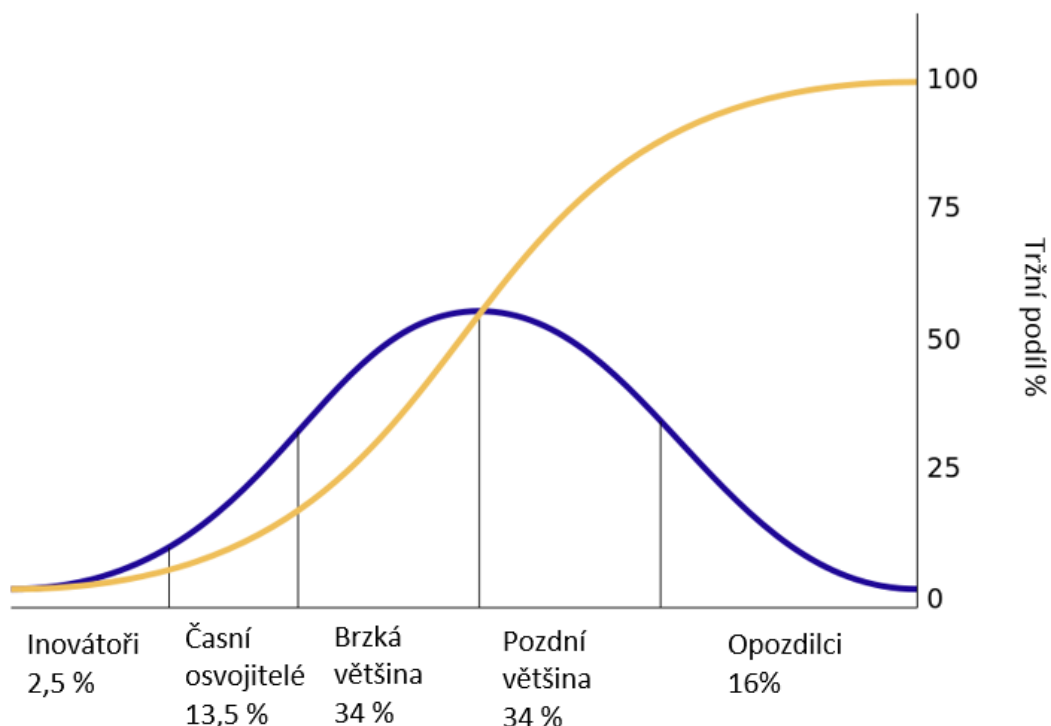
a *early adopters* (13,5 %). Dále ale už v procesu adopce, ve které předchozí kategorie vždy působí na kategorii následující, rozlišuje Rogers jemněji na *early majority* = „**časnou většinu**“ (34 %), *late majority* = „**pozdní většinu**“ (34 %) a konečně *laggards* = „**opozdilce**“ (16 %).

V marketingu i jiných sociálně orientovaných oborech je tato Rogersova typologie velmi dobře známá (např. viz Tomek a Vávrová 2008: 90–91). Kategorie opozdilců je ale u Tomka a Vávrové (*idem*: 91) ještě dále dělena na dvě podkategorie: na „opozdilce“ (13,5 %) a „**odmítající**“ (2,5 %). Tato poslední kategorie je dobře pozorovatelná v mládežnických kolektivech, kde někteří členové mohou lexikální inovaci sdílenou všemi ostatními vědomě odmítat, a to přesto, že ji pasivně znají (do inovačního procesu se tedy nepřímo zapojují).

Šíření neboli difuzi definuje Rogers jako „proces, během kterého je inovace komunikována pomocí různých kanálů mezi členy sociálního systému v čase“ (*process in which an innovation is communicated through certain channels over time among the members of a social system*; Rogers ([1962] 2003: 5), kdy musí mít inovace dostatečný potenciál pro svůj rozvoj, aby se pak lavinovitě šířila, než dosáhne určité saturace a zpomalí tempo svého šíření.

Na grafu č. 1 je reprodukováno Rogersovo schematické vyjádření průběhu difuze inovace, které je jádrem celé teorie (*idem*: 281). Toto rozložení v čase a prostoru (ve společnosti) kopíruje Gaussovu křivku normálního rozložení. Růst počtu přisvojovatelů určitého druhu inovace v čase má v kumulativním zobrazení tvar logistické křivky, často označované jako tzv. **křivka S** (*S-curve*). Ta vyjadřuje podíl inovace ve společnosti v závislosti na čase (v marketingu se hovoří o podílu na trhu, resp. o míře nasycení trhu).

Graf č. 1: Difuze inovací v čase a ve společnosti podle Rogerse

Zdroj: https://cs.wikipedia.org/wiki/Difuze_inovac%C3%AD#/media/File:Diffusion_of_inovations_curve_cz.png

Není našim cílem rozvádět do detailů obecně známý Rogersův model, ale pouze naznačit jeho aplikovatelnost na SI, včetně připomenutí některých z padesátky Rogersových postulátů (*generalizations*), které přispěly k úspěchu knihy.

Především upozorníme na dvě důležité typologie, které tato teorie rozvíjí. V první z nich Rogers rozděluje pět fází **inovačně-rozhodovacího procesu** (*innovation-decision process*; Rogers ([1962] 2003: 20–22), které se uplatňují také v procesu přijímání neologismů:

- 1) *knowledge* (též *awareness* neboli **znalost**, obeznámení s novinkou),
- 2) *persuasion* (fáze **přesvědčování**, kdy vzrůstá zájem o danou inovaci),
- 3) *decision* (**rozhodnutí** novinku odmítnout nebo přijmout, a to třemi různými způsoby: individuálním dobrovolným rozhodnutím, kolektivně nebo autoritativně, tedy direktivním nařízením shora),

4) *implementation* (**zavádění** do praxe, což zahrnuje první pokus o realizaci, včetně případného poupravení novinky – tuto obdobu výše zmiňované „adoptace“ Rogers označuje, a nutno dodat, že až pod tlakem kritiků, jako *re-invention*),

5) *confirmation* (**potvrzení** přijetí znovuopakováním, kterým se zároveň ujišťuje o správnosti svého rozhodnutí novinku přijmout, což je výsledek celého procesu adopce).

Rozdílné inovace mají samozřejmě různé předpoklady pro úspěšnost difuzního procesu. Tuto nasycenost společnosti danou inovací vyjadřuje procentuálně tzv. „**míra přijetí**“ (*rate of adoption*). Pro SI je zajímavé především to, jak Rogers definuje pět vlastností, které míru přijetí ovlivňují: 1) relativní výhodu (*relative advantage*), 2) kompatibilitu (*compatibility*), 3) složitost (*complexity*), 4) testovatelnost (*triability*) a 5) pozorovatelnost (*observability*).

Tyto atributy totiž v různých obměnách připomínají i mnozí lingvisté v souvislosti s důvody, proč některé neologismy difundují společností rychleji než jiné (*cf.* Dubucova terminologická kritéria živosti neologismů, viz Dubuc [1978] 2002, resp. Sourdotova kritéria tzv. 4B pro difuzi sociolektálních neologismů, viz Sourdoto 1998), což bude detailněji traktováno v praktické části této práce.

Po tomto interdisciplinárním exkurzu do difuzionistických teorií se ale v následujících podkapitolách vrátíme zpět do francouzské jazykovědy. Cílem bude nastínit základní sociolingvistické a lexikologicko-sémantické přístupy k otázkám dobového a sociálně příznakového lexika, zejména pak vybrané autory a publikace, které formovaly dnešní terminologii a metodologii ve francouzském, potažmo frankofonním prostoru.

1.2.1 Jazykové inovace v pojetí raných sémantiků

Změny na fonologické a syntaktické úrovni bývají obecně považovány za pomalejší než změny lexikálně-sémantické roviny, která je méně „odolná“ vůči přirozené potřebě člověka inovovat i vůči nutnosti slovně reagovat na změny technologicko-společenské. V diachronně, resp. synchronně dynamicky zkoumaném lexikonu se změna projevuje dvojitým způsobem:

1) **onomaziologicky**, kdy se nové tvary slov označují jako neologismy a v rámci nich málo frekventované tvary pak jako okazionalismy (jen v bohemistice),

2) **sémaziologicky**, kdy se nové významy slov a slovních spojení označují v české jazykovědě jako **neosémantismy** (ve francouzštině je v témže významu užíván termín *néosémie*).

Za průkopníky v systematickém popisu jazykových změn, sémaziologických především, jsou považováni francouzští filologové z konce 19. a začátku 20. století, byť nelze nezmínit souběžný vliv německých prací, zejména Wegenerovy, Paulovy či v USA Whitneyovy pro anglosaský svět (o jejich vztahu k Bréalovi, viz Nerlich 1990). Jedná se především o trojici Arsène Darmesteter, Michel Bréal a Antoine Meillet.

Tito „raní sémantici“ zasazovali debaty o příčinách vedoucích k významovým změnám nejen do tradičního rámce komparačně-historického, ale i do **rámce psychologicko-sociologického**, v souladu s paralelně se konstituujícími autonomními vědami: psychologií a sociologií. Od 60. let 19. století bývá francouzská jazykověda označována jako psychologizující, přičemž velký ohlas ve Francii vzbudily zejména Wundtovy myšlenky (k důvodům pro jejich pozdější odmítání lingvisty, viz Nerlich a Clarke 1998). V sociologii pak na Comtův pozitivismus metodologicky navázala tzv. francouzská sociologická škola kolem Émila Durkheima, v jehož tezí hledal styčné body s jazykovědou především nejmladší z výše uvedné trojice, A. Meillet a jeho žáci.

Nejprve se krátce zastavme u Bréala a Darmestetera, autorů dnes už ikonických monografií o jazykové změně z pohledu lexikologie resp. úžeji neologie: *La Vie des mots étudiée dans leurs significations* [Život slov studovaný v jejich významech] (Darmesteter 1887) a sémantiky: *Essai de sémantique (science des significations* [Esej o sémantice (vědě o významech)] (Bréal 1897), chápaných často jako milníky předdesílající novodobové nazírání na tyto jazykovědné disciplíny.

O inovátorském pohledu na filologii kontinuálně řešený problém změn významů slov a jejich existenci v jazykovém povědomí společnosti svědčí ostatně fakt, že Bréal už od konce 70. let 19. století navrhl a prosadil **neologismus sémantique** („sémantika“, vytvořený po vzoru *phonétique* z řeckého slovesa *σημαίνω* („znamenat“; *idem*: 9) pro disciplínu, které Darmesteter souběžně připravil pevný obsahový rámec svou detailní kategorizací francouzských neosémantismů.

Pátrání po prvním výskytu použití toho či onoho slova je pro neologická studia příznačné, proto si dovolueme poznámku o prvním použití slova *sémantique*. Běžně se uvádí až rok 1883, kdy se slovo *sémantique* dostalo poprvé do oficiálního vědeckého diskurzu, a to v názvu Bréalova článku: « Les lois intellectuelles du langage. Fragment de sémantique » [Intelektuální zákony jazyka. Fragmenty ze sémantiky] (Bréal 1883). Podle Bréalova dopisu z roku 1879 adresovanému italskému kolegovi A. de Gubernatisovi, který později objevil P. Ciureanu (1955; podrobněji viz Aarsleff 1981: 128), ale Bréal popisuje obsah připravované knihy pod označením „sémantika“ již touto dobou, tedy o čtyři roky dříve.

I když lze předpokládat, že Bréal používal tento neologismus ve svých přednáškách i dříve, širší rozšíření mezi lingvisty ale termín sémantika tou dobou neměl. Důkazem může být následující citace z úvodu ke knižní verzi Darmesteterovy doktorské práce z roku 1877, kde Darmesteter předpovídá, že:

„...věda o transformaci významů přinese historické psychologii, až se jednoho dne založí, nástroj nesrovnatelné síly, tato věda ale ještě není konstituována: zkrátka neexistuje. Ještě se nepřišlo na to, aby se zkoumal systematicky slovník jednoho jazyka takovým

způsobem, aby bylo možné sledovat ve změnách výrazů myšlenkové pochody. Současný jazyk bezpochyby nabídne mnoho jevů, které budou vhodné ke studiu tohoto typu...“ (Darmesteter 1877: 7)²⁹

O opatrné, ale vědomé snaze prosadit novotvar sémantika jako termín jistě svědčí i závorka v názvu Bréalovy výše uvedené souhrnné monografie (Bréal 1897). Z hlediska difuze lexikálních inovací nutno dodat, že implementace tohoto neologismu do akademického diskurzu se zdařila poměrně rychle, s maximálním nasycením trhu.

Na soustředěnější konceptualizaci (relativně synchronního) pojetí neologie ale spíše než diachronně smýšlející Bréal pracoval jeho mladší kolega A. Darmesteter, který prosazoval psycho-sociální přístup k otázkám jazykových inovací jako jeden z prvních, jak uvidíme níže. V jeho vztahu k Bréalovi je podstatné, že příčinu významových změn hledal v psychologii skupinové i individuální, za použití tzv. **organické metafory**, jak dokládá tato citace:

„...jestliže ve významových změnách nacházíme osobní příčiny, pak by tyto změny nemohly mít šanci prosadit se dlouhodobě bez toho, aby v nich našel citové a rozumové zalíbení dav, který je přijímá. Musí zde být soulad mezi psychologickým [*sic*] stavem autora a lidu: jinak neologismus nepřežije; narodí se, zazáří a vyhasne, jako rychlý meteorit, aniž by zanechal trvalejší stopu.“ (Darmesteter 1887: 89–90)³⁰

Organicisty typu Humboldta a Schleichera ovlivněná živá metafora slov, kterou Darmesteter prosazoval ostatně už v samotném názvu své práce *La Vie des mots*, byla ale hlavním bodem kritiky z pera jeho staršího kolegy Bréala.

²⁹ V originále: « ...la science de la transformation des sens, cette science qui, le jour où elle sera fondée, fournira à la psychologie historique un instrument d'une incomparable puissance, cette science n'est pas encore constituée : elle n'existe pas. On ne s'est pas encore avisé d'étudier systématiquement le vocabulaire d'une langue de manière à suivre dans les changements de l'expression le mouvement de la pensée. La langue contemporaine fournira sans doute des faits nombreux à une étude de ce genre... »

³⁰ V originále: « si les changements de sens reconnaissent des causes personnelles, ils n'ont de chance de durée que s'ils trouvent une complicité dans la manière de sentir et de penser de la foule qui les accepte. Il doit y avoir accord entre l'état psychologique de l'auteur et de celui du peuple : autrement, le néologisme ne vit pas; il naît, brille et s'éteint, comme un météore rapide, sans laisser de traces durables. »

Tuto kritiku formuloval v eseji *Histoire des mots* [Historie slov], vydané ještě téhož roku hned po Darmesteterově titulu (Bréal 1887). Výňatky z tohoto eseje pak Bréal přetiskl znovu na konci své souhrnné monografie zmiňované výše, obsahující výsledky třicetileté práce v oboru, v *Essai de sémantique* (Bréal 1897: 305–339). Organická či biologická metafora slova byla Bréalem kritizována jako snová a nevědecká projekce neživotného jevu (*idem*: 306–307), kdy naturalistické vnímání jazyka jako organismu téměř programově odsuzoval:

„Slova jsou znaky: nemají existenci o nic víc než gesta optického telegrafu nebo tečky a čárky (-) Morseova telegrafu. Říci, že jazyk je organismus, znamená zastřít věcnou podstatu a dát lidem k přemýšlení zárodek chyby.“ (*idem*: 277)³¹

Bréal se ve své koncepci jazyka naopak odkazuje k myšlence de Condillaca a ideologů, že slova jsou znaky (*signes*) a dále ji autorsky rozvíjí. Spolu s (bohužel neterminologickým) popisem hodnot (*valeurs*), parolovosti, arbitrárnosti aj. uceleně traktoval o systémových jazykových jevech, které ale jazykověda 20. století přisuzuje až F. de Saussurovi. Ten ale Bréalovu *Esej o sémantice* velice dobře znal, jak vyplývá z náčrtu recenze, která se zachovala v jeho pozůstalosti (viz de Maurovy *Dodatky* v kritické edici *Kurzu*, de Saussure 1996b: 333). Navíc Bréalovi vděčil i za místo na pařížské École pratique des Hautes Études (viz Aarsleff 1981: 126).

Zaměříme-li se na Bréalův náhled na jazykové inovace, hovoří o nich místy pozitivně, ať už jde o gramatické inovace u dětí (Bréal 1897: 8) nebo o roli jazyka obchodníků v přechodu ze syntetického na analytický systém jazyka (*idem*: 22), kdy inovace vnímá jako nevyhnutelnost vývoje jazyka (*idem*: 294). Velkou roli přisuzuje analogii, „díky níž jsme si jistí, že nám bude porozuměno, že budeme pochopeni, i když náhodou vytvoříme nové slovo“ (*grâce à elle nous sommes sûrs d'être entendus, sûrs d'être compris même s'il nous arrive de créer un mot nouveau; idem*: 86).

³¹ V originále: « Les mots sont des signes: ils n'ont pas plus d'existence que les gestes du télégraphe aérien ou que les points et les traits (-) du télégraphe Morse. Dire que le langage est un organisme, c'est obscurcir les choses et jeter dans les esprits une semence d'erreur. »

Dle Bréala má zejména mladá generace právo inovovat (*droit d'innover*), ale jen do takové míry, která je určena kulturní a vlasteneckou potřebou zůstat v kontaktu s myšlenkami předchozích generací (*idem*: 296). Tvorbu neologismů přehnanou substantivizací (zejména ve vědeckých pojednáních) či denominalizační verbalizací (*idem*: 293–294) nicméně hodnotí negativně v duchu dobového purismu, kdy s odkazem na Voltairova „ducha jazyka“ (*génie de la langue*) označuje tyto novotvary jako zbytečnosti, kterými „jejich autoři hřeší proti duchu francouzského jazyka“ (*les auteurs de ces néologismes pèchent contre le génie de la langue française*; *idem*: 294). V této stati týkající se purismu hovoří i o českém purismu (na extrémním příkladu překládání vlastních jmen německého původu do češtiny), který chápe jako legitimní očistu národa s výhledem na blízkou nezávislost (*idem*: 290).

V zápleť se pro případ francouzštiny a za použití výrazu *abus (de langue)* (doslova „zneužívání (jazyka)“), značně oblíbeného v metalingvistickém diskurzu 18. a 19. století (viz níže kap. 2.3), nevyhýbá kritice přílišného přejímání z cizích jazyků, kdy upozorňuje především na začleňování cizojazyčných výpůjček do nevhodných komunikačních situací, ve kterých může jejich použití působit jako afektovanost nebo zapříčinit nesrozumitelnost před nezasvěceným publikem (*idem*: 290–292).

„Národ, který se se sympatiemi otevírá názorům zvenčí, se nemusí obávat přijímání slov tam, kde je zvykem jimi označovat. Co je potřeba odsoudit, je zneužívání: za zneužívání lze považovat označování cizími názvy toho, pro co už označení existuje. Za zneužívání lze také považovat používání cizích slov za každé příležitosti a před jakýmkoli publikem.“ (*idem*: 290)³²

Konverzace a literatura by měla být podle Bréala srozumitelná všem, tam by byl zásah institucionálního purismu legitimní, v jiných sférách jej ale vidí naopak jako „práci zbytečnou a obtěžující“ (*œuvre inutile et gênante*; *idem*: 291;

³² V originále: « Une nation qui s'ouvre avec sympathie aux idées du dehors ne craint pas d'accueillir les mots par où celles-ci ont l'habitude d'être désignées. Ce qu'il faut condamner, c'est l'abus: l'abus serait d'accueillir sous des noms étrangers, ce que nous possédons déjà. L'abus serait aussi d'employer les mots étrangers en toute occasion et devant tout auditoire. »

cf. níže kap. 2.2–2.4). Domácí slova jsou intimní a intelektuální potřebou, což vede Bréala k tomu, že použití cizích slov v těchto kontextech hodnotí jako nemotivované až škodlivé, přičemž jeho argumentaci dominuje nacionalismus: „jsme děti velmi starého a velmi vznešeného národa“ (*nous sommes les enfants d'une nation très ancienne et très noble; idem: 292*). Jak vidno, Bréalův diskurz sice v mnohém předběhl svou dobu, v mnohém jí ale byl poplatný.

Závěrem ještě uvedme Bréalovu vizi lexikálních inovací v jazyce, kterou objektivizuje některé z výše uvedených tradicionalistických axiomů:

„Odsoudit neologismus z principu a absolutně by byla ta nejobtížnější a nejzbytečnější z obran. Každý pokrok v jazyce je nejprve činem jednotlivce, poté menší či větší menšiny. Země, kde by bylo zakázáno inovovat, by odebrala svému jazyku jakoukoli šanci se vyvíjet. Pod pojmem neologismus je třeba chápat jak nový význam dodaný starému slovu, tak slovo zcela nově vymyšlené.“ (*idem: 295*)³³.

Srovnáme-li Bréalův a Darmesteterův zájem o inovační procesy v jazyce, pak lze konstatovat, že Bréal se zabýval především otázkami změn významů slov, případně jejich zániku. Pro Darmestetera je naopak příznačnější studium faktorů geneze, konkurence a zániku slov nebo významů slov.

Na rozdíl od Bréala je také **Darmesteterova terminologie** v otázkách neologie přesnější: pojmu inovace se vyhýbá a systematicky mluví o neologii a neologismech, přičemž onomaziologickou změnu lexikonu označuje jako *néologismes de mots* a sémaziologickou jako *néologismes de signification* (Darmesteter 1887: 31). Důvodem je za prvé zmiňovaná méně terminologická a více popularizační orientace Bréalových esejí. Především ale také fakt, že Darmesteter

³³ V originále: « Condamner le néologisme en principe et d'une manière absolue serait la plus fâcheuse et la plus inutile des défenses. Chaque progrès dans le langage est d'abord le fait d'un individu, puis d'une minorité plus ou moins grande. Un pays où il serait interdit d'innover, retirerait à son langage toute chance de se développer. Par néologisme, il faut entendre aussi bien un sens nouveau donné à un mot ancien qu'un vocable introduit de toutes pièces. »

neologii věnoval soustředěnou pozornost, která si zaslouží podrobnější bibliograficko-biografický komentář.

Arsène Darmesteter (1846–1888) je ve francouzské i světové jazykovědě známý především díky zmiňované monografii vycházející z jeho přednášek na Sorbonně *La Vie des mots* (1887), jejíž první vydání vyšlo paradoxně v anglickém překladu o rok dříve (Darmesteter 1887: VII). I přes zjevnou inspiraci u rétoriků 18. století, zejména v *Traité des tropes* [Pojednání o tropách] (Dumarsais 1730), jsou Darmestetery detailní kategorizace neosémantismů natolik pokrokové terminologicky i exemplifikačně, že o něj opírají mnozí francouzští jazykovědci své kategorizace *de facto* dodnes. Svědčí o tom především mnohé učebnice pro začínající lingvisty, které s nepatrnými terminologickými modifikacemi reprodukují jeho kategorizaci metafor a zejména metonymií (Darmesteter 1887: 45–54, cf. Lehmann a Martin-Berthet 2012: 113–123 a mnohé jiné manuály lexikologie).

Pokroková byla ale už jeho doktorská práce *De la création actuelle de mots nouveaux dans la langue française et des lois qui la régissent* [O současném tvoření nových slov ve francouzském jazyce a o zákonitostech, které jej řídí] (knižně Darmesteter 1877), ve které shrnul historii jazykovědného zájmu o neologii ve Francii 17.–19. století a představil detailně jak slovtvorné procesy, tak i samotný koncept synchronního a diachronního zkoumání neologie a jeho úskalí.

„Neologismus se může studovat dvěma způsoby, pátráním po jeho příčinách nebo po slovtvorných postupech. První typ studia zajímá historika a psychologa: psycholog se ptá, proč staré slovo přestalo přesně označovat starou myšlenku, jaký posun se udál v lidovém smýšlení; historik pátrá po materiálních změnách, kterým odpovídají věcné neologismy; každé z těchto nových slov není nic jiného než znak a produkt nového jevu; je to odezva dějin v jazyce. Ale je zřejmé, že obdobná studie by byla jednak nekonečná a také vnitřně nejednotná, přinejmenším za současného stavu této části vědy.

Procesy slovo tvorby naopak vedou k jedinému, snadnému výzkumu.“ (Darmesteter 1877: 37–38)³⁴

V procesech francouzské slovo tvorby rozlišoval Darmesteter tři podtypy: vlastní francouzskou neboli lidovou (*formation française / populaire; idem: 41–167*), podle řecko-latinských modelů neboli vědeckou (*formation latine et grecque / savante; idem: 169–249*) a konečně přejímky z moderních jazyků (*emprunts aux langues modernes; idem: 251–261*). Tuto poslední kategorii ale neanalyzoval zdaleka tak důsledně jako předchozí dvě kategorie, které detailně morfoložicky systematizoval a exemplifikoval na dobově aktuálním materiálu.

Jeho pojetí neologie bylo extenzivní, což dokládá 24 stran závěrečného rejstříku nových slov citovaných v práci (*idem: 277–300*). Nová slova zde diferencně označuje oproti slovníku E. Littrého, který sice byl tou dobou novinkou (poslední díl vyšel roku 1872), nicméně koncepčně lze označit Littrého slovník za historizující a k lexikálním novinkám spíše vlažný.

Právě metodologií sběru dat a svým specifickým „terénním“ výzkumem pro svou dizertaci se Darmesteter vymykal soudobé vědě. Tehdejší Sorbonnu šokoval excerpcí lexikálního materiálu z běžného úzu, novinových článků, reklam, případně triviální literatury:

„Tato kniha udivila část Fakulty: bylo téměř skandální dovolit si přinést na Sorbonnu bez jediného slova odsouzení sbírku několika tisíc barbarismů, sebraných na ulici a v písemných dokladech, které jsou hodny ulice, v prospektech, patentech k vynálezům,

³⁴ V originále: « Le néologisme peut s'étudier de deux façons, dans ses causes et dans ses procédés de formation. La première étude intéresse l'historien et le psychologue : le psychologue, qui se demande pourquoi le mot ancien a cessé de marquer exactement l'idée ancienne, quel mouvement s'est accompli dans la pensée populaire ; l'historien, qui recherche les changements matériels auxquels correspondent les néologismes de faits ; chacun de ces mots nouveaux n'est que le signe et le produit d'un fait nouveau ; c'est le retentissement de l'histoire dans la langue. Mais on conçoit qu'une pareille étude soit à la fois infinie et sans unité propre, au moins dans l'état actuel de cette partie de la science. Les procédés de formation donnent lieu au contraire à une étude une et simple. »

v novinách za pár haléřů, v lidových nebo dekadentních románech.“ (J. Darmesteter 1890: XXIX)³⁵.

Arsènův mladší bratr, orientalista James Darmesteter, vzdal hold krátké, leč produktivní bratrově kariéře v souhrnné dvousvazkové publikaci nazvané *Arsène Darmesteter. Reliques scientifiques, recueillies par son frère* [A. D. Vědecké relikvie, sebrané jeho bratrem] (Darmesteter 1890). Kromě šokování komise metodologií sběru dat, dokládá James Darmesteter i nutnost cenzurování některých křiklavých případů neologismů z prvních verzí bratrovy práce, dnes klíčové monografie pro studium neologie 19. století. Paradoxně byla tato práce prý i tak obhájena jen díky přímluvě vlivného profesora rétoriky (Bergounioux 1986: 116).

Bratři Darmesteterové pocházeli z vážené židovské rodiny nakladatele a knihkupce v lotrinském Château-Salins, ale zajímavá je pro české publikum také informace, že z matčiny strany pocházeli z rodu pražských rabínů a nakladatelů Brandeisových. Kromě lingvistiky byl Arsène známý také jako autor různých judaistických prací.

Arsène Darmesteter ale proslul především jako spoluautor dnes již věhlasného dvousvazkového slovníku, na kterém spolupracoval s A. Hatzfeldem od roku 1871, *Dictionnaire général de la langue française du commencement du XVIIe siècle jusqu'à nos jours* [Všeobecný slovník francouzského jazyka od počátku 17. století po dnešek] (Hatzfeld a Darmesteter 1890 [1. díl, A–F] a 1900 [2. díl, G–Z], dále DGLF). První díl slovníku vyšel až dva roky po Darmesteterově předčasné smrti, kdy Hatzfeldovi pomohl práci dokončit Darmesteterův žák A. Thomas, který dopracoval zejména etymologickou část slovníku.

Arsène Darmesteter je ale hlavním autorem rozsáhlé třísetstránkové předmluvy *Traité de la formation de la langue*, která předchází slovníku v prvním díle.

³⁵ V originále: « Ce livre étonna une partie de la Faculté : elle fut presque scandalisée de voir froidement apporter en Sorbonne, sans un mot de réprobation, une collection de quelques milliers de barbarismes recueillis dans la rue et dans des productions écrites qui valent celles de la rue, prospectus, brevets d'invention, journaux à un sou, romans populaires ou décadents. »

Pedagogické přednosti této detailní lingvistické analýzy oceňuje přední francouzský metalexikograf Jean Pruvost (2006: 75–76). Pruvost upozorňuje, že slovník neměl komerční úspěch, protože byl zastíněn podstatně rozsáhlejšími slovníky Littrého a Larousse. Domnívá se také, že pro své bohaté informace sémantického a historického rázu, s jemnou hierarchizací a stojící na opravdu lingvistických základech dokázal tento slovník vychovat celou generaci studentů. Mezi nimi Pruvost zmiňuje i dva významné francouzské lexikografy 20. století Bernarda Quemadu a Josette Rey-Debovovou.

Obrázek č. 1: Homonymie a polysémie hesla *argot* v DGLF (Hatzfeld, Darmesteter a Thomas 1890: 132)

1. ARGOT [àr-gó] *s. m.*
 [ÉTYM. Origine inconnue. || 1634. Le Jargon ou langage de l'argot réformé, tiré et recueilli des plus fameux argotiers de ce temps, titre d'un livre publié à Lyon.]
 || 1° Au xviie s., l'ensemble des gueux, bohémiens et coupeurs de bourse.
 || 2° *P. ext.* Langage de convention dont se servaient les gueux, les bohémiens, etc., et, par la suite, tout langage spécial aux malfaiteurs. || *Fig.* Locutions particulières à une profession, à une catégorie de personnes. L'— des coulisses. L'— ouvrier. L'— parisien.

2. ARGOT [àr-gó] *s. m.*
 [ÉTYM. Pour ergot, § 344. (*V. ergot.*) || 1690. FURET.]
 || (*Jardin.*) Portion de branche morte laissée en taillant un arbre.

ARGOTER [àr-gò-té] *v. tr.*

Zdroj: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k206409p/>

Mimoto je DGLF u odborné veřejnosti vysoce ceněný i pro své inovativní lexikografické postupy, které ve 20. století přejímali mnozí další lexikografové (blízko této koncepci má např. *Le Petit Robert*). Heslo *argot* na obrázku č. 1 všechny tyto inovace dobře dokladuje. Jedná se především o:

- 1) začleňování datací prvních výskytů slov, případně i data jejich začlenění do toho kterého vydání *Dictionnaire de l'Académie française* [Slovníku

Francouzské Akademie] (dále DAF, detailněji viz níže v kap. 2), jelikož v době publikování DGLF sloužil DAF jako hlavní normativní zdroj,

- 2) logicko-rétorické organizování mikrostruktury slovníku, kdy je pomocí číslování hierarchizována informace o transformacích významu polysémních slov. Nejprve je uveden etymologicky nejstarší význam a poté přenesené, rozšířené a jinak modifikované významy v chronologicko-logickém sledu. Zároveň jsou důsledně oddělována homonymní slova,
- 3) typografická důslednost a přehlednost,
- 4) transkripty výslovnosti.

Nutno podotknout, že body 3) a zejména 4) sice nejsou zcela inovativní, nicméně je také uvádíme, neboť se zde jedná o vzor pro ostatní lexikografy a tento vzor dnes považujeme při práci se slovníkem za samozřejmý.

Se zajímavým zjištěním, které vypovídá o úloze neologa Darmestetera pro koncepci celého slovníku, přišel ve své komparační analýze slovníkových hesel od E do Em ve třech slovnících Michel Glatigny. Na rozdíl od dalších dvou nejdůležitějších lexikografických počínů druhé půle 19. století, spíše historizujícího *Dictionnaire de la langue française* [Slovník francouzského jazyka] od Émila Littrého (Littré 1863–1872, dále DLF) a encyklopedického slovníku Pierra Larousse *Grand Dictionnaire universel du XIXe siècle* [Velký univerzální slovník 19. století] (Larousse 1866–1876, dále GDU) je u Hatzfelda, Darmestetera (a Thomase) nejsystematičtěji používána značka dobového příznaku *Néolog*. Zatímco příznaků archaizace napočítal Glatigny u hesel E–Em v DLF pouze 35, v DGLF 126 a v GDU dokonce 193, situace se zřetelně odlišovala pro příznaky neologicity v témže vzorku E–Em, kdy Littré v DLF označil jako neologismus jen 21 hesel, Larousse v GDU jen 23 hesel, ale nepoměrně více jich nalezneme v DGLF, celkem 163 hesel (Glatigny 1998: 108). Tuto inflaci lze osvětlit z předmluvy slovníku, kde jeho autoři předesílají, že takto označují všechna slova vzniklá v 19. století (Hatzfeld, Darmesteter a Thomas: XIII).

Valentina Biscontiová při srovnání stejných tří slovníků také poukazuje na fakt, že v DGLF je poprvé neologismus definován objektivně, bez negativních konotací, tedy v čistě lingvistickém smyslu, jak ho známe dnes (Bisconti 2013: 10). Naopak u Littrého a Larousse je z obsahu slovníkových hesel neologismus a neologie patrné převzetí staré dichotomie *art / abus* („umění / nešvar“), vyhrazující negativní konotaci slovu *néologisme* (vnímaný jakožto nešvar, odsouzeníhodná zbytečnost, doslova zneužití, viz také v této kap. výše Bréal). Naopak *néologie* měla vždy konotaci pozitivní, jakožto respektované estetické umění vyhrazené intelektuální elitě (podrobněji viz níže v kapitolách 2.1–2.3).

Darmesteterova pokrokovost a objektivita v deskripci reálného úzu jsou tedy patrné i z prací kolektivního rázu. Stejně jako u Bréala ale i v jeho textech nalezneme výroky poplatné své době a jejím puristicko-elitářským vizím jazyka. V úvodních pasážích *La Vie des mots* je jazyková změna popisovaná ještě bez jakékoli evaluace:

„Každý jazyk podléhá neustálému vývoji. V každém momentu své existence je v rovnovážném stavu více či méně dlouho trvajícím a působí na něj dvě opačné síly: jedna, síla konzervační, jej drží ve svém současném stavu; druhá, síla revoluční, jej posouvá do nových směrů.“ (Darmesteter 1887: 6)³⁶

Ve 4. kapitole o filologických podmínkách změny významu už ale Darmesteter svou lítost nad (poc)hybnou silou neologismů vyjadřuje zřetelně, s odkazem na úvodní fyzikální metaforu:

„V dnešní době, v našem jazyce končícího 19. století, je důvod k obavám, že z těchto dvou sil právě síla tradice ustupuje revoluční síle, která francouzštinu vychyluje do neznámých směrů. Jsme svědky bezuzdného triumfu neologismu, který se nespokojí s tím, aby silou zaujmul své místo v jazyce, naopak násilně odhání mnohá kvalitní slova,

³⁶ V originále: « Toute langue est dans une perpétuelle évolution. A quelque moment que ce soit de son existence, elle est dans un état d'équilibre plus ou moins durable, entre deux forces opposées qui tendent : l'une, la force conservatrice, à la maintenir dans son état actuel ; l'autre, la force révolutionnaire, à la pousser dans de nouvelles directions. »

kteřá si zachování zaslouží. [...] Ale to je marná lítost [...] Jazyk se ubířá svou cestou, netečný k výtkám gramatiků i ke stížnostem puristů.” (*idem*: 119–120)³⁷

Přes rostoucí vědeckou objektivitu v popisu jazykových změn u raných sémantiků ve 2. polovině 19. století je *double discours* („projev pro i proti“, zde pro i proti neologismům) charakteristickým rysem **subjektivity ve vědeckém diskurzu**, který nalezneme nejen u Bréala a Darmestetera, ale i u jazykovědců v pozdějším období, přinejmenším v první polovině 20. století.

Na příkladu dvou protichůdných pasáží z rozmezí šesti let od téhož autora, známého specialisty na onomastiku a sociolekty Alberta Dauzata, lze ale dobře demonstrovat, že záleží především na kontextu doby a objektu argumentace. Je možná až příliš přísné nazývat tento střet objektivní deskripce se subjektivními emotivními pasážemi v autorských textech „diskurzivní schizofrenií“, jak např. *double discours* v souhrnné Bréalově monografii hodnotí Biscontiová (Bisconti 2013: 17).

U předválečného Dauzata se v kapitole « La crise de la culture française » [Křize francouzské kultury] v knize *La Défense de la langue française* [Obrana francouzského jazyka] lze dočíst, že mládež „často mezi sebou hovoří nepojmenovatelným jazykem“ (*parlent souvent un langage innommable entre eux*, Dauzat 1912: 67), přičemž nostalgicky a idealizovaně vychvaluje velmi konzervativní puristické tradice, které panovaly v rodinách ještě před čtvrt stoletím, kdy:

„sebemenší jazyková odchylka – nevhodný termín, syntaktická chyba, příliš odvážný neologismus, odbytá výslovnost – byly nelítostně vytknuty dětem a dokonce i mladým lidem; rodiče ostatně šli příkladem. Byla to spásná brzda zpomalující vývoj,

³⁷ V originále: « De nos jours, dans notre langue du XIXe siècle finissant, il est à craindre que, de ces deux forces, la force de tradition cède à la force révolutionnaire qui entraîne le français dans des directions inconnues. Nous assistons à un triomphe effréné du néologisme, qui ne se contente pas de prendre de force sa place dans la langue, mais chasse violemment nombre de mots de bonne marque qui méritent d'être conservés. [...] Mais c'est là un vain regret [...] La langue suit son cours, indifférente aux plaintes des grammairiens et aux doléances des puristes. »

který je inherentní všem jazykům, brzda pomalu působící na lid, který má vždy sklony k imitaci.“ (Dauzat 1912: 67)³⁸

Dauzat považuje právě tento rodinný tradicionalismus za důvod, proč lze bez obtíží číst autory staré tři sta let. Současní rodiče se ale podle Dauzatova názoru bojí děti opravovat a sami podléhají snobismu, když se snaží používat „módní výrazy a mluvu bulvárů“ (*langue à la mode, la langue du boulevard*; *idem*: 68). Vývoj jde pak ale příliš rychle a mládež používá „nepěknou hatmatilku“ (*charabia informe*), kterou Dauzat popisuje následovně:

„barbarský jazyk vytvořený z výrazů slangu nižších vrstev a sportovního slangu, ve kterém je syntax deformována různými násilnými elipsami, zatímco ty nejroztodivnější neologismy se lepí k nejrůznějším zkráceninám.“ (*ibidem*)³⁹

O šest let později, na sklonku prožité první světové války, už ale tentýž Dauzat v knize *L'argot de la guerre, d'après une enquête auprès des officiers et soldats* [Válečný slang, podle výzkumu u velitelů a vojáků] (Dauzat 1918) rozmýšlí nad neologismy vyprodukovanými na frontě, nad jejich difuzí mimo armádu a obecně nad konceptem neologie jednak obšírněji (celá 3. kapitola je nazvaná « Les mots nouveaux » [Nová slova]; *idem*: 67–99), ale zejména objektivněji a bez puristické axiologie.

„Copak by neologismy neměly vznikat, když je kolem tolik nových objektů a jevů, pro které se běžná pojmenování zdají být nedostatečná nebo neexpresivní?“ (Dauzat 1918: 69)⁴⁰

³⁸ V originále: « le moindre écart de langage – terme déplacé, faute de syntaxe, néologisme trop hardi, prononciation vicieuse – étaient impitoyablement relevés chez les enfants et même chez les jeunes gens ; les parents d'ailleurs donnaient l'exemple. C'était là un frein salutaire qui ralentissait les évolutions inhérentes à tout idiome, et qui agissait à la longue sur le peuple, toujours enclin à l'imitation. »

³⁹ V originále: « idiome barbare tissé de termes d'argot populaire et sportif, dans lequel la syntaxe est bousculée par les ellipses les plus violentes, tandis que les néologismes les plus hirsutes sont accolés aux abréviations de tout genre. »

⁴⁰ V originále: « Comment les néologismes n'auraient-ils pas surgi en présence de tant d'objets et de faits nouveaux, pour lesquels les désignations courantes se montraient insuffisantes ou inexpressives ? »

Celkově je dosti ošidné po více než sto letech tento *double discours* jakkoli interpretovat. Nelze totiž bezpečně určit, zda došlo ke změně názorů jednotlivých lingvistů pod vlivem osobního vývoje či profesního tlaku. Nevíme také, zda myšlenky obsažené v téže knize nebyly původně samostatné studie spojené do jednoho celku, který si kladl protichůdné cíle, což dává tušit právě Dauzatova studie o argotu zločinců v jinak konzervativní *La Défense*.

Argot (ve francouzském širokém slova smyslu, česky tedy spíše slang nebo obecně sociolekty) a lexikální inovace v něm byly ostatně pro Dauzata nevyčerpatelným zdrojem vědeckého materiálu po zbytek své kariéry (viz 1.2.2). Naopak Bréal a Darmesteter, o generaci starší kolegové Dauzata, věnovali argotu minimum pozornosti. V Bréalově *Essai de sémantique* se termín *argot* vyskytuje okrajově pouze dvakrát, *jargon* jednou (Bréal 1897: 147, 328 a 329), v Darmesteterově disertační práci se *argot* sice zmiňuje na vícero místech a dokonce jej Darmesteter vymezuje detailněji vůči lidové mluvě a s odkazy na soudobé sociolektografy (Darmesteter 1877: 47–48), ale víceméně jen proto, aby jím mohl osvětlit původ některých v lidové mluvě zobecněných slov, které v práci dále rozebírá. O deset let později *La vie des mots* už není u Darmestetera o argotu ani žargonu žádná zmínka. Za tento zjevný posun zájmů mezi touto generací lingvistů a jejich mladšími kolegy typu Dauzata, kteří centralizovali v rámci lingvistiky problematiku sociolektů, vděčí francouzská lingvistika mimo jiné i osobnosti Antoina Meilleta, kterého lze řadit jak do výše uvedené trojice tzv. raných sémantiků, tak i mezi předchůdce dnešních sociolingvistů.

1.2.2 Pionýři sociolingvistiky a sociolektologie ve Francii

V předchozí kapitole bylo na příkladech argumentace jazykové změny nastíněno, nakolik Darmestetera a Bréala ovlivňovaly rozvíjející se příbuzné disciplíny – psychologie a sociologie. Byl to ale až Antoine Meillet, kdo poznatky svých předchůdců kriticky zhodnotil a na počátku 20. století na jejich základě formuloval nutnost provázanosti sociologie s jazykovědou.

O to více pak s touto jeho pionýrskou sociolingvistickou snahou kontrastuje nahlížení na jazyk jako na produkt značně odosobněného, autonomního systému v pozdějším strukturalistickém období.

Ve své práci *Comment les mots changent de sens* [Jak slova mění význam], publikované v letech 1905–1906 v sociologickém časopise založeném Durkheimem, *Année Sociologique* a knižně vydané roku 1921 jako součást souboru studií *Linguistique historique et linguistique générale* [Historická lingvistika a lingvistika obecná] (Meillet 1921: 230–273), Meillet předesílá, že se jeho pojetí jazyka přesně shoduje s durkheimovskou definicí tzv. sociálního jevu (*fait social*, v české sociologii v překladu ustálené jako „sociální fakt“), který Durkheim prezentoval ve své slavné monografii *Les règles de la méthode sociologique* (Durkheim 1895), v českém překladu pak jako *Pravidla sociologické metody* (1926; přehledně viz Strouhal 2010: 52).

Durkheimova definice sociálního jevu zahrnuje: a) podmínku exteriority neboli situovanosti mimo jedince, b) podmínku tlaku či donucení (*coercition*), kterým sociální jev působí na jedince. Meillet tedy argumentuje následovně:

„...jazyk existuje nezávisle na každém z jedinců, kteří jím mluví a přestože nemá žádnou realitu mimo sumu těchto jedinců, ve své obecnosti existuje vně každého z nich; prokazuje to fakt, že na žádném z těchto jedinců nezávisí jazyková změna a že každá individuální odchylka od úzu vyvolá reakci; tato reakce bývá nejčastěji sankcionována pouhým výsměchem, kterému se vystavuje člověk, který nemluví jako ostatní; v moderních

civilizovaných státech může ale, různými zkouškami, vést až k vyloučení z veřejných pozic pro ty, kteří se neumí přizpůsobit spisovné normě přijaté danou sociální skupinou.“ (Meillet 1921: 230)⁴¹

Byť tyto podmínky jazyk beze zbytku splňuje, Meillet upozorňuje na fakt, že jazykověda zůstávala paradoxně mimo sociologická studia a zkoumání sociálního prostředí, které utvářelo ten který jazyk, mu bylo vesměs cizí. V předchozí citaci se sice nemluví o třídní dominanci, ale stačí si jen do textu dosadit za přídavné jméno „danou (sociální skupinu)“ v závěru citace adjektivum „dominantní“ nebo „majoritní“, abychom v tomto úryvku zahlédli plastický obraz toho, co Pierre Bourdieu o více než půlstoletí později definuje jako tzv. **jazykový trh** (*marché linguistique*, Bourdieu 1982, česky 2014).

I pro tyto úvahy, které etablojí jazykovědu mezi ostatní *sciences sociales* („sociální vědy“, Meillet 1921: 231), je Meillet považován za jakéhosi praotce moderní sociolingvistiky.

Ojediněle nacházíme v Meilletově práci označení *linguistique sociale* („sociální jazykověda“; *idem*: 255), na rozdíl od systematictějšího označování obdobných cílů termínem *sociologie linguistique* („jazykovědná sociologie“), které používal i blížeji demonstroval na příkladech ideologie v jazyce či sociálních vrstev a argotu hned v roce 1909 jeho méně známý současník Raoul de la Grasserie. Ten uvádí na přebalu k jeho knize *Des parlars des différentes classes sociales* [O mluvě různých sociálních tříd] edici *Études de psychologie et sociologie linguistiques* (de la Grasserie 1909; námi podtrženo).

⁴¹ V originále: « une langue existe indépendamment de chacun des individus qui la parlent, et, bien qu'elle n'ait aucune réalité en dehors de la somme de ces individus, elle est cependant, de par sa généralité, extérieure à chacun d'eux ; ce qui le montre, c'est qu'il ne dépend d'aucun d'entre eux de la changer et que toute déviation individuelle de l'usage provoque une réaction ; cette réaction n'a le plus souvent d'autre sanction que le ridicule auquel elle expose l'homme qui ne parle pas comme tout le monde ; mais, dans les États civilisés modernes, elle va jusqu'à exclure des emplois publics, par des examens, ceux qui ne savent pas se conformer au bon usage admis par un groupe social donné. ». Sousloví *bon usage*, doslovně „dobrý úzus“, viz výše v 1.1.2 citace Francarda, překládáme funkčně, leč anachronicky, jako „spisovná norma“.

Nazveme-li však Meilleta praotcem sociolingvistiky, pak jejím otcem bezpochyby byl Meilletův žák a následovník Marcel Cohen. Ten prosazoval označení *sociologie du langage* („sociologie mluvy“ – cf. Cohen 1956 a Cohen 1971) až do jeho vytlačení anglosaským termínem *sociolinguistique* v průběhu 70. let 20. století (Calvet 1999b).

Vraťme se ale nejprve zpět k Meilletově studii z počátku století. Klíčový byl jeho rozbor specifikací významu v argotech a slanzích (Meillet 1921: 244–249) a role migrace mluvčích i slov (rozbor výpůjček) na posuny významů, a tudíž na jazykovou změnu jako takovou (*idem*: kap. III). Tato Meilletova studie dokresluje, jak bylo pro tehdejší myslitele podnětné a pro dnešní sociolektologii klíčové období třetí francouzské republiky. Meillet (*idem*: 247) cituje dvě takovéto studie:

- 1) « Étude sur l'argot français » [Studie o francouzském argotu], publikovanou v *Mémoires de la Société de linguistique*, od Marcela Schwoba a Georgese Guieysse, kteří oba mimochodem navštěvovali Bréalův seminář (Schwob a Guieysse 1889). Jde patrně o první opravdu lingvistickou studii, pro Meilleta cennou zejména pro detailní analýzu procesu tvorby synonymických řad, v záplavě módního zájmu o *bas langage* („mluvu spodiny“) u pařížských intelektuálů konce 19. století. Tento exponenciální nárůst zájmu je patrný z komentovaného bibliografického přehledu prací o francouzských sociolektech od R. Yve-Plessise, který uvádí 365 děl a dílek, včetně metalingvistických slovníkových výskytů, vydaných od 15. do přelomu 19.–20. století (Yve-Plessis 1901). Schwobova a Guieyssova studie jako první a jediná z tohoto soupisu obsahuje náznaky moderních lingvistických úvah, přičemž je ale nutné připomenout prvenství obecně filologické. To si zaslouží obsáhlé a metodologicky novátorské dílo Francisqua Michela *Études de philologie comparée sur l'argot et les idiomes analogues parlés en Europe et en Asie* [Studie srovnávací filologie o argotu a podobných jazycích, kterými se hovoří v Evropě a Asii], kde autor pátrá zejména po archivních atestacích a etymologickém původu argotických slov (Michel 1856).

2) V knižní, poválečné verzi z roku 1921, pak Meillet přidává také citaci knihy o **vojenském slangu**, *Le Poilu tel qu'il se parle* od Gastona Esnaulta (Esnault 1919), kdy důsledky mísení jazykových variet při nedobrovolné migraci na frontu *Grande Guerre* („Velké války“, 1914–18) vzbudily zájem lingvistů o mluvu tzv. *poilus*, vojáků na bojištích. *Poilu*, doslovně „chlupatý, zarostlý“ bývá lidovou etymologií často chybně vykládáno metaforicky (omezená možnost holit a stříhat se na frontě). Jak upozornil Dauzat (1918: 48), toto slovo bylo známé ve vojenském slangu už před první světovou válkou jako synonymum mužnosti (odvozené ze sousloví *avoir du poil aux yeux* [mít chlup v očích] pro někoho, kdo má kuráž), ale rozšířilo se masivně teprve po roce 1914 (*idem*: 15). Jako jeden z mnoha sociolektografických počínů vyprovokovaných válkou na okraj uvedme Déchelletův slovník vojenského slangu, především letců a ženijních jednotek, s názvem *L'argot des poilus*, který všudypřítomnost nově difundovaného slova ostatně dobře dokládá (Déchelette 1918).

Do období mezi vydáním těchto dvou Meillem citovaných publikací lze situovat enormní publikační rozmach francouzských literárně-filologických i (socio)lingvistických prací o sociolektech. Nedlouho po Meilletově studii *Comment les mots...* tedy vycházejí další odborné studie, přičemž základní výčet lingvistických monografií lze z aktuální scientometrické perspektivy rozdělit do dvou skupin:

a) práce autorů dnes spíše pozapomenutých, kam lze zařadit především již citovaného Raoula de la Grasserie (ten mj. roku 1907 vydal *Étude scientifique de l'argot et le parler populaire* [Vědecká studie o argotu a lidové mluvě] – jeho opomíjené dílo syntetizovala např. Delesallová; Delesalle 1990: 677–687) a také italského filologa Alfreda Nicefora (jehož monografie z roku 1912 – *Le génie de l'argot* [Duch argotu] je hojně citovaná první generací českých sociolektologů, mj. Oberpfalcerem a Trostem, viz Oberpfalcer 1934: 314 a Trost 1935: 241).

b) práce autorů dodnes velmi známých a citovaných, především Lazara Sainéana, lingvisty rumunského původu, jehož diachronní studie jsou dodnes zdrojem cenných analýz: 1907 – *L'Argot ancien (1455–1850)* [Starý argot (1455–1850)], 1912 – *Les sources de l'argot ancien* [Zdroje starého argotu], což platí i pro synchronní analýzu válečných neologismů: 1915 – *L'argot des tranchées* [Slang ze zákopů] a konečně pro šestisetstránkový rozbor pařížských specifík: 1920 – *Le langage parisien au XIXe siècle* [Pařížská mluva v 19. století]. Po Sainéanův bok můžeme do této kategorie řadit i výše citovaného Alberta Dauzata, jehož zájem o sociolekty a dialekty byl trvalý: nejprve mu v již citované *La défense de la langue française* z roku 1912 vychází podkapitola « L'argot des malfaiteurs » [Argot zločinců], následovaná roku 1917 monografií *Les Argots de métiers franco-provençaux* [Slangy frankoprovensálských řemesel], dále již citovaný synchronní výzkum válečného slangu z roku 1918 – *L'argot de la guerre* a z mnoha dalších poválečných prací zmiňme ještě soubornou monografii z roku 1929 – *Les Argots: caractères, évolution, influence* [Slangy: charakteristiky, vývoj, vlivy].

Do tohoto sociolektologicky produktivního období také spadají první práce výše zmiňovaného Meilletova žáka Marcela Cohena, který mj. v roce 1908 publikoval studii o sociolektu studentů Polytechniky « Le langage de l'École Polytechnique » [Mluva Polytechnické školy] v časopise *Mémoires de la Société de Linguistique de Paris*. V poválečném období pak publikoval obecnější rozbor prací o argotu před- a poválečném: « Note sur l'argot » [Poznámka k argotu] v časopise *Bulletin de la Société de Linguistique de Paris* (Cohen 1919), kde předesílá moderní, sociologizovanou definici argotu jako produktu diastratické variace.

Doba, která se z výše uvedeného, velmi neúplného výčtu může jevit jako relativně nakloněná studiu sociolektů a vhodná k etablování jejího metodologicko-terminologického rámce, nicméně nepostrádala náznaky elitistické marginalizace klíčícího oboru. Jako příklad může posloužit Sainéanovo svědectví

o postoji profesora Gastona Parise vůči jeho projektu diachronního zkoumání Argotu⁴², kdy mu prý Paris řekl, že: „Obdobná studie není hodna pravého filologa“ (*Une pareille étude n'est pas digne d'un vrai philologue*, Sainéan 1930: 10). Na tuto citaci je možné nahlížet i optikou apriorního nesouhlasu Parise s rozbořením etymologií. V této souvislosti totiž Bergounioux uvádí, že při výzvě ke sběru nářečí, kterou Paris proslovil v Alès roku 1888, doporučoval svým potenciálním informátorům nezabývat se etymologií (Bergounioux 1992: 17). Faktem ale zůstává, že filologicky vzdělaní autoři typu Sainéana či Esnaulta studovali argot nejčastěji mimo univerzitní posty, bez možnosti využívat laboratorní zázemí, konferenční příležitosti ke zpětné vazbě atd. (asymetrii vztahů Meillet-Cohen-Esnault na vzájemné korespondenci ostatně dobře dokumentuje Bergounioux 2012: 703).

Z předchozího výčtu monografií lze vypožorovat, že k tradičním rozborům psaných zdrojů (převážně literárních stylizací) s převažující diachronní optikou, se pod vlivem Gilliéronovy dialektologie nově přidává i analýza materiálu z terénních výzkumů synchronního rázu, pod hlavičkou tzv. **sociální dialektologie**, kterou propagoval Gilliéronův žák Dauzat. Již v této pionýrské době terénních studií se ale metodologické aspekty těchto přímých sociolingvistických sond staly předmětem kritiky, kdy se objevují pochybnosti nad autenticitou sebraného materiálu, zejména z válečných let (viz Prochasson 2006). Ať už byla jejich metodologie jakkoli rozporuplná, poznatky syntetizované z těchto průkopnických terénních studií nepochybně přispěly k prohloubení vědomostí o fungování lexikonu a potažmo legitimovaly etablování unikátních subdisciplín lexikologie: nejprve neologie na počátku 70. let 20. století (o vzniku první neologické laboratoře *Centre d'études de la néologie lexicale* při Univerzitě Paříž 10 v Nanterre, viz Guilbert 1974) a následně sociolektologie v 80. letech (*Centre d'argotologie* vzniklo v roce 1986 na Sorbonně při Univerzitě Paříž 5, viz Sourdot 2011: 170–175).

⁴² Majuskuli ve slově Argot reprodukovujeme záměrně, Sainéan jí odkazuje na historický původ tohoto slova, jakožto metonymicky adaptovaného propria, detailněji níže viz kap. 2.5.

Mnohé z těchto výše uvedených pionýrských terénních studií z prvních desetiletí 20. století zároveň předznamenaly orientaci francouzské sociolingvistiky na kritiku jazykových projevů třídní dominance a na marginalizovanou multietnickou mládež především. V mnoha směrech sociolingvistického bádání je dodnes patrný vliv Cohenova **marxistického pojetí** role jazyka ve společnosti (viz monotematické číslo 128 časopisu *Langage & société* z roku 2009 s názvem *Marcel Cohen: aux origines de la sociolinguistique*, zde zejména Tabouret-Keller 2009)⁴³. Cohenův marxismus přijala za své i první sociolingvistická laboratoř, která vznikla při Univerzitě v Rouenu v roce 1971. Jeden z jejích zakladatelů, Jean-Baptiste Marcellesi, datuje začátky akademické autonomie sociolingvistiky ve Francii do roku 1968, kde byla jako disciplína poprvé vyučována na nově vzniklé fakultě Unverzity Paříž 10 v Nanterre na severním předměstí Paříže (Marcellesi 2003: 273). Dále tuto sociálně angažovanou orientaci rozvíjí zejména tzv. **urbánní sociolingvistika** (*sociolinguistique urbaine*), jejíž název prosadil Louis-Jean Calvet (1994), nicméně autonomní rysy a mezinárodní renomé jí vepsal především Thierry Bulot⁴⁴.

⁴³ U nás Cohena reflektoval v *SaS* již v 50. letech souhrnně Šabršula (1958), později např. Stavinohová (1977/78).

⁴⁴ Viz <http://www.sociolinguistique-urbaine.com> a interaktivní sociolingvistický videokurz <http://sociolinguistique.fr/>. Širší historický rámec urbánní sociolingvistiky přibližuje nejnověji Ledegen (2017), konkrétní exemplifikace i zde níže v kap. 3.4.

1.2.3 Sociosémantika a kontinuita Meilletteva odkazu

Vraťme se ale od Meilletteva dopadu na dynamiku vývoje sociolingvistiky a sociolektologie v průběhu 20. století zpět k Meillettevi a jeho vnímání změn významu. Bouřlivý ohlas v sémantice i obecné lingvistice měla Meilletteva hypotéza o diskontinuitě sémantické transmise. Meillet tvrdí, že jedním z nejradikálnějších faktorů změny může být mezigenerační nepochopení při přenosu významu slov:

„...dítě, které se učí mluvit, nezíská hotový jazyk jen tak: musí si jej pro své užívání celý znovu utvořit podle toho, co slyší kolem sebe; a z běžných zkušeností lze potvrdit fakt, že malé děti slovům dávají nejprve velmi odlišné významy oproti těm, které tato slova mají u dospělých, kteří je jim naučili.“ (Meillet 1921: 235)⁴⁵

Pokud tedy kvůli působení dalších faktorů sémantických změn začnou dospělí používat častěji nějaký pozměněný význam, upoutá to pozornost dítěte, a i když starý význam v myslech dospělých stále převažuje, u nové generace se smaže. Tento postulat opírá Meillet o příklad hovorového adjektiva *saoul*, které se posunulo z významu „sytý“ (synonymum *rassasié*) na „opilý“ (*ivre*). Meillet předpokládá „sytost napojením“ (*rassasié de boisson*) a situaci, kdy se dospělí chtěli „se schovívavou ironií vyhnout hrubosti vhodnějšího slova *ivre*“ (*avec une sorte d'indulgence ironique et évitaient la brutalité du nom propre ivre; idem: 236*), ale děti, které jejich hovor poslouchaly, si spojily význam s opilostí a tento význam se pak v hovorovém jazyce mladé generace prosadil natolik, že získal expresivitu (Meillet hovoří o „syrovosti“ = *crudité*) původního slova *ivre*. Nutno podotknout, že hypotézu o tvorbě neologismů v důsledku ztráty expresivity, formuloval před Meillemem už Bréal, když hovořil o „opotrebování“ slov jejich dlouhým používáním, která pak na člověka „nedělají stejný dojem“ (*ne font plus la même impression à l'esprit; Bréal 1897: 294*).

⁴⁵ V originále: « ...l'enfant qui apprend à parler ne reçoit pas la langue toute faite : il doit la recréer tout entière à son usage d'après ce qu'il entend autour de lui, et c'est un fait d'expérience courante que les petits enfants commencent par donner aux mots des sens très différents de ceux qu'ont ces mêmes mots chez les adultes dont ils les ont appris. »

Stephen Ullmann ([1962] 1964: 193–194) tento slavný Meilletův příklad komentuje s upřesněním, že původní význam „sytý (jídlem)“ pocházející z lidové latiny (*satullus*) se dochoval do 17. století a dodnes jej lze dovést z ustáleného spojení *manger tout son soûl* („jíst dosyta“, přičemž *soûl* je dnes běžnější grafická varianta). Od 16. století se ale objevuje význam „opilý“, který je dnes primární. Ullmann hodnotí tento Meilletův příklad změny významu jako pravděpodobný, ale nepříliš přesvědčivý, neboť tento přenos nelze nijak zpětně dokázat, ostatně stejně jako obdobný Jespersenův příklad změny anglického slova *bead* („modlitba“ > „kulička (ružence)“), taktéž argumentovaný diskontinuálním přenosem z dospělých na děti (Jespersen 1922: 175).

Brigitte Nerlichová (Nerlich 1992: 181–183) naopak tentýž Meilletův příklad považuje za zeslabování eufemismu (*fading of euphemism*). Meillovi vytyká zejména nepřijetí možnosti, že mezi významem *soûl 1* a *soûl 2* byly nějaké mezistavy (z výše uvedeného parafrázovaného textu těsně pod citací je ale zřejmé, že neprávem). Diskontinuitu přenosu významu z generace na generaci odmítá po vzoru Weinreicha, Labova a Herzoga (1986: 44), kteří upozornili na fakt, že v rámci rodiny jsou sice jednotlivé generace diskrétními množinami, ale na úrovni celospolečenské jde už o nepřerušitelné stupňovité kontinuum.

V Meilletově koncepci významové změny je mimo faktory vnitřní (kontaminace mezi slovy navzájem) a faktory vnější (změna objektu či reality podmiňující změnu významu) zdůrazňován zejména faktor sociální, kdy význam slova determinují skupiny mluvčích, které jej užívají. Od Bréala přejímá příklad slova *opération* („operace“), které označuje odlišnou aktivitu v terminologii chirurga, vojáka, ekonoma či matematika (Bréal 1897: 313–315). Zatímco Bréal navrhuje pro množinu těchto různých významů téhož slova neologismus *polysémie* (idem: 314), Meillet rozvíjí na tomto jeho příkladě myšlenku, že v obecném jazyce mají slova širší význam a specifikují jej až v menších profesních kolektivech (Meillet 1921: 244–245).

Nejde ale jen o specifičnost okolností, které význam v těchto skupinách rozrůžňují, ale také o míru izolovanosti skupiny a o míru její autonomie na zbytku společnosti. Meillet se domnívá, že:

„variantnost slovníku se neomezuje pouze na to, co vyžaduje povaha dané skupiny; variantnost je zvyšována záměrně jakožto důsledek tendence, která se prosazuje u každé skupiny, a to tendence navenek označit svou nezávislost a originalitu skupiny; zatímco dění celé společnosti směřuje k uniformizaci jazyka, dění jednotlivých uskupení směřují k jeho diferenciaci [...]. Působí zde dvě protichůdné tendence, které jsou výsledkem jak charakteru všeobecného jazyka, tak speciální role jazyků dílčích.“ (Meillet 1921: 246–247)⁴⁶

Ve většině prací, které se pokouší rekonstruovat formování různých jazykovědných teorií ve Francii, se v případě začleňování sociálních aspektů do reflexe o jazykových změnách Meilletovo jméno objevuje pravidelně a často téměř výlučně. Převážně jej najdeme v příručkách o sociolingvistice, často v ostrém kontrastu Meillet vs de Saussure, viz např. Calvet ([1993] 2009: 5–8).

Nelze však znovu nepřipomenout a zasadit do širšího rámce, že na Meilleta měla značný vliv práce jeho starších kolegů, mj. Bréala a Darmestetera (viz výše kap. 1.2.2), a že kromě sociolingvistiky dal Meillet inspiraci i svým následníkům v sémantickém bádání. Nerlichová v tomto období hovoří o francouzské **sociosémantice** (Nerlich 1992: 173–191), kam řadí také Meilletovy přímé následovníky, K. Nyropa a J. Vendryese, u jejichž inovačních tezí se krátce zastavme.

Francouzsky publikující dánský lingvista Kristoffer Nyrop rozvíjel sociosémantické aspekty lexikálních inovací ve 2. části 4. dílu (« Sémantique ») jeho monumentální šestidílné monografie *Grammaire historique de la langue*

⁴⁶ V originále: « la variation du vocabulaire ne se limite pas à ce qu'exige la nature même du groupe ; elle est grossie intentionnellement par suite de la tendance qu'a chaque groupe à marquer extérieurement son indépendance et son originalité ; tandis que l'action de la société générale tend à uniformiser la langue, l'action des groupements particuliers tend à la différencier [...]. Il y a là deux tendances antagonistes qui résultent immédiatement et du caractère de la langue générale et du rôle spécial des langues particulières. »

française [Historická gramatika fr. jazyka] (Nyrop 1913: 73–107). Nyrop sémantické změny a aspekty jejich šíření kategorizuje s teoretickými odkazy jak na německou, tak na francouzskou sémantiku a především je důsledně exemplifikuje. K Darmesteterovým, Bréalovým a Meilletovým tezím přidává mezi možné motivace změn významu také **ironii a žert**, které řadí pod tzv. psychologické dispozice (*disposition psychologique*; Nyrop 1913: 94-95). Uvádí jednak příklad sémantického posunu slovesa *blasonner*, které z původního významu „blasonovat“ neboli „(pochvalně) popsat heraldický znak“ přes přenesené „vychvalovat, oslavovat“ získalo antifrázi význam „kritizovat, posmívat se“. Dále uvádí také posun významu u sousloví *cordon bleu* z původního označení „rytíře řádu Sv. Ducha“, jelikož členové tohoto prestižního řádu nosili modré stuhy (*cordon bleu*), což se metonymicky přeneslo na „distingovaného člověka“ a žertovně pak i na „zručného kuchaře / zručnou kuchařku“. Na těchto příkladech Nyrop poukazuje na to, že ironický nebo žertovný význam může získat frekvenční převahu nad původním významem, který je postupem času zapomenut a zároveň může vymizet i ironická či žertovná nuance, která posun významu motivovala.

Podnětné úvahy sociosémantického rázu vypracoval před vypuknutím války i Meilletův žák Joseph Vendryes, který ale monografii *Le langage* mohl publikovat až roku 1921. Třetí část této monografie je věnovaná lexikonu, přičemž její druhá kapitola přebírá slavný název *Comment les mots changent de sens*⁴⁷, kde Vendryes nastiňuje koncepci **idiolektu**:

„...slovník není nikdy fixní, protože závisí na okolnostech. Každý mluvčí si vytváří svůj slovník v průběhu celého života sérií výpůjček ze svého okolí. Slovník si rozšiřujeme,

⁴⁷ Ten sice proslavil Meillet (viz výše), ale jak Vendryes podotýká, název použil už v roce 1888 lexikograf E. Littré pro stejnojmennou knihu, ke které úvod a poznámky sepsal Bréal (Vendryes 1921: 225).

ale také ho zmenšujeme a transformujeme. Jde o neustálý pohyb slov, která do něj vstupují a která z něj vystupují.“ (Vendryes 1921: 225-226)⁴⁸

Také Vendryes kritizuje Darmesteterovu organickou metaforu, tj. že slova mají „život“ (*idem*: 226), neboť se podle něj o „zrození“ slova dá hovořit jen výjimečně v případech, kdy lze určit moment, kdy dosud neznámé slovo vstoupilo do úzu. Jako příklad takto výjimečně dochovaného „zrození“ udává Vendryes rok 1894 pro slovo *chandail* („svetr přes hlavu, dres“), které bylo utvořené aferézou z *marchand d'ail* = „prodejce česneku“ podle vlněného oděvu těchto prodejců na tržišti Les Halles v Paříži (*ibidem*). Spíše tedy než o *naissance* („zrození“) navrhuje Vendryes mluvit o *introduction*, tedy o „uvedení“ slova do obecné francouzštiny. Toto dokladuje na příkladu dvou dobových neologismů: adaptovaného anglicismu *indésirable* („nevítaný, nechťený“) rozšířeného po bližší neurčené aféře s odmítnutím vstupu do USA nejmenované celebrity a také na příkladu slova *rescapé* („přeživší“). Podle Vendryese jde o velmi rychle difundovaný regionalismus původem ze severofrancouzského regionu Pas-de-Calais, který se rozšířil po obrovském důlním neštěstí v Courrières roku 1906 zásluhou žurnalistů do obecného povědomí (*idem*: 227).

V otázce lexikálních inovací je Vendryes zdrženlivý, vyslovuje dokonce tezi, že „schopnost tvořit nová slova je pravděpodobně jen iluze“ (*faculté de créer des mots nouveaux n'est probablement qu'une illusion; idem*: 271), protože hlavní princip jazykového vývoje spočívá v transformování existujících prvků a ne v kreacích zcela nových (*ibidem*). Nové kombinace fonémů jsou podle něj vzácné, protože jsou vlastně zbytečné, když „si můžeme skoro libovolně vypůjčit to, co chybí, třeba i jen pro jednorázové použití“ (*on peut presque à volonté emprunter ce qui manque, même pour un usage momentané; idem*: 269). Je tedy zřejmé, že Vendryesův postoj v otázce výpůjček byl méně neutrální než Meilletův. Vendryes francouzštině vyčítá „spěch, se kterým adoptuje nová slova, když ta stará, ale stále dostatečně živá, postačovala

⁴⁸ V originále: « ...le vocabulaire n'est jamais fixé parce qu'il dépend des circonstances. Chaque sujet parlant se constitue son vocabulaire d'un bout à l'autre de sa vie par une série d'emprunts à son entourage. On augmente son vocabulaire, mais on le diminue aussi et on le transforme. C'est un va-et-vient perpétuel de mots qui entrent et qui sortent. »

k vyjadřování“ (*empressement qu'il met à adopter des mots nouveaux, quand les vieux, parfaitement vivaces, suffisaient à l'expression; ibidem*). Tuto tezi rozvíjí na příkladu obtížnosti prosadit jakoukoli novou lexikální jednotku bez kontextu, který by jí poskytl vysvětlující komentář. Takové slovo ale zároveň musí být dostatečně zajímavé, expresivní a musí vyvolat u posluchače emocionální odezvu neboli impresi:

„Imprese, kterou vytváří neznámé slovo, se může hodně lišit od jednoho posluchače k druhému, ale vždy větší či menší impresi vyvolá; rozdíl se poměřuje stupněm posluchačovy citlivosti, imaginace nebo i pouhé nervozity.“ (*idem: 270*)⁴⁹

Vendryes stejně jako Meillet zdůrazňuje roli sociálních skupin a obsáhle se věnuje i argotu (2. kap. 3. části « *Dialectes et langues spéciales* » ; *idem: 293–305*). I když argotu přisuzuje spíše deformační než kreativní roli (*l'argot déforme, il ne crée pas; idem: 269*) a jeho zdroje vidí spíše ve výpůjčkách z regionálních variant francouzštiny než z cizích jazyků (*idem: 298*), ve shodě s ostatními tehdejšími lingvisty konstatuje extrémní vágnost termínu *argot*:

„Slovo argot je dnes termín dosti vágní. V podstatě se nejedná o nic jiného, než o jiné označení speciálního jazyka, a existuje tolik argotů, kolik existuje specializovaných skupin. Co charakterizuje argot, je jeho nekonečná variantnost; neustále se mění, podle situací a míst.“ (*idem: 295*)⁵⁰

Obdobně jako Vendryes traktovali o argotu mnozí další lingvisté té doby, zdá se, že toto téma bylo v první polovině 20. století téměř kanonizováno. Detailněji se ale tezí Vendryese ani dalším z řady Meilletových žáků či pozdějších obdivovatelů, kteří do svých prací více či méně začleňovali jeho sociální pojetí jazyka, není třeba věnovat – výčet by byl ostatně nejen dlouhý, ale hlavně neúplný.

⁴⁹ V originále: « L'impression produite par un mot inconnu peut varier beaucoup d'un sujet à l'autre, mais il y a toujours plus ou moins l'impression ; la différence se mesure au degré de sensibilité, d'imagination ou seulement de nervosité du sujet. »

⁵⁰ V originále: « Le mot argot est aujourd'hui un terme assez vague. Au fond, ce n'est qu'un autre nom de la langue spéciale, et il y a autant d'argots que de groupes spécialisés. Ce qui caractérise l'argot, c'est son infinie variété ; il se modifie sans cesse, suivant les circonstances et les lieux. »

Z řady významných Meilletevých žáků, kteří silně ovlivnili i českou jazykovědu, připomeňme snad jen Luciena Tesnière, zakladatele závislostní syntaxe (viz Macháčková 1991), nebo Émila Benvenista, zakladatele tzv. výpovědní lingvistiky (*linguistique de l'énonciation*), jehož úzký vztah k Meilletovi i k Pražské škole detailně popisuje Krásová (2017).

Závěrem připomeňme vliv Meilleta na lexikologii druhé poloviny 20. století skrze osobnost Georgese Matorého a jeho knihu *La méthode en lexicologie* [Metoda v lexikologii] (Matoré 1953), kde je věnována velká pozornost propojení lexikologie a sociologie, mj. skrze Meilletevovo dělení důvodů pro významové změny (Matoré 1953: 14). Lexikostatistický Matorého koncept slov jako svědků doby, ve které vznikly, tzv. *mots-témoins* (doslovně „slova-svědci“, **svědecká slova**), rozvíjí ideu provázanosti neologické aktivity s dějinnými událostmi.

Matoré popisuje sociálně-jazykovou změnu, jejímž příznakem je typicky produkce neologismů, následovně:

„...to, co charakterizuje *svědecké slovo* [to je,] že prokazuje dynamiku: svědecké slovo je symbolem *změny*. [...] Svědecké slovo je neologismus; náhlá mutace, která mu dala vzniknout, je příznakem nové *situace*, sociální, ekonomické, estetické atd...: označuje *přelom*.“ (Matoré 1953: 66; kurzíva autora)⁵¹

V této své teorii přitom vychází ze vzoru propagovaném autorem monumentální jedenáctisvazkové *Histoire de la langue française : des origines à 1900* [Historie francouzského jazyka: od počátků do roku 1900] Ferdinandem Brunotem (Brunot 1905–1938). Ten studium odrazu sociálních zvrátů v jazyce označoval jako „filologickou sociologii“ (viz Brunotův text z roku 1924, citovaný Tournierem – Tournier 1998: 133–134).

⁵¹ V originále: « ...ce qui caractérise le *mot-témoin* [c'est] qu'il manifeste un dynamisme : le mot –témoin est le symbole d'un *changement*. [...] Le mot-témoin est un néologisme ; la mutation brusque qui lui donne naissance est le signe d'une nouvelle *situation* sociale économique, esthétique, etc... : il marque un *tournant*. »

Matoré přidává k Brunotově historické manuální exerpce důležitý statistický aspekt. Ten se s rozvojem počítačů ukázal jako vizionářský a následně jej rozvíjela a rozvíjí lexikální statistika, ve Francii známá jako tzv. **lexikometrie**, též textometrie či logometrie (viz mj. Brunet 1981 nebo Mayaffre 2000 a také zde níže kap. 3.2.6).

Matorého metoda také rezonuje s dnešní postupnou digitalizací korpusů historických slovníků i metalingvistických textů, jakými jsou např. korpus *Grand corpus des dictionnaires (IXe–XXe s.)* [Velký korpus slovníků (9.–20. stol.)]⁵² nebo *Grand Corpus des grammaires et des remarques sur la langue française (XIVe–XVIIe s.)* [Velký korpus gramatik a poznámek o francouzském jazyce (14.–17. stol.)]. Tyto korpusy, komercializované nakladatelstvím Classiques Garnier, jsou dobrým příkladem propojitelnosti komerčního sektoru s akademickými snahami o digitalizaci kulturního dědictví jazykového charakteru⁵³.

Svědecká slova jsou „současníky věcí, které označují“ (*contemporains des choses qu'ils désignent*; Matoré 1953: 67), proto je podle Matorého důležité zabývat se hledáním tzv. **datací** (*datations*), tj. prvních (zaznamenaných) použití slov. Tento jeho koncept bude v následujících kapitolách rozvíjen detailní analýzou původu metalingvistických termínů označujících dobovou a sociální příznakovost.

V této první kapitole jsme se pokusili krátkým historickým exkurzem k pionýrským pracem sociolexikologického rázu ukázat, že detailní kategorizace projevů a příčin lexikálních změn sahá přinejmenším do 2. poloviny 19. století. Vznik metalingvistických termínů *néologie*, *néologisme* apod., lze ve francouzštině ale datovat ještě o století dříve, přičemž systematické jazykové komentáře o nových slovech v jazyce společenských elit sahají až do století sedmnáctého, což bude dokladováno v následujících podkapitolách.

⁵² Prezentace obsahu placeného korpusu je dostupná na adrese <https://classiques-garnier.com/grand-corpus-des-dictionnaires-ixe-xxe-s.html>.

⁵³ Obsah placeného korpusu je popsán na adrese <https://classiques-garnier.com/grand-corpus-des-grammaires-et-des-remarques-sur-la-langue-francaise-xive-xviie-s.html>.

2. HISTORIE LEXIKÁLNÍCH INOVACÍ VE FRANCII

Un classique est un ancien novateur littéraire,
imité et admiré de ses petits-neveux
après l'avoir été de ses contemporains,
parce que sa langue n'a pas changé.
Vivant, il a dû sa célébrité incomparable à la diffusion récente de sa langue;
mort, il doit à la fixation coutumière de sa langue son autorité durable.

Gabriel Tarde: *Les lois de l'imitation* ([1890] 1895: 287)

≈

Klasik je bývalý literární novátor,
který je napodobován a zbožňován svými prasynovci,
poté, co totéž dělali jeho současníci,
protože jeho jazyk se nezměnil.
Za svého života vděčí za svou nesmírnou slávu rychlému rozšíření svého jazyka;
po své smrti vděčí zvykové fixaci svého jazyka za trvalou autoritu svého jména.

Jazyková kreativita literátů je jednou z mnoha typů neologizace, tj. tvorby nových slov. Tzv. **autorské neologismy**, které jsou z frekvenčního hlediska nejčastěji hapaxy, jsou zkoumány jazykovědci i literáty, a to jak z úhlu slovo tvorby těchto slovních hříček (např. slovník Frédéricida Darda alias San Antonia, viz Brňáková 2012), tak z úhlu esteticko-interpretálního (např. lexikon Réjána Ducharma, viz Vurm 2014). Kromě excerpce beletristických neologismů je v popředí zájmu neologů především publicistika produkující ironická efemera k aktuálnímu politickému dění (viz Uvírová 2004), ale i řadu novotvarů s velkým difuzním potenciálem. Na rozdíl od beletrie jsou v publicistice neologismy často uvozené tzv. **diskriminanty** (Paryzek 2008).

Nejmarkantnější jsou diskriminanty interpunkční, tedy uvozovky nebo kurzíva, velmi časté jsou ale i diskriminanty lexikální, tedy různé reformulace a kotextové glosy, jak kataforické: *takzvaný, tzv.*, tak anaforické: *čili, neboli, ve významu...* atd.. Tyto explicitní znaky přítomnosti neologismu v textu podle Uvírové „zmírňují destabilizační sílu neologismu; a zároveň zvýrazňují a vyvíňují jeho autora“ (*atténuent la force déstabilisatrice du néologisme; en même temps, elles mettent en évidence et déculpabilisent son émetteur*; Uvírová 2004: 84, její kurzíva). Jde o subjektivní vyvinění se z odpovědnosti za porušení stylové normy, ve Francii dokonce také za porušení jazykového zákona, zejména v případě anglicismů, viz níže kap. 2.4).

Naopak neologismy, které vytváří a totemizuje mládež, námi označované jako identitární neologismy, se na rozdíl od autorských slov beletrie či publicistiky šíří převážně orální transmisí a určování autorství jednotlivých výrazů je obtížné, ale také zbytečné. Pro svou silnou expresivitu a vysokou frekvenci užívání v různých kolektivech, budí ale takto vzniklé novotvary pozornost. I proto se (parciálně) dostávají do dialogů literárních děl i do novinových článků, které téma často traktují.

K odlišení okazionalismů a hapaxů od difundovaných, též vlastních neologismů, slouží uživatelům především konzultace slovníků neologismů, případně slovníků sociolektismů, které zaznamenávají především identitární neologismy mládeže a různých zájmových skupin. Toto slovníkové zaznamenávání nových slov v lexikonu (**neografie**) se sběrem sociolektů (**sociolektografií**) úzce souvisí, neboť sociolektografie je z velké části také neografií. Obě tyto subdisciplíny lexikografie mají ve Francii dlouhou historii, ale zároveň také mnohé paralely, jak bude ukázáno níže. Zabývat se jimi detailně se v této dlouhé a prestižní slovníkářské tradici může sice jevit jako marginalita, přesto se domníváme, že tímto způsobem lze spolehlivě rekonstruovat důvody, proč je tato tradice stále živá a dynamicky se rozvíjející, a jaké jsou kořeny mytizace francouzských slovníků, mocných „nástrojů jazyka a kultury“ (*outils d'une langue et d'une culture*; Pruvost 2006, podtitul knihy).

Do francouzské lexikologie se silně promítá dlouhá lexikografická tradice, jejímž výsledkem je současná bohatá produkce až nadprodukce slovníků. Tento průmět lexikografie do lexikologie je obecně pozorovatelným jevem. Už jen proto, že praktická lexikografie časově značně předchází teoretickou lexikologii a nutně tedy předchází i **metalexikografii** neboli vědu o makro i mikrostruktuře slovníků a obecně o aspektech jejich produkce. Je nutné ale připomenout i silný sociolingvistický podtext lexikografie, kdy se ve francouzské společnosti postupně utvářelo vnímání monolingvních slovníků jakožto skutečných symbolů jazykové autonomie (až hegemonie), nástrojů politické ideologie a indikátorů sociální stratifikace.

Extrémně bohatou historií francouzského slovníkářství (přehledně Gaudin a Guespin 2000 nebo Pruvost 2006 aj.) se jako červená nit vine motiv více či méně deklarované reakce na jazykové inovace. Jako destabilizační faktor byly neologismy puristy dlouho odmítány, zároveň ale jejich ustalování v úzu opakovaně vyvolávalo potřebu lexikografického zachycení daného stavu jazyka.

V dnešních komerčních podmínkách je integrace neologické zásoby jedním z hlavních prodejních argumentů několika konkurenčních vydavatelství, která každým rokem produkují nové verze všeobecných monolingvních slovníků i řadu dalších lexikografických produktů, ať už bilingvních, kapesních nebo specializovaných slovníků. Podle Pruvosta se v poválečné Francii slovníky demokratizovaly, neboť se staly silně konzumním zbožím a pragmatickými nástroji „symbolizujícími stálé sledování kulturních a jazykových aktualit“ (*symbolisant un constant suivi de l'actualité culturelle et linguistique*; Pruvost 2006: 82).

Lexikografická produkce může a nemusí být institucionalizovaná. Jako hlavní příklad institucionalizované produkce slovníků je nutné uvést především osm vydání „Slovníků Francouzské Akademie“ (viz výše, DAF). Tyto slovníky byly publikované od roku 1694 do roku 1935 (dále DAF1–8), přičemž deváté vydání slovníku je zatím parciální, zahrnující hesla A–Q, která byla zpracovaná mezi lety 1992–2011. Další

postup prací Akademiků lze zjistit z vládních „Oficiálních novin“ (*Journal Officiel*)⁵⁴, kde byly naposledy publikovány strany slovníku s hesly Qu–Sa v prosinci 2017.

Druhým důležitým příkladem institucionalizovaného lexikografického snažení je akademický projekt, který vedli Paul Imbs a Bernard Quemada *Trésor de la langue française* [Poklad francouzského jazyka] mezi lety 1971–1994, který byl záhy informatizovaný pod názvem *Trésor de la langue française informatisé* (dále TLFi⁵⁵).

Slovníky vznikaly ale i mimo státní instituce, z přesvědčení kolektivů (slavná *Encyclopedie* vedená Diderotem a d’Alembertem z let 1751–77) nebo z nadšení jednotlivců (slovníky Richeleta a Furetièra na sklonku 17. století či Littrého a Larousse v půli 19. století atd.). Jak uvidíme níže v této kapitole, neografické a sociolektografické počiny pak vznikaly tímto neinstitucionalizovaným způsobem do nedávné minulosti výhradně.

Statut nových tvarů a významů v jazyce se v průběhu času zásadně proměňoval, zejména ve vztahu k sociálnímu původu těchto slov. Klíčové postavení vždy hrál subjektivní náhled autority lexikografa (či kolektivu lexikografů), a to jak na běžný úzus v jeho či jejich okolí (mluveném i psaném), tak na diskurz společenských autorit a jimi prosazovaných jazykových módních trendů. Tato subjektivita se uplatňovala jak v selekci „zaznamenáníhodných“ hesel, tak v evaluacích užívání jednotlivých hesel, zejména těch, která bychom dnešní terminologií označili jako dobově či sociálně příznaková.

⁵⁴ Viz <http://www.journal-officiel.gouv.fr/dae.html>.

⁵⁵ Detailněji k historii jeho tvorby na: <http://www.atilf.fr/spip.php?rubrique77>.

2.1 Debaty o nových slovech před vznikem termínu neologismus

Jakékoli lexikografické snažení nevyhnutelně doprovází reflexe o neologii, zejména je-li po čase daný slovník reeditován. V souvislosti s výběrem lexika hodného slovníkového zaznamenání je nutné předeslat, že ve Francii byla už v polovině 17. století koncipována Claudem Favrem de Vaugelasem (běžněji jen Vaugelasem) myšlenka tzv. dobrého úzu (*bon usage*), která následně ospravedlňovala mnohé puristické tendence. Byla formulována konkrétně pro myšlenku vytvořit první slovník královské Akademie (DAF1) už roku 1647 v slavných Vaugelasových *Remarques sur la langue françoise utiles à ceux qui veulent bien parler et bien écrire* [Poznámky k francouzskému jazyku užitečné pro ty, kdo chtějí dobře mluvit a dobře psát] (de Vaugelas 1647) a záhy se stala mocnou ideologií. Dobrým územ bylo myšleno vyjadřování u nejprestižnější části královského dvora a také u nejlepších spisovatelů té doby, přičemž zažité bylo sousloví *la plus saine partie de la cour* [nejzdravější část dvora]. Detailní analýzu sémantického ukotvení sousloví *le bon usage* u Vaugelase a jeho současníků a rozbor reference sousloví *la plus saine partie* ve Vaugelasových *Remarques* přináší mj. Marzys (2010).

Jakožto specifický předchůdce jazykové normy byl *bon usage* kritický ke kreativní slovotvorbě jako takové, resp. mimo vybranou elitu. Tento postoj byl ale o století dříve u humanistických učenců Plejády přesně opačný, jak dokazuje např. 6. kapitola *Défense et illustration de la langue françoise* [Obrana a oslava francouzského jazyka], kde Joachim du Bellay vyzývá básníky, aby se po vzoru Cicerona a Horatia nebáli tvořit nová slova (Du Bellay 1839 [1549]: 115–117).

Vaugelas byl jedním z tzv. Komentátorů (*Remarqueurs*) neboli jazykových glosátorů, kteří se vyjadřovali k dobovému úzu, především šlechty a královského dvora. Wendy Ayres-Bennettová srovnávala obsah různých metalingvistických komentářů ze 17. století s obsahem příspěvků novodobých Komentátorů, tzv. *chroniqueurs* (doslova „kronikářů“, ve významu jazykových glosátorů v médiích vedoucích pomyslné kroniky jazykových kuriozit a poznámek). Konkrétně si vybrala

korpus knižně vydaných příspěvků kronikáře Maurice Drouona, člena Francouzské Akademie (Drouon 1999). Z komparace vyplývá, že v obou případech je až 55 % glos vztaženo k lexikální normě, přibližně 30 % v 17. století a dnes 20% k morfosyntaxi, přibližně 7 % dříve a dnes 3 % příspěvků je vztaženo k výslovnosti a konečně pouhá 2 % dříve a dnes 5 % k pravopisu (Ayres-Bennett 2015: 52). Zejména diachronní a diastratické aspekty lexikonu tedy budily a dosud dráždí emoce jazykozpytců.

Zažitost představy, že jen vybraná elita má právo na inovaci lexika, dokládá i příklad Vaugelasova komentáře k novotvaru *debrutaliser* [sic] (viz níže obr. č. 2), „pro vyjádření *zbaviti hrubosti* nebo *udělati, aby hrubý člověk jím už více nebyl*“ (*pour dire oster [ôter] la brutalité, ou faire qu'vn [qu'un] homme brutal ne le soit plus*⁵⁶; de Vaugelas [1647] 1880: 229–230; jeho kurzíva).

Obrázek č. 2: Poznámky Vaugelase a dalších Komentátorů k okazionalismu *debrutaliser*

On a fait vn mot en nostre langue depuis peu, qui est *debrutaliser*, pour dire *oster la brutalité, ou faire qu'vn homme brutal ne le soit plus*, qui est heureusement inuenté, et ie ne sçaurois croire qu'estant connu, il ne soit receu avec applaudissement. Au moins tous ceux à qui ie l'ay dit, luy donnent leur voix, et pas vn iusqu'icy ne l'a condamné pour sa nouveauté, comme on fait d'ordinaire tous les autres. Aussi a-t-il esté fait par vne personne, qui a droit de faire des mots, et d'imposer des noms, s'il est vray ce que les Philosophes enseignent, qu'il n'appartient qu'aux sages d'eminente sagesse d'auoir ce priuilege¹.

T. C. — M. Chapelain traite *deuouloir* de mot factice qui n'a nul usage. C'est Madame la Marquise de Rambouillet qui a fait *debrutaliser*.

A. F. — *Deuouloir* ne s'est point estably dans notre Langue, c'est un mot factice qu'il faut éviter. *Debrutaliser* n'est point non plus en usage.

Zdroj: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6274587h/>

⁵⁶ Dále v textu budeme zachovávat dobový pravopis bez dalšího upozorňování na současné tvary, nebude-li to bránit porozumění.

Podle Vaugelase jde o „šťastně vytvořený“ novotvar, jehož autorkou je podle jednoho z dalších jazykových glosátorů z konce 17. století, Thomase Corneille (viz zkratka T. C. na obrázku č. 2), členka této úzce pojeté elity, markýza de Rambouillet. Jmenovitě ji sice Vaugelas nezmiňuje, ale označuje autora novotvaru za „osobu, která má právo tvořiti a prosazovati nová slova“. Dle dalších poznámek (Akademiků – viz zkratka A. F. na obr. č. 2) je zřejmé, že se výraz šířeji neprosadil.

Vaugelasův komentář, že slovo *debrutaliser* „komukoli jej řekl, každému se zalíbilo a nikdo jej doposud neodsoudil pro svou novotu, což se u ostatních slov běžně děje“ (viz text na obr. č. 2 výše), je ostatně pro Velké století a její pojetí lexikální normy příznačný. V době vydání Vaugelasových *Remarques* právě vrcholila móda salónní neologizace, tzv. **preciozita** (*préciosité*), jejíž vrchol situuje Francis Bar (citovaný Marzysem, viz Marzys 2010: 188) mezi roky 1643 a 1653. Tato salónní móda byla charakteristická svou kreativní a vytříbenou, leč enigmatizující mluvou.

Méně spektakulární, nicméně pro dynamiku lexikonu v tomto období rovněž zásadní, byly lexikální kreace pokrokově smýšlejících literátů a překladatelů, tzv. Moderních (*Modernes*), které vzbuzovaly nesouhlas u konzervativní části společenské elity, tzv. Starých (*Anciens* nebo také *Classiques*), hlasitě podporujících autory klasické a programově adorujících antiku. Tyto literárně-filozofické půtky, dnes označované jako tzv. **spor Starých a Moderních** (*querelle des Anciens et des Modernes*), se přenesly i do 18. století a lze říci, že rámcují jeho filologický diskurz až do revolučních let.

Za této konjunktury zájmu o jazyk krystalizovala i satira vůči módním slovům, která je zachycená lingvisty (přehledně Steuckardt 2015: 28–29) už v 16. století vůči italianismům. Masivněji se pak tato satira uplatňovala v 17. století vůči preciozitě (viz slavná Moliérova hra z roku 1659 *Précieuses ridicules* [Směšné preciozky]). V 18. století pak krystalizovala právě vůči Moderním (viz obr. č. 3 níže).

Sousloví „módní slova“ (*mots à la mode*) se pravidelně vyskytovalo ve specializovaném diskurzu gramatiků a Komentátorů 17. století a na jeho konci se široce rozšířilo díky dvěma úspěšným satirickým počínům.

Nejprve v roce 1692 publikuje François de Callières pojednání *Des mots à la mode et des nouvelles façons de parler* [O módních slovech a o nových způsobech mluvy] (de Callières 1692a). Jde vlastně o mezigenerační dialog s cílem sladit úzus šlechty, kde velitel rytířstva (*Commandeur*) odrazuje mladší dvořanky a dvořany od neologizace. Pro velký úspěch u královského dvora měla kniha obratem dvě pokračování: ještě téhož roku vyšlo *Des bons mots et des bons contes* [O dobrých slovech a dobrých příbězích] (de Callières 1692b) a do roka *Du bon et du mauvais usage dans les manières de s'exprimer* [O dobrém a špatném úzu ve způsobech vyjadřování] (de Callières 1693), ve kterých byla diskuze rozšířena o nová slova. V pozdějších letech mělo pak nejslavnější dílo z této trilogie, *Des mots à la mode*, také mnoho reedic.

Druhým z avizovaných satirických počínů je téměř stejnojmenná hra Edme Boursaulta *Les mots à la mode* (Boursault 1694), zjevně motivovaná de Callièresovým úspěšným pojednáním. Také Boursault v této hře satirizuje snahy o zvýšení sociálního postavení méně majetných šlechticů pomocí novotvarů.

Steuckardtová poukazuje na konzervativní sociopolitickou ideologii, která se ukrývá v podtextu satiry obdobných uměleckých děl a dílek (Steuckardt 2015: 29). Kategorie módních slov je zde vždy prezentována jako hlavní faktor rozdělující jednotlivé sociální skupiny a ti, kdo módní slova odmítají, jsou pak vykreslováni jako obránci jednoty a stability dominantní sociální skupiny.

2.2 Neologické období neologismu

Satira vůči módním slovům byla patrně hlavním motorem, který podnítil vytvoření praktické derivační řady jednoslovných metalingvistických termínů **neologismus, neologie, neolog** a adjektiva **neologický**. Tyto ekonomické neologismy zase zpětně dodaly jazykové satíře v první polovině 18. století nový impuls a další rozkvět. Že se nejedná o přejímku, ale o autochtonní kompozitum z vypůjčených řeckých kvazimorfémů *νεος* a *λογος*, dokazuje Sablayrolles (2000: 21–35).

Donedávna bylo za nejstarší dochovaný výskyt slova z této řady považováno přídavné jméno „**neologický**“ (*néologique*) z roku **1726**, konkrétně v satirickém titulu *Dictionnaire néologique à l'usage des beaux esprits du siècle* [Neologický slovník určený vzdělaným duším tohoto století], jehož autorem je opat Pierre-François Guyot Desfontaines (psáno též Des Fontaines). Přestože lze toto dílo chápat i jako první specializovaný slovník neologismů, adjektivum „neologický“ je zde opakovaně použito v negativně konotovaném významu, posměšně poukazujícím na vybrané neologické tvary a postupy (např. na přehnanou nominalizaci) u Desfontainesem satirizovaných spisovatelů (viz obr. č. 3).

Obrázek č. 3: Desfontainesův satirický komentář na adresu Moderních u hesel *aviser*, *bucher (mortuaire)* a *suspecter* aneb satirou k neografii (Desfontaines 1726: 12, 16 a 93)

AVISER, pour dire découvrir de loin, selon Vaugelas & selon le Dictionnaire de Trevoux, est un mot bas & de la lie du peuple; mais il faut qu'il soit noble, puisque notre Fabuliste moderne s'en sert dans la 2.e Fab. du 4. liv.

Il avise un meurier tout aussi sec encore Que dans les froids les plus cuisans.

BUCHER mortuaire. C'est ainsi qu'un Moderne appelle le bucher où l'on brûloit les morts. [*Hist. Rom.* 1. 2. p. 105.]

SUSPECTER, pour dire soupçonner, est un terme du Palais. Nos modernes s'en servent communément & écrivent suspecter, ne croyant pas que *soupçonner* signifie la même chose. Un Auteur s'en sert aussi dans une certaine *Apologie* de M. D. L. mais il semble qu'il l'ait voulu employer *ironiquement*, & pour s'en moquer: En ce cas il a tort.

Zdroj: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k82618t>

Pro představu obsahu slovníku poslouží text ze skenů tří náhodně vybraných hesel. Pro neromanisty překládáme alespoň začátek prvního hesla, které dobře reprezentuje tón celého Desfontainesova satirického počínu: „*Aviser*, pro vyjádření „zdálky uvidět“, podle Vaugelase a slovníku z Trévoux, je slovo nízké a z lidské spodiny, ale asi bude muset být ušlechtilé, když jej ve 2. bajce 4. knihy používá náš moderní Bajkař“. Dále následuje příklad verše s použitým slovesem *avisé* od „našeho moderního Bajkaře (*notre Fabuliste moderne*). Takto byl satirizován Antoine Houdar de la Motte, jeden z neznámějších aktérů Sporů. U dalších hesel, sousloví *bucher* (*mortuaire*) neboli „hranice (umrlčí)“ a slovesa *suspecter* neboli „podezřívát“, je také vždy satirizován některý z tzv. Moderních spisovatelů (*un Moderne* = „jistý Moderní“, resp. *nos Modernes* = „naši Moderní“), kteří sice nejsou jmenováni, referencemi na díla se jejich totožnosti lze ale vcelku jednoduše dopátrat. Tento první neografický počín měl v tehdejší společnosti velký ohlas, o čemž svědčí tři rychlé reedice a rozšíření slovníku Desfontainesem samotným (1727, 1728 a 1731) a další čtyři reedice po jeho smrti do roku 1780 (viz Schweitzer 2016: 131).

Doklad, že se neologismus *néologique* rychle uchytí (i v substantivizované podobě), lze nalézt v přepisu zpěvohry *Amours déguisés* [Lásky v přestrojení], hrané na sklonku léta roku 1726 na jarmarku Sv. Vavřince v Paříži. V této hře Harlekýn ironicky hodnotí enigmatický styl preciozity, vychvalovaný slečnou Rafinovanou (*Mlle Raffinot*), a to slovy: « Ah ! vous donnez dans **le Néologique**, Autrement dit **l'Argot des Beaux-Esprits** » (volně přeloženo: „Aha! Vy se oddáváte **neologizaci**, jinak řečeno **slangu vzdělaných duší**“; Lesage a d'Orneval 1735: 343; naše vytučnění, viz níže).

Ekonomičtější popis prastarého jevu lexikálních inovací v jazyce a zejména pak jeho horlivých aktérů zjednodušil a snad i zpřesnil argumenty pro a proti v rámci normotvorných diskusí zahajených Vaugelasem a Komentátory. Přesná data nelze samozřejmě spolehlivě určit, ale stalo se tak patrně začátkem 18. století, jak napovídá Desfontainesovo adjektivum. Nejstarší výskyty lexémů z této derivační řady se díky digitalizaci podařilo antedatovat o několik let vůči TLFi (viz Steuckardt 2011).

Označení *néologie* pro aktivního aktéra slovtvorby, tedy neologa-nelingvistu, použil v korespondenci z belgického exilu Jean-Baptiste Rousseau už v roce **1723**, tj. o tři roky dříve než Desfontaines použil pro svůj slovník adjektivum *néologique*. Rousseau píše v dopise opatu d'Olivetovi, jednomu z Komentátorů, že mu blahopřeje k jeho proslovu vůči Akademii v otázce lékařů a chirurgů, kteří „ztratili latinu“ (*ont perdu leur latin*): „vy jste se tedy nemazlil s neology těla“ (*vous n'y allez pas de main morte contre les néologues du corps*; Rousseau [1723] 1820: 400). Novotvar by v tomto sousloví patrně nemohl být příjemcem pochopen, pokud by už nebyl ustálený, lze tedy předpokládat, že toto slovo a patrně i další z této derivační řady budou podstatně staršího data.

Nejstarší dohledatelný výskyt substantiva *néologisme* je v současné době z roku **1729**. Figuruje v kritické anonymní recenzi na doplněnou reedici Desfontainesovy knihy z roku 1728, a to ve druhém čísle časopisu *Bibliothèque raisonnée des ouvrages des savans de l'Europe* vydávaném jednou za tři měsíce v Amsterdamu. V této recenzi jsou neologismy obhajovány jako běžná součást vývoje jazyka: „Také nevidím důvod říkat, že jde o Neologismus...“ (*Je ne vois pas non plus qu'il y ait du Néologisme à dire...*; anonym 1729: 53). Slovo „neologismus“ je uvozeno dělivým členem, což naznačuje, že je zde myšlen celý kreativní proces tvoření nových slov a nikoli jedna jednotka novotvorby, jak jsme zvyklí dnes. Majuskule pro vyznačení abstraktních konceptů jsou u substantiv v tomto období poměrně běžné, jak lze vidět také z dalších příkladů níže.

Označení samotného procesu a zároveň i imaginární množiny výsledků (*néologie*) lze dostopovat nejdále v historii do roku **1737** u kritika poetiků Louise-Pierra De Longua. I u něj širší kontext daného výskytu odhaluje pejorativní konotace, které jsou pro počáteční vnímání tohoto lexému příznačné:

„...preciózní termíny, které nelze vysloviti, aniž by neštípaly na rtech, monstrózní soubory groteskních výtvorů **Neologie** & barokní *manýry*, směšný *netalent*, *děsivá oteklina módního žargonu*.“⁵⁷ (De Longue 1737: 10, kurzíva autora, naše vytučnění)

Těžko přeložitelné dobové neologismy uvádíme především proto, že je z tohoto příkladu patrné sémantické ukotvení slova „žargon“ (*jargon*), a že společně s předchozím vytučněným příkladem souvýskytu neologizace plus „argot“ z jarmareční hry *Amours déguisés* ukazují tyto první výskyty na paralely mezi vnímáním neologismů a sociolektismů.

Rychlá difuze těchto čtyř novotvarů pro projevy neologie do úzu elit byla následována poměrně rychlým zapracováním celé této derivační řady do většiny slovníků vydávaných ve 2. polovině 18. století. Jean-Robert Armogathe tento fakt dává do souvislosti s rozvojem filozofie jazyka u senzualistů a s nástupem Osvícenců, přičemž o 40. letech 18. století hovoří jako o **neologické revoluci**. Téma neologie totiž po roce 1742 vstupuje na akademickou půdu a je traktováno v mnoha esejích a dalších soudobých pracích Akademiků (Armogathe 1973: 22).

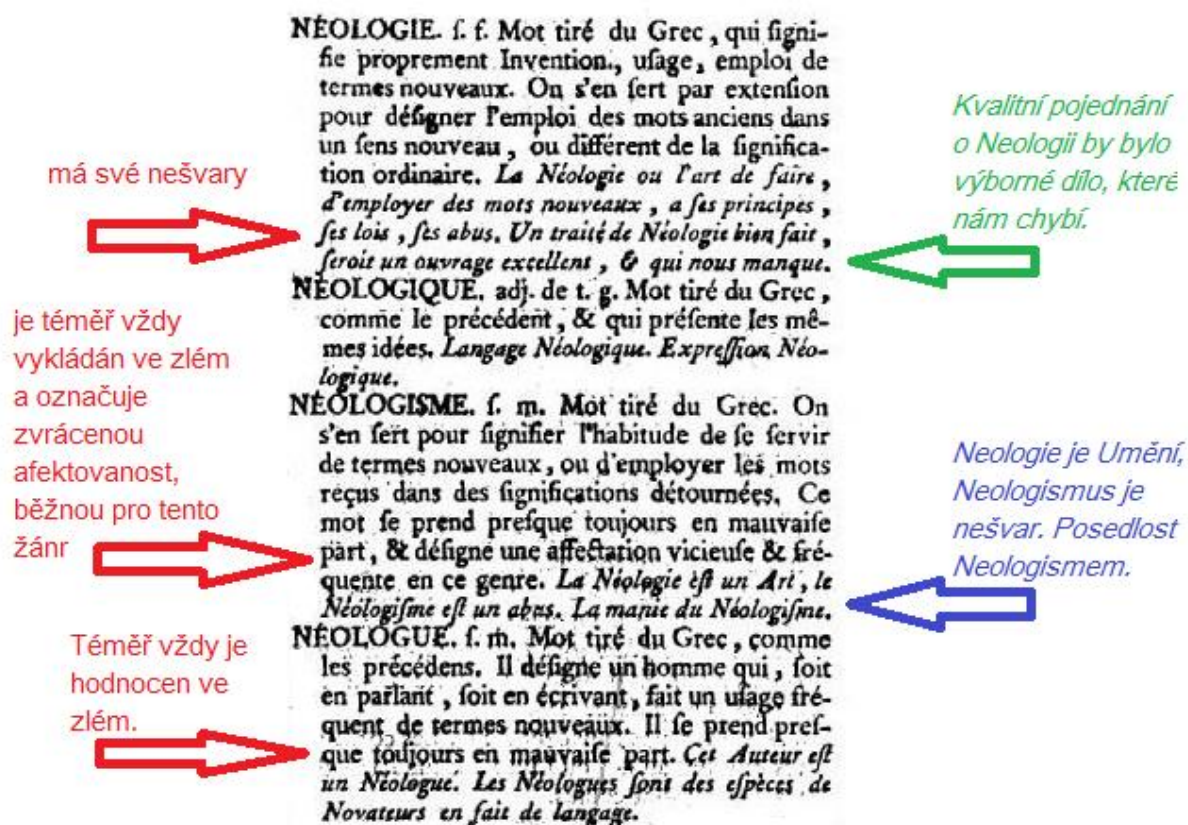
Lexikalizaci nově vytvořené neologické řady dokladuje řada slovníků Francouzské královské Akademie (DAF), kdy v prvních třech vydáních slovníku (DAF1 – 1694, DAF2 – 1718 a DAF3 – 1740) hesla ještě nenajdeme. Naopak čtvrté vydání, které vyšlo o 22 let později (DAF4 – 1762), už uvádí všechny tyto neologické neologismy (viz obrázek č. 4).

Za povšimnutí stojí, že stejně jako při prvním doloženém výskytu slova, odkazuje i zde definice pro *neologismus* ke zvyku (až zlozvyku) novotvoření a nikoli k výsledku slovtvorby, a také, že definice pro *neologa* odkazuje k osobě nadužívající

⁵⁷ V originále: « ...termes prétieux que l'on ne prononce point sans pincer les lèvres, Assortimens monstrueux des grotesques de la **Néologie**, & le *comportement* baroque, le *métalent* ridicule, la *bouffissure éfarée* du **jargon à la mode**. »

kreativní slovotvorbu a ne k odborníkovi v této disciplíně, jak tato slova vnímáme a definujeme dnes.

Obrázek č. 4: Ambivalentní postoj k neologii v heslech *neologie*, *neologický*, *neologismus* a *neolog* ve 4. vydání slovníku Akademie (DAF4 1762, 2. díl: 205)

Zdroj: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k50404g/f206.image>

Z obsahů těchto hesel, ale i jejich dalších výskytů v ostatních tehdejších předrevolučních slovnících, příp. i z předmluv k nim, je i přes určitou snahu o definiční objektivizaci patrné, že přístupy autorů k těmto pojmenováním projevů jazykové změny oscilují mezi setrvačným odsuzováním nebezpečné anomie a vychvalováním kreativních možností jazyka, přičemž převažuje negativní hodnocení.

Ani slavná *Encyclopédie ou dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers* [Encyklopedie aneb Racionální slovník věd, umění a řemesel] není výjimkou. Autorem hesel o neologii zde je gramatik Nicolas Beauzée (mimořádně ten je také, jak připomíná Steuckardtová (2007: 1), autorem první definice termínu lexikologie).

U encyklopedického hesla *néologique* („neologický“) Beauzée jmenovitě chválí Desfontaines a jeho slovník, neboť:

„používá vynalézavé obraty pro [vybrané] výrazy, díky nimž lze lépe pocítit nedostatky a směšnost, která vzniká jejich akumulací, a tím nemalou měrou přispěl k tomu, že udržel na uzdě mnohé další spisovatele, kteří by jinak zjevně pokračovali a napodobovali ty, které tento [ironický slovník] označuje za trestuhodné“⁵⁸ (Beauzée 1765, Tome XI: 94).

Beauzée dále v témže hesle navrhuje vydat každých 50 let neologický slovník půlstoletí. Záměr je sice motivován purismem: „tato periodická cenzura by zastavila drzost neologů a zamezilo by se tím kažení jazyka, což je běžný důsledek nepostřehnutelně se šířícího neologismu“ (*cette censure périodique, en réprimant l'audace des néologues, arrêteroit d'autant la corruption du langage qui est l'effet ordinaire d'un néologisme imperceptible dans ses progrès; ibidem*).

Nicméně Beauzée hned poté argumentuje i pokrokovou vizí jakési **neologické observatoře**: „řada takovýchto slovníků by se stala památkou jazykových proměn, protože by byl vidět čas, kdy výrazy vznikly, a také ty, které nahradily“ (*la suite de ces dictionnaires deviendrait comme le mémorial des révolutions de la langue, puisqu'on y verroit le tems où les locutions se seroient introduites, & celles qu'elles auroient remplacées; ibidem*).

Beauzée popisuje v rámci dynamiky lexikonu i jev, který dnes bývá označován jako **stírání neolocity**:

⁵⁸ V originále: « le tour ingénieux qu'il donne à ses expressions, en fait mieux sentir le défaut, & le ridicule qu'il y attache en les accumulant, n'a pas peu contribué à tenir sur leurs gardes bien des écrivains, qui apparemment auroient suivi & imité ceux que cette contre-vérité a notés comme répréhensibles. »

„výraz kdysi neologický je dnes v běžném úzu [...], a je nutné uznat, že mnohé z odvážných výrazů těchto autorů si získaly veřejnou autoritu a mohou být dnes používány i těmi nejsvědomitějšími puristy“ (*ibidem*).⁵⁹

Obdobný komentář nalezneme i u opata Férauda v jeho „Kritickém slovníku francouzského jazyka“ (*Dictionnaire critique de la langue française*, Féraud 1787). Ten v předmluvě (a nejen tam) hovoří o „běsnění kolem (tvorby) Neologismu“ (*fureur du Néologisme*; *idem*, 1. díl: XII a 633). Féraud odhaduje, že za posledních dvacet let vzniklo kolem dvou tisíc nových slov, z nichž poměrně velký počet už byl přijat do úzu a mnohé další lze nalézt v hojně rozšířených knihách (*idem*: XII). I je Féraud do svého slovníku zahrnul, s cennými metalingvistickými komentáři, které dokladují jejich statut v předvečer Velké francouzské revoluce i mimo pařížskou intelektuální elitu (sám byl z Marseille).

Např. u slovesa *éduquer* („vzdělávat“) poznamenává: „toto slovo se dlouho vyskytovalo v konverzaci provinčních Neologů. Není tomu dlouho, co se začalo i psát“ (*Ce mot était resté long-temps dans la conversation des Néologues provinciaux. Depuis quelque temps on a comencé à l'écrire*; Féraud 1787, 2. díl: 30).

Běžné jsou soudy typu „šťastný neologismus“ či „neologismus, který se nepovedl / neudělal moc parády“, kde se mísí subjektivní opatovy evaluace s objektivnějším pozorováním začleňování jednotlivých slov do úzu.

Celkově lze ale Féraudův postoj k neologii dobře dokladovat na hesle „slovo“ (*mot*), kde v podsekcí „slovotvorba“ (*création des mots*) nejprve cituje Voltairova kritika Frérona a následně oba syntetizuje (viz obrázek č. 5).

⁵⁹ V originále: «... telle expression fut autrefois néologique, qui est aujourd'hui du bel usage [...] pour reconnoître que plusieurs des expressions risquées par ces auteurs ont reçu le sceau de l'autorité publique, & peuvent être employées aujourd'hui par les puristes les plus scrupuleux. ».

Obrázek č. 5: Slovtvorba podle Férauda (1787, 1. díl: 691-692)

Création des mots. VOLTAIRE a dit :
Si vous ne pensez pas, créez de nouveaux mots.
On pourrait dire peut-être encore mieux, en
renversant le sens du vers :
Si vous pensez beaucoup, créez de nouv^x eaux mots
Horace en seroit le garant :
*Dixeris egregiè notum si callida verbum ,
Reddiderit junctura novum.*
Mais il faut que ce soit, *licentia sumpta pu-*
denter. FRÉRON.
A ce compte, on pourrait dire qu'il y a
peu de pudeur parmi le plus grand nombre
des Auteurs modernes. J'aimais les licences
poétiques n'ont été aussi loin que celles que
se donnent aujourd'hui les prosateurs. Il
n'est si petit Auteur, qui ne se croie en droit
de créer des mots, et j'aimais le neologisme
n'a fait de si grands ravages. Si de créer des
nouveaux mots était une preuve qu'on pense
beaucoup, jamais la France n'aurait eu un si
grand nombre de *penseurs profonds* et *vigou-*
reux. Mais tous ces Neologues ne sont pas
des *Rousseau* de Genève et des *Linguet.* Il en
est beaucoup, dont tout le mérite consiste
dans l'affectation de ces locutions éphémères ;
je dis mérite aux yeux des sots. Dans le droit,
Fréron, qui a corrigé le vers de *Voltaire* ;
avait raison. Dans le fait, c'est *Voltaire*,
qui a le mieux dit :
Si vous ne pensez pas, créez de nouveaux mots.

Zdroj: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k50602b>

nebo Linguetové. Pro mnohé z nich platí, že jedinou zásluhu mají na tom, že vytvořili efemerní výrazy; tu zásluhu myslím z pohledu hlupáků. Co se týče práva, pak měl Fréron pravdu, když opravoval Voltairův verš. Co se týče reality, pak to byl Voltaire, kdo nejlépe řekl: Pokud nemyslíte, tvořte *nová slova*.“

⁶⁰ Horatius Flaccus: *De arte poetica. Epistola Ad Pisones*, v českém překladu Dany Svobodové *O umění básnickém* (2002: 16–17): „Tak vzniká-li chytrým spojením omšelých slov nový význam, zrodil se čin hodný gramatika!“

⁶¹ Doslovně „v decentní míře je autorská licence možná“. Jde o část verše následujícího po výše citovaném dvouverší, který pokračuje slovy, která v pojednání o neologii zaslouží pozornost i více než 2000 letech: „A kdyby snad bylo zapotřebí dát jméno věcem až doposud skrytým, proč nesáhnout k tvorbě slov (což v rozumné míře je možné), jimž předkové tradice dbalí by sotva porozuměli? Stejně tak ujmou se hned slova nová či z řeckého zdroje a lehce jen přiohnutá [...] A přece: jsem kárán i za to málo, jímž jazyk se snažím rozšířit... Vždyť dávno už Ennius, Cato a jejich mluva to byli, kdo náš mateřský slovník tak obohatili zástupem nových slov. Přece každý věk rází – zákaz nezákaz – mince, jež nesou punc doby.“ (*idem*)

Tvoření slov. „Voltaire řekl:

Pokud nemyslíte, tvořte *nová slova*.
Možná bychom to mohli říci ještě lépe
pozměněním významu verše:

Pokud myslíte hodně, tvořte *nová slova*.
Horatius tomu bude zárukou:
*Dixeris egregie, notum si callida verbum,
Reddiderit iunctura novum*⁶⁰.

Ale aby to tak mohlo být, *licentia sumpta*
pudenter.⁶¹ FRÉRON.

K tomuto citátu bychom mohli říci, že je jen
málo skromnosti mezi většinou moderních
Autorů. Nikdy dříve nešla poetická licence
tak daleko, jak si ji posouvají dnešní
prozaici. I sebemenší autor si myslí,
že má právo tvořit slova a nikdy dříve
nenadělal neologismus tolik škod. Pokud
tvorba nových slov má být důkazem,
že člověk hodně přemýšlí, pak ve Francii
nikdy nebylo tolik velkých a zdatných
myslitelů jako dnes. Ale všichni tito
Neologové nejsou ženevští Rousseauové

Obdobu „posedlosti neologismem“ (*manie du Néologisme*), kterou uvádí slovník Akademie (viz obr. č. 4) najdeme i u Férauda v odstavci sdružujícím pod heslem *Néologie* i ostatní tři deriváty, kde tvrdí, že: „neologismus je jedna z mánií tohoto století“ (*le néologisme est une des manies du siècle*; Féraud 1787, 2. díl: 724). Na tomto odstavci lze taktéž dokladovat, že 18. století je doba, kdy slovo neologismus a další deriváty z této rodiny byly pro většinu vzdělanců neologismy. Subjektivní délka trvání pocitu novosti, tzv. **neologický pocit**, se konkrétně u opata Férauda projevuje půl století po prvních zaznamenaných výskytech této derivační řady v deklaraci: „tato slova jsou poměrně nová sama o sobě“ (*ces mots sont assez nouveaux eux-même; ibidem*). Féraudův slovník bývá také pokládán za první lexikografické dílo, které definuje neologismus i v moderním významu, tj. pro označení samotného „nového slova“ (a ne pouze pro „zlovyk užívání nových slov“, jak tomu bylo do té doby – viz např. na obr. č. 4), o čemž svědčí i axiologické evaluace nových slov v metalingvistických komentářích. Na čistě lingvistickou definici neologismu ale bude francouzská jazykověda ještě třeba čekat celé jedno století (viz rozbor DGLF v kapitole 1.2.1).

Ve výčtu prvních neologických počinů nelze opomenout na původně anonymní *Dictionnaire des richesses de la langue françoise et du néologisme qui y est introduit* [Slovník bohatství francouzského jazyka a neologismu, který do něj vstupuje] z roku 1770, jehož autorem je Pons-Augustin Alletz. Obsahuje sice 500 stran neologismů a přenesených významů propagovaných spisovateli 18. století, nicméně Ferdinand Gohin poukazuje na plagiátorství autora a tento slovník považuje na rozdíl od Féraudova slovníku za nepříliš zdařilý komplilát (Gohin [1903] 1970: 60).

Pro neologii v předrevoluční Francii je důležitým milníkem také založení *Journal de la langue françoise* [Časopisu o francouzském jazyce] v roce 1784, určeného právě pro diskuzi o možnostech obohacování francouzštiny. Jeho zakladatel François-Urbain Domergue jej původně vydával dvakrát do měsíce, v prvních revolučních letech pak ale už každý týden, aby dal větší prostor na bouřlivou debatu o nových slovech, které generovala nová či spíše transformovaná společnost.

2.3 Neologie za Revoluce a revoluce v neologii

Revoluční změny přinesly po roce 1789 zásadní proměnu politického uskupení společnosti, proběhly mj. i reformy metrického systému, kalendáře, což se samozřejmě odrazilo i v postupné změně vnímání neologismů, které jsou už méně často hodnoceny jako nadbytečný stylizační rozmar, ale spíše jako nutná reakce na nově vzniklou realitu. Přestože J.-R. Armogathe (1973) klade datum neologické revoluce kolem roku 1742, kdy se téma neologismů dostalo do zorného pole Akademiků, opravdovou revoluci zažila neologie dle našeho názoru až s rokem 1789. Tehdy převratné události předbíhaly tempo lexikálních inovací a zasahovaly většinu společnosti, neologie a ideologie se prolínají a domnělé právo inovovat jazyk se rozšířilo i mimo nejvýše postavenou společenskou elitu. Také se silně prosazuje polysémie jako zdroj tvorby neosémantismů.

Předrevoluční filozoficko-literární debata o utilitární a estetické funkci neologismů se pod vlivem revolučních hmatů a přematů (a s ohledem na sémantickou dynamiku politického newspeaku) náhle stáčí do socio-politického diskurzu. Téma neologismů a zejména neosémantismů totiž v této době nestability silně rezonuje s hojně traktovaným filozofickým tématem Osvícenců o tzv. „zneužívání“ slov (*abus des mots*), čímž je myšlena jejich záměrně posunutá interpretace nebo sémantická vágnost.

Vzorem pro tyto úvahy byla pojednání anglického filozofa Johna Locka o sémantice slov ve 3. knize *Eseje o lidském chápání* (Locke 1700, v českém překladu Miloše Dokulila 2012). V 10. kapitole *O zneužívání slov* Locke varoval před přílišnými sémantickými posuny a před abstrakcí neologismů, šířených „učenou hatlaninou“ filozofických sekt (*idem*: 512–531). Lockeho kritikou „bezvýznamových výrazů“ či výrazů „nových a dvojsmyslných“ bez definičního rámce (*idem*: 512–515) se v předrevoluční době zabývali ve spojitosti s předsudky např. de Condillac, Voltaire, Diderot a další Encyklopedisté.

Už Jean-Jacques Rousseau poukazoval na verbální zdroje sociální nerovnosti a na zneužívání některých výrazů (mj. i *citoyen* = „občan“) pro udržení těchto nerovností ve svém *Discours sur l'origine et des fondements de l'inégalité parmi les hommes* [Pojednání o původu a podstatě nerovností mezi lidmi] (Rousseau 1754). Jak podotýká Ulrich Ricken, toto téma bylo lákavé po celé 18. století zejména proto, že skrze kritiku jazyka bylo možné formulovat kritiku společnosti (Ricken 1982: 42).

V revoluční době se pak „zneužíváním“ slov oháněly všechny strany, jak prorevoluční frakce soupeřící mezi sebou o moc a obviňující se navzájem z manipulace významů nových revolučních termínů, tak i odpůrci Revoluce. Ti dokonce ve zneužívání slov viděli jeden z hlavních důvodů, proč se lid nechal zlákat k revolučnímu experimentu (dokladem může např. být čtrnáctistránkové anonymní dílko s výmluvným názvem *L'abus des mots*, patrně už z roku 1789).

Přeměna monarchie v totalitní demokracii se projevila v bohaté neografické produkci, která reflektovala především nový politický slovník. Definice tu jsou doprovázeny politickými komentáři, není tedy divu, že často šlo o anonymní autory, kteří je ke své práci přihlásili až po uklidnění revoluční vřavy, především pak jakobínského Teroru. Hned v roce 1790 vychází minimálně tři anonymní tituly tohoto typu:

a) žák N. Beauzého a obhájce revoluce, Pierre-Nicolas Chantreau, publikuje pod pseudonymem Monsieur de l'Épithète (Pan Epiteton): *Dictionnaire national et anecdotique pour servir à l'intelligence des mots dont notre langue s'est enrichie depuis la Révolution, et à la nouvelle signification qu'ont reçue quelques anciens mots* [Slovník národní a humorný, určený inteligenci, slov, jimiž se náš jazyk obohatil od Revoluce a nových významů, kterých nabyly některá nová slova] (Chantreau 1790). Jsou zde zachyceny čerstvé významové posuny (např. výše zmiňované klíčové heslo *abus* = „zneužívání“ (slov) nebo *droits* z původního významu „(daňové) povinnosti (vůči feudálovi)“ k „práva (člověka)“ aj. Patrně právě zde je poprvé definováno apelativizované proprium „gilotina“ (*guillotine*), jakožto „důmyslná

mechanika, jíž je zločinec popraven, aniž by se muselo zaměstnávat mrzké hejno katů“ (*mécanique ingénieuse, par le moyen de laquelle un criminel sera exécuté, sans employer le ministère infame des bourreaux*; Chantreau 1790: 78);

b) téhož roku vychází anonymně obdobný počín: *Extrait d'un dictionnaire inutile, composé par une société en commandite, & rédigé par un homme seul, à 500 lieues de l'Assemblée nationale* [Výtažek ze zbytečného slovníku, vytvořený komanditní společností a redigovaný jedním člověkem, 500 mil daleko od Národního shromáždění], který sepsal žurnalista Jean-Pierre Gallais. Jde o politicko-lingvistickou satiru komentující ve slovníkové formě zneužívání neosémantismů ve jménu revoluce (viz např. heslo *démagogue*, najdeme zde ale i např. známé, leč církví tabuizované slovo *divorce* = „rozvod“, který měl být brzy poté legitimizován, Gallais 1790: 86–90 a 109–112);

c) pro úplnost k roku 1790 uveďme také slovníček, jehož protirevoluční autor zůstal v anonymitě dodnes. Nese název *Nouveau dictionnaire françois, à l'usage de toutes les municipalités, les milices nationales et de tous les patriotes, composé par un aristocrate* [Nový francouzský slovník, k použití všem místním samosprávám, národním milicím a všem patriotům, sepsaný aristokratem] (anonym 1790, naše vytučnění). Tento počín není ani tak pokusem o lexikografické definice, ale spíše nářkem nad všeobecným úpadkem (např. heslo *roi* = „král“ odkazuje na *esclave* = „otrok“ a naopak).

Rozsah těchto dílek, kde počet hesel obykle nepřekračuje stovku, si zaslouží spíše pozornost kvalitativně-sociolingvistickou než kvantitativně-lexikografickou. Bernard Quemada v bibliografickém přehledu veškeré lexikografické produkce ve Francii za téže období vypočítává dokonce 147 různých lexikografických prací (Quemada 1968: 593–597) a tento jeho výčet ještě není úplný, jak dokazují Desmet, Rooryck a Swiggers (1990: 164–165).

S detailnějším rozbořením obsahu slovníků přichází Annie Geffroyová, která v širším období před a porevolučním, tj. mezi roky 1770–1820, eviduje celkem 27 neologicky orientovaných děl a dílek, z toho 15 vydaných mezi roky 1789–1802 (Geffroy 1986). Nadprodukce obdobných **socio-politických slovníků** (*dictionnaires socio-politiques*; *idem*) nicméně charakterizuje revoluční období. Stejně tak toto období charakterizuje časté užívání adjektiva *nouveau* („nový“) v titulech slovníků. Postupně se lze ale setkat i s jiným označením, explicitněji odkazujícím k tomu, co dnes chápeme jako neografie (*néologique, néologie, néologiste*, viz v textu tučně zvýrazněné výskyty).

Paradoxně je toto dobově příznakové označování po roce 1803 opouštěno a slovníky nesoucí v titulu obdobnou referenci se opět na dlouhá desetiletí stávají výjimkou (cf. Desmet, Rooryck a Swiggers 1990: 165). Pro doložení tohoto tvrzení pokračujme v rychlém výčtu titulů deklarujících orientaci na neologické lexikum.

Roku 1792 vydává rojalista Adrien-Quentin Buée *Nouveau dictionnaire, pour servir à l'intelligence des termes mis en vogue par la Révolution* [Nový slovník termínů, které vešly do módy Revolucí, určený inteligenci] (Buée 1792). V tomto slovníku je patrně poprvé v samostatném hesle zaznamenáno adjektivální použití adverbialní konstrukce *ci-devant* pro označení zaniklých titulů a názvů – konkrétně *la ci-devant constitution* = „předrevoluční ústava“ (*idem*: 11; často se toto sousloví používalo pro označení samotných aristokratů, *les ci-devant nobles* – to lze ostatně najít už i ve výše citovaném anonymu z r. 1790: 104). Objevuje se zde také výše traktovaný termín *abus* s definicí: *torts de l'ancien régime, qu'on n'ose plus mettre en avant pour justifier le nouveau* („omyly starého režimu, které se už nikdo neodvažuje vychvalovat, aby se jimi odůvodnily novoty“; Buée 1792: 4).

Ghislaine Rolland-Lozachmeurová provedla detailní textometrickou analýzu všech 73 hesel Buého slovníku, včetně srovnání této revoluční verze s porevoluční reedicí (2. vydání slovníku vyšlo roku 1821 po návratu Buého z exilu). Z této analýzy kromě jiného vyplývá nadužívání slovesa *abuser* a výskyt mnoha pasáží obsahujících

sousloví *abus de pouvoir* nebo *abus d'autorité* (=„zneužití moci, resp. autority“; viz Rolland-Lozachmeur 1995: 205–210).

V neografickém zaznamenání jazykové změny během Revoluce nejkvalitnější díla tvoří paradoxně její externí pozorovatelé. V roce 1795 německému akademikovi Léonardu Snetlagovi vychází v dolnosaských Gotinkách *Nouveau dictionnaire français contenant les expressions de nouvelle création du peuple français* [Nový slovník francouzštiny obsahujícím nově vytvořené výrazy francouzského lidu] (Snetlage 1795). Oproti Buéemu a jeho předchůdcům je tento slovník podstatně obsažnější, *de facto* bilingvní a definičně značně přesný.

Budeme-li akceptovat Sablayrollesovu terminologii, ve které je obnovení zastaralého, pozapomenutého slova do úzu, tedy revitalizovaný archaismus, označované jako **paleologismus** (Sablayrolles 2000: 191), pak jsme již výše u Gallaise zmínili zajímavý paleologismus *divorce* = „rozvod“. Také Snetlage zaznamenává tento tabuizovaný koncept, a to v adjektivální derivaci *divorcé* = „rozvedený“ (Snetlage 1796: 71). Nejprve uvádí německý ekvivalent (*Geschieden*), poté francouzskou definici (*celui ou celle qui a obtenu la dissolution entière du mariage* = „ten či ta, kdo dosáhl/a úplného rozpuštění manželství“) a na závěr přidává příklad. Právě ten je nejzajímavější, protože patrně je zde úplně poprvé lexikograficky zaznamenáno neologické femininum adjektiva v sousloví: *une femme divorcée* („rozvedená žena“; *ibidem*). Je zřejmé, že celá tato derivační řada byla pocíťována většinou společností jako neologická, i když rozhodně nebyla nově utvořená. Podle etymologické části slovníku TLFi lze ověřit, že několik výskytů adjektivální formy je známých z 15. století, slovo pak ale v důsledku silné katolizace Francie nebylo patrně širěji v domácím prostředí používáno, resp. nemělo legitimitu pro slovníkové zaznamenání.

Snetlaga následoval o rok později německý diplomat v Paříži Karl-Friedrich Reinhard obdobně detailním slovníkem *Le néologiste français ou Vocabulaire portatif des mots les plus nouveaux de la langue Française* [Francouzský **neologista** aneb

Přenosný slovník **nejnovějších** slov fr. jazyka] (Reinhard 1796). Ten je ale bohužel ve francouzských knihovnách nedostupný (pro detailnější analýzu, viz Desmet, Rooryck a Swiggers 1990: 171–172).

Na revoluční změny jazyka reagovala také Francouzská Akademie, konkrétně dvanáctistránkovými Dodatky, které vyšly zároveň s opožděným vydáním DAF5 v roce 1798. Tento *Supplément contenant les mots en usage depuis la Révolution* [Dodatky obsahující slova používaná od Revoluce] obsahuje 418 hesel, která byla přidána na konec DAF5, který byl dokončený ale už v roce 1793. Téhož roku byly ovšem všechny královské Akademie zrušeny a k vydání slovníku došlo až po skončení jakobínského Teroru, kdy byla činnost jazykové Akademie částečně obnovena.

Podle F. Gohina je páté vydání akademického slovníku obohaceno o relativně skromných 1 887 nových hesel oproti DAF4 z roku 1762. V tomto čtvrtém vydání je naopak zařazeno až 5 217 nových hesel oproti DAF3 z roku 1740 (Gohin [1903] 1970: 84). Pro ilustraci toho, co lze v souladu s moderní francouzskou neologií označit jako **sdílený neologický pocit**, uveďme ze strany 769 těchto Dodatků jeden konkrétní příklad: i zde figuruje módní pojem „rozvod“. Konkrétně pod heslem *divorcer* („rozvést se“) je uvedeno rovněž adjektivum *divorcé,-e* i substantivizované adjektivum *un(e) divorcé(e)* = „rozvedený(-á)“.

V současné době nejčastěji citovaným neografickým počinem z bohaté revoluční éry, ve své době ovšem nepříliš pochopeným, je ale dvoudílný Mercierův slovník *Néologie ou vocabulaire de mots nouveaux, à renouveler, ou pris dans des acceptions nouvelles* [Neologie neboli slovník **nových** slov, slov vhodných k **obnově**, nebo slov s **novým** významem] (Mercier 1801). Tento slovník poprvé v dějinách francouzské neografie nese v názvu hrdě ambivalentní slovo neologie (viz výše 2.2).

Na rozdíl předchozích revolučních neografických slovníků ale reflektuje lexikon Revoluce jen částečně. Podle předmluvy Jeana-Clauda Bonneta k první reedici slovníku vůbec (realizované teprve nedávno, v roce 2009) má totiž obsáhlý Mercierův

slovník pouze 16 hesel společných se čtyřmi stovkami hesel akademických Dodatků, (Bonnet citovaný Biardem, Biard 2010: 263).

V tomto unikátním neografickém počínu se ale přesto Louis-Sébastien Mercier prezentuje jako nadšený stoupenec revolučních myšlenek. Lexikální změnu deklamuje slovy: „před plodnými výrazy *republikánského jazyka* [musí] *jazyk monarchie* nadobro vyblednout“ (*les mâles expressions de la langue républicaine [...] il y a de quoi faire pâler à jamais la langue monarchique*; Mercier 1801: LXXIII, jeho kurzíva). Nedávno medializovaným politickým novotvarem by bylo také možné říci, že byl také opatrným „vítačem“ Napoléona (cf. hesla *héroïser* a *généralisme*, *idem*: 520 a 297). Přesto ale Mercier v dlouhé předmluvě dává vědomě stranou neustálený slovník revolučního „boje zločinu a ctnosti“ (*lutte du crime et de la vertu*; *idem*: XV–XVI) a soustřeďuje svou pozornost literáta spíše mimo politiku.

Mercierovo funkční chápání neologického procesu charakterizuje citát: „Potřeba vytváří slova, ale vkus je odsuzuje“ (*Le besoin fait les mots, le goût les sanctionne*; *idem*: XIII). Debatou o utilitě novotvarů a jejich estetičnosti navazuje Mercier na spor Starých a Moderních, kdy pozitivně vnímanou neologii striktně odděluje od negativně konotovaného neologismu: „Když svému dílu dávám do názvu *Neologie*, nechci, aby bylo nazýváno *Neologickým slovníkem*“ (*Quand j'intitule cet ouvrage Néologie, qu'on ne l'appelle donc pas Dictionnaire néologique*; *idem*: VI–VII, jeho kurzíva), přičemž v poznámce obratem odkazuje na Desfontainesovu kritiku neologie a považuje jeho upozornění na konkrétní neologismy za jednu z příčin, proč byly právě tyto lexémy uzualizovány namísto „věčného zatracení“ (*réprobation éternelle*; *idem*: VII).

Přináší také dichotomii aktérů slovotvorby (po vzoru *philosophie* versus *philosophisme*): „s hrdostí jsem *Neologem* a ne *Neologistou*“ (*je me fais gloire d'être Néologue et non Néologiste*; *idem*: VII; kurzíva Mercierova). Vzhledem k Snetlagově názvu knihy a absenci jiných výskytů *néologiste* (který je dnes spíše okazionalismem

nebo potenciálním neologismem) nelze ale soudit, nakolik byla tato Mercierova dichotomie v tehdejší jazykové povědomí sdílená.

Mercier v souladu se svou předchozí spisovatelskou a dramatickou kariérou tímto slovníkem specificky navazuje jednak na Spor (viz výše), ale také na předrevoluční tradici satirických titulů, a to častým odkazováním na kreativní spisovatele: „všichni velcí spisovatelé byli neologové“ (*tous les grands écrivains ont été Néologues*; *idem*: XIII), včetně své vlastní novotvorby: např. u parasynteticky vytvořeného slova *encachotés* upozorňuje, že jde o jeho vlastní výtvar z prostředí bastilského žaláře (= *cachot*), který se od prvního užití v roce 1789 široce rozšířil (*idem*: 218). Další Mercierovy idiolektální neologismy nejsou explicitně označeny, ale zřejmě jich je ve slovníku větší počet.

Jeho slovník je pokrokový zejména z hlediska morfologie. V hesle *amatrice* (*idem*: 24–32) například detailně přibližuje soudobé debaty o feminizaci maskulin, které obhajuje principy analogie (blíže Mercierovy slovtvorné postupy analyzuje např. Štichauer 2005). V témže obsáhlém hesle je také vidět soudobou kontextualizaci slova neologismus ve stále převažujícím negativním významu (*il me reproche du néologisme* = doslovně „vyčítá mi neologismus (tj. „že tvořím neologismy)“, *l'accusation du néologisme* = „být obviněn z neologismu“ atd.), včetně názorných příkladů, co pro Merciera je **(kvalitní) neologie**: např. slova *insouciance*, *aéronaute* aj. a co je **(nekvalitní) neologismus**: *éduqué*, *égaliser*, s odůvodněním, že tato slova jsou nadbytečnými konkurenty existujících slov *élevé*, *égaler*. Podotkněme, že všechna tato slova jsou dnes v běžném úzu, na rozdíl Mercierova subjektivně úspěšného, leč efemerního adjektiva *encachoté*.

Jak připomíná Françoise Dougnacová, recenze na Mercierovu *Néologie* byly spíše chladné (Dougnac 1982: 70). Mercierovi bylo posléze navíc zakázáno publikovat první část většího projektu neologického slovníku, stočtyřstránkový rukopis *Mon dictionnaire* [Můj slovník], s dokončenými hesly A-Artialiser. Proto mu kolega lexikolog Pierre-Claude-Victor Boiste nabídl, že zařadí neologismy, které nefigurují

v *Néologie*, do druhého vydání svého *Dictionnaire universel de la langue française* [Univerzálního slovníku francouzského jazyka] (Boiste 1803). Tento slovník, který má v podtitulu uvedeno *Manuel de néologie* („Příručka neologie“), poprvé vyšel roku 1800 a podle Pruvosta měl za hlavní cíl akumulovat co největší objem lexika (Pruvost 2006: 65). Z neoborného hlediska měl ale Boistův slovník velký úspěch, protože byl až do roku 1857 celkem dvanáctkrát reeditován. Tak zajistil Mercierovi alespoň nepřímé uznání, které by si patrně býval přál pro svou *Néologie* a nedokončený velký neologický slovník.

Mercierem ale výčet slovníků s formanty *néo-/nouveau* v názvu zdaleka nekončí (viz Geffroy 1986 nebo Quemada 1968), pro ilustraci neologie za Velké francouzské revoluce (a revoluce v neologii) bude ale tento krátký výčet bohatě postačovat. Z dosud nejmenovaných počínů z tohoto období zmíníme už jen anglicky psaný titul *Lexicographia-neologica Gallica. The Neological French Dictionary* [Neologický slovník francouzštiny] (Dupré 1801), který kompletuje sérii poměrně objektivních slovníků externích pozorovatelů Revoluce (viz Snetlage a Reinhard výše). Zároveň nám poskytuje příležitost vytknout v rámci neologismů specifické a pro puristy nosné téma anglicismů.

2.4 Neologie a anglicismy

V revoluční době došlo ve Francii nejen k posunu vnímání neologismů a určité demokratizaci neologie, ale zároveň se s rostoucí industriální i mocenskou rolí Anglie zvětšoval i podíl přejímek⁶² z angličtiny (přehledně dvojjazyčně např. Walter 2000). V souvislosti s tím rostla ve Francii i kritika tohoto způsobu rozšiřování slovní zásoby, spojená často spíše s módními vlivy než s utilitární pojmenovací potřebou.

Tento fakt dobře dokladují hesla *anglomane* a *anglomanie* v Duprého neologickém slovníku francouzštiny zmiňovaném výše (Dupré 1801: 19). Slovníkové zaznamenání této probritské módy zdaleka není v této době u Duprého ojedinělé. Tatáž hesla nalezneme i u Snetlaga (1795: 14), v Dodatcích k 5. vydání slovníku Akademie (1798: 766), obdobná hesla *anglomaniser*, *anglomaniaque* pak najdeme také u Merciera (Mercier 1801: 36). Na této shodě lze dokázat sdílení neologického pocitu jen ztěží, neboť Dupré v podtitulu sám přiznává, že práci zkompiloval ze Snetlaga i z Dodatků. Ostatně také Snetlagova metoda je nastíněna jen zběžně – patrně šlo hlavně o excerpci soudobých literárních děl. Spíše se tedy jednalo o kulminaci výskytu relativně nového slova *anglomanie* a jeho derivátů v diskurzu tehdejší společenské elity.

Móda sama i toto kompozitum s deriváty jsou ale podstatně starší. To dokazuje ve svých slovníkových citacích opat Féraud v patrně nejstarším slovníkovém zaznamenání tohoto kompozita vůbec, a to pod sdruženým heslem *anglomane*, *anglomaniaque*, *anglomanie* (Féraud 1787, 1. díl: 112), kde tyto výrazy hodnotí jako užitečné jen pro kritiku a polemiku. Cituje mj. větu z pera Antoina Sabatiera de Castres (z roku 1774): „*Anglománie* přešla z našich knih do našich mravů“ (*L'anglomanie a passé de nos livres dans nos mœurs*; *ibidem*, jeho kurzíva).

⁶² Též výpůjček, což je kalk bližší francouzskému označení *emprunt* (ze slovesa *emprunter* = „vypůjčit si“), byť obsahově nepřesnější, neboť tento termín nesprávně evokuje aspekt „vrácení“ vypůjčeného, jak připomíná Hana Srpová (citovaná Dianou Svobodovou, viz Svobodová 2007: 6).

Tituly různých literárních a dramatických děl z druhé poloviny 18. století se ostatně také nesou v méně proanglickém duchu než oslavné ódy na filozofy typu Lockeho či Newtona v sérii tzv. anglických listů, tj. prací de Muralta, Voltaira či opata Prévosta (viz Vanacker 2016). Poprvé tuto přehnanou a nekritickou adoraci všeho anglického verbalizoval v roce 1757 Jean-Louis Fougeret de Monbron v pamfletu *Préservatif contre l'anglomanie* [Ochrana proti anglománii]. V roce 1772 se přidává dramatik Bernard-Joseph Saurin (knižně 1773) se svou příznačně aktualizovanou komedií *L'Anglomane, ou orpheline léguée* navazující na předchozí úspěšnou komedii téměř shodného názvu *L'orpheline léguée* [Osirelá dědička] z roku 1765 atd. Výčet všech takovýchto titulů by byl dlouhý, ale tyto dva příklady postačují k ilustraci sílící kritiky anglománie, která prostupovala tehdejší společností. Tato kritika byla sice rámcována soudobými debatami mezi intelektuály, je nutno ji ale chápat v širších souvislostech jako reakci na vzrůstající ekonomickou dominanci Anglie i jako bezprostřední emotivní reakci na čerstvé vojenské fiasko, které Francie utrpěla od Velké Británie v sedmileté válce (1756–1763).

V průběhu 18. století se tedy prestiž francouzštiny ocitá v ohrožení. Francouzština sice stále je nejrozšířenějším jazykem v Evropě, ale její vliv na ostatní jazyky se zmenšuje. Zejména v angličtině podstatně klesá počet dříve extrémně hojných přejímek z francouzštiny. Podle Gebharta, citovaného Hagègem, klesají galicismy v angličtině tou dobou o 75 %, zatímco na opačném břehu Kanálu roste počet výpůjček z angličtiny o 200 % (Hagège 1987: 19). Souběžně s obrácením mocenských rolí se postupně objevuje pocit ohrožení jazyka a otázka anglicismů se natrvalo usazuje do obecných diskuzí o neologismech.

Tyto diskuse v puristických vlnách rezonují společností *de facto* do současnosti, jen obecnější kompozitum *anglomanie* v lingvistické sféře nahradilo modernější kompozitum *franglais*, česky snad frangličtina. Z morfologického pohledu jde o tzv. *mot-valise* (doslovně „slovo-kufř“, v Šimandlově terminologii by šlo o specifický typ tzv. **blendingu**, Šimandl 2013) ze slov *français* („francouzština“)

a *anglais* („angličtina“), které je podle *TLFi* známé od roku 1959 a od poloviny 60. let 20. století široce debatované. Rozšířit jej pomohl zejména René Étiemble titulem *Parlez-vous franglais?* [Mluvíte franglicky?], který se od prvního vydání roku 1964 stal bestsellerem puristů. Úspěšný byl tento silně antiamerický pamflet mj. i proto, že autor v mnoha reedicích doplňoval aktuální vývoj nově integrovanými přejímkami z mediálního prostoru a také komentováním stále se zpříšňující vládní jazykové politiky ve Francii v jednotlivých předmluvách (dosud poslední reedice knihy je z roku 1991). Étiemble ale patrně k této jazykové politice nepřímou přispíval touto svojí „vědeckou xenoglossofobií“ (*xénoglossophobie savante*, viz Cerquiglini 2006: 591), která byla ale podle Cerquigliniho spíše vyjádřením osobního občanského rozzlobení, navíc s pozoruhodnou stalinistickou, antiimperialistickou rétorikou (*idem*: 598–599 a 604).

Odhlédneme-li od rozporuplného Étiemblova titulu, je *franglais* specifickou variantou českého blendu *czenglish*, španělského *spanglish* a celé další řady slov označujících vliv dnešní *lingua franca* na ostatní jazyky, jejichž mluvčí nadměrně přejímání více či méně intenzivně prožívají. Podle Trnkovy teorie **prožívání jazyka** jsou reakce mluvčích na cizojazyčné prvky v jejich rodném jazyce tak hojné proto, že se nacházejí v centru hlubokého prožívání individuálního i kolektivního, a to kvůli pocíťování expresivity spojené s cizostí prvků. Právě tato cizost ale podle Trnky dynamizuje jazykový systém (Trnka 1943). V Danešově biologické metafoře jsou pak reakce na xenismy přirozenou „imunitní reakcí“ jazyka na cizí elementy (Daneš 2009: 234).

K vlivu angličtiny na francouzštinu je nutno zmínit dva protichůdné aspekty, které v rámci debat o neologických výpůjčkách z angličtiny přispívají k exaltaci puristů (nejen francouzských, viz Svobodová 2009: 30–37). Na jedné straně stojí obecné konstatování, že u anglicismů trvá neologický pocit déle, což souvisí s jejich horší morfofonologickou adaptabilitou (viz známé případy *ticheurte* ≈ *T-shirt*, *pipole* ≈ *people*, atd.) a tudíž nápadností v systému.

Na straně druhé je ale jejich etymologická příbuznost až provázanost (a to nejen u slov, která tzv. dvakrát přešla kanál La Manche typu *tennis* < *tenez*⁶³, *people* < *peuple*⁶⁴) natolik silná, že je běžné kalkování na úrovni syntakticko-sémantické. Tyto kalky často nejsou laickou veřejností vůbec vnímány, natož aby byly pocíťovány jako neologismy. Právě kalk je již od prvních prací kritizujících jazykové aspekty výše zmiňované anglomanie považován za nejméně nápadný, ale o to více nebezpečný prvek, který ohrožuje jazykovou integritu.

Na druhou stranu se ovšem v důsledku častého přejímání substantiv na *-ing* (a později i jejich autochtonního tvoření, např. *footing*, *caravanning*, viz Walter 1983: 14) za současného důkladnějšího napodobování anglické výslovnosti v souvislosti s výukou angličtiny ve školách ustálil ve francouzštině nový foném, velární nazála /ŋ/. Studie datací těchto výpůjček na *-ing* v různých typech lexikografických počínů u Walterové (1983: 16–19), tak i novější excerptce jejich datace ve slovníku *Le Petit Robert* (dále PR) provedená Mudrochovou (2017: 9–10) shodně potvrzují, že zatímco do 18. století včetně se tento typ výpůjček nově vyskytoval v řádu jednotek, v době silící anglomanie v 19. století jejich počet skokově narostl (resp. 14 u Mudrochové (v PR), 46 u Walterové). Ve 20. století pak jejich počet roste už mnohonásobně (celkem 96 v PR podle Mudrochové, 126 v excerptci Walterové – jen do r. 1983).

Geografická blízkost sehrávala vždy důležitou roli (např. nejstarší datace výpůjčky *meeting* spadá podle TLFi těsně před Revolucí do roku 1786, v českém prostředí až asi o století později, kdy např. *Příruční slovník jazyka českého* uvádí citace z Raise a Baara).

⁶³ Výpůjčka z angličtiny, zaznamenaná ve Francii od roku 1824 (podle TLFi), jejíž tvar byl odvozen z oblíbené středověké hry *jeu de paume* (doslova „hry dlaní“), kterou patrně během Stoleté války převzali Angličané od Francouzů. Při hození míčku soupeři zaznívalo morfofonologicky adaptované *tenez*, tj. imperativ 2. os. pl. francouzského slovesa *tenir*. TLFi uvádí datace a tvary z Oxfordského slovníku, které dokazují metonymický přenos imperativu na označení „hry dlaní“, předchůdce novodobého tenisu: cca 1400 *tenetz*, cca 1440 *teneys*, 1441 *tenyse*, cca 1460 *tenys*).

⁶⁴ Z odvozeniny latinského *populus* převzala starofrancouzský tvar *pueple(s)* anglonormandština. Francouzština pak přejímá anglické *people* ve významu *people journalism* (tj. „bulvární tisk“). Podle slovníku *Le Petit Robert* se tak děje po roce 1988. Od roku 2007 uvádí tentýž slovník také tvary *pipeule* a *pipole*, odpovídající možným ortografizacím fonologicky adaptované formě přejímky.

Spolu s postupnou internacionalizací slovní zásoby v režii angličtiny jde ale o výbušnou kombinaci pro výše zmiňované prožívání jazyka, kdy je souběžně těžce pocíťována i ztráta mezinárodní prestiže francouzského jazyka. Na rozdíl od českých nedotažených pokusů (viz Svobodová 2007: 127) se tudíž ve Francii prosadily poměrně přísné jazykové zákony (1975 zákon Bas-Lauriol následovaný v roce 1994 zákonem Toubon, viz detailněji např. Kolářiková 2014). Navíc byly roku 1966 založeny a poté politicky značně podporovány tzv. **terminologické komise** (jež řídí hlavní Commission d'enrichissement de la langue française [Komise pro obohacování francouzského jazyka], až do roku 2015 známá jako Commission générale de terminologie et de néologie [Generální komise pro terminologii a neologii]). Jejich prioritním cílem je navrhnout domácí ekvivalenty pro cizojazyčné přejímky, především anglicismy (např. pro *listing* ekvivalent *listage*, pro již zmiňovaný *meeting* synonymum *réunion*, atd.).

Situace ve Francii má svá specifika, která není možné generalizovat ani pro ostatní frankofonní země v Evropě s jejich vícejazyčností (Belgii, Švýcarsko, Lucembursko), natož srovnávat se situací mimoevropských frankofonií. Specifický ambivalentní náhled na neologické anglicismy mají od 18. století Frankokanaďané, kteří se výše uvedenou prohrou Francie v sedmileté válce dostali pod anglickou nadvládu, a tudíž do značně obdobné situace jako mluvčí češtiny v dominantním germanofonním prostředí. Přínos quebeckých „obrozenců“ a později lingvistů do debat o potenciální i reálné hrozbě angličtiny pro francouzský jazykový systém i do terminologické praxe ponecháme stranou, byť byl od 2. poloviny 20. století zásadní (viz Podhorná-Polická a Vašková 2015, česky Daneš 1986 a v historických souvislostech pak zejména Kylvoušek 2005: 306–314).

2.5 Vztah neografie a sociolektografie

Pro nově přejaté anglicismy i pro další neologismy vzniklé v důsledku kontaktů jazyků (včetně výpůjček z regionálních variant francouzštiny) obecně platí, že se jejich první lexikografické zaznamenání mnohdy odehrálo mimo slovníky všeobecného jazyka, tedy spíše ve slovnících specializovaných. Tvorbu slovníků sociolektů různých zájmových či sociálních skupin souhrnně označujeme jako **sociolektografii**. Stejně jako pro neografii také pro ni platí, že období Velké revoluce, tedy přelom 18. a 19. století, lze považovat za první etapu zvýšeného a od té doby již kontinuálního zájmu (především amatérských) lexikografů o projevy jazykové variability a o objasňování významu domněle či reálně utajovaných (tj. **kryptických**) slov různých sociálních skupin.

Systematické slovníkové zaznamenávání sociolektů ve Francii začíná v Chartres v revolučním roce IX (tj. 1800) francouzsko-argotickým slovníčkem obsahujícím 216 položek, který byl publikován spolu s popisem procesu pod názvem *Histoire des brigands chauffeurs et assassins d'Orgères* [Historie podpalovacích banditů a vrahů z Orgères] (Leclair [1800] 2006). Slovníček byl pořízen úředníkem Pierrem Leclairem při soudním procesu s bandou zlodějů zadržovaných v Orgères-en-Beauce pro účely dekryptace jejich dorozumívacích metod a loupežných technik. Pro chartreského úředníka bylo výrazivo nové a předpokládalo se, že záměrně tajné, lze jej tedy dnešní terminologií označit jako soupis sociolekticko-neologických výrazů.

Zadržená banda lupičů byla jednou z mnoha, které se během Revoluce po hladomorem zdecimovaném francouzském venkově potulovaly. Pojmenování *chauffeurs (de pied)* = „podpalovači (chodidel)“ získali na základě kruté zvyklosti, kdy své oběti přepadli v noci v domě a mučili příkládáním žhavých uhlíků pod chodidla, aby je tak donutili vypovídat, kde mají uschované úspory a cennosti.

Tento ryze argotický slovník je roku 1808 následován podstatně noblesnějším titulem *Dictionnaire du bas-langage, ou des manières de parler usitées parmi le peuple* [Slovník nízkého jazyka neboli způsobů mluvy užívané mezi lidem] (D'Hautel 1808).

Jedná se o obsáhlý dvoudílný slovník „podřadných a mrzkých výrazů, které je třeba vymýtit z dobré konverzace“ (*les locutions basses et vicieuses que l'on doit rejeter de la bonne conversation*), jak píše autor a zároveň vydavatel, Charles-Louis d'Hautel v podtitulu slovníku. V předmluvě upozorňuje, že tímto slovníkem nechce pobízet ke zdokonalování jazyka (*initier à la perfection du langage*), klade si za cíl:

„...spíše důrazně upozornit na ty nízké a mrzké výrazy, na ty četné barbarismy, které se pod názvem *hovorové výrazy* vkrádají denodenně do konverzací, a **zesměšnit ty divné a nevkusné neologismy** a ty nepřesné termíny, pro něž se zdá, že škodlivý úzus už nějakou dobu toleruje jejich zneužívání.“ (*idem*: II; jeho kurzíva, námi vytučněno)⁶⁵

Zároveň ale obratem upozorňuje, že si nedává za cíl sbírat komické výrazy, jako to dělal exulant v Amsterdamu Philibert-Joseph Le Roux (psáno též Leroux) ve svém *Dictionnaire comique, satyrique, critique, burlesque, libre et proverbial* [Komický, satirický, kritický, burleskní, nezávislý a příslovečný slovník] (Le Roux 1718). Z této výmluvné citace je zřejmé, že d'Hautelův slovník lze řadit jak mezi satirickou neografii v Desfontainesově duchu, která má za cíl „zesměšňování divných a nevkusných neologismů“, tak mezi pokračovatele kontrarevoluční neografie (viz *abus* neboli zneužívání významu termínů v novém politickém uskupení).

Zároveň jej lze řadit i mezi významné počiny sociolexikografické. Hovorové výrazivo je pro d'Hautela sice barbarsky nízkého původu, nicméně na rozdíl

⁶⁵ V originále: « que de signaler avec sévérité ces locutions basses et vicieuses, ces barbarismes nombreux, qui, sous le titre d'*expressions familières*, se glissent journellement dans la conversation, et de livrer au ridicule ces **néologismes bizarres et de mauvais goût**, ces termes impropres dont un usage pernicieux semble depuis quelque temps tolérer l'abus. »

od vyumělkovaného stylu burleskních autorů je pro něj stále hodné zaznamenání. I přes deklarované vysoké estetické cíle určené pomalu se restaurující šlechtě preferuje d'Hautel kreativitu prostého lidu (*le vulgaire*) před kreativitou salónní:

„kromě toho, že tyto výrazy, které byly vytvořeny úmorně a umělecky, nemají tutéž energii a originalitu, která bez úsilí vychází z úst lidu, a navíc většina z nich k lidu ani nedorazí.“ (idem: III)⁶⁶

Slovník zahrnuje i termín *argot*, který d'Hautel definuje jako:

„jazyk podomních prodejců mezi sebou, který se skládá z části z burleskních termínů, z **barokních neologismů** a ze starých slov, které úzus odhodil; toto označení nese také nářečí budižkničemů, zlodějíčků, které je pro počestné lidi nesrozumitelné.“⁶⁷ (*ibid.*: 42)

Vytučněním pasáží ve výše uvedených citacích chceme poukázat na fakt, že v d'Hautelově mentální koncepci jazyka byla neologie nedílnou součástí a důležitou podmnožinou popisovaných sociolektů.

Produkci slovníků slangu a argotu namísto slangografie a argotografie označujeme pod výhodnější hyperonymum sociolektografie, které umožňuje vyhnout se přesnému definování hranic mezi těmito dvěma zažitými termíny v české jazykovědě. Ne vždy totiž slovníky obsahují tak odlišné materiálové zdroje jako tyto dva sociolexikografické počiny z počátku 18. století. U Leclairova soupisu by označení argotografie odpovídalo dnešnímu chápání termínu soupisu mluvy společensky škodlivých skupin s akcentovanou kryptickou funkcí, d'Hautelův slovník bychom označili spíše za soupis slangografický, tj. obsahující zejména výrazy ze soudobého obecného slangu, ale s přesahy jak do argotu, tak i do hovorové mluvy.

⁶⁶ V originále: « outre que ces expressions travaillées péniblement et avec art, n'ont ni énergie ni l'originalité de celles qui sortent sans effort de la bouche du vulgaire, la plupart d'ailleurs ne sont point parvenues jusqu'à lui » (*idem* : III).

⁶⁷ V originále: « langage des porte-balles entr'eux, et qui se compose en partie de termes burlesques, de néologismes baroques et de mots anciens que l'usage a rejetés ; on donne aussi ce nom au patois des vauriens, des filous, qui est inintelligible pour les honnêtes gens. »

Považujeme-li tyto dva slovníky za první sociolektografické počiny v souvislé řadě dalších, neznamená to, že by byly první svého druhu. Stejně jako neologismy byly i sociolektismy před tímto obdobím zapracovávány autorsky – notoricky známí jsou i u nás argotizující spisovatelé François Villon v 15. století a François Rabelais v 16. století. Byly také mytizovány a popularizovány – 1629 Chereauovo imaginární *Království Argotu* (viz níže), 1725 de Granvalův *Cartouche*, od roku 1743 tzv. *poissard*, tj. mluva pařížské tržnice Les Halles u dramaturga Vadého atd. Výčet nejstarších zdrojů podává už v roce 1856 F. Michel a po něm mnozí další (viz Yve-Plessis 1901, Sainéan 1907 a 1912 zde výše v kap. 1.2.2, recentně např. Delaplace 2013 aj.).

I přesto, že *gergon, vulgare trutanorum* („žargon, mluva potulných žebráků“) je znám už od 13. století, lexikografické záznamy sociolektů se až do konce 18. století počítají na jednotky. Přinášejí ale cenné důkazy jak o genezi termínu *argot*, jeho koexistenci a konkurenci se starším synonymem *jargon*, tak i o zdrojích nápadné lexikální konvergence s pozdějšími sociolektografickými počiny.

Vůbec nejstarším známým soupisem sociolektu je přepis manuskriptu glosáře z poloviny 15. století, dokladující výrazivo loupeživé bandy, které se říkalo *Coquillars*, později *Coquillards* (původ označení je sporný, je ale určitě odvozený ze slova *coquille* = „mušle“). Šlo patrně o několik stovek bývalých vojáků rozpuštěné armády po ukončené stoleté válce (1453), kteří vyráželi na loupežné akce do okolí Dijonu, tehdy hlavního města Burgundského vévodství, načež zhýralým životním stylem při „odpočinku“ ve městě pobuřovali měšťanstvo.

Tento glosář argotu byl sice pořízen při soudním procesu s touto bandou v roce 1455, ale zůstal nepovšimnut v dijonských archivech téměř čtyři století. Městský archivář Joseph Garnier jej objevil a roku 1842 publikoval v malé, jen desetistránkové publikaci s názvem *Les Compagnons de la Coquille, chronique dijonnaise du XVe siècle* [Bratrstvo Mušle, dijonská kronika z 15. století] (Garnier 1842).

Označení *Coquillards* ale na rozdíl od glosáře v mezičase zapomenuté nebylo. Důkaz, že bylo ve větších městech známé nepřetržitě, přináší například heslo *Coquillards* ve slovníku doprovázejícím Vidocqovy „Zloděje“ (*Les Voleurs*) z konce roku 1836 (Vidocq [1836] 2007: 17). Doprovodný „Slovník argotu“ (*Dictionnaire d'argot*) nesoucí jméno slavného galejníka Eugèna-Françoise Vidocqa, který se stal hlavním policejním komisařem a proslavil se v kriminalistice metodami infiltrace, patrně nebyl sepsán jím osobně (autorství slovníku bývá přisuzováno Saint-Edmemu, viz Esnault 1965), tak či tak je ale toto dílo o šest let starší než Garnierova publikace.

Coquillards jsou zde definováni jako žebráci v ulicích Paříže, organizovaní v mystické korporaci vedené Velkým Šéfem (*Grand Coësre*) na Dvoře zázraků (*Cour des miracles*), kteří se vydávali za poutníky z galicijského Svatého Jakuba (španělsky Santiago de Compostela) nebo ze Svaté země. Podomním prodejem ženám a zbožným lidem draze prodávali mušle svatého Jakuba neboli hřebenatky svatojakubské, které si vážali na límce oděvu (Vidocq [1836] 2007: 17).

Mystický středověký **Dvůr zázraků** proslavil Victor Hugo v Chrámu matky Boží v Paříži (*Notre-Dame de Paris*, Hugo 1831), kde podal romanticko-historizující popis středověké Paříže z 15. století. Proslavil tak jeden z patrně devíti pařížských chudinských ghatt, tzv. Velký Dvůr zázraků, který přiléhal k hradbám v dnešním druhém obvodu a zlikvidován byl kolem roku 1667. Podle lidové etymologie doložené Henri Sauvaem, historikem Paříže z přelomu 17. a 18. století, který inspiroval Hugovy popisné pasáže, nesly všechny tyto nebezpečné chudinské čtvrti označení „dvůr zázraků“ proto, že se do nich večer žebrající mrzáci vraceli a „jako zázrakem“ se uzdravili z předstíraných zranění a nemocí (Sauval, citovaný Geremkem, Geremek 1991: 191–196). Polský historik specializovaný na pozdně středověkou francouzskou chudinu Bronisław Geremek ale připomíná, že obdobné názvy měly chudinské čtvrti i jinde ve Francii (*rue des Miracles* [ulice zázraků] v Bourges, *cave des miracles* [sklep zázraků] v Rouenu atd.; *ibidem*).

Les Coquillards figurují ale už o dvě století dříve v Chereauově slavném „Žargonu“ (kolem roku 1630, viz níže), konkrétně ve výčtu jmen provinčních uskupení korporace žebráků, které neslo honosný název **království Argotu** (*royaume de l'Argot*). Figurují také v jedné z písní o Argotu, kterých je v této slavné knize několik (Chereau [2. vyd., asi 1629, s. d.]: 9 a 43). Stejně jako u Vidocqa, který se ostatně k Chereauovu dílu otevřeně hlásil, tu jsou definováni jako poutníci z Galicijského Svatého Jakuba a prodejci mušlí – hřebenatek, mezi nimiž jsou i tací, „kteří žebrají na Mušli, ale nikdy tam nebyli“ (*qui truchent sur le Coquillard & qui n'y furent jamais; idem: 28–29*).

S označením *Coquillards* se setkáváme také ve výše citovaném románu Victora Huga Chrám matky Boží v Paříži, který z Chereauova popisu hierarchie království Argotu čerpal inspiraci pro barvitý a překladatelsky obtížný popis procesí doprovázející Quasimoda na cestě na Nábřežní náměstí. Nejprve v této scéně popisuje Egypt (čímž myslí romské etnikum) a následně jednotlivé typy městské chudiny (Hugo [1831] 2006: 98–99):

„Pak šlo království hantýrky; jo jest všichni francouzští zloději, v oddílech podle důstojenství, takže nejprostší šli první [...] většinou mrzáci, tito kulhaví, oni jednoručí, dále zakrslíci, **uměle nemocní**, ten vzteklinou, onen padoucníci, i třeba starobou, žebráci po vyhoření, z poutního slibu, ze siroby, prostí, odranci a cechovní tuláci, kramáři a hmatáci, šibalové, syčáci, svatouškové, arcidarebáci – výčet, že by unavil Homéra. Uprostřed odboru hmatáků a arcidarebáků ztěží bylo rozeznati krále chátry, velkého Chachara...“⁶⁸ (Hugo [1831] v překladu J. Fialy 1928: 79, námi vytučněno)

V citaci vytučňujeme místo, které odpovídá originálnímu označení *les coquillarts*, podle překladatele Jaromíra Fialy snad „uměle nemocní“.

⁶⁸ V originále: « Puis c'était le royaume d'argot: c'est-à-dire tous les voleurs de France, échelonnés par ordre de dignité; les moindres passant les premiers [...] la plupart éclopés, ceux-ci boiteux, ceux-là manchots, les courtauds de boutanche, **les coquillarts**, les hubins, les saboureux, les calots, les francs-mitoux, les polissons, les piêtres, les capons, les malingreux, les rifodés, les marcandiers, les narquois, les orphelins, les archisuppôts, les cagoux; dénombrement à fatiguer Homère. Au centre du conclave des cagoux et des archisuppôts, on avait peine à distinguer le roi de l'argot, le grand coësre... »

Překladatel ale měl s touto pasáží i s mnohými jinými, které obsahovaly výrazy z francouzských historických sociolektů, značné problémy – ostatně bez internetu a hlubších znalostí z historie francouzské sociolektografie by tyto pasáže dělaly problémy jistě i novodobým překladatelům. Do češtiny bylo „království Argotu“ (*royaume d'argot*) překládáno jako „království hantýrky“, a to jak v tomto pátém překladu do češtiny Fialou v roce 1928, tak už v prvním (z roku 1864) Vincencem Vávrou-Haštalským (zde ale ještě jako „říše“) a stejně tak i v zatím posledním českém překladu, sedmém v pořadí, Milenou Tomáškovou (z roku 1955).

Překlad *argot* = „hantýrka“ je přinejmenším po Fialu v souladu s tehdejším nejběžnějším označením sociolektů (viz Nováčkův časopis *Hantýrka*; 1935–1936). Poddání tohoto zrcadlově monarchistického uskupení, francouzsky *argotiers* jsou přeloženi následovně – Vávrou-Haštalským jako „hantýráci“ (např. Hugo 1864: 101), Fialou i Tomáškovou jako „hantýrníci“. Již zmiňovaný *Cour des Miracles* překládá Vávra-Haštalský jako „nádvoří zázraků“ (*idem*: 93), ale Fiala s Tomáškovou shodně jako „Dvůr divů“. S převodem nejvyšší autority na Dvoře zázraků, který je označován Hugem jako *roi de Thunes, successeur du grand coësre* (Hugo [1831] 2006: 124), si každý z překladatelů (ne)poradil po svém:

- Vávra-Haštalský: „král z Thunesu, nástupce velkého Coësre-a“ (Hugo 1864: 92),
- Fiala: „král thunský, nástupce velkého chachara“ (Hugo 1928: 100),
- Tomášková: „králem thunským, následníkem velikého coesra“ (Hugo 1955: 84).

Nutno dodat, že s dnešní běžnou znalostí obecně slangového slova *tunes* (psáno též *thunes*) = „prachy, love“ by sice šlo odvodit pro první označení „král prachů“, ale z historických glosářů je patrné, že *la thune* je „almužna“, vhodnější by tedy byl překlad „král almužen“ nebo „král žebroty“. S druhým označením (slovo *coësre*) si doposud nevědí rady ani etymologové, shodují se ale na sému /vůdcovství/ (viz Pechon de Ruby 2007: 225). Grand Coesre by tedy mohl být přeložen např. jako „Velký šéf“ nebo „Velmistr žebraků“. Podotkněme, že ve filmovém zpracování Angeliky, kde se toto označení také objevuje, je uveden překlad „Velký korzár“, respektující přinejmenším hláskovou podobu slova.

Touto literárně-překladatelskou odbočkou chceme poukázat na možnosti zajímavého diachronního zkoumání překladových pokusů francouzského argotu, a to nejen na materiálu románů notoricky známých autorů Victora Huga či Honoré de Balzaca, ale třeba i na pěti českých překladech argotizujícího Eugèna Sua v jeho „Tajnostech pařížských“ (*Les Mystères de Paris*; Sue 1842–1843).

Tento malý exkurz uvádíme ale i proto, že z těchto ukázek je dobře patrný mytologický archetyp „zločinecké monarchie“ (*monarchie du crime*, Toureille 2007). S ním se lze setkat od pozdního středověku v různých formách jako se zrcadlově projektovaným mentálním obrazem elit, která si sociální odlišnost podle Valérie Toureillové koncipovala v jediném tehdy představitelném hierarchickém modelu, tedy monarchistickém (*idem*: 503).

Vraťme se ale ke zpět ke Garnierovu glosáři Coquillardů, který lze považovat za pomyslnou startovní čáru soustavného vědeckého zájmu o sociolekty ve Francii. Publikování necelé padesátky výrazů jednoho středověkého argotu, pouhé dvě strany textu (Garnier 1842: 8–9) vzbudily obrovský zájem lingvistů, zdaleka však ne ihned. Garnierův objev patrně ještě nebyl známý Francisquovi Michelovi, který v roce 1856 filologicky analyzoval až glosáře z konce 16. a začátku 17. století (viz Pechon de Ruby a Chereau níže – Michel 1856: 18–25). Nijak jej nekomentuje ani Lorédan Larchey v předmluvě ke svému slavnému slovníku *Les Excentricités du langage français* [Perifernosti francouzského jazyka] (pět vydání mezi lety 1858–1865, poté šestkrát reeditovaný a doplňovaný pod pozměněnými názvy, mj. jako *Dictionnaire historique, étymologique et anecdotique de l'argot parisien* [Historický, etymologický a anekdotický slovník pařížského argotu] Larchey [1872] 2013).

Až do 90. let 19. století tedy zůstal Garnierův soupis patrně bez povšimnutí lingvistů. Zájem o žargon Coquillardů vzrostl až zásluhou Marcela Schwoba, který roku 1892 z originálního znění slovníčku z dijonského archivu publikoval výňatky (celý text pak Sainéan 1912), a tím strhl lavinu zájmu o historický argot.

Schwob se začal po roce 1890 hlouběji zabývat dešifrací Villonových balad a popularizoval také pravděpodobné napojení Villona na některé členy bandy Coquillardů (např. Schwob 1912, k českému překladu Schwobova výkladu Villonova života a díla, viz Schwob 1995). Nutno dodat, že vědecký zájem o dílo Villona byl konstantní už přinejmenším od dob anotované reedice Villonova díla Clémentem Marotem (1533) a studováno je dodnes (např. teorie homosexuálního podtextu balad – viz Guiraud 1968 nebo kritická edice Schwobovy analýzy – viz Delaplace 2011 aj.).

Tehdejší lingvistické „villonomanii“ značně přispěl také Auguste Vitu, konkrétně rozbořem žargonu jedenácti Villonových balad, z nichž pět bylo do té doby neznámých, a které Vitu čerstvě objevil ve Stockholmském královském archivu (Vitu 1884).

Výrazivo obsažené v Garnierově glosáři bývá označované jako *jargon*, ale také jako *jobelin*, což je termín označující sociolekt žebráků a koňských handlířů z 15. století, z kořene *job* (viz sloveso *jobarder* = „podvádět“, *job* = „šejdír“), což odráží například titul přepracované verze Vituovy publikace *Le jargon et jobelin* (Vitu 1889). Méně známý termín *jobelin* je odvozen podle názvu jedné z publikací Villonových balad, konkrétně z posmrtného vydání obsahující šest zbývajících balad, které Vitu analyzoval. Za jejich autora je Villon považován na základě názvu, který pro jejich publikování zvolil pařížský vydavatel Pierre Levet: *Jargon et jobelin dudit Villon*. Mezi touto nejstarší známou edicí Villona z roku 1489 a Marotovou reedicí roku 1533 bylo jeho dílo reeditováno přinejmenším dvacetkrát, přičemž v něm editoři nakumulovali tolik chyb, že si už tehdy Marot dal za cíl Villonovo dílo „zachránit před zničením“ (Dop-Miller 1991: 217).

Možnosti rekonstrukce originálu samozřejmě v průběhu času klesaly a nový impulz pro revizi významů historického argotického lexika z Villonových balad, jakým byl glosář z procesu Coquillardů, dynamizoval a objektivě konkretizoval celou disciplínu, která se dnes ve Francii označuje termínem *argotologie*.

Historie zaznamenávání sociolektů ve Francii lze v kontinuálně známých glosářích lexika ilegálních uskupení ale dostopovat nejdále do historie pouze do posledního desetiletí 16. století. Starší záznamy argotu samozřejmě známy jsou. Až na glosář, který sepsal o sociolektu žebráků královský chirurg François Rasse des Noeux (patrně roku 1566) a objevil/publikoval až roku 1913 Emmanuel Philippot, ale nemají lákavou slovníkovou formu. Ta byla bezpochyby důležitým atributem „prodejnosti“ literárních děl a dílek, která tyto glosáře ukrývala.

Analyzujeme-li tedy několik nejstarších dokladů včetně jejich reedic, je možné konstatovat, že pro historii francouzských sociolektů mezi koncem 16. a 18. století (s přesahy do století devatenáctého) jsou charakteristické následující tři rysy:

- 1) **vysoká míra imaginace / fikce** (motiv vysoce strukturovaných ilegálních korporací s jednou hlavní autoritou – králem a jemu poddanými skupinami specialistů na různé sociálně závadné či obtěžující činnosti – zlodějství, žebráctví, podvodný či podomní prodej zboží atd.),
- 2) **stylizace** do tzv. **pikareskního románu** (*roman picaresque*, kde je hlavní postavou dobrodruh žijící za hranou zákona),
- 3) četné a často přibližné či libovolně revidované **reedice několika stěžejních děl**, které se patrně šířily jako tzv. ***littérature de colportage*** (kolportážní literatura neboli podomní prodej knih určený lidovým masám), kde patrně významnou roli hrálo knihtiskařství Oudotových ve středofrancouzském městě Troyes (založené roku 1602, patrně podle sešitových modrošedých obalů jejich cenově dostupných a nekvalitně tištěných knih se pro lidové čtení rozšířilo označení „modrá literatura“ = ***littérature bleue***).

Nejstarší kontinuálně známé sociolektografické dílo je až z konce 16. století, tedy o více než století starší glosář Bratrstva Mušle. Roku 1596 vydává v Lyonu jistý Pechon de Ruby titul *La Vie Genereuse des Mercelots, Gueuz, ét Boesmiens, contenant leur façon de vivre, subtilitez & Gergon* [Odvážný život falešných podomních prodejců, žebráků a cikánů obsahující jejich způsob života, figle a žargon]

(Pechon de Ruby 1596, v kritické reedici komparující různé verze knihy od Denise Delaplace pak 2007). Na konci knihy se nachází slovníček o 153 položkách řazený tematicky, kde je sepsaný sociolekt označen jako *blesquien*, tedy jazyk tzv. *blesches*, podomních prodejců s nevalnou pověstí putujících po kraji (tedy ekvivalent výše popisovaného termínu *jobelin*). Upozornění na slovníček s tímto názvem (*dictionnaire en langage Blesquien*) figuruje už na titulní straně knihy, včetně avíza „s vysvětlením v lidové řeči“ (*avec l'explication en vulgaire*). Patrně i proto mělo toto malé, ale pionýrské pikareskní dílo o 39 stranách ve své době poměrně velký ohlas. To dosvědčuje série reedic z počátku 17. století, mj. také ve výše zmiňované Oudotově tiskárně v Troyes roku 1627.

Podle podtitulu knihy je patrné, že dodnes přesněji neidentifikovaný „urozený Bretonec“ (*Gentil'homme Breton*) s pseudonymem Pechon de Ruby mezi skupinami postupně uvedenými v titulu knihy zamlada žil (*ayant esté avec eux en ses ieunes ans*), vyplývá z něj také, že tyto skupiny evaluuje pozitivně (*où il a exercé ce beau Mestier* = „kdy vykonával toto pěkné povolání“), přičemž z jednotného čísla vyplývá, že měly průnikovou činnost, která je spojovala (z textu pak vyplývá, že šlo o krádeže). Ze slovníčku pak lze odvodit, že *pechon de ruby* je argotický výraz pro *enfant esveillé*, tedy „zvědavé dítě“ (Pechon de Ruby 1596: 38). Jak upozorňuje v kritické reedici Denis Delaplace, už z názvu je patrná **ironie či fraška**, mnohé dobové biografie světců totiž začínaly tou dobou názvem *la vie de*, také adjektivum *genereuse* (ve významu „ušlechtilý, odvážný“) bylo antifrází pro společnosti nepřijímané pracovní praktiky všech tří skupin, které Pechon s obdobným obdivně-ironickým nadhledem vykresluje dále v textu (Pechon de Ruby a Delaplace 2007: 22). Na rozdíl od podtitulu knihy, který je ve 3. osobě, je celý text psán netradičně v první osobě, poutavou vypravěčskou formou. Pechon v této silně satiricky pojaté autobiografii popisuje nejprve hierarchii organizované skupiny, kterou vede *grand Coesre* a jeho pomocníci *cagou(z)* zaškolují nováčky do říglů „řemesla“ i jazykových zvyklostí prvních dvou jmenovaných skupin, podomních prodejců a žebráků.

Interpretace některých částí hesel glosáře je dodnes sporná. Ostatně jasný není ani výklad Pechonova původu. V textu sice upřesňuje, že přichází z okolí bretaňského Redonu (Pechon de Ruby 1596: 14), nicméně o tomto geografickém původu lze vzhledem k jeho „zvídavým“ (možný význam je i „zlodějským“) aktivitám přinejmenším pochybovat, vezmeme-li v potaz celkově ironicky vyznívající podtitul knihy, ale také glosář Coquillardů (1455), kde se tvrdí, že *ung breton c'est ung larron* („Bretonec znamená zloděj“ - viz Sainéan 1912, 1. díl: 96). I mnohé jiné dobové zdroje lidem z Bretaně přisuzují vlastnosti zlodějů, jak poukazuje Sainéan (1912, 1. díl: 84).

Ostatně lépe na tom nejsou ani Češi. Samostatně fungující skupiny kočovníků jsou v textu označovány jako *Boesmiens* či *Boësmiens* (později jako *Bohémiens*), tj. původem z Čech (francouzsky *La Bohême*), ale také jako *Egyptiens* („Egyptané“). Pechon de Ruby je popisuje jako odborníky na padělání peněz, hazardní hry a vykrádání usedlostí v období žní (Pechon de Ruby 1596: 31–33).

Takto byli minimálně od poloviny 15. století označováni kočovní Romové. Středověký historik Étienne Pasquier ([1581] 1621: 392–394) cituje pasáž nejmenovaného pařížského teologa o příchodu asi stovky Romů do Paříže v srpnu roku 1427, vnitřně hierarchizovaných, ale extrémně chudých. Přidává také informaci o výnosu ze září roku 1561, podle kterého mají pod hrozbou galejí nebo tělesných trestů opustit království do dvou měsíců všichni „podvodníci, kteří si propůjčili jméno Češi nebo Egyptané“ (*imposteurs qui empruntoient le nom de Bohémiens, ou Egyptiens; idem: 394*).

Z nejstarších líčení Romů typu Pasquiera a dalších historiků, se neustálým opakováním přisuzovaných vlastností vytvořil následně neměnný topos, který předem ztěžoval jakékoli pokusy o integraci, jak připomíná soudobý historik Martin Rheinheimer (2003: 132–133). Úspěch Pechonovy autobiografie k utvrzení tohoto stereotypu ve své době patrně také značně přispěl.

Dnes jsou ve Francii Romové nazýváni spíše jako *Manouches* nebo *Gitans*, případně neutrálnějším *Tsigans* nebo *Tzigans*. Jelikož přicházeli v době jarmarků a poutí do kontaktu s ostatními kočovnými skupinami (především drobných podomních prodejců – tzv. *colporteurs*, potulných žebráků aj.) a byli aktivní v šedé až černé ekonomice, mnozí lexikografové 18. a 19. století asociovali jejich jazyk s argotem (viz Delaplace 2013: 245). **Výpůjčky z romštiny** jsou každopádně již od středověku stálým zdrojem obohacování francouzských sociolektů. Dodejme, že dodnes je ve Francii část romského etnika stále kočovná (užívající zejména dialekty *sintó*, případně na jihu *caló*), diskurzivně deetnizovaná pod eufemistickým označením *gens de voyage* („lidé na cestách“). Novější romští migranti z východní Evropy (užívající především různé středo- a východoevropské dialekty *romani*) se naopak spíše soustřeďují do měst, nejčastěji do multietnických předměstských čtvrtí, přičemž obohacují místní sociolekty. Při přejímání je produktivní zejména nesklonná slovesná sufixace na –*av(e)* – např. *chourav* = „čornout“ (viz také zde níže v kap. 3.4 sloveso *bicrave*), difundovala také série antroponym: *moré* = „more“, *gadji* = „(bílá) holka“ aj. Případně se reaktivují nebo sémanticky posouvají staré argotismy, které byly dříve převzaté z jiných dialektů romštiny, kde je typickým příkladem dvojí přejímky sloveso *marav(er)*, přejaté ze dvou různých zdrojů = nejprve známé ve starém argotu ve významu ze *sintó* i *caló* „zabít“, dnes v předměstském slangu mládeže spíše ve významu z *romani* „zbít“ (Goudaillier 2001: 191).

Ve výčtu základních zdrojů francouzské historické **sociolektografie konce 16. století** nelze nepřipomenout malý a neuspořádaný slovníček z prostředí zlodějů, žebráků a potulných kramářů-podvodníků, který se nachází na konci *Qvinziesme Seree* [Patnáctého večera] z „Druhé knihy večerů“ (*Second livre des Serees*). Ta je součástí celkem třisvazkového díla Guillaumea Boucheta obsahující vyprávění urozených účastníků rozhovorů na různá aktuální témata během fiktivních 36 večerů (*serees*, v pozdějších reedicích zapisováno často jako *sérées* = *soirées* („průběh večera, večírek“).

Patnáctá kapitola, neboli večer s názvem *Des Larrons, des Voleurs, des Picoreurs & Mattois* [O chmatácích, zlodějích, lapcích a falešných podomních prodejcích], obsahuje různé anekdoty ze života potulných band, které mají obdobný ráz jako u Pechona de Rubyho a nápadně shodné je i množství hesel v obou glosářích. Nápadná je ale i shoda s glosářem Coquillardů: např. „chléb“ je označen jako *artois* u Pechona a jako *artis* u Boucheta, ale už o více než století dříve jako *arton* u Coquillardů (1455, viz Sainéan 1912, 1. díl: 97). Také označení pro „víno“ jako *pihouais* u Pechona a jako *piuois* u Boucheta vykazuje stejný základ pouze s malou dialektální změnou výslovnosti koncovky atd. Míra krypticity tohoto sdíleného „žargonu“ tedy je tedy diskutabilní, o neologicitě pak může být řeč pouze pro nezasvěcené čtenáře.

Bouchetova trilogie byla poprvé jako celek vydaná roku 1608 v Paříži (Bouchet [1608] 1874: 129–131). První vydání této Druhé knihy večerů z roku 1597 v Poitiers je tedy jen o rok starší než *La Vie genereuse*. Autorský Bouchetův rukopis dokonce dílo Pechona de Rubyho ještě o několik let předchází, poněvadž Bouchet zemřel pravděpodobně mezi lety 1593–1594 – viz Liotard (1875: 9) a Roybet v předmluvě k reedici Boucheta (Bouchet [1608] 1874: IX). Do pestrobarevné mozaiky *Večerů*, které byly zjevně inspirované Montaignovými *Esejemi*, vložil jeho obdivovatel Bouchet klasické znalosti, které získal četbou knih jakožto knihtiskař a vydavatel a provázal je s vtipným vyprávěním košilatých anekdot, rozbory různých lidových úsloví a jazykových kuriozit (zdroj pro svůj slovníček ale bohužel neuvedl). Bouchetova trilogie čítá několik reedic z počátku 17. století, což dokazuje, že byla čtenářsky velmi úspěšná pro svůj převážně vtipný tón s vážným pozadím právě probíhajících náboženských válek, které autor vnímal jako občanskou válku.

Za krátkou odbočku od tématu stojí poznámka, že v češtině vyšly vybrané dvojsmyslné či obscenní anekdoty ze *Serees* pod názvem *Galantní šprýmy* v Edici erotické četby v překladu Karla Jaroše, což byl pseudonym Karla Jaroslava Obrátla (Bouchet 2009, reedice soukromého tisku z roku 1931).

Obrátil je v sociolektologii známý jako sběratel eroticko-skatologického folklóru a výraziva, vydávaných kolportážně pod názvem *Kryptadia: příspěvky ke studiu pohlavního života našeho lidu* (1932–1933)⁶⁹. Obrátilových 87 „šprýmů“, syntetizovaných z rozsáhlého prozaického Bouchetova díla psaného střední francouzštinou je nicméně bizarním, překladatelsky těžko uvěřitelným a pro Boucheta devalvujícím počinem bez upřesnění zdrojového dokumentu, ze kterého Obrátil při své syntéze vycházel (rok 1854 je evidentně překlep, správně je patrně rok vydání První knihy Večerů 1584).

Nedlouho po vydání reedice Pechonovy *La Vie générale*, patrně někdy mezi roky 1628–1629, vyšlo opět u Oudotů v Troyes další zábavné pikareskní pojednání *Le Jargon ou Langage de l'Argot reformé* [Žargon neboli jazyk reformovaného Argotu] s podtitulem *comme il est à present en usage parmy les bons pauvres* [jak je dnes používán mezi nebohými chudáky]. O prvním vydání v Oudotově tiskárně se ví z reprintů, nicméně dochovaná je ale až lyonská reedice z roku 1630, přičemž nejznámější (dostupná i v online verzi) je nedatovaná a místy neúplná pařížská reedice od vdovy po vydavateli du Carroy (podrobně viz kritická edice *Jargonu* od Delaplaceho; Chereau a Delaplace 2008).

Autor se prezentuje v podtitulu knihy: *Composé par un Pillier de Boutanche, qui maquille en molanche, en la Verge de Tours* (což lze za pomoci integrovaného glosáře přeložit jako „Sepsáno majitelem obchodu, který pracuje s vlnou, ve městě Tours“). Podle akrostichu v básni uvozující vyprávění je za autora považován jistý Ollivier Chereau, který se vyprávěním o Argotu, organizované korporaci žebráků a žebravých zlodějíčků, volně inspiroval od Pechona de Rubyho.

⁶⁹ Dnes jsou Kryptadia spíše známá z konkurenčních reedic dvou vydavatelství. V Pasece měly díly I, II a III autentický název (1999–2000), zatímco u Lege Artis vyšel nejprve jen *Velký slovník sprostých slov* (1999, reedice 2015), zbylé dva díly Kryptadií recentně jako *První kytice národních prasáren* (2016) a *Druhá kytice národních prasáren* (2017).

Chereau také použil z jedné třetiny shodné výrazivo (podle Delaplacovy analýzy je z Pechona přebráno na šedesát položek z celkových cca 200 položek, postupně rozšiřovaných v různých reedicích knihy, viz Pechon de Ruby a Delaplace 2007: 199). Podstatnější než jednotlivá hesla glosáře je ale fakt, že v názvu tohoto slavného díla se vůbec poprvé v historii objevuje slovo *argot*, bok po boku zavedeného termínu *jargon*. *Argot* v průběhu 18. století vytlačí *jargon* ze své centrální pozice (v širokém významu „jakýkoli sociolekt“) do specializovaného, periferního významu (ekvivalent českého označení „profesní slang“).

Slávou nejen terminologickou však toto šedesátistránkové pojednání mnohonásobně zastínilo jak Pechona, tak Boucheta, neboť reedice knihy vycházely nepřetržitě až do 19. století. Jeho obsahem se motivovali romantičtí spisovatelé 19. století (V. Hugo, H. de Balzac, E. Sue aj.) a bavili se jím stále početnější masy gramotného obyvatelstva. Brožované knihy se (v často nedatovaných reedicích) prodávaly na trzích, pouťových jarmarcích nebo podomním prodejem a motiv organizované korporace profesionálních žebráků a kramářů putujících po pouťových jarmarcích, která má své ceremoniály a jazyk, byla dobře prodejná fikce, jejíž některé části měly reálně pozorovatelný základ (zejména ve slovníčku obsažená slova, která v mezidobě difundovala do lidové mluvy). Postupně se v těchto reedicích kumulovaly tiskařské či editorské chyby a bez ostychu vůči originálu byla přidávána i další hesla do slovníčku.

Například podle Schwoba a Guiyesseho se označení pařížské věznice *La Force*, modifikované na *Lorcefě* jedním z kódovacích procesů, tzv. *loucherbème* [*sic*, jedná se o obecnější *largonji*⁷⁰], nacházelo až v jedné z pozdějších verzí *Jargonu* (Schwob & Guiyesse 1889: 8).

⁷⁰ Způsob kódování slov pomocí parasynteticky doplněné přesmyčky (přesmyčka prvního písmene slova: tedy *jargon* > *j-argon* > **argon-j*, doplněná prefixoidem a sufíxoidem: iniciální *l* + (argonj) + samohláska, zde *i* > *largonji*). *Largonji* je obecnější než obdobný kód (s koncovkami na *-ème*, proto *louchebème* či *loucherbème*), který používali pařížští řezníci na přelomu 19. a 20. století. Tj. věznice (*La*) *Force* > *l* + (orce + f) + *é* > *Lorcefě*.

Podle těchto autorů jsou po celé 17. a 18. století hlavním zdrojem informací o vývoji argotu právě reedice „Žargonu“, a to až do vydání již zmiňovaných Vidocqových „Zlodějů“ v roce 1836. Právě v doprovodném slovníku, lze podle nich nalézt důkaz o neautentičnosti části zde obsaženého výraziva, které pravděpodobně reálný autor slovníku Saint-Edme přebíral z některé z pozdějších reedic „Žargonu“. Zde je totiž uvedené heslo *bilou* označující ženské pohlavní orgány, které Schwob s Guieyssem identifikují jako špatný přepis slova *bijou* („šperk“) z Chereauova slovníčku. Překopírováno bylo navíc patrně autorem, který neměl na popisované sociální skupiny obyvatelstva zjevně jakékoli vazby. V témže přeneseném sexuálním významu bylo totiž slovo *bijou* autorům známé, neboť se používalo „v současném argotu“ (Schwob a Guieysse 1889 : 9).

Analyzujeme-li lexikum obsažené v Chereauově „Žargonu“ na základě jedné z nejstarších dochovaných reedic od vdovy du Carroy z Paříže⁷¹, pak lze konstatovat, že glosář s názvem *Dictionnaire argotique* (jde logicky také o první výskyt této adjektivální derivace referující k organizaci, nikoli k typu sociolektu) obsahuje celkem 216 hesel a 13 sousloví (Chereau [s.d.]: 10–19), včetně slov již výše komentovaných: *artye* („chléb“), *piuois* („vino“), *la thune*, („almužna“), Coèsre = *le Maistre des Gueux* („velmistr žebráků“). Obsahuje ale také výrazy objasňující citaci níže: *marpaut* = *un homme* („člověk“), *mouchailler* = *regarder* („dívat se, pozorovat“), *enteruer* = *entendre* („rozumět“), ve kterých lze rozpoznat dodnes známá slovesa *moucher* a *entraver* v témže významu. Za glosářem totiž následuje z hlediska neologie zajímavá pasáž o tom, jaká slova se užívala v žargonu dříve a jakými slovy byla nahrazena. Odůvodněno je to faktem, že vzdělanci v korporaci žebráků Argotu, *archi-suppôts* (v knize zapisování jako *Archi-supost*) naznali, že tato slova ztratila krypticitu: *c'est que les Archi-supost qui sont des Escoliers débauchez, mouchaillans que trop de Marpaux enteruoiêt, retrâcherent les mots suivâs* = „protože arcilotři, což jsou

⁷¹ Tato verze je nedatovaná, vydaná patrně někdy mezi lety 1630 a 1639, kde je na titulní straně uvedeno „Druhé vydání, revidované a rozšířené autorem“. Denis Delaplace ale za reálně nejstarší považuje spíše dochovanou reedici z Lyonu z roku 1630, kterou si vybral společně s dalšími lyonskými reedicemi z let 1632 a 1634 pro svou kritickou reedici „Žargonu“ (viz Delaplace 2013: 18; Chereau a Delaplace 2008).

zvlčili studenti, zpozorovali, že jim rozumí přespříliš lidí, odstranili následující slova“; Chereau [s.d.]: 19, viz červený rámeček na obrázku č. 6 níže). Mezi těmito „novými“ slovy nacházíme i dodnes aktivně používaný sociolektismus *tronche* („hlava, řepa“), stejné tvrzení ale platí i pro některá „vyřazená“ slova, konkrétně např. *briffer* = „dlatat, žrát“ nebo *iaffe / jaffe* = „polívka“ (písmena *i* a *j* se v pravopisu dlouho libovolně zaměňovala, stejně jako *u* a *v* nebo zápis nosovek – buď tildou nebo jako dnes, tj. vokálem následovaným pomocným *n*) – viz modré rámečky na obrázku č. 6.

Obrázek č. 6: Reformovaný žargon Argotu v pařížské nedatované verzi „Žargonu“ (Chereau [s.d.]: 19–20)

Pour ôter le scrupule que quelques vns pourroient auoir, de ce qu'on n'vfe plus de beaucoup de mots qui estoient en vfrage en l'ancien Iargon, c'est que les Archi-supost, qui sont de Escoliers débauchez, mouchaillans que trop de Marpaux eute:uoiet, retrācherent les mots suuās.

Premierement la teste, on la nommoit calle, à present, c'est la *tronche*; vn cha-

Bij

tête = calle > tronche

peau, on le nommoit plan, à present on l'appelle vn cōble, les pieds, on les nommoit trottrins, à present sont des paturōs: vn manteau c'estoit vn volant, à present c'est vn tabar ou tabarin, du potage s'appelloit *de la iaffe*, à present c'est de la menestre: vne Chābriere se nommoit limogere, à present on l'appelle vne cambrouse: vn chemin on l'appelloit pellé, à present c'est vn trimard: māger c'estoit *briffer* ou gouffier, à present c'est morfier: vne écuelle se nommoit crolle, à present c'est vne saliuerne: vne fressure se nommoit ditre, à present c'est encensoüer: monnan c'estoit à dire moy, à present c'est meziere où meriguand: tonnan c'estoit à dire toy à present faut dire teziere ou teringuand.

*du potage = de la iaffe
> de la menestre*

*manger = briffer,
gousser > morfier*

Zdroj: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k122999h>

V následujícím popisu rolí jednotlivých členů žebrácké organizace, která si překvapivě demokraticky do svého čela volila šéfa, se právě u popisu kategorie *Archi supost de l'Argot* objasňuje význam slova „reformovaný“ z názvu knihy:

„jedním slovem to jsou nejvzdělanější a nejšikovnější týpci v celičském Argotu [...], kteří vyučují žargon, šprechtit hantýrkou, kteří odebírajou, odstraňují a reformují Argot, jak se jim zamane.“⁷² (Chereau [s.d.]: 24)

V období náboženských reforemací mohlo být chápáno jistě jako ironická narážka také adjektivum „reformovaný“, nicméně idea obměňování zastaralého, dekryptizovaného, spíše ale jen neexpresivního lexika, je z této citace zřejmá. Tato pasáž charakterizuje pouto mezi neologií a sociolektologií, které mu upevňují zejména generační transformace mluvčích, kteří hledají v neotřelém výrazivu způsob sebeidentifikace.

V první půli 17. století je ale výraz *argot* používán výhradně pro korporaci žebráků. U Chereaua má ještě výhradně charakter vlastního jména, následně patrně došlo k posunu *jargon de l'Argot* > *argot*. To je podle Delaplace běžná synekdocha typu *vin de Bordeaux* > *Bordeaux* (Delaplace 2013: 245). Přijmeme-li tuto teorii, tento posun podpořily jistě i Chereauovy neologické deriváty *argotier*, *argotique*. Také sloveso *argoter* ve významu *mendier*, tj. „žebrot“, je zde atestováno poprvé v historii.

Ostatně první lexikografické zaznamenání slova *argot* v jiném významu než jako jeho homonymum ve významu „ostruha“ (varianta dnešního zoologického termínu *ergot*, podle TLFi atestované už ve 12. století), je doloženo nedlouho po vydání Chereauova bestselleru, právě ve vztahu ke společenství Argotu (či hantýrky, jak navrhovali čeští překladatelé Huga, viz výše).

⁷² V originále : « ...en un mot sont les plus sçavans, les plus habilles Marpoux de toutime l'Argot [...] qui enseignent le jargon, à rouscailler bigorne, qui ostent, retranchent & reforment l'Argot, ainsi qu'ils veulent. »

Vročení 1640 pro dva obsáhlé slovníky Antoina Oudina je sice nápadné, nicméně v obou tento osobní učitel italštiny krále Ludvíka XIV poprvé zmiňuje slovo *argot* v lexikografických publikacích referenčního významu. Dlouhý název slovníku *Curiosités françoises, pour servir de complément aux dictionnaires, ou recueil de plusieurs belles propriétés, avec une infinité de proverbes et de quolibets pour l'explication de toutes sortes de livres* [Francouzské kuriozity, které slouží jako doplněk ke slovníkům, neboli soubor vícero pěkných propriet, s množstvím přísloví a žertů, určený k vysvětlení všech druhů knih] (Oudin 1640a) uvádíme proto, že implikuje sběr jazykových kuriozit z dobových knih, jistě tedy i z úspěšného Chereaua. Za heslem *compagnon de l'argot* („tovaryš argotu“) je uvedeno *gueux. vulg.* („žebrák. lidově“; Oudin 1640a: 112).

Téhož roku lze heslo *argot* nalézt v Oudinově bilingvním francouzsko-italském slovníku *Recherches italiennes et françoises* [Italská a francouzská bádání], z nichž byl pravděpodobně výše uvedený slovník generován, nicméně zrcadlová francouzsko-italská část vyšla pod názvem *Seconde partie des recherches italiennes et françoises* až roku 1642 a teprve zde je poprvé heslo *argot* uvedeno samostatně.

V italsko-francouzské části nalezneme tuto definici: *Calca, en jargon, la gueuserie, la truche; compagnon di Calca, gueux, argottier, compagnon de l'argot* („*Calca*, [fr.] v žargonu, žebráctví, žádání milodarů; *compagnon* [sic] *di Calca*, [fr.] žebrák, hantýrník, tovaryš argotu“; Oudin 1640b: 160). Zajímavý je zde souvšlyt metalingvistického označení *jargon* s nelingvistickým významem slova *argot*. Ve francouzsko-italské části pak po boku hesla *argot* v zoologickém významu figurují také hesla:

- *l'Argot, la gueuserie, la calca* („Argot, žebráctví, [it.] *la calca*“) a
- *Argottier, compagnon de l'argot, gueux, coureur, compagno di calca* („Argottier, tovaryš argotu, žebrák, kurýr, [it.] *compagno di calca*“),

ale také sloveso *argoter*, přeložené do italštiny jako *contendere, disputare* („přít se, dohadovat se“) a také *argoteur, [it.] contenditore, contentioso* („hádavec, hádavý“; Oudin 1642: 31).

Mezi vydáním Oudinových slovníků, kde figuruje pouze „korporátní“ význam slova, a první atestací lingvistického významu slova *argot* z roku 1694 (v německé reedici Richeletova slovníku; viz Delaplace 2013: 31), muselo dojít k difundaci tohoto metalingvistického neosémantismu.

Lze si živě představit, byť jde jen o hypotézu, že k difuzi této lexikální inovace došlo na základě prvotních impulzů několika nadšených „inovátorů“, řečeno Rogersovou difuzní terminologií. Pod vlivem četby Chereauova „Žargonu“ či z doslechu o tomto zajímavém čtení, kdy si nepřečetli možná víc než krkolomný název a slovo *argot* považovali za synonymum k „žargonu“ (patrně také pod vlivem podobnosti se slovesem *argoter* / *ergoter* = „vést disputace, přít se“), tito inovátoři slovo *argot* adoptovali (viz výše v kap. 1.2 adopce + adaptace) a začali kolem sebe dále šířit jako expresivní neologismus. Bylo-li slovo šířeno souběžně v jednom i druhém významu, což je u úspěšných neologismů možné (viz kap. 3.5), pak právě sémantická neukotvenost a etymologická neprůhlednost vedla k zájmu dalších lidí, „časných osvojitelů“, o tento novotvar (homonymní k zažitějšímu tvaru „ostruha“). Posunutý lingvistický význam pak preferovala i „brzká většina“ atd.

Chybějící atestace slova *argot* v lingvistickém významu v tomto mezidobí nechávají imaginaci volnou ruku. Míru přijetí inovace do konce 17. století lze hodnotit obtížně mezi běžnou populací, kde nutně muselo dojít k jevu, který označujeme jako **neologický třesk** (*boom néologique* – viz Fiévet a Podhorná-Polická 2010), tedy k mohutnému rozšíření nového tvaru či významu slova.

Je také nutné dodat, že navržený proces difundování inovace do společnosti je vždy komplikován diatopickými i diastratickými bariérami, včetně bariéry diachronické – slovo zaslechneme poprvé v jednom významu, který odvodíme matně z kontextu, ale až při snaze o jeho implementaci do vlastního diskurzu volíme jeden, často přibližný význam. Pokud jej ale v mezičase pozapomeneme nebo si nejsme jistí, právě slovníky jsou často pomocníkem a stabilizátorem úzu v této **neomezené semióze** (cf. Piercova *unlimited semiosis*, debatovaná Ecem – viz Eco 2005: 17).

Brzy po Oudinově slovnících začíná období extrémní lexikografické nadprodukce, kdy jsou publikovány první velké referenční slovníky francouzštiny (Richelet 1680, Furetière 1690 a DAF1 1694) a všechny tyto slovníky přitom zařazují lingvistický význam slova *argot* až do svých reedic (Richelet 1694, Furetière 1701 a DAF2 1718). Spolu s výskytem hesla *argot* v lingvistickém významu v již zmiňovaném slovníku amsterdamského exulanta Le Rouxe z roku 1718 (Leroux 1718, 1. díl: 27–28), který ale dílo vytvořil už koncem 17. století na královském dvoře v Paříži, je možné situovat lexikografickou verzi toho, co označujeme jako **mediální třesk** (*boom médiatique* – viz Fiévet a Podhorná-Polická 2010), právě na konec 17. století, tedy nedlouho před difuzí neologických derivátů slova neologismus (viz kap. 2.2).

Mediálním třeskem budeme v následující praktické kapitole označovat období rychlého rozšíření slova do celospolečensky referenčních médií (především novin a rádia, potažmo do všeobecných slovníků). Jde o komplement neologického třesku, který definuje období rychlého rozšíření slova mezi určitými skupinami uživatelů mezi sebou (typicky mezi mládeží). Mediální třesk většinou následuje po neologickém třesku s různou dobou zpoždění podle typu slov a typu kanálů jejich šíření. Může mu ale také předcházet v případě mediálního rozšíření autorského neologismu (idiolektálního slova) nebo rezolektálního slova (skupinově omezeného slova vytvořeného na základě „hlášky“ a chápané pouze v této síti (*réseau*) vztahů – podrobněji česky viz Podhorná-Polická 2008).

Neologismus ale nemusí mít u uživatelů ani v médiích větší ohlas a přesto se může šířit latentní formou a pro vědce méně nápadně. Tuto „teorii třesků“ nelze většinou aplikovat tam, kde chybí emoce, imprese z nového, konivenční (tj. komplicitou mezi kamarády vyvolaná) expresivita nebo identitární totemizace – což ale není případ drtivé většiny sociolektismů.

3. KAPITOLY ZE SOCIOLEXIKOLOGIE

Argot est un produit sauvage
qu'on met difficilement en cage.

Denise François-Geiger: « Introduction » au *Dictionnaire de l'argot* ([1990] 1992: XVII)

≈

Slang se projevuje divoce,
těžko ho dávat do klece.

Ve francouzské jazykovědné tradici je termín *argot* chápán mnohem širěji než v českém prostředí, protože absence anglosaského termínu *slang* a specializace, resp. archaizace termínu *jargon* umožnily rozšíření denotátu slova *argot* na široké spektrum lexikálních projevů. Zároveň si ale *argot* zachovává pestré konotace, které označujeme souhrnně termínem *imaginaire argotique* (tj. mentální obrazy sociolektů – viz kap. 1.1.2). Zahrnují jak funkční, většinou moderní názory, tak i negativní a diskriminující hodnocení vycházející z historických souvislostí, které byly osvětlovány v předchozí kapitole.

Budeme-li chtít přeložit termín *slang* z češtiny do francouzštiny, nelze jej přeložit jinak než moderně chápaným významem francouzského slova *argot*. Moderního významu slova docílíme doplněním upřesňujícího přívlastku, který odkáže na prostředí, ve kterém se daný sociolekt realizuje – např. *argot scolaire* = „studentský, též žákovský slang“, *argot commun* = „obecný slang, interslang“ atd.

V obou lingvistikách se lze nicméně čím dál častěji setkat s neutrálnějším internacionálním termínem *sociolecte* ≈ *sociolekt* (viz Paveau 2008 pro francouzštinu, Hubáček 2008 pro češtinu), který může být použit jako praktické hyperonymum pro slang, profesní mluvu i argot (Radková 2012: 9).

Předmětem této nejobsáhlejší teoreticko-praktické kapitoly celé práce bude stručně nastínit hlavní teoretické aspekty výzkumu generačně příznakového lexika. Bude mít také za cíl upozornit na společné a rozdílné rysy v terminologii tohoto odvětví sociolektologie ve francouzské a české tradici, kde hlavní úskalí spočívá především v různé pojmové náplni takřka shodně znějících termínů (zejména pak termínu *argot*).

V rámci lexikologie budeme v pěti praktických případových studiích věnovat zvýšenou pozornost substandardním úrovním francouzštiny, a to převážně z úhlu neologie, sociolektologie a metalexikografie. Připomeňme stručně volbu terminologie: neologické označení **sociolexikologie** pro sociolingvistický přístup k lexikologii bylo spolu s termínem **sociolingvistika inovací** předesláno v úvodní kapitole této práce.

Identitárně konotované lexikum různých zájmových, profesních a generačních skupin, které je *a priori* substandardní, označujeme systematicky a v souladu s aktuálními tendencemi v bohemistické terminologii souhrnným označením **sociolekty**, přičemž nás budou zajímat především sociolekty generační, v rámci kterých vymezujeme **obecný slang mládeže** a lokální makro- až mikro- úrovně slangů jednotlivých skupin. Nejmenší skupinovou jednotku větší než idiolekt a menší než sociolekt označujeme v souladu s termínem *résolecte* Thierry Pagniera (Pagnier 2004) jako **rezolekt** (typicky rezolekt jedné třídy nebo jedné skupiny přátel).

Tvorbu specializovaných slovníků, které tyto různé typy sociolektů selektivně či extenzivně zaznamenávají, pak v souladu s obsahem druhé kapitoly této práce označujeme jako **sociolektografie**. Ta zároveň s **neografií**, což je termín označující systematické zaznamenávání lexika s dobovým příznakem, bude předmětem našeho dalšího zájmu, tentokrát v dynamicky synchronním pohledu a na materiálu námi sebraném, jak excerpce ze slovníků, z hudebních a jiných mediálních výskytů, tak dotazníkovými šetřeními mezi francouzskou mládeží.

V této kapitole postupně představíme pět praktických studií na témata, která byla teoreticky traktována v předchozích kapitolách. Nejprve půjde o problematiku lexikografického označování sociolektů a dynamiku jejich zařazování do všeobecných i specializovaných slovníků. Zajímat nás dále budou metody jejich terénního sběru a formy evaluace výsledků výzkumu v souvislosti s dalšími dostupnými zdroji v mediálním prostoru, které mohou kompletovat poznatky o kontextech používání jednotlivých sociolektismů a o míře jejich rozšíření ve společnosti. Studium konkrétních lexikálních inovací z hlediska subjektivních pocitů neologicity mezi uživateli a také z hlediska identitárních konotací, které se utváří či konsoliduje především skrze rapové texty pak sérii případových studií uzavře popisem průběhu jedné časosběrné studie.

3.1 Příznakovost a expresivita ve francouzské lexikografii

Potřeba analyzovat systém označování příznakového lexika ve francouzských slovnících a komparovat jej s českou lexikografickou tradicí vyvstala z metodologických otázek provázejících problematiku socio-stylistické kategorizace výrazových prostředků mluvy mládeže. Hledání společných rysů adolescentní mluvy v sociálně a etnicky značně homogenním českém prostředí a v heterogenním prostředí francouzském bylo tématem naší disertační práce (Podhorná-Polická 2007, knižně 2009). Pro aplikaci komparativní metody z hlediska diachronního, diatopického a diafazického na vzorek promluvových aktů, které produkovala a se kterými se identifikovala zkoumaná mládež, bylo zapotřebí porovnat terminologický aparát, který obě jazykovědné tradice používají při přidělování příznaků slovům či slovním obrátům, které adolescenti aktivně užívají a považují za expresivní.

Východiskem pro tuto studii se stal lexikální materiál sebraný formou dotazníků u cca sto padesáti adolescentů, převážně mužů, na dvou francouzských a jednom českém učilišti. Ve Francii se jednalo o odborné učiliště v Paříži a v Yzeure, na předměstí středofrancouzského města Moulins v departmentu Allier (03), v České republice pak na učilišti v Brně-Lišni. Korpus byl pořízen kombinací sociolingvistických metod, konkrétně metody participačního pozorování spontánní skupinové mluvy a metody polořízených rozhovorů, které cílily na metalingvistické popisy a epilingvistické představy, které si daná mládež vytváří o své mluvě (tzv. reprezentace – viz výše kap. 1.1.2). Závěrečný dotazník pak obsahoval šedesát témat, která přepokládala bohaté synonymické řady slangového lexika (tzv. **slangotvorná témata**). Lexikální materiál byl uspořádán podle lokalit, v rámci lokalit pak podle tříd a v rámci tříd pak podle frekvence, se zachováním pravopisných variant (Podhorná-Polická 2009: 417–538, v souhrnných komparačních přehledech následně na str. 539–563).

Při třídění bohatého lexikálního materiálu vyvstaly mnohé odlišnosti terminologického i koncepčního rázu v otázce náhledu na nespisovné lexikum v obou výše zmiňovaných jazykovědných tradicích (česky podrobněji viz Podhorná 2005), zejména pak v otázce lexikografického zpracování nespisovných lexikálních jednotek do různých typů slovníků. Zájem o tuto problematiku přetrvával i po skončení doktorského výzkumu. V pedagogické praxi je potřeba českým (a slovenským) studentům systematicky utřídit substandardně-lexikologickou terminologii tak, aby byli schopni pochopit nejen odlišnou pojmovou náplň termínů, ale zejména konvergentní a divergentní místa českého a francouzského terminologického aparátu.

V této případové studii budou detailně analyzovány příznaky, které lexikografové v obou jazycích přidělují sebraným nespisovným lexémům. Cílem bude poukázat jak na společné rysy, tak i na odlišnosti, které vycházejí z rozdílného vývoje společnosti i jazykovědy v minulých dekáдах.

Lze předpokládat, že vzhledem k výše zmiňovaným terminologickým odlišnostem bude zvláště zajímavá zkratka *arg.*, včetně dynamiky jejího vývoje. Tuto zkratku lze očekávat ve francouzských slovnících v různých souvislostech, pro označení substandardního lexika různého původu: jak slov z obecného slangu, tak slov původem z klasického argotu, ze zobecněných profesních mluv nebo z mládežnických novotvarů.

Nejprve tedy bude popsán systém příznakovosti ve francouzské lexikografii a jeho odlišnosti oproti českému systému, zejména s přihlédnutím k českému používání expresivního příznaku skrze značku *expr.* Dále bude vzorek padesáti francouzských sociolektismů podroben diachronní analýze (srovnání dvou vydání téhož slovníku v rozmezí tří dekad) a analýze komparativní (dva konkurenční slovníky z téhož období). Tento minikorpus bude následně sloužit k zamyšlení nad hranicemi mezi příznaky *vulgaire*, *argotique*, *populaire* a *familier* ve francouzštině a nad jejich funkcí v moderním nazírání na nespisovné lexikum.

3.1.1 Vymezování příznakovosti ve francouzské lexikografické praxi

Dynamika změn na periférii lexikální zásoby, různé náhledy na stratifikaci nespisovných vrstev jazyka a snad i nedokonalý transfer poznatků mezi lexikologickou teorií a lexikografickou praxí – tyto tři faktory se zdají být hlavními příčinami chaotického stavu, v jakém se nachází způsob označování u příznakového lexika v různých všeobecných výkladových slovnících francouzštiny.

Na rozdíl od české lexikografie je francouzské slovníkářství extrémně produktivní, což je dáno jak délkou tradice slovníkářství, tak i důležitostí francouzštiny. Jde o jazyk mezinárodního styku s 66 miliony mluvčích v samotné Francii a s dalšími 274 miliony frankofonních mluvčích na pěti kontinentech, jak ukazují statistiky Mezinárodní organizace Frankofonie (OIF) pro rok 2014⁷³.

V komerčním boji o zákazníka si už půl století konkurují nakladatelství Larousse a Le Robert, od 80. let jim sekunduje nakladatelství Hachette. Všechna tato tři vydavatelství v posledních dvou dekadách každým rokem vydávají aktualizované verze svých nejprodávanějších produktů, všeobecných slovníků francouzštiny. Toto každoroční vydání se uskutečňuje nicméně čím dál dříve, dnes už s přibližně půlročním předstihem před letopočtem, který je uveden v názvu daného slovníku.

V metalexikografii se metaforicky hovoří o tzv. *millésime* („letopočtu“, „ročníku“ daného slovníku). Jako *le millésime 2018 du Petit Robert*, neboli *Le Petit Robert 2018* (dále PR2018) se např. označuje slovník, který reálně vyšel 17. srpna 2017. Konkurenční *Le Petit Larousse 2018* (dále PL2018) i *Dictionnaire Hachette 2018* (dále DH2018) ale vyšly shodně už 21. června 2017 a získaly tak jistý náskok v honbě za novinekchtivými klienty.

⁷³ Viz <https://www.youtube.com/watch?v=0EP6g043AIM>.

V reklamě na nové ročníky slovníků jsou propagovány zejména lexikální novinky či rozšíření o termíny různých specializovaných odvětví tak, aby se celek jevil jako reakce na inovace ve slovní zásobě kopírující moderní technologie a reflektující dominantní trendy společnosti. V realu se ale často jedná spíše o dodatečné záchyty dosud ignorovaných, nicméně široce rozšířených slov a opravdu důkladné revize jsou na programu jen jednou za několik let (viz Martinez 2009).

Detailní informace o přidaných a vyřazených slovech ze slovníků PR a PL, slučování hesel, úpravách pravopisu a skrytých lexikálních jednotkách v rámci hesel za poslední dvě dekády, kdy obě nakladatelství produkovaly tyto *millésimes* (a okrajově také informace o DH a posledních slovnících Akademie – DAF8 a DAF9), lze nalézt v korpusu *DiCo* neboli *Dictionnaires comparés* [Komparované slovníky], který koncipoval a manuální excerpcí každoročně dotváří Camille Martinez⁷⁴. Je nasnadě, že se toto detailní odkrývání zákulisí vydavatelské politiky nejbohatším francouzským nakladatelstvím nelíbí, v hrozícím soudním sporu ale naštěstí převážily demokratické argumenty o nutnosti sdílení seriózních vědeckých poznatků nad domnělou hrozbou komerčních ztrát soukromých firem, jejichž produkty z důvodu absence pokrokových akademických slovníků ale neodborná veřejnost považuje za hlavní a často jediné normativní indikátory.

K začleňování neologické slovní zásoby, zejména pak generačně příznakových sociolektismů, se většina slovníků staví obezřetně, s vidinou hrozby strmého pádu mnohých dočasně módních slov do zapomnění. Výjimkou je již zmiňovaný *Dictionnaire Hachette* (DH), který na začátku slovníku každoročně zařazuje velkou podsekcí « Les mots nouveaux du français vivant » [Nová slova živé francouzštiny]. Například DH 2010 jim věnuje pozornost na 36 stranách (s. 13–48), kde jsou představeni neologičtí kandidáti k zařazení do dalšího ročníku, včetně neosémantismů (ty označuje hvězdička před heslem, jehož jiné významy už ve slovníku jsou).

⁷⁴ Viz <https://orthogrenoble.net/mots-nouveaux-dictionnaires/>.

Jde tedy o jakýsi testovací předpokoj pro zachycené a relativně rozšířené neologismy před jejich definitivní lexikografickou legitimizací, kterou poskytuje pravopisná i sémantická fixace hesla ve slovníku. Některá slova se ale v této sekci mohou usadit na delší dobu – např. slovo *antispécisme* („rovnoprávnost živočišných druhů“) je v této sekci už ve vydání DH 2010, ale do nomenklatury slovníku se podle Martinezova korpusu *DiCo* dostalo toto slovo až v jeho posledním vydání, tj. DH 2018.

Výše zmiňované všeobecné slovníky považuje většina francouzské ne odborné veřejnosti jako spolehlivou autoritu pro verifikaci pravopisu, významu, ale i samotné „existence slov“. Slovníkům přidělují jejich uživatelé roli cenzora a tvůrce správného jazykového úzu, pokud tedy slovo ve slovníku chybí, jeho používání může být odsuzováno a (např. ve školním prostředí) penalizováno. Jean-François Sablayrolles proto v souvislosti s těmito nezachycenými slovy s problematičtým statusem hovoří o „slovníkovém bezdomovectví“. Zkratku *SDF*, běžně používanou pro označení bezdomovce, tj. abreviaci sousloví *sans domicile fixe* („bez stálého domova“) vtipně resémantizuje na *sans dictionnaire fixe* („bez stálého slovníku“; Sablayrolles 2006: 142–143), aby touto křiklavou parafrází poukázal na paradoxní statut velkého množství ignorovaných slov (a zdaleka se přitom nejedná pouze o neologismy) ve slovníkářské praxi, kdy tamní vydavatelství každoročními aktualizacemi předstírají rychlou reakci na lexikální dynamiku jazyka, v reálu ale začleňuje totéž heslo každý ze slovníků libovolně v různých letech, s různými pravopisnými variantami a většinou také až v době, kdy už jej jako neologické nepocítuje většina společnosti.

Je také třeba předeslat, že **otázka spisovnosti lexikonu** není ve francouzštině nijak koncepčně chápána, na rozdíl od české jazykovědné tradice. Za tradiční ekvivalent spisovné češtiny se běžně uvádí tzv. *français soutenu* („vysoká, elegantní francouzština“), která zahrnuje knižní formy i pozůstatky aristokratické mluvy (k její paradoxní nepřiznakovosti – viz Paveau 2008).

Z funkční perspektivy by jako ekvivalent spisovné češtiny více vyhovoval termín *français de référence* („referenční francouzština“). Ten je jednak méně konotovaný sociálně, ale především je obsahově širší, neboť zahrnuje nepříznačnou francouzštinu s ohledem na diatopickou variantnost v celosvětové frankofonii. Mimo Francii by měly být za referenční francouzštinu totiž pokládány lokální lexikální, syntaktické a ortoepické normy (viz Manessy 1994).

Pro nespisovné vrstvy jazyka se ve francouzštině užívá pestré škály označení, z nichž se nám jako jedno z nejméně diskutabilních jeví označení „nekonvenční francouzština“ (*français non-conventionnel*), které mj. v názvech svých slovníků prosazovali sociolektografové Rey a Cellard (1980, viz níže).

Ve výuce národního jazyka francouzští pedagogové nicméně toto označení používají minimálně. Důvodem je patrně i fakt, že většina učebnic totiž nadále reprodukuje problematické dělení jazyka na „úrovně“ (*niveaux de langue*). Termín *niveau* je v tomto konkrétním spojení (tedy ne ve významu „úroveň jazykové kompetence“) silně konotován představou korelace mezi výběrem výrazových prostředků a sociálním původem mluvčích, tedy že mluva jednotlivce je determinována jeho sociálním původem (ve variační sociolingvistice „úrovním“ odpovídá variace diastratická).

Sociolingvisté se proto v didaktice národního jazyka snaží apelovat na preferenci termínu „jazykové registry“ (*registres de langue*), které jazyk kategorizují podle komunikačních situací a z funkční perspektivy, tedy diafazicky (viz Gadet 2003; pro analýzu didaktických přístupů viz Fiévet a Podhorná-Polická 2011).

Nejvíce generalizující se ale pro nespisovnou slovní zásobu francouzštiny jeví označení *français substandard* („substandardní francouzština“). Toto nesklonné adjektivum je výhodné i proto, že je běžně používané i v české jazykovědě (viz Jelínek 2001: 726 nebo Krčmová a Chloupek 2017).

Oběma jazykovědám je rovněž společné dělení slovní zásoby na příznakovou (*lexique marquée*) a bezpříznakovou, neutrální. Ve slovnících je veškeré příznakové lexikum opatřeno tzv. **metalingvistickou značkou**, též zkratkou, tedy stylovým (též stylistickým) příznakem. Ve francouzské metalexikografii je totéž označeno jako tzv. *marque d'usage/d'emploi* („příznak užívání/použití“) či *marque lexicographique*. Podotkněme, že ve francouzské lingvistice se termín *style* používá téměř výhradně v literární teorii (výjimkou je zde níže Corbinovo pojetí, resp. Ducháčkem ovlivněná terminologie Catherine Kerbratové-Orrecchioniové, která hovoří o „stylistické konotaci“ (*connotation stylistique*), viz Kerbrat-Orrecchioni 1997: 95). Ostatně i pod termínem *stylistique* se většinou myslí pouze literární věda. Ekvivalentem české funkční stylistiky je spíše lingvistická disciplína nesoucí název *analyse de discours* (pro detailnější komparaci viz Podhorná-Polická 2009: 25–30).

Příznak je lexikografická indicie poukazující na konotativní aspekty významu, které upřesňují komunikační situace či kontexty, ve kterých bývá daný lexém používán. Tato upřesnění lze rozdělit do dvou kategorií: první z nich je relativně objektivní a je společná české i francouzské jazykovědě. Sem se řadí příznaky upřesňující užívání slovní zásoby v aspektech prostorových (regionalismy) a časových (archaismy a neologismy), dále sem patří také například příznaky upřesňující oblast vědění, ve které se slovo používá (odborné výrazivo, profesionalismy z různých technolektů). Druhá kategorie zahrnuje příznakovost sociálního a situačně-kontextového charakteru, pro kterou je typické, že má místy subjektivní charakter. O tom svědčí nejednotnost v přidělování příznaků stejným slovům v různých slovnících a také různé definice jednotlivých zkratk označujících příznaky na úvodních stránkách mnohých francouzských slovníků, jak uvidíme níže. Do této druhé kategorie, které se budeme věnovat detailněji, se řadí příznaky dvojího typu:

- 1) **příznaky upřesňující sociální původ** slov: příznaky *argotique* („slangový, argotický“) – *arg.* a *populaire* („lidový“) – *pop.*, které nemají v českých slovnících jednoznačnou obdobu.

2) **příznaky situačně-kontextové, stylové** – např. *littéraire, soutenu, familier, vulgaire, péjoratif / injurieux* atd.

Obsah celé této subjektivnější kategorie odpovídá termínu, který prosazuje Pierre Corbin pod zkratkou „s/d příznaky“ (*marques s/d*), čímž rozumí „příznaky stylistické/diastratické“ (*marques stylistiques/diastratiques*; Corbin 1989). K tomuto dělení je ve srovnání s českou lexikografií nutno podotknout, že zkratka odpovídající francouzskému *pop.* dnes v české lexikografii neexistuje. Za dočasný ekvivalent se může považovat pokus použitý v Příručním slovníku jazyka českého (dále PSJČ), kdy sociálně-regionální původ slov byl označen značkou *lid.* Tato zkratka měla podle její definice označovat slova „z řeči obecného lidu rozšířená po větších jazykových územích, hlavně ve vrstvách lidu venkovského“ (PSJČ 1935–57: IX). Komplexnější je situace pro příznakovou zkratku *arg.*, která bude proto detailněji analyzována níže (viz kap. 3.1.4 a 3.2). Ekvivalent ke slovům označeným příznakem *familier* (zkráceně ve slovnících *fam.*), nacházíme z funkčně stylového hlediska povětšinou u lexika označovaného v českých slovnících příznakem „hovorové“, případně také „obecně české“, „běžné“ nebo naopak „expresivní“. Je tedy zřejmá širší aplikovatelnosti a tudíž vágnost daného označení. Ve francouzštině chybí adjektivum ke slovu *colloque* („rozmluva“) po vzoru anglického *colloquial* („hovorový“), které by mohlo být sémanticky průhlednější. Čeští studenti francouzštiny si také často dosazují jako překlad slova *familier* úžeji pojímané české adjektivum „familiární“, které ale v češtině odkazuje k rodině (*famille*), tedy spíše k příznaku „domácké“.

Důsledkem socialistického směřování naší země během čtyř dekad komunistického režimu byl v české lexikografii plošně uplatňován přístup diafazický, neboť debata o existenci sociálních vrstev a jejich odrazu na mluvní akty nebyla na pořadu dne. Diastratické příznaky tedy v české lexikografické praxi chybí, nicméně odborné statě bohemistů pojednávající o obsahové náplni termínu *argot* poukazují na nutnost nalezení shody i pro toto téma (viz např. Jaklová 1999, nověji Radková 2012: 9–19).

3.1.2 Uživatelský pohled na funkčnost příznaků u substandardního lexika

Je všeobecně známé, že francouzští lexikografové používají značně nejednotně celou škálu zkratk pro označení příznaků u substandardní slovní zásoby. Tento fakt odráží skutečnost, že se často jedná o subjektivní evaluace daného výraziva jednotlivými autory lexikografických týmů, kdy u některých převládá náhled diastratický a u jiných diafazický. Françoise Gadetová si klade otázku, zda tomu vůbec může být jinak, vezme-li se v potaz diverzita sociálních zkušeností mluvčích, kterými jsou i autoři slovníků (Gadet 2003: 102). Dle našeho názoru lze na tuto otázku teoreticky odpovědět ano, za předpokladu systematické týmové práce, praktický problém je ale většinou se zastoupením různých sociálních skupin uvnitř těchto týmů.

Mezi „s/d příznaky“ dnes frekvenčně dominuje všeobjímající diafazický příznak *familier*. Odkazuje především na povahu diskurzu, ve kterém je toto výrazivo užíváno nejčastěji, tedy spontánní běžná mluva v kruhu přátel či rodiny.

Naopak diastratické příznaky poukazují pouze na sociální původ daných slov, jak již bylo řečeno. To platí pro příznak *populaire*, ale pro *argotique* jen částečně, pro samostatně stojící zkratku *arg.*, ale nikoli pro její kombinace a upřesňující přívlastky. Z funkčního hlediska se tedy tyto dva typy příznaků jeví jako jakési **lexikografické fosílie**, které sice z části slovníků postupně mizí nebo jsou transformovány (např. PL a PR, viz níže), tradičnější slovníky je však stále aktivně přidělují nově začleňovaným slovům (např. slovníky vydávané Akademií – DAF, viz Martinez a Podhorná-Polická 2014 a zde níže kap. 3.2).

Prosadí-li se však díky intervencím lexikologů do lexikografické praxe plošněji diafazické hledisko (tedy příznaky „s“ na úkor „d“ v Corbinově terminologii), bude do budoucna převládat právě příznak *familier*. Slibná, byť prozatím nesystémově přidělovaná, je i nová kombinovaná zkratka *arg. fam.*, která propojuje sociolektální původ slov s jejich situačně-kontextovou platností. Užívaná je ale zatím bohužel jen lexikografy z vydavatelství Le Robert.

Zpracování příznaků s/d do slovníků nicméně naráží podle Corbina na pluralitu hledisek, které si v lexikografické praxi konkurují. Jedná se o mísení sociolingvistických přístupů s přístupy stylistickými a pragmatickými. V prvních dvou případech jde především o poukázání na omezení **sociálního** rázu, tedy na okruhy mluvčích užívajících a generujících různé sociolekty, které se mísí s přístupy **stylistickými**, tj. poukazováním na diskurzivní podmínky, ve kterých se daná slova nejčastěji vyskytují (Corbin 1989: 673). K tomu se navíc připojuje nutnost začlenit i **pragmatickou** složku významu, tj. emocionální a evaluativní aspekty lexika (viz také Baider, Lamprou a Monville-Burston, eds. 2011), kterou hledá zejména nerodilý mluvčí pro zmírnění své jazykové nejistoty v užívání dosud neznámých nebo pasivně známých slov.

Pro nerodilého mluvčího je kvalita a úplnost v označování příznakového lexika klíčová pro adekvátní výběr výrazových prostředků v daném cizím jazyce. Postrádá totiž rodilému mluvčímu vrozený cit ve výběru výrazových prostředků pro uspokojení očekávání, tzv. **expektaci** u partnera v komunikaci (viz Nebeská 2017). S postupující pokročilostí své znalosti cizího jazyka se ale setkává se stále méně neutrálními jevy a klade si vyšší výzvy na adekvátnost výběru svých výrazových prostředků. Tuto anticipaci expektace tedy řeší (pomocí slovníků) více než základní porozumění, kterého už bez větších obtíží dosahuje.

Jak ale upozorňuje Čechová, „neměli bychom ztotožňovat centrálnost jevu s jeho frekvencí“ (Čechová 2005: 9). Platí tedy, že s některými frekventovanými příznakovými výrazy se při studiu cizího jazyka setkáváme záhy a lze si tak z často slýchaných promluвовých situací či psaných kontextů poměrně solidně odvodit konotativní rámec daného slova i bez nahlížení do slovníků. S rostoucí pokročilostí ale roste schopnost odvodit si denotát a spoléhat na to, že promluвовá situace nebo psaný kontext bude determinovat vnímání stylového příznaku a pragmatických charakteristik daného slova.

Často se tak vytváří špatné návyky, kdy si nerodilý mluvčí neověří, jaké jsou příznakové rysy pro něj nového výrazu při některém z prvních zaslechnutí, resp. přečtení a aplikuje svou představu o adekvátnosti užití i v nevhodných situacích, které pak mohou vyznít přinejlepším komicky.

Porušení expektace však mají na vině často slovníky samotné, kdy se důsledný uživatel sice informuje u daného hesla o jeho nespisovnosti, ovšem už zde chybí zmínka o ilokuční síle daného výrazu, jinak řečeno o jeho **expresivitě** jakožto **stálé stylové hodnotě**. Jde o hodnotu, kterou lze identifikovat i mimo kontext na základě opakovaného užívání výrazového prostředku v určitém typu komunikačních situacích. Jozef Mistrík (1985: 401–402) toto trvalé stylistické zabarvení nazývá „konstantnou, stálou stylistickou hodnotou jazykového prostriedku“.

Česká stylistika hovoří o stálosti příznaků s odkazem na práce Bohuslava Havránka v dichotomii **aktualizace – automatizace** (Havránek 1932). Tyto termíny představují vzájemně provázané proměnné, které se v řeči či textu uplatňují různou měrou v závislosti na funkčně-stylových sférách. Ke ztrátě příznakovosti dochází pomocí automatizace stálým opakováním aktualizovaného a naopak působí aktualizovaně automatizované v jiném než v očekávaném kontextu (viz Krčmová 2017). Tyto dvě spojené nádoby nesystémové příznakovosti lze ale jen obtížně přenést do slovníkářské praxe, kdy uživatel ve slovníku očekává právě významovou fixaci. Jde tedy o to popsat příznakovost systémovou, tvořící relativně stálou součást významu.

Na nutnost odrazu pragmatické složky v slovníkových definicích významu zejména pro překladatelské účely upozorňuje v českém prostředí Renata Blatná (1995: 84–86). Na rozdíl od české lexikografické praxe sice ve francouzských slovnících zkratku *expr.* nenajdeme, neznamená to ovšem úplnou rezignaci na popis pragmatické složky významu, jen značnou nepraktičnost této situace pro nerodilého mluvčího.

3.1.3 Lexikální expresivita a paradoxy jejího zpracování

Expresivita v jazyce postihuje všechny jazykové roviny, přičemž na expresivitu lexikální upozorňuje zejména monografie Jaroslava Zimy *Expresivita slova v současné češtině* (1961). Ve francouzské jazykovědě dle našich poznatků obdobný termín není v lexikologii zdaleka tak vžitý a traktován je vcelku nekonceptně.

Paradoxně se ale termín expresivita do české jazykovědy dostal z frankofonního prostředí, a to především díky pracem Charlese Ballyho, především jeho *Traité de stylistique française* [Pojednání o francouzské stylistice] (Bally [1909] 1921) a skrze Pražský lingvistický kroužek. Je také nutné připomenout všestrannou osobnost Václava Machka, který v Paříži studoval u Meilleta a Vendryese, zejména pak jeho *Studii o tvoření výrazů expresivních* (Machek 1930).

Hovoří-li se ve francouzské jazykovědě o *expressivité*, myslí se tím zejména segmentální a suprasegmentální rovina, což přímo navazuje na Trubetzkého fonostylistiku a expresivní funkci jazyka. Pro frankofonní (a ostatní západní) jazykovědce bylo ale slovo expresivita v poválečném vývoji jazykovědy dlouhou dobu zapovězené, jak dokladuje Pierre Léon:

„Pražská fonologie a její pokračovatelé funkcionalisti, R. Jakobson, L. Hjelmslev, A. Martinet a později N. Chomsky a generativisti následně úplně vytěsnili studia expresivity z jazykovědy.“ (Léon 1993: 15)⁷⁵

Předmětem našeho zkoumání ale bude primárně expresivita lexikální a její lexikografické zachycení. Z komparačního terminologického pohledu je zajímavé, že Zimova typologie lexikální expresivity na **inherentní, adherentní a kontextovou** (Zima 1961) rezonuje s principy francouzské interpretativní sémantiky.

⁷⁵ V originále: « En effet, la phonologie pragoise et ses continuateurs fonctionnalistes, R. Jakobson, L. Hjelmslev, A. Martinet, puis plus tard N. Chomsky et les générativistes, vont écarter totalement les études expressives du cadre de la linguistique. »

François Rastier (1987) dělí totiž sémy na inherentní, aferentní a aktualizované (*sèmes inhérents, afférents a actualisés*). Ať už jde o náhodnou terminologickou shodu nebo nepřiznanou odezvu, z lexikografického úhlu pohledu nemají dílčí kategorie z této tripartitní klasifikace stejnou váhu.

První dvě položky z obou výše zmiňovaných sérií ve slovnících pro uživatelský komfort být nutně musí. Inherentní expresivitu se nerodilý mluvčí do určité míry naučí poznávat na základě znalostí z morfofonologie (viz např. Fónagy 1983).

Adherentní či aferentní složku ale již nepozná automaticky a zejména u polysémních slov tento stav působí problémy. Naopak třetí položka Zimovy klasifikace, kontextová expresivita, je stylově nestálá, na což v Rastierově typologii upozorňuje adjektivum „aktualizovaný“. Je tedy zřejmé, že pro slovníkáře bude méně podstatná, jelikož je nelexikalizovaná (či spíše nelexikalizovatelná).

Terminologicky se zde pohybujeme mezi lexikologií/grafií a stylistikou, o této otázce lze hovořit ale také v rámci pragmaticko-sémantického výkladu, jak to tabulkovou formou navrhuje Josef Filipec v *Manuálu lexikografie* (Filipec 1995: 36–37). Pragmatické příznaky zde dělí na **kladné** (meliorativa, deminutiva, hypokoristika, eufemismy, familiární a žertovná slova atd.), **neutrální** (nacionální) a **záporné** (pejorativa, augmentativa, vulgarismy, dysfemismy, ironická slova atd.), přičemž připomíná, že „pragmatické sémy se uplatňují hlavně u sekundárních významů, ve spojení s metaforou, a u frazémů“ (*idem*: 36).

Jak již bylo zmíněno, často je ale metaforický význam ten nejfrekventovanější, se kterým se může nerodilý mluvčí setkávat v mluvených projevech, zejména v těch se spontánní a ničím nekorigovanou afektivitou.

Expresivita jakožto pragmatická složka významu se v českých slovnících odráží formou série zkratk signalizujících příznakové lexikum. Například ve *Slovníku spisovného jazyka českého* (1989, dále SSJČ) se vedle axiologicky neutrálního

expr. setkáváme rovněž s pozitivními afektivními značkami (*fam.*, *dom.*, *dět.* atd.) i zápornými (*hanl.*, *zhrub.*, *vulg.*, *iron.*, atd.), přičemž v mnoha případech není expresivita podmíněna nespisovností.

Připomeňme, že toto kolísání stylových hodnot příznaků avizuje v české lexikografické praxi slůvko *často*, které předchází zkratky označující příznaky s větší pravděpodobností pragmatické fluktuace – např. SSJČ u hesla *borec* ve třetím významu: „kdo v něčem vyniká, něčím se vyznamenává“ uvádí *hovor.*, často *iron.* (SSJČ 1. díl: 152) nebo u hesla *kriminál* „vězení“ uvádí *ob.*, často *expr.* (SSJČ 2. díl: 442). Ve všeobecných výkladových slovnících francouzštiny se obdobné frekvenční adverbium (*souvent*) dle našich poznatků vyskytuje spíše výjimečně (např. u hesla *pédé* v PR, viz tabulka č. 1 níže).

Jak již bylo řečeno, příznaková zkratka *expr.* se ve francouzské lexikografii neužívá, a proto se inherentně a adherentně citově zabarvená substandardní slova ve všeobecných výkladových slovnících typu PR či PL označují některým z příznaků *vulg.*, *péj.* / *injur.*, ale i výše zmiňovaným diafázickým *fam.*, resp. diastratickým *pop.* nebo *arg.*

I když o lexikální expresivitě slov nejsou ve frankofonním prostředí mezi jazykovědci vedeny systematické debaty, neznamená to, že by lexikografové, nepocíťovali potřebu o slovní expresivitě hovořit. Upozorňují na ni zejména sociolektografové, z nichž mnozí jsou uznávanými lingvisty, jako třeba Jean-Paul Colin nebo Alain Rey.

Jako příklad jejich zájmu o expresivitu uveďme několik glos, které doprovázejí hesla hlavních sociolektografických počinech těchto dvou známých autorů, kdy kromě denotátu upřesňují různými a dosti nejednotnými způsoby i konotativní aspekty týkající se jejich běžného užití.

Jean-Paul Colin je spoluautorem nejobsáhlejšího a nejen pro sociolektology referenčního slovníku s řadou etymologických hypotéz a prvních lexikografických atestací slov sociolektálního původu. *Dictionnaire de l'argot* [Slovník argotu] poprvé vyšel roku 1990 u nakladatelství Larousse (Colin a Mével 1990, dále DA).

Patrně z komerčních důvodů pak od doplněného vydání z roku 1999 tentýž slovník nesl pozměněný název *Dictionnaire de l'argot français et de ses origines* (dále DAFO). Od další doplněné reedice roku 2006 se pak nazývá *Grand dictionnaire Argot & français populaire* (dále AFP). A konečně od vydání roku 2010 je označen jako *Le Dictionnaire de l'argot et du français populaire* (Colin, Mével a Leclère 2010, dále DAFP). Tato poslední nám známá reedice DAFP2010 obsahuje 15 tisíc slov a slovních výrazů, mezi nimiž lze nalézt řadu zmínek o expresivitě. Například u hesla **bide** („břuch, bachor, vana“) je uveden pragmatický dovětek, že jde v tomto významu o „expresivní slovo, které zůstává v běžném úzu“ (*mot expressif, resté très usuel*; DAFP2010: 67, naše podtržení). Jinak formulované vyjádření expresivity slova nalézáme u hesla **dingue** („praštěný, švihlý, cáklý“), kde se dozvídáme, že „s touto emfatickou hodnotou bylo dané adjektivum v módě v 80. letech“ (*avec cette valeur emphatique, l'adj. est à la mode dans les années 1980; idem: 278, naše podtržení*).

Dalším neopomenutelným sociolektografem je mediálně známý lexikolog Alain Rey. Ten spolu s Jacquesem Cellardem vypracoval pro *Dictionnaire du français non-conventionnel* [Slovník nekonvenční francouzštiny] unikátní systém označování míry nekonvenčnosti a tendencí vývoje nespisovnosti pomocí stupně a pořadí zabarvenosti čtverečků, které doplňují nomenklaturu slovníkových hesel (Cellard a Rey 1980, dále DFNC – 1. vyd. 1980, zde čerpáno z druhého vydání z roku 1991). Odkazy na pragmatickou složku významu nalézáme v DFNC u výkladů (často velmi dlouhých), které doprovází některá slova obecného slangu. Uveďme několik konkrétních příkladů z tohoto ojedinělého počínu vydavatelství Hachette, který o deset let předběhl nejstarší verzi DAFP (tedy DA1990), ale patrně právě kvůli této konkurenci už nebyl po roce 1991 reeditován:

- **bagnole** ■□ „Starý nebo špatný automobil; kára; bourák [*literární atestace a etymologie*] Rozšířeně a s příděchem pobavené sympatie: jakýkoli automobil.“ (DFNC1991: 39, naše podtržení)⁷⁶

Posun čtverečků z černého do bílého pole symbolizuje v této typologii tendenci slova ztrácet nekonvenčnost (viz níže v kap. 3.1.4 termín *désargotisation*).

- **engueuler** ■□ „Vypeskovat, vyčinit hrubým, urážlivým, výbušným aj. způsobem. Vynadat někomu [*literární atestace, zvrtný význam a etymologie*]. Velmi rozšířené slovo, které lze dnes jen taktak označit jako *familier*, vděčí za své rozšíření faktu, že pro vyjádření tohoto významu existuje v konvenční francouzštině pouze několik slabých [*attraper*] nebo nepříliš rozšířených a archaicky působících sloves [*tancer, réprimander, morigéner*] nebo nepříliš expresivních perifrází.“⁷⁷ (DFNC1991: 329)

Alexandr Stich poukázal na obdobné „stylové díry“, tedy chybějící stylově neutrální prostředky v češtině už v 80. letech (Stich citovaný Sgall a Hronek 2014: 24).

- **gueule** □□ „Pusa, zobák, a rozšířením významu hlava, čumák [zvířat].
□■ „Tvář, obličej, fyziognomie (člověka). [*literární atestace a šest různých významů, etymologie*]. Velmi běžné slovo, je pocit'ováno jako „rázné“, ale nikoli jako slangové.“⁷⁸ (DFNC1991: 441–442)

Konvenční význam symbolizují dva bílé čtverečky. Posun čtverečků z bílého do černého pole má poukázat na získávání na nekonvenčnosti v přenesených významech slova (viz termín *argotisation* níže v kap. 3.1.4).

⁷⁶ V originále: « Vieille ou mauvaise automobile ; tacot ; guimbarde [...]. Par extension, et avec une nuance de sympathie amusée : toute automobile. »

⁷⁷ V originále: « Tancer, réprimander avec violence, insultes, éclats de voix, etc. Investiver contre (quelqu'un) [...]. La très large diffusion du mot, aujourd'hui à peine familier, tient à ce que le français conventionnel ne dispose, pour exprimer cette notion, que de verbes faibles (*attraper*) ou isolés, d'allure archaïque (*tancer, réprimander, morigéner*), ou de périphrases peu expressives. »

⁷⁸ V originále : « Bouche, gosier, et par extension tête, mufle [d'animaux]. Tête, visage, physiognomie (d'un être humain). Très usuel ; est senti comme « vigoureux », mais non argotique. »

Obdobně také například v češtině heslo *kriminál* – ve 30. letech 20. století je uváděno jako bezpříznakové (PSJČ, 2.díl: 368), v SSJČ z roku 1989 už příznakové je (viz výše).

- *pinard* ■□ „Podřadné víno s vysokým stupněm alkoholu, nejčastěji červené. [literární atestace, první datace a etymologie] už v 18. století se vytvořilo na venkově a teprve poté difundovalo do Paříže. Běžné, ale bez „zabarvení“.“⁷⁹ (DFNC1991: 639–640)

Všechna tato podtržená slova z vybraného vzorku lexémů z DFNC1991, stejně jako podtržená slova z DAFP2010, oscilují kolem pojmu expresivita. Ten očividně francouzským lexikografům, přinejmenším mnoha sociolektografům, mezi ekonomičtější použitelnými metajazykovými nástroji chybí.

Závěrem podotkněme, že na rozdíl od specializovaných slovníků sociolektů si všeobecné výkladové slovníky potrpí u pragmatické roviny na stručnost v podobě zkratk pro příznakové lexikum. Co se komentářů ohledně frekvence výskytu slov týče, praxe velkých nakladatelství je dnes méně viditelná v mikrostruktuře hesel, ale více v makrostruktuře celého slovníku.

Podle informací z brněnského nakladatelství Lingea se frekvence slov v úzu řeší v digitalizované lexikografii (značně subjektivním) přiřazováním interních značek. Ty určují, zda slovo patří do běžnějšího úzu a dostane se tedy do „menších“ verzí slovníků (viz zde PR a PL) nebo jestli je spíše z perifernější oblasti lexikonu a dostane se tudíž pouze do „velkých“ slovníků (typu *Grand Robert de la langue française* nebo *Grand Larousse encyclopédique*).⁸⁰

⁷⁹ V originále : « Vin grossier à fort degré d'alcool, le plus souvent rouge. [...] s'est formé en province dès le XVIIIe siècle avant de se diffuser à Paris. Usuel, mais sans « coloration ». »

⁸⁰ Tímto děkuji francouzské sekci nakladatelství Lingea za poskytnutí informací.

3.1.4 Vývoj značkování ve vybraných referenčních slovnících

V následujících odstavcích budeme analyzovat vzorek padesáti hesel ve všeobecných referenčních slovnících PL a PR s cílem zjistit dynamiku a funkčnost zkratk označujících „s/d příznaky“, tedy zkratk, které jsou v těchto slovnících přidělovány substandardnímu lexiku v průběhu několika posledních dekád. V dotaznících analyzovaných v naší doktorské práci se vybraná hesla povětšinou vyskytovala na významných pozicích, budeme-li přihlížet k frekvenčnímu hledisku. S určitostí je tedy můžeme zařadit do obecného slangu mládeže. Zároveň se jedná o lexémy, které se bez výjimky nachází ve výše prezentovaném referenčním slovníku slangu a argotu – DAFP2010. Jde tedy o slova původem z různých typů sociolektů, dnes ale široce rozšířená, která bychom v české terminologii označili za expresiva obecně slangová až hovorová. Minikorpus také zahrnuje nejběžnější skatologické výrazivo, které má inherentní expresivitu a celospolečenské rozšíření.

Na tomto minikorpusu bude ověřován vývoj přidělování sociálně a stylisticky příznakových zkratk ve slovnících PR a PL ve třech časových obdobích. Nejprve projdou zkratky srovnáním vydání těchto slovníků na konci šedesátých let (PL1969 a PR1967) s vydáními o generaci později (tedy cca po 25 letech, z devadesátých let – PL1993 a PR1994). Následně budou pozorovány aktuální vývojové tendence na nejnovějších (dostupných) edicích těchto slovníků, konkrétně PL2017 a PR2017, tedy opět téměř o další generaci později.

S přihlédnutím k výše uvedeným uživatelským potřebám by čistě teoreticky a pragmaticky mělo být u všech slov, která budeme sledovat, uvedeny dvě informace. Jednak by mělo být uvedeno, že pochází z některého typu sociolektů (viz výše o zkratce *arg.* a o DAFP). Za druhé by měl také být označen stylový příznak, tedy zda je dané slovo hovorové a expresivita neutrální – *fam.*, v případě záporné expresivity pak *vulg.* nebo *pěj. / injur.*

Z tabulky č. 1 je však patrná pestrá mozaika příznaků, která dává tušit, jakým úskalím kdysi musel a stále musí čelit nerodilý mluvčí v momentě, kdy si chce v referenčních slovnících ověřit sociolektální, stylové a pragmatické rysy jakéhokoli substandardního slova.

Tabulka č. 1 : Vývoj značkování příznakových slov v PR a PL od 60. let 20. století

lexém	příznak ve slovníku <i>Le Petit Larousse</i> ve vydání z roku			lexém	příznak ve slovníku <i>Le Petit Robert</i> ve vydání z roku		
	1969	1993	2017		1967	1994	2017
bagnole	pop.	fam.	fam.	bagnole	pop.	fam.	fam.
se barrer	pop.	fam.	fam.	se barrer	pop.	fam.	fam.
<i>becter/ becqueter</i>	<i>pop.</i>	<i>pop.</i>	<i>FAM.</i>	becter/ becqueter	pop.	fam.	fam.
bide	pop.	fam.	fam.	bide	pop.	fam.	fam.
<i>bite</i>	<i>0</i>	<i>vulg.</i>	<i>vulg.</i>	<i>bite</i>	<i>0</i>	<i>vulg.</i>	<i>vulg.</i>
bol	<i>0</i>	<i>fam.</i>	<i>fam.</i>	bol	pop.	fam.	fam.
bossier	pop.	fam.	fam.	bossier	pop.	fam.	fam.
bouffer	pop.	fam.	fam.	bouffer	pop.	fam.	fam.
<i>se branler</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>VULG.</i>	<i>se branler</i>	<i>0</i>	<i>vulg.</i>	<i>vulg.</i>
<i>brique</i>	<i>arg.</i>	<i>fam.</i>	<i>fam.</i>	<i>brique</i>	<i>arg.</i>	<i>arg.fam.</i>	<i>arg. fam.</i>
caïd	pop.	fam.	fam.	caïd	pop.	fam.	fam.
<i>casse</i>	<i>arg.</i>	<i>arg.</i>	<i>arg.</i>	<i>casse</i>	<i>arg.</i>	<i>fam.</i>	<i>fam.</i>
<i>se casser</i>	<i>0</i>	<i>arg.</i>	<i>arg.</i>	<i>se casser</i>	<i>arg.</i>	<i>fam.</i>	<i>fam.</i>
<i>châsse</i>	<i>0</i>	<i>arg.</i>	<i>arg.</i>	<i>châsses</i>	<i>arg.</i>	<i>arg.</i>	<i>arg.</i>
<i>chier</i>	<i>0</i>	<i>vulg.</i>	<i>vulg.</i>	<i>chier</i>	<i>très vulg.</i>	<i>fam. et vulg.</i>	<i>fam. et vulg.</i>
cinglé	pop.	fam.	fam.	cinglé	pop.	fam.	fam.
<i>dingue</i>	<i>0</i> ⁸¹	<i>fam.</i>	<i>fam.</i>	dingue	pop.	fam.	fam.
engueuler	pop.	fam.	fam.	engueuler	pop.	fam.	fam.
<i>esgourde</i>	<i>arg.</i>	<i>arg.</i>	<i>arg.</i>	<i>esgourde</i>	<i>arg.</i>	<i>arg.</i>	<i>arg.</i>
flic	pop.	fam.	fam.	flic	pop.	fam.	fam.
frangin, -e	pop.	fam.	fam.	frangin, -e	pop.	fam.	fam.
<i>fric</i>	<i>arg.</i>	<i>fam.</i>	<i>fam.</i>	fric	pop.	fam.	fam.
<i>fringues</i>	<i>arg.</i>	<i>fam.</i>	<i>fam.</i>	fringues	pop.	fam.	fam.
<i>froc</i>	<i>pop.</i>	<i>pop.</i>	<i>FAM.</i>	froc	pop.	fam.	fam.
<i>godasse</i>	<i>pop.</i>	<i>pop.</i>	<i>FAM.</i>	godasse	pop.	fam.	fam.
<i>gonzesse</i>	<i>0</i>	<i>arg.</i>	<i>FAM.</i>	<i>gonzesse</i>	<i>vulg.</i>	<i>fam.</i>	<i>fam.</i>
<i>grolle</i>	<i>pop.</i>	<i>pop.</i>	<i>FAM.</i>	grolle	pop.	fam.	fam.
<i>gueule</i>	<i>pop.</i>	<i>pop.</i>	<i>FAM.</i>	gueule	pop.	fam.	fam.
<i>mec</i>	<i>0</i>	<i>fam.</i>	<i>fam.</i>	mec	pop.	fam.	fam.

⁸¹ V tomto slovníku chybí heslo *dingue*, ale vyskytuje se tam resufixovaná varianta téhož, *dingo* („praštěnej, střelenej, prdlej, cáknutej“), označená zkratkou *arg.*

oseille	pop.	fam.	ARG.	oseille	pop.	fam.	fam.
pédé	0	vulg. et injur.	vulg. et injur.	pédé	pop.	fam. (souvent injurieux)	fam. (souvent injurieux)
pif	pop.	fam.	fam.	pif	pop.	fam.	fam.
pinard	pop.	pop.	FAM.	pinard	pop.	fam.	fam.
pisser	fam.	très fam.	très fam.	pisser	vulg.	fam.	fam.
pognon	pop.	pop.	FAM.	pognon	pop.	fam.	fam.
pompe	0	fam.	fam.	pompe	pop.	pop.	FAM.
portugaise	0	pop.	FAM.	portugaise	pop.	arg.fam.	arg. fam.
putain	pop.	vulg. et injur.	vulg. et injur.	putain	fam. et vulg.	péj. et vulg.	péj. et vulg.
pute	0	vulg. et injur.	vulg. et injur.	pute	pop. et vulg.	péj. et vulg.	péj. et vulg.
robert(s)	0	pop.	FAM.	robert(s)	pop.	fam.	fam.
se saper	pop.	pop.	FAM.	se saper	pop.	fam.	fam.
se tailler	pop.	pop.	FAM.	se tailler	pop.	pop.	pop.
tapette	0	vulg.	vulg.	tapette	pop. et vulg.	fam. et vulg.	fam. et vulg.
tarin	pop.	pop.	FAM.	tarin	pop.	fam.	fam.
taule	pop.	pop.	ARG.	taule	arg.	arg.	ARG. FAM.
tif(s)	0	pop.	FAM.	tif(s)	pop.	fam.	fam.
tire	arg.	arg.	FAM.	tire	arg.	arg.	arg.
se tirer	0	pop.	FAM.	se tirer	pop.	fam.	fam.
tronche	pop.	pop.	FAM.	tronche	pop.	fam.	fam.
turbin	pop.	pop.	FAM.	turbin	pop.	pop. et vieilli	pop. et vieilli

Z tabulky č. 1 vyplývá několik zajímavých poznatků. Především ponaučení pro nerodilého mluvčího o nutnosti komparovat zdroje a používat pokud možno co nejaktuálnější verze monolingvních referenčních slovníků. Půl století nedotčené totiž zůstaly zkratky jen u dvou lexémů v PL (*casse, esgourde*) a u čtyř v PR (*châsses, esgourde, se tailler, tire*). Ponecháme-li prozatím stranou překlad těchto substandardních slov, pak až na jednu výjimku (*se tailler*) zůstaly zkratky konstantní pouze u slov označených zkratkou *arg.*, tedy u argotismů. Vše ostatní podleho vývoji, a to jak v důsledku jazykové změny, tak v důsledku změny editorské politiky, přičemž je patrná jejich vzájemná provázanost.

Míra shody mezi slovníky PL a PR ve stejných obdobích se značně liší v jednotlivých etapách. Považujeme-li zkratku *injur.* (pro *injurieux* = „urážlivý“), která je používána v PL, za funkční ekvivalent zkratky *pěj.* (pro *péjoratif* = „pejorativní“) používanou v PR, pak oba slovníky přidělovaly naprosto stejné zkratky **relativně** nejčastěji v 60. letech, konkrétně ve 28 případech z 33 společně zaznamenávaných lexémů (tj. 85 % míra shody). Naopak nejméně často se shodují v 90. letech, konkrétně ve 24 případech ze 49 společně zaznamenávaných lexémů (tj. 49 % míra shody). **Absolutně** nejčastěji se ale slovníky shodují v edicích 2017, konkrétně v 37 z 50 případů, relativní míra shody je tedy 74 %. Lze tedy konstatovat, že po období relativně divergentních tendencí pozorovatelných v 90. letech vzrůstá v posledních letech shoda a zkratky označující „s/d příznaky“ mají konvergentní tendenci.

Mezietapová míra shody slovníků v přidělování zkratek je pak podstatně nižší. Pouze u 13 lexémů (tj. ve 26 %) byly zkratky v PL i PR shodně proměnlivé (či shodně konstantní) ve všech třech studovaných obdobích (tato hesla neoznačujeme v tabulce č. 1 tučným písmem). V prvních dvou obdobích se přitom oba slovníky shodly na zkratkách ještě u třech dalších, tj. celkem 16 lexémů, naopak ve dvou pozdějších obdobích ještě u jiných sedmi, tj. 20 lexémů. Zajímavější než strohá čísla budou ale konkrétní případy stejných či rozdílných postupů v přidělování zkratek označujících příznaky.

Zatímco do slovníků proudí neologismy, které se ve společnosti rozšířily i slova, na která se záměrně nebo nevědomky zapomínalo a dodatečně se tímto aktem „legitimizovaly“, vyřazení slov je obecně méně častým jevem. Ze sledovaných lexémů nevypadl žádný. Samotné zařazování stojí ale za bližší pozornost, zejména srovnáme-li 60. a 90. léta. Odráží totiž přístup lexikografů k vulgaritě a skatologii, ale *de facto* i stav celé společnosti v 60. letech. Tento přístup lze charakterizovat snad jako (předstíranou) prudérnost, přičemž je zřejmé, že PL1969 byl purističtější než PR1967.

Zatímco v PR z 60. let nenalzáme ze sady studovaných lexémů pouze dva, které se týkají mužského přirození a aktivit s ním spojeným: *bite* („péro, pták, klacek“⁸²) a *se branler* („dělat si to, honit si (ho), onanovat“), v PL chybí hned 17 různých lexémů (tj. 34% korpusu). Vulgarismy tehdy PL nezaznamenával žádné, chybělo i běžně užívané sloveso *chier* („srát, *kadit“⁸³), pro které si tou dobou vyhrazoval PR speciální intenzifikovanou zkratku *très vulg.* (tj. velmi vulgární). Výraz *se branler* chyběl dokonce ještě v PL1993!

Z padesátky slov, která jsou původem z některého ze sociolektů a nalzáme je proto v DAFP2010, je v edicích PL2017 a PR2017 odpovídající zkratkou *arg.* označeno jen po šesti lexémech (z toho v PR ve třech případech ještě nesamostatně, v kombinaci s *fam.*). Tato situace byla obdobná už před půl stoletím dříve, kdy bylo zkratkou *arg.* označeno pouze 10–15 % z nich (6krát v PL a 7krát v PR), částečně se ale proměnily lexémy, které byly takto označovány. Nejstabilnějšími argotismy se jeví být lexémy označující části těla, *châsse(s)* („kukadlo, -a, bulva, -y“) a *esgourde* („ucho, *radar, *lopuch“), označené oběma slovníky shodně jako *arg.* ve všech třech obdobích (resp. dvou pro PL, který *châsses* zařadil později).

Nejzajímavějším vývojem prošla zkratka *pop.*, která byla hojně používána v 60. letech (26krát v PL a 37krát v PR) pro dnes už nemoderní označení mluvy „lidové“ (*populaire*). V předmluvě PR je zkratka *pop.* definována již přinejmenším deset let následovně:

⁸² Překlady do češtiny uvádíme bez ohledu na míru vulgarity daného lexému. Překladové varianty uvádíme pokud možno v sériích, přičemž je vybíráme ze slovníku *Pas de blème! slovník slangu a hovorové francouzštiny* od Lingey (2. vyd. 2012), na jehož rozšíření oproti 1. vydání jsme spolu se studenty FF MU spolupracovali za využití rapového korpusu RapCor, který vzniká pod naším vedením na ÚRJL FF MU od roku 2009.

⁸³ Naše návrhy překladů, které ve slovníku *Pas de blème!* chybí, budeme označovat hvězdičkou.

„lidový: označuje slovo nebo běžný význam v jazyce mluveném lidovými vrstvami (často starý argot, který se rozšířil), jež by se nepoužilo ve vyšším sociálním prostředí. (Odlišovat od *fam.*, který označuje komunikační situaci).“ (PR2017: XXXV)⁸⁴

Úbytek lexémů označený zkratkou *pop.* je extrémní mezi 60. a 90. lety v případě PR (z 37 lexémů na pouhé 3, v současnosti na 2). Pozvolněji, ale razantněji pak *pop.* mizí z PL (z 26 na 17 do 90. let, kdy ještě 4 nově přidané lexémy získaly tuto zkratku, ale poté pokles až na nulu v PL2017). O stabilitě či shodě mezi slovníky tedy v tomto případě nemůže být řeč.

Přesně opačnou situaci konstatujeme pro zkratku *fam.* Ta nebyla v 60. letech ještě téměř používána, a pokud byla užita, pak konotovala spíše negativní expresivitu a ne velkou míru zobecnění a rozšíření do hovorové mluvy, jak je její obsah interpretován dnes. Svědčí o tom fakt, že ji nacházíme jen u slovesa *pisser* („čůrat, chcát“) v PL1969 a v kombinované verzi společně se zkratkou *vulg.* u jediného lexému z minikorpusu v PR1967, substantiva *putain* („děvka, kurva“). V současnosti je naopak *fam.* nejrozšířenější zkratkou, kdy ji v PL2017 i PR2017 nacházíme shodně u 36 lexémů (plus u několika dalších v různých kombinacích, které budeme komentovat níže). Zdá se také být nejstabilnější zkratkou. Pokud ji totiž jednou slovníkáři lexémům v poslední době přidělili, až na drobné výjimky už lexémům zůstala.

Přihlédneme-li k transformacím zkratk u jednotlivých lexémů, pak je patrné, že v 90. letech nacházíme naprosto jinou konfiguraci zkratk než v 60. letech. Jejich přidělování se značně proměnilo pod vlivem vývoje společnosti a především důkladnými interními revizemi (jistě i pod vlivem množství kritiky, která proudila ze strany metalexikografů od konce 80. let – přehledně viz Devolder 2011).

⁸⁴ V originále: « populaire : qualifie un mot ou un sens courant dans la langue parlée des milieux populaires (souvent argot ancien répandu), qui ne s'emploierait pas dans un milieu social élevé. (À distinguer de *fam.*, qui concerne une situation de communication) »

Z tabulky č. 1 je na první pohled patrné, že kdysi hojně používanou zkratku *pop.* vytlačila z dominantní pozice zkratka *fam.*, kterou byla přeznačena velká část sledovaného vzorku substandardních slov (všechny tyto lexémy jsou v tabulce bez kurzívy).

Výše uvedené tvrzení platí zejména pro PR, kde k přeznačení *pop.* > *fam.* došlo třicetkrát. Méně často se totéž událo v PL, a sice dvanáctkrát, vždy u totožných slov. Konkrétně šlo o široce rozšířené expresivní lexémy: *bagnole* („kára, bourák, rachotina“), *se barrer* („zmizet, klidit se, vypařit se“), *bide* („panděro, pupek, vana“), *bossier* („makat, dělat, fachat“), *bouffer* („žrát, cpát se, futrovat se“), *caïd* („vůdce bandy, boss, kápo“), *cinglé* („střelenej, praštěnej, cáknutej“), *engueuler* („seřvat, zpucovat, otevřít si hubu“), *flic* („polda, policajt, fízl“), *frangin,-e* („brácha, ségra“), *oseille* („prachy, love, krupice“) a *pif* („frňák, okurka, nos“).

O více než dvacet let později, ve slovnících s označením 2017 (tj. vydané v půli roku 2016) se u PR situace nijak významně nevyvinula, na rozdíl od vývoje v PL (v tabulce č. 1 jsou změněné zkratky vyznačeny kapitálkami). Přehledný souhrn počtu změn v rámci slovníků mezi jednotlivými obdobími podává tabulka č. 2., ze které vyplývá velká aktivita PR v otázce transformování zkratek označujících „s/d příznaky“ v prvním mezidobí a naopak pomalejší, ale dynamičtější změny v PL.

Tabulka č. 2: Sumární přehled změn zkratek označujících „s/d příznaky“ mezi třemi zkoumanými obdobími v PL a PR

zkratky pro „s/d příznaky“	počet změn v <i>Le Petit Larousse</i> mezi vydáními roku		počet změn v <i>Le Petit Robert</i> mezi vydáními roku	
	1969 > 1993	1993 > 2017	1967 > 1994	1994 > 2017
nově přidané	16	1	2	0
beze změny	16	29	6	48
změněné	17	20	42	2
celkem	49	50	50	50

V PR2017 došlo v komparaci s PR1994 pouze ke dvěma změnám. Konkrétně jednou, v případě lexému *taule* („basa, lapák, loch“), se značka *arg.* zkombovala nově s *fam.*, tj. došlo k transformaci *arg. > arg. fam.* Druhou změnou bylo přeznačkování *pop. > fam.*, tolik frekventované v 90. letech, konkrétně u lexému *pompe* („bota, *křuska“), kde se tímto PR „sladil“ s PL, jež toto slovo označil jako *fam.* zároveň se zařazením do slovníku, tedy v některé z (tehdy ještě ne každoročních reedic) před rokem 1993. Je nutné podotknout, že jde o polysémmní sociolektální slovo, které nás pro tuto chvíli zajímá pouze v tomto významu. Jiný široce známý substandardní význam tohoto lexému, tj. „buchna, injekční stříkačka“, má v PL2017 příznak *arg. de la drogue* (tedy sociolekt uživatelů a distributorů drog, k ekvivalentní české terminologii viz Radková a Rausová 2015).

Naopak stále ještě dynamicky se situace vyvíjela u PL mezi edicemi PL1993 a PL2017. V tomto období se zkratky v PL změnilly u 40 % slov (tj. u dvaceti z padesáti vybraných lexémů). Lze říci, že ve třinácti případech dohnal PL manko vůči PR u série slov, kterým PR nahradil zkratku *pop.* za zkratku *fam.* už v 90. letech a u dvou dalších jej dokonce předešel.

„Dohánějící“ skupinu *pop. > fam.* tvoří lexémy: *becter / becqueter* („zobat, baštit, žrát“), *froc* („gatě, ga'ata“), *godasse* („křáp, škrpál, bota“), *grolle* („bota, *křuska“), *gueule* („tlama, držka, ksicht“), *pinard* („vínko, *čůčo“), *pognon* („prachy, love, krupice“), *robert(s)* („prso, -a, cecek, -ky“), *se saper* („vohodit se, vymódit se, vyháknout se“), *tarin* („frňák, rypák, *sosák“), *tif(s)* („vlas, -y, *háro, *páčo“), *se tirer* („zdejchnout se, vypadnout, padat (odněkud“), *tronche* („kebule, palice, ksicht“). Rozhodně ale z této kategorie nelze usuzovat, že by PL2017 kopíroval situaci v PR, protože ve zbývajících sedmi případech z těchto dvaceti transformací v PL2017 se autoři rozhodli pro jiný příznak, než jaký uvádí PR2017. Z tohoto počtu pak lexikografové PL zkratku změnili od 90. let čtyřikrát proto, aby zlikvidovali poslední relikty kontroverzní zkratky *pop.*

Ve třech těchto případech PL2017 dokonce svého konkurenta PR2017 v oblíbené transformaci *pop.* > *fam.* „předběhl“, konkrétně u přeznačení příznakovosti lexémů *se tailler* („zdrhnout, vzít roha, klidit se“) a *turbin* („dřina, makačka, *facha“), kterým PR2017 ponechalo jejich označení *pop.* z 90. let, v případě *turbin* ještě kombinové s hodnocením *vieilli* („zastaralý“). U lexému *portugaise* („ucho, *radar, *lopuch) je v PL2017 také změna *pop.* > *fam.*, ale v PR je tento lexém už od 90. let hodnocen novou, perspektivní a autory PL dosud nepřebíranou zkratkou *arg. fam.*

Poslední z lexémů, u kterého je v PL2017 zrušeno původní *pop.*, ale nově přidáno *arg.*, je výše zmiňovaný lexém *taule*. Tentýž proces, který označujeme jako tzv. *argotisation* (**argotizace**), je ale spíše patrný z transformace *fam.* > *arg.* u také již zmiňovaného lexému *oseille*, jelikož zde dochází k přehodnocení z diafazického na diastratický příznak, na rozdíl od okazionálního posunu v rámci diastratie *pop.* > *arg.* v případě *taule* (mimořádně jde o polysémní lexém, který se hojně vyskytuje v rapových textech, výhradně ve významu „basa, krim, lapák“).

Opačným směrem se na pomyslné evaluační ose spisovnost – nespisovnost naopak v PL2017 přesouvají dva jiné lexémy: *gonzesse* („holka, kočka, mačka“) a *tire* („kára, auto, *fáro“). Tzv. *désargotisation* (**dezargotizace**) je tedy reprezentována transformací *arg.* > *fam.* Už mezi 60. a 90. lety ostatně v PL proběhla dezargotizace u označení slov *brique* („meloun, melcek; milion starých franků“), *fric* („prachy, love, zrní“) a *fringues* („hadry, ohoz“).

Teoreticky lze do této kategorie řadit také dlouho ignorovaná slova, která v PL1993 získávají rovnou zkratku *fam.* jako např. *bol* („šťěstí, klika, štigro“), *dingue* („praštěnej, střelenej, prdlej“) a *mec* („chlápek, týpek, borec“). Širší dezargotizaci provedl již dříve PR, a to dvěma různými způsoby. Ve slovníku PR1994 je oproti PR1967 patrná jak úplná, tak částečná dezargotizace.

Úplná dezargotizace, tedy transformace *arg. > fam.*, tehdy proběhla v prvním mezidobí konkrétně u slov *casse* („vloupačka, vykrádačka“) a *se casser* („ztratit se, vyfičet, padat“), zatímco obě tato slova PL teprve integrovalo do své nomenklatury, opatřené v PL1993 zkratkou *arg.*

Novinkou v korpusu PR z 90. let byla tzv. **částečná dezargotizace**, čímž označujeme transformaci *arg. > arg. fam.*, tedy ponechání diastratické informace o argotickém původu slova a přidání diafazického příznaku. Tímto procesem prošlo v PR v posledních dvou etapách již zmiňované slovo *taule*, ale ještě předtím, nejpozději počátkem 90. let, ale také obdobně jako v PL slovo *brique*. Pod tuto kategorii lze také řadit v obměněné podobě transformaci *pop. > arg. fam.* výše prezentovaného slova *portugaise*.

Z předchozího je tedy patrné, že jednotlivé typy „s/d příznaků“ nemají v tomto minikorpusu, natož v celém slovníku stejné zastoupení. Také jejich vzájemný poměr se za studované půlstoletí značně proměnil, což je patrné především na trojici *fam.*, *pop.* a *arg.*, které Lola-Laurence Devolderová neváhá po obdobné komparační analýze na substandardním lexiku začínajícím na písmena J a K označit jako „tři vajíčka ze stejné ošatky“ (*trois œufs du même panier*; Devolder 2011: 197, viz frazém *mettre tous ses œufs dans un panier* = „dát všechny svá vajíčka do jedné ošatky“ ve významu „vsadit všechno na jednu kartu“). Frapantní je zejména její celkové hodnocení z pozice rodilého mluvčího: ať už lexikologové přidělí slovu jakoukoli zkratku, na běžného uživatele je efekt totožný při použití kterékoli z nich, a tudíž „jediné opravdu funkční rozdělení spočívá v tom, že se tím odliší příznaková hesla od nepříznakových, spisovné lexikum od nespisovného“ (*la seule distinction réellement fonctionnelle est celle qui oppose les entrées marquées aux non marquées, le lexique standard au non standard*; *idem*: 206).

3.1.5 Záporná expresivita pejorativ a vulgarismů ve slovnících včera a dnes

Nejprve bude předmětem našeho detailnějšího zájmu záporná expresivita u zkratek *injur.* / *péj.* Tyto dvě rozdílné, ale funkčně ekvivalentní zkratky označují dysfemická, tedy urážlivá a hanlivá slova, souhrnně označovaná latinismem **pejorativa**. Slova se vyznačenou zápornou expresivitou, z našeho seznamu konkrétně slova *pédé* („buzna, homouš, teplouš“) a dvojice kvazisynonym *putain* (viz výše) a *pute* („kurva, děvka, štetka“) označuje každý ze studovaných slovníků jinou zkratkou.

Jak již bylo řečeno, PL vyjadřuje zápornou expresivitu pejorativ za pomoci zkratky *injur.* < *injurieux* („hanlivý“, denominalizované z *injure* = „nadávka“), která je v předmluvě i s příkladem definována jako: „slovo používané tak, aby ublížilo nebo poničilo něčí pověst: *potvora*“ (*mot employé pour blesser ou pour nuire à la réputation de qqn: charognard; PL2017: 30*).

Naopak PR používá pro cizince intuitivnější zkratku *péj.* < *péjoratif* („pejorativní“). Ta je v předmluvě definována jako zkratka pro slova, která jsou: „používaná s pohrdáním, se zlým úmyslem, aniž by to význam sám o sobě indikoval“ (*employée avec mépris, en mauvaise part, sans que le sens l'indique expressément; PR2017: XXXIV*). Tato paradoxní definice ale *de facto* popírá inherentní zápornou expresivitu takto přesto označovaných slov.

Přestože Catherine Kerbrat-Orecchioniová uvádí na téma vztahu pejorativ ke slovníkům slangu a argotu následující tvrzení: „Není náhoda, že argot dobrovolně přebírá pejorativní výrazy ze standardního jazyka: vyjadřuje tím totiž zásadně devalorizační vizi světa.“ (*ce n'est pas par hasard si l'argot récupère volontiers les termes péjoratifs de la langue standard: il exprime une vision foncièrement dévalorisante du monde; Kerbrat-Orecchioni 1999: 84*), implikace je v této definici podle našeho názoru obrácena. Původ většiny pejorativ je opravdu ve starém argotu nebo v některých z modernějších slangů, slovníky typu DAFP tedy pejorativa zahrnují

legitimně a nemůže být tedy řeč o přejímání slov ze standardního jazyka. Naopak běžná je intruze původních sociolektismů do běžné hovorové mluvy, zejména stírání záporné expresivity ve zvoláních (např. zvolání *putain!* je v mnoha situacích přeložitelné spíše jako „sakra!“, než dysfemičtější „do prdele!“).

Pohled na zkratky slov *pédé*, *putain* a *pute* v tabulce č. 1, jejíž výtah zde níže pro daná tři slova pro větší přehlednost reprodukuje a zjednodušujeme, nutí také k zamyšlení nad opačným pořadím při kombinování zkratk v obou slovnících, přičemž u *péj.* v PR došlo patrně při revizi k jednoduché záměně *fam.* / *pop.* za *péj.* Až na výjimečný případ označení slova *pédé* v PR jsou u ostatních slov kombinovány tyto zkratky vždy se zkratkou *vulg.*, což je i novodobá praxe v PL. Připomeňme také, že závorka s textem *souvent injurieux* („často hanlivé“), která doprovází zkratku *fam.* u slova *pédé* v PR už od 90. let, zajímavým způsobem upozorňuje na kontextovou variantu. Tento způsob zápisu pragmatických rysů je ale bohužel ojedinělý.

Tabulka č. 3: Lexémy z minikorpusu se zkratkou *injur.* / *péj.*

lexém	příznak ve slovníku <i>Le Petit Larousse</i> ve vydání z roku			lexém	příznak ve slovníku <i>Le Petit Larousse</i> ve vydání z roku		
	1969	1993	2017		1969	1993	2017
<i>pédé</i>	0	<i>vulg.</i> <i>et injur.</i>		<i>pédé</i>	pop.	fam. (<i>souvent injurieux</i>)	
<i>putain</i>	<i>pop.</i>			<i>putain</i>	<i>fam. et vulg.</i>	<i>péj. et vulg.</i>	
<i>pute</i>	0			<i>pute</i>	<i>pop. et vulg.</i>		

Mohlo by se zdát, že zkratky *injur.* / *péj.* se bez souvšskytu s *vulg.* neobejdou, mnohá jiná hanlivá slova mimo tento minikorpus ale mají jednu samostatnou zkratku nebo kombinaci s *fam.* To je například situace u rasistické nadávky *négro* („negr, černá huba“), která je označena v PR samostatně stojícím *péj.* (*injure raciste*) („pej. (rasistická nadávka)“). Většina rasistických nadávek je ale v PR označována zkratkami *fam. et péj.* – např. pro hanlivé označení Arabů uvádí PR2017 u hesla *bougnoul* zkratky *fam, péj.* (*injure raciste*) a u *bicot* zkratky *vielli, fam., péj.* (příznak archaizace přitom nově, ještě v PR1994 jej neuváděl, v PR2009 už ale ano).

Ve srovnání s PR je PL je konzervativnější, všechny tyto rasistické nadávky ignoruje ještě i ve vydání PL2017. Uvádí ale odvozeninu z *pédé*, slovo *pédale* („teplouš, buzna“) s příznaky *très fam. injur.* (v PR má příznaky *fam. et péj.*). Ať už ale stojí osamoceně nebo v kombinaci s *vulg.*, případně i *fam.*, tato „útočná“ pejorativa (*parole offensante*, Guiraud 1975: 31) si ve své významové složce nesou rys agresivity, který v závislosti na kontextu může, ale nemusí být aktualizován.

V rámci skupinové mluvy obecně platí, že při velké frekvenci užití se expresivita slova stírá a dochází tak k banalizaci i velmi silných nadávek. Na úrovni celonárodní, kterou slovníky mají za cíl popisovat, lze také pozorovat postupné odkrývání dříve **tabuizovaných ontotypů**, tj. nadávek, v nichž se útočí na intimitu adresáta či **sociotypů** a **etnotypů**, kdy se útočí na jeho sociálně-etnickou příslušnost (viz Ernotte a Rosier 2003). Svědčí o tom právě kombinace *fam. + péj. / injur.* u slov v sérii rasistických nadávek *bougnoul*, *bicot* či v sérii hanlivého označení homosexuálů *pédé*, *pédale* v PR. Tentýž slovník ovšem synonymní, a tudíž potenciálně stejně útočné slovo *tapette* („buzna, buziček“), poslední dosud nezmiňované z našeho minikorpusu, řadí zkratkami *fam. et vulg.* mezi vulgarismy.

I takto malý vzorek příkladů tedy dokladuje nesourodost v označování příznaků u kategorie záporně expresivních slov – pejorativ. Zároveň nastoluje otázku vztahu této kategorie k druhé podskupině se záporně expresivní příznakovostí, tedy k vulgarismům.

Termín „lidová latina“ se překládá buď jako *latin vulgaire* nebo jako *latin populaire*. Tato dvě synonymní sousloví odkazují sice obě k „lidu“, dnes však mají ve francouzské lexikografii dva různé významy a dvě různé zkratky pro příznakové lexikum. Pod **zkratkou vulg.** se dnes nachází výrazivo obscénního charakteru, tedy slova odkazující na sexualitu (tzv. **pornolalika**) či na skatologii (vyměšování, tzv. **koprolalika**), která uživatelé vnímají jako sprostá.

Z předchozí věty zdůrazňujeme slovo „dnes“, neboť se touto zkratkou označují slova vyjadřující společenská tabu až v několika posledních dekadách, v dřívějších dobách byla tato tematika v lingvistice traktována sporadicky. V běžném vnímání vulgarity pak Catherine Kerbrat Orrechioniová upozorňuje na skutečnost, že:

„...i termíny stylisticky „normální“, které popisují sexuální nebo skatologické jevy, mají tendenci být vnímány jako „nízké“ tak, že se obsahová devalorizace přenesla na označované.“ (Kerbrat-Orechioni 1999: 84)⁸⁵.

Na příkladech devíti lexémů z našeho minikorpusu, které byly někdy v průběhu posledních padesáti let označeny zkratkou *vulg.* samostatně nebo v kombinaci s jinou alespoň v jednom ze studovaných slovníků (pro větší přehlednost je z tabulky č. 1 reprodukovány do zjednodušené tabulky č. 4), je dobře patrná změna ve frekvenci jejich výskytu ve slovnících PL a PR.

Tabulka č. 4: Lexémy z minikorpusu se zkratkou *vulg.*

lexém	příznak ve slovníku <i>Le Petit Larousse</i> ve vydání z roku			lexém	příznak ve slovníku <i>Le Petit Larousse</i> ve vydání z roku		
	1969	1993	2017		1969	1993	2017
<i>bite</i>	0	<i>vulg.</i>		<i>bite</i>	0	<i>vulg.</i>	
<i>se branler</i>	0		<i>VULG.</i>	<i>se branler</i>	0	<i>vulg.</i>	
<i>chier</i>	0	<i>vulg.</i>		<i>chier</i>	<i>très vulg.</i>	<i>fam. et vulg.</i>	
<i>gonzesse</i>	0	<i>arg.</i>	<i>FAM.</i>	<i>gonzesse</i>	<i>vulg.</i>	<i>fam.</i>	
<i>pédé</i>	0	<i>vulg. et injur.</i>		<i>pédé</i>	pop.	fam. (souvent injurieux)	
<i>pisser</i>	<i>fam.</i>	<i>très fam.</i>		<i>pisser</i>	<i>vulg.</i>	<i>fam.</i>	
<i>putain</i>	<i>pop.</i>	<i>vulg. et injur.</i>		<i>putain</i>	<i>fam. et vulg.</i>	<i>péj. et vulg.</i>	
<i>pute</i>	0			<i>pute</i>	<i>pop. et vulg.</i>		
<i>tapette</i>		<i>vulg.</i>		<i>tapette</i>	<i>fam. et vulg.</i>		

⁸⁵ V originále: « les termes stylistiquement « normaux » qui désignent des réalités sexuelles ou scatologiques ont tendance à être perçus comme « bas » dans la mesure où la dévalorisation qui s'attache au contenu finit par déteindre sur le signifiant. »

Nahlédneme-li do metalingvistických komentářů v seznamech zkratk v různých verzích těchto slovníků, bude patrná i změna definiční. V předmluvě PR1967 se lze v přehledu zkratk dočíst, že zkratka *vulg.* pro *vulgaire* označuje:

„šokující slovo, význam nebo užití (často *familier* (*fam.*) nebo *populaire* (*pop.*), které nelze použít mezi slušně vychovanými lidmi, ať už je jejich sociální třída jakákoli.“ (PR1967: XXX, naše kurzíva)⁸⁶.

Na rozdíl od roku 1967 uvádí sice definice v PR1994 upravené znění významu zkratky *vulg.* zaměřující slušnost lidí za společenská tabu ve vyšších diskurzních stylech, stále ale zachovává myšlenku sociálního původu mluvčích (byť kostrbatěji):

„šokující slovo, význam nebo užití, nejčastěji vázané na sexualitu a násilí, které nelze použít v promluvě usilující o zdvořilost, ať je sociální původ [mluvčího] jakýkoli.“ (PR1994: XXIX)⁸⁷.

Totéž znění se objevuje i v PR2017. Dodejme pro srovnání, že druhý ze srovnávaných slovníků, PL2017 definuje *vulg.* obdobně, ale upřesňuje kromě pornolalika na rozdíl od PR také koprofalika, čímž respektuje tradiční dvojici tabuizovaných slov lépe než PR, který na jejich místo dává slovo „násilí“, spadající spíše do kategorie dysfemismů prezentovaných výše.

Konkrétně tedy v PL2017 čteme u zkratky *vulg.* nejen odkaz na adjektivum *vulgaire*, ale i na adverbium *vulgairement* s touto definicí a příkladem v závorce: „označuje slovo odkazující na tabuizovanou realitu, nejčastěji z oblasti sexuality nebo vyměšování: *sračka*“ (*signale un mot renvoyant à une réalité frappée de tabou, le plus souvent d'ordre sexuel ou excrémental*: chiasse; PL2017: 31).

⁸⁶ V originále: « mot, sens ou emploi choquant (souvent *familier* (*fam.*) ou *populaire* (*pop.*) qu'on ne peut employer entre personnes bien élevées, quelle que soit leur classe sociale). »

⁸⁷ V originále: « mot, sens ou emploi choquant, le plus souvent lié à la sexualité et à la violence, qu'on ne peut employer dans un discours soucieux de courtoisie, quelle que soit l'origine sociale. »

Za povšimnutí stojí ztráta vulgárního příznaku ve prospěch *fam.* v prvním mezidobí ve slovníku PR, kterou budeme po vzoru dezargotizace nazývat **devulgarizací**. Dochází k ní pouze u dvou frekventovaných slov: *gonzesse* a *pisser*, nikoli např. u obdobně frekventovaného *chier*. Tam lze ale o určité devulgarizaci hovořit také, protože lexikografové mezi PR1967 a PR1994 zmírnili sílu vulgarity alespoň z *très vulg.* na (*fam.* +) *vulg.*

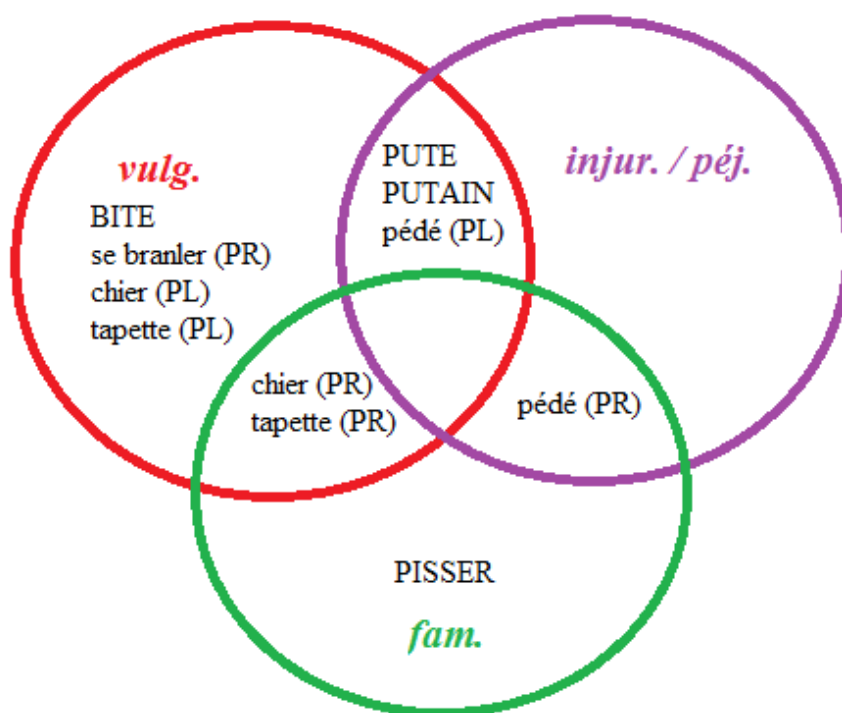
Intenzifikující adverbium *très* („hodně“) u obou **koprolalik**, *pisser* a *chier*, má vypovídat o silné expresivitě těchto slov. Nicméně přiřazování tohoto **intenzifikátoru** je stejně jako u výše zmiňovaného frekvenčního adverbia „často“ (*souvent*) příliš řídké a nestabilní (u *pisser* se v 90. letech přiřlenilo k *fam.* v PL, naopak PR jej u *chier* opustilo ve prospěch *fam.*). V seznamu zkratk obou slovníků pak navíc není *très vulg.* ani *très fam.* explicitně definováno.

Tematicky obscénní, tudíž řazený mezi **pornolalika** by z pragmatického hlediska měl být i výraz *robert(s)* pro označení ženského poprsí. Tento lexém však dnes oba slovníky řadí mezi *fam.* Zajímavá nesourodost také panuje u označování mužského a ženského přirození: zatímco *bite* má v PR příznak *vulg.*, obdobně frekventované označení ženského přirození, lexém *chatte* je označen jako *fam. et vulg.*

Výše bylo již zmíněno a také to potvrzuje tabulka č. 4, že lexikografové dlouhou dobu praktikovali selektivní purismus (tabuizaci obscénnosti), kdy byla většina vulgarismů záměrně opomíjených. Nerodilému mluvčímu tak nezbývalo, než tato povětšinou velmi stará francouzská slova hledat ve slovnících slangu a argotu. PR byl v 60. letech otevřen vulgarismům více než PL, poměrem 2:6 v našem minikorpusu. V 90. letech už je sice poměr vyrovnaný 6:6, ovšem shoda v přidělování zkratk panuje pouze u tří slov: *bite*, *putain* a *pute* (*vulg.* + označení pejorativa). Zbývající dvě slova označuje každý slovník jinak: *tapette* a *chier* označuje PR1994 pro jejich širokou kontextualitu a rozšíření jako *fam. et vulg.*, PL1993 volí pouze zkratku *vulg.*

V posledním sledovaném období je poměr náklonnosti k vulgarismům dokonce větší 7:6 ve prospěch PL2017, který opožděným zařazením polysémního a velmi rozšířeného slovesa *se branler* detabuizuje mužskou onanii, patrně i proto, aby mohl reflektovat další významy slova (*s'en branler de qqch* = „srát, kašlat na něco“).

Diagram č. 1: Pejorativa a vulgarismy v 90. letech ve slovnících PR a PL

Míru shody a rozložení jednotlivých zkratek u slov z minikorpusu souhrnně prezentujeme v diagramu č. 1, kde kapitálkami označujeme shodné zkratky v obou slovnících v 90. letech. Do diagramu začleňujeme i koprolalikum *pisser*, byť nemá ani v jednom slovníku příznak vulgarismu. Průnik všech tří skupin je prázdný, neboť tři zkratky za sebou ani v jednom slovníku nejsou přidělovány, patrně převážně z prostorových důvodů. Lze diskutovat, zda by v některých případech nezjednodušily orientaci v nepřehledném množství částečných variant, které se nabízí nerodilým mluvčím k praktickému otestování.

3.1.6 Depopularizace oblíbené lidové zkratky *pop*.

Srovnáním vývoje zkratk u různých monolingvních slovníků francouzštiny v čase a mezi sebou navzájem na minikorpusu slov poodhalujeme, jak se teoretické vazby mezi jednotlivými registry substandardního lexika dříve reálně zobrazovaly a jak se zobrazují dnes jejich uživatelům. Zejména cizojazyční uživatelé, studující mimo Francii a jiné frankofonní země si cit pro jemné pragmatické nuance jednotlivých slov vytvářejí méně přirozenými cestami, často právě se slovníkem v ruce či v mobilu, proto si otázky vztahů mezi zkratkami u příznakového lexika nutně pokládají. Pro nás, jakožto sociolektologa (francouzsky *argotologue*) je zajímavý především vztah jednotlivých příznaků k francouzskému termínu *argot*, který se nachází v titulu slovníku argotu, který všechna tato slova zařazuje (DAFP). Tento vztah budeme po příznacích záporné expresivity (*vulgaire* a *péjoratif / injurieux*) z předchozí kapitoly řešit detailněji i pro zbývající dva příznaky *familier* a *populaire*. Ty se do češtiny běžně překládají adjektivy „hovorový“ a „lidový“.

Idea jazykové nepropustnosti mezi jednotlivými sociálními třídami je v dnešní době ve francouzské sociolingvistice sice překonaná, mezi širší odbornou a zejména neodbornou veřejností ale tento přístup není samozřejmý. Termín *français populaire* („lidová francouzština“) označuje podle Françoise Gadetové:

„zejména nestandardní a stigmatizovaný úzus, kterému společnost nalepuje štítek lidovosti: a vše, co je hovorové může být bez okolků zaškatulkováno jako lidové, pokud k tomu mluvčí svolí.“ (Gadet 1992: 27)⁸⁸

Gadetová také upřesňuje charakteristiky mluvčích, kteří svou mluvu nechají takto označovat: „dělnická nebo obdobná profese, nižší úroveň vzdělání, městské prostředí, nižší plat, bez zodpovědné pozice v práci...“ (*profession ouvrière*

⁸⁸ V originále: « pour l'essentiel un usage non standard stigmatisé, que le regard social affuble de l'étiquette de populaire : tout ce qui est familier est susceptible d'être taxé de populaire si le locuteur s'y prête. »

ou assimilée, niveau d'études réduit, habitat urbain, salaire peu élevé, niveau de responsabilités dominé...; Gadet 1992: 26).

Tímto automatizovaným „škatulkováním“ mluvčích podle socio-profesních kategorií, tzv. CSP (*catégories socioprofessionnelles*), dochází k jejich permanentní stigmatizaci, která upevňuje sociální stereotypy dominantních vrstev společnosti. Ve Francii se nevedou debaty o obecné francouzštině ve vztahu ke spisovnosti jako je tomu s obecnou češtinou ve vztahu ke spisovné češtině u nás, spisovnost je totiž v mnoha ohledech vnímána jinak než u nás. Určuje ji především míra pečlivosti výslovnosti včetně vázání (*liaison*) a volba specifický syntaktických konstrukcí, ale samozřejmě i míra adekvátnosti lexikálních prostředků, což je rysem nejméně odlišným (*cf.* Sgall a Hronek 2014: 17–18). Širší veřejnost často a s pokryteckým, nerealistickým nadhledem řeší v návaznosti na didaktické tradice výuky národního jazyka otázku, zda je užívána „dobrá mluva“ (*bien parler*), tedy francouzština kultivovaná (*français cultivé, soutenu, soigné*) či „špatná mluva“ (*mal parler*), k níž se v diskuzích často připojují adjektiva *vulgaire* i *populaire*.

Snaha lexikografů definovat obsah pojmu „lidová francouzština“ pomocí zkratky *pop.* naráží na lexikální úrovni na praktické problémy výběru, jaké lexikum lze do této kategorie jednoznačně zahrnout, zejména vzhledem k sociologické kritice dominantního diskurzu vůči dominovaným (*cf.* Abecassis 2003). Naopak na úrovni segmentální a suprasegmentální je používání adjektiva *populaire* schůdnější, mj. také proto, že je argumentačně lépe ukotveno (i díky práci Gadetové). Řadí se sem zejména změna kvality samohlásek, omezené vázání, časté asimilace či změna intonační křivky. I zde si ale spíše představíme Pařížana dělnické profese z meziválečné a poválečné doby než jeho moderní multietnickou variantu z předměstského sídliště, kterou evokuje výše uvedená definice CSP. Transmise stigmatu z *faubourgs* do *cités* (tedy z chudších dělnických částí měst do předměstských sídlišť) je evokována mnohými dnešními sociolingvisty.

Gadetová a Conein jako jedni z prvních upozornili na paralely ve starším vnímání lidové francouzštiny a dnešním vnímání mluvy předměstské mládeže, kde se ze strany reprezentantů dominantního diskurzu projektuje tatáž socioekonomická stigmatizace, jen posunutá v čase a prostoru (Gadet a Conein 1998: 107).

Zvrácení tohoto patového stavu v pojmové náplni sousloví „lidová francouzština“ je tedy jedním z hlavních úkolů moderní francouzské sociolingvistiky, kterou může vést aktivní kritikou a osvětou (viz metoda *recherche-action* v kap. 1.1.2). Představy zakonzervování národního jazyka v sociálně podmíněných úrovních (*niveaux*) byly natolik kritizovány, že v posledních dekáдах našly odezvu i ve změnách lexikografického označování příznakovosti, což dokladuje postupné vytěsňování zkratky *pop.* z výkladových slovníků PR a PL ve prospěch *fam.*, jak bylo demonstrováno výše v 3.1.4. Lexikografická praxe sleduje vývoj diskusí sociolingvistů samozřejmě se značným zpožděním a k přepracování zkratek dochází nárazově a s mnohými opomenutími.

Na vzorku padesáti lexémů z našeho minikorpusu v tabulce č. 1 je patrné nahrazování příznaku *pop.* progresivnějším *fam.*, kdy ne nejprve více aktivní Le Petit Robert v 90. letech (změnu provedl 30krát), s větší dynamikou a důsledností pak Le Petit Larousse (v 90. letech 11krát, do roku 2017 všechny zbývající). Tento proces po vzoru zavedených termínů dezargotizace a devulgarizace budeme označovat jako **depopularizace**, což souběžně znamená ztrátu příznaku lidovosti a ztrátu popularity zkratky *pop.* Do tabulky č. 5 reprodukuje zjednodušený výňatek z detailní tabulky č. 1 tak, aby bylo zřejmé, v čem se oba slovníky ve třech studovaných dekáдах při přidělování těchto zkratek shodují (totální shodu vyjadřuje 3. sloupec první série, shodu zkratek mez PL a PR v 90. letech pak kapitálky u lexémů). Do tabulky znovu nezahrnujeme lexémy *pédé*, *putain*, *pute* a *tapette*, které byly komentovány v předchozích tabulkách, aby jejich kombinované značky textově nezahltily obsah tabulky.

Tabulka č. 5: Depopularizace zkratky *pop.*

Kategorie změn (60. léta > 90. léta > 2017)					
<i>pop. > fam. > fam. v PR</i>					
<i>POZDĚJI v PL</i>		<i>SOUBĚŽNĚ v PL pop. > fam. > fam.</i>	<i>ČÁSTEČNĚ SOUBĚŽNĚ v PL 0 > fam. > fam.</i>	<i>ODLIŠNÁ 1. ETAPA v PL arg. > fam. > fam.</i>	<i>ODLIŠNÁ 3. ETAPA v PL pop. > fam. > arg.</i>
<i>0 > pop. > fam.</i>	<i>pop. > pop. > fam.</i>				
3	10	11	3	2	1
robert(s) tif(s) se tirer	becter/becqueter froc godasse grolle gueule pinard pognon se saper tarin tronche	BAGNOLE SE BARRER BIDE BOSSER BOUFFER CAÏD CINGLÉ ENGUEULER FLIC FRANGIN PIF	BOL DINGUE MEC	FRIC FRINGUES	OSEILLE
<i>pop. > pop. > fam. v PR</i>			<i>pop. > pop. > pop. v PR</i>		
<i>0 > fam. > fam. v PL</i>			<i>pop. > pop. > fam. v PL</i>		
1			1		
pompe			SE TAILLER		
<i>pop. > arg. fam. > arg. fam. v PR</i>		<i>pop. > pop. et vieilli > pop. et vieilli v PR</i>		<i>arg. > arg. > arg. fam. v PR</i>	
<i>0 > pop. > fam. v PL</i>		<i>pop. > pop. > fam. v PL</i>		<i>pop. > pop. > arg. v PL</i>	
1		1		1	
portugaise		turbin		taule	

Komplikovanost této podtabulky koresponduje s bouřlivým vývojem, kterým zkratka *pop.* v posledním půlstoletí ve slovnících PR a PL prošla. Množství lexémů, které obsahuje – celkem 35 – poukazuje na to, jak byla dříve populární. Vezmeme-li v potaz také vynechaná slova s kombinovanými zkratkami, bylo kdy zkratkou *pop.* označeno 39 lexémů z 50 studovaných, tj. 78 % celého minikorpusu.

Slova s vysokou frekvencí výskytu v mediálně známých dílech z období starého, tedy předválečného argotu, například v detektivkách Georgette Simenon, filmy s Jeanem Gabinem atd., mohly ještě na začátku 90. let evokovat „lidovou francouzštinu“ a tudíž i motivovat lexikografy k označování nově (dodatečně) zařazovaných substandardních slov zkratkou *pop.* (viz 1. sloupec první série a níže *portugaise*), případně takto označeným slovům ponechávat *pop.* i nadále (v roce 2017 už pouze v PR u lexémů *turbin, se tailler*).

Prohlédneme-li si příznaky v našem minikorpusu v 60. letech, bylo označeno zkratkou *pop.* 26 slov ze 33 (tj. 79 %) v PL a v PR pak 37 slov ze 48 (tj. 77 %). V desadesátých letech jsou tytéž poměry 35 % (17 lexémů) v PL a pouhých 6 % v PR (3 lexémy), nemluvě o vydáních s vročením 2017, 0 % pro PL a 4 % pro PR. Tento strmý pokles frekvence zkratky *pop.* odráží ztrátu její konkurenceschopnosti v obou studovaných slovnících a dominanci progresivní zkratky *fam.*, která je z hlediska sociolingvistického méně kontroverzní.

Depopularizací zkratky *pop.* tedy od 60. let do roku 2017 prošlo 100 % z nich v PL a situace není o moc lepší v PR, kde jsou z minikorpusu označena jako *pop.* už jen dva poslední relikty (z toho jeden – *turbin* – navíc jako archaismus). Zdá se tedy, že tato zkratka dnes už ve slovnících jen dožívá. Podle metalexikografického srovnávacího korpusu DiCo zahrnujícího všechna nově zařazená slova v obou studovaných slovnících, byla zkratkou *pop.* označena pouhá čtyři nově zařazená hesla v PR a žádné v PL mezi lety 1997-2012 (viz 3.2 zde níže). Vydavatelství Larousse tedy dohnalo a později i předešlo vydavatelství Le Robert v systematickém vytěšňování zkratky *pop.*, která bude patrně nadále přežívat už jen jako lexikografická fosílie.

3.1.7 Resémantizace hovorové zkratky *fam.* a revitalizace *arg.* v kombinované variantě *arg. fam.*

Převzetí role populární značky pro příznakové lexikum (*pop.* > *fam.*) provázela nejen změna v chápání diastratických úrovní (*niveaux*) ve prospěch diafazických registrů (*registres*, viz výše 3.1.1), ale současně s tím i resémantizace zkratky *fam.* Zatímco v 60. letech tuto zkratku neslo pouze koprolalikum *pisser* v PL a pornolalikum *putain* v PR, dnes se zdá, že tento stylový příznak lze přiřadit na všechna substandardní slova, která splňují kritérium vysoké frekvence užívání mezi mluvčími a kritérium revizní (tj. aby jim byla při revizích vůbec věnována pozornost, což lze pouze odhadovat – viz *se tailler* v PR).

Za pozornost však stojí i výše zmiňovaná dezargotizace: zatímco v PL přechází z *arg.* do neutrálního *fam.* slova *brique*, *fric* a *fringues* v prvním mezidobí a *gonzesse* a *tire* ve druhém, v PR tentýž přechod prodělávají hned v prvním mezidobí pouze slova *casse* a *se casser*. Přechod ve směru *arg.* > *pop.* v našem korpusu není patrný, byť byl v historii francouzské lexikografie velmi běžný (viz Červenková 2002). Zde si znovu připomeňme definici z PR u zkratky *pop.*, kde se tvrdí, že jde o slova „často ze starého argotu, který se rozšířil“. Totéž je splněno ale i v případě zkratky *fam.* Aby ale PR odůvodnil existenci *pop.* a její odlišnost vůči *fam.*, přidává na konec definice u *pop.* závorku: „(odlišovat od *fam.*, která se týká komunikační situace)“ (viz výše v 3.1.4).

Obdobný dovětek lze najít v PR i na konci definice *fam.*, která je jako zkratka pro adjektivum *familier* v PR2017 definována následovně:

„použití v mluvené řeči i v psaném projevu každodenního jazyka: konverzace atd., ale nepoužilo by se při formálních příležitostech; týká se diskurzivní situace a ne sociální příslušnosti, na rozdíl od POPULAIRE → POP.“ (PR2017: XXXIII)⁸⁹

⁸⁹ V originále: « usage parlé et même écrit de la langue quotidienne: conversation etc., mais ne s'emploierait pas dans les circonstances solennelles; concerne la situation de discours et non l'appartenance sociale, à la différence de POPULAIRE → POP. »

Dezargotizaci i depopularizaci ale svérázně a vcelku elegantně vyřešilo nakladatelství Le Robert, a to zavedením nové kombinované značky *arg. fam.* Definována je jako zkratka pro označení: „slova ze sociolektu rozšířeného do hovorové mluvy“ (*mot d'argot passé dans le langage familier*; PR2017: XXXI), což odpovídá definici obecného slangu.

V našem minikorpusu tuto novou a progresivní kombinovanou zkratku pro příznakové lexikum získala v PR v prvním mezidobí slova *brique* a *portugaise*, ve druhém ještě lexém *taule*. Zajímavý je nejen fakt, že se tak nestalo pro *casse* a *se cassser*, která mají také svůj původ ve starém argotu a tedy prošly stejnou dezargotizací (revize tedy není důsledná), ale zejména to, že u slova *portugaise* byl nahrazen touto zkratkou příznak *pop.*, což bude patrně řešení i pro jiná slova, u kterých lexikografové z tohoto vydavatelství nebudou chtít rezignovat na označení sociolektálního původu.

Vrátíme-li se ale k metodě získání našeho minikorpusu, k podmínce existence hesla v DAFP2010, je namístě debata o tom, zda by *arg. fam.* nemělo získat všech 37 slov, která jsou dnes v PR označena příznakem *fam.* Samozřejmě je utopická pouhá představa zpětné revize, aby získala doplňující informaci o tom, že kdysi patřila do sociolektu.

V úvodní prezentaci minikorpusu bylo uvedeno, že vybrané lexémy měly u zkoumané francouzské mládeže na učilištích v Paříži a v Yzeure povětšinou vysokou frekvenci. Slůvko „povětšinou“ bylo použito záměrně. Do korpusu byla totiž zařazena navíc i slova s malým (*tire, turbin*) a nulovým (*châsse* a *esgourde*) výskytem v dotaznících (která se ale objevila v položených rozhovorech). Zařazena byla z důvodu ověření hypotézy, že přidělováním „s/d příznaků“ se upozadí otázka dobové příznakovosti. Tato čtyři slova v našem výzkumu vykazovala známky archaičnosti. Jedině však slovo *turbin* je v PR označeno už v 90. letech jako zastaralé (příčemž v obou slovnících tehdy ještě shodně jako *pop.*).

Opomineme-li dezargotizaci slova *tire* v PL v druhém mezidobí, mají tyto argotické archaismy z našeho výzkumu ve slovnících příznak *arg.* v 90. letech i v roce 2017. Toto zjištění ale řadí *arg.* po bok lexikografické fosílie *pop.*, tedy spíše do kategorie dobových příznaků.

Tabulka č. 6: Proměny zkratky *arg.*

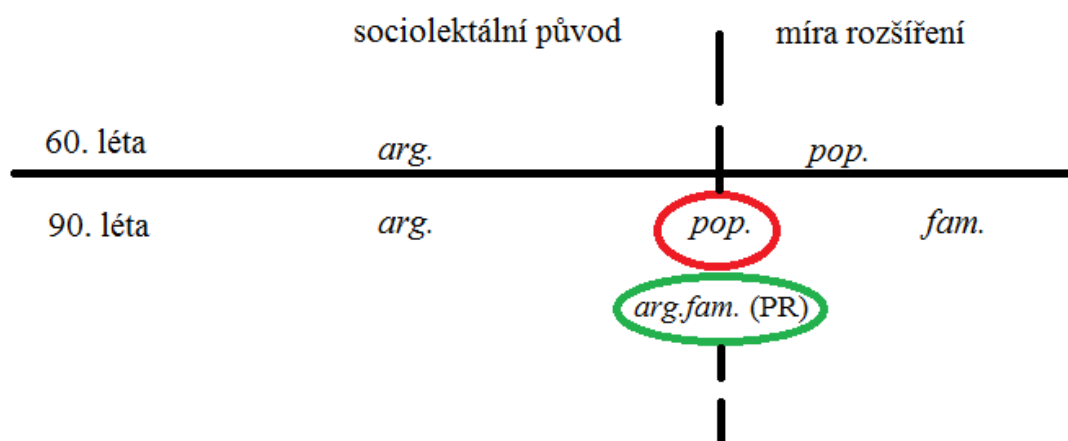
lexém	příznak ve slovníku <i>Le Petit Larousse</i> ve vydání z roku			lexém	příznak ve slovníku <i>Le Petit Robert</i> ve vydání z roku		
	1969	1993	2017		1967	1994	2017
brique	arg.	fam.		<i>brique</i>	arg.	arg. fam.	
CASSE	arg.			casse	arg.	fam.	
SE CASSER	0	arg.		se casser		arg.	
CHÂSSE				CHÂSSES			
ESGOURDE	arg.			ESGOURDE			
fric	arg.	fam.		fric	pop.	fam.	
fringues				fringues			
gonzesse	0	arg.	fam..	gonzesse	vulg.	fam..	
OSEILLE	pop.	fam.	arg.	oseille	pop.		
portugaise	0	pop.	fam.	<i>portugaise</i>	pop.	arg. fam.	
TAULE	pop.		arg.	<i>taule</i>	arg.		arg. fam.
tire	arg.		fam.	TIRE	arg.		

Tabulka č. 6 zobrazuje jednak dezargotizovaná slova z minikorpusu, tak i argotizovaná slova a konstatní argotismy (lexémy obou posledně jmenovaných kategorií vyznačujeme kapitálkami). Vzorek šesti slov s novodobým příznakem *arg.* v PL a tří slov v PR (resp. šesti, počítaje *arg. fam.*, tedy částečně dezargotizovaná slova, která označujeme kurzívou) je jistě značně nereprezentativní, přesto lze i zde pozorovat tutéž nesourodost v označování příznaků jako u ostatních analyzovaných zkratkách substandardního lexika, z čehož plyne tentýž chaos pro nerodilého mluvčího. *Fam.*, *pop.* a *arg.* jsou v opravdu „tři vajíčka ze stejné ošatky“, jak proklamovala Devolderová (viz výše v kap. 3.1.4), vezmeme-li v potaz rozdíly v přidělování zkratk mezi slovníky u stejných lexémů v totožných časových údobích.

Francouzská nespisovná slovní zásoba stála ještě v 60. letech 20. století, kdy začínáme sledovat přidělování zkratk „s/d příznaků“ v PL a PR na periférii zájmu

lingvistů. Mnohé výrazy byly dlouhou dobu společensky tabuizované a tato situace se promítala do lexikografické praxe. Na vzorku 50 lexémů ve třech generacích slovníků těchto dvou kontinuálně reeditovaných řad bylo možné pozorovat, jak se vyvíjel přístup k zaznamenávání negativní expresivity u pejorativ a vulgarismů a jak se posunuly hranice mezi chápáním příznaků *argotique*, *populaire* a *familier*. Dominující funkční aspekty při přidělování zkratk příznakovému lexiku v PL a PR schematizuje diagram č. 2, ve kterém nebereme v potaz vývoj od 90. let do roku 2017 (zde by *pop.* z diagramu vymizelo a *fam.* se posunulo frekvenčně více vpravo).

Diagram č. 2: Proměny forem a frekvencí zkratk mezi 60. a 90. lety 20. století

Závěrem lze tedy konstatovat, že lexikografické týmy obou slovníků mají snahu substandardní lexikum revidovat a přihlížet především ke stylově-frekvenčnímu hledisku. Za pomoci nově přidělované kombinované značky *arg. fam.* přitom PR dává signál, že nehodlá rezignovat na označování sociolektálního původu (bohužel zatím jen několika málo) slov. Ve francouzské lexikografii se tak odráží nejen synchronní dynamika jazyka, ale i změna náhledu na stratifikaci národního jazyka, která se udála v souladu s rozvojem sociolingvistiky.

3.2 Od metalexikografie k metasociolektografii a lexikometrii: neologie ve slovnících a v korpusu rapových textů

Práce s výkladovými slovníky francouzštiny je činnost téměř každodenní pro učitele, překladatele či vědce, zejména pokud francouzština není jejich rodným jazykem. Tato práce vyžaduje důvěru ve kvalitu užívaného slovníku a v aktuálnost v něm obsažených hesel a jejich výkladu. Co se spisovné slovní zásoby týče, slovníky těmto kritériím povětšinou dostojí. Naopak substandardní lexikum je ve všeobecných, nespecializovaných slovnících zachycováno jen nedůsledně. Může za to dynamika lexikálních inovací i teritoriální a sociálně-generační variabilita lexika, které je v české i francouzské lexikografické tradici označováno shodně jako příznakové (*marqué*). Pro nakladatelské záměry je periferní slovní zásoba až druhořadá, a proto autoři do jednodílných slovníků zařazují sociálně příznaková slova jen sporadicky, spíše podle volného místa v daném svazku než podle frekvenčního hlediska, jak dokládají detailní Martinezovy studie (Martinez 2009). Marginální slovní zásobu je tedy nutné hledat v koncentrované podobě jinde, ve specializovaných slovnících sociolektů, přičemž tato sociolektografická díla vzbuzují u uživatelů obvykle menší důvěru než klasické referenční slovníky a častěji si uživatelé také dovolí kritiku jejich obsahové stránky. Děje se to pravděpodobně proto, že toto specifické odvětví lexikografie postrádá pokročilejší metodický aparát, jak bude demonstrováno níže v této studii, která byla provedena ve spolupráci s Camillem Martinezem (tiskem Martinez a Podhorná-Polická 2014).

Tato druhá praktická studie ze sociolexikologie si klade za cíl ověření postupů, jakými se do francouzských referenčních slovníků zařazují nové substandardní výrazy. Dále si pokládáme otázku, zda lze skrze korpusy a frekvenční hledisko ověřit „úplnost“ slovníku, tedy zda mezi substandardními hesly toho kterého slovníku nejsou opomenuta obzvláště široce rozšířená slova. Zároveň se zaměříme na výtky adresované z řad vědců tvůrcům slovníků, především pak na podobnosti mezi kritikou metalexikografickou a metasociolektografickou.

3.2.1 Nová hesla ve všeobecných referenčních slovnících: lexikální inovace, nebo renovace?

Hapaxy neboli ojedinělé výskyty výrazů v textových či mluvených korpusech (z latinského *hapax legomena*) bývají často považovány za pouhé stylizační prostředky vycházející z idiolektů jazykově kreativních jedinců. Z některých takovýchto hapaxů se ale mohou stát tzv. rezolektální slova (viz výše 2.5), která najdou uplatnění v neotřelém výrazivu skupin. Mají-li potenciál se šířit k dalším uživatelům, tedy **difundovat** do společnosti a **lexikalizovat** se, tedy ustalovat svou formu i význam, vznikají po různě dlouhém čase tzv. **neologičtí kandidáti** na slovníkové zaznamenání. Jejich difuze může být sice rychlá, přesto nemusí být slovo lexikografy zachyceno vůbec nebo mu nepřikládají váhu (jeví se jim jako hapax) a tedy jeho slovníkové zařazení se odehraje se zpožděním, obvykle až dávno poté, co ztratí příznak novosti u většiny uživatelů.

Právě na absenci vazby mezi neologismem a zařazením do všeobecných monolingvních slovníků upozorňuje Jean-François Sablayrolles:

„Slova neztrácí svou neologicitu tím, že byla zařazena do slovníku, ale také toto tvrzení můžeme obrátit: slova vstupují do slovníku, protože už nejsou neologismy.“ (Sablayrolles 2000: 181)⁹⁰

Je-li tedy vztah neologie a slovníkové fixace arbitrární a obezřetnost lexikografů v otázce módních trendů, ze zkušenosti spíše pomíjivých, natolik velká, že pro většinu neologismů v době jejich mediálního třesku (viz výše kap. 2.5) není ve všeobecných výkladových slovnících místo, bylo by patrně záhodné se ptát, jaké předpoklady pro zařazení do slovníku má slovo, které je neologickým kandidátem.

⁹⁰ V originále: « Les mots ne sont pas non-néologiques parce qu'ils sont dans le dictionnaire, mais on peut renverser la proposition : les mots entrent dans le dictionnaire parce qu'ils ne sont plus néologiques. »

Na příkladě difuzních trajektorií několika sociolektismů se Marc Sourdout snažil postihnout faktory ovlivňující „neologické cesty“ těchto slov. Ve svém článku uveřejněném v časopise *La linguistique* (Sourdout 1998) definoval kritéria, která favorizují přechod sociolektismů ze stadia hapaxu do širšího úzu a zejména pak do všeobecných slovníků. Sourdout nazývá tento svazek kritérií jako „4B“, kdy tato čtyři „béčka“ odpovídají iniciálám ve slovech *besoin* („potřebnost“), *brièveté* („stručnost“), *beauté* („krása, líbivost“) a *bienséance* („slušnost“; Sourdout 1998: 66). Sourdout dává na první místo *besoin*, tedy reálnou potřebu nově pojmenovávat v sociálních interakcích, zejména ale čtvrtá podmínka slušnosti, tedy absence obscénních rysů, se jeví jako velmi frekventovaná bariéra pro vstup do slovníku. Konkrétně uvádí příklad adjektiva *couillu* („odvážný, drzý“, odvozené z *couilles* = „koule, varlata“), které v té době referenční slovníky i přes široké rozšíření ignorovaly. Dodejme, že Larousse zařadil toto slovo do PL2000 s označením *très fam.* a Le Robert až o osm let později PR2008 s toutéž zkratkou.

Přihlédneme-li k dynamičnosti a neostrosti hranic mezi jednotlivými kategoriemi nespisovného jazyka a vezmeme-li v potaz subjektivitu lexikografů při přidělování příznaků nově zařazovaným slovům a celkovou proměnlivost „stylistických / diastratických příznaků“ („s/d příznaky, viz výše Corbin 1989) v čase a v závislosti na interních přístupech jednotlivých vydavatelství (viz výše kap. 3.1), je pokus o kvantitativní potvrzení Sourdoutovy poetizující hypotézy reálnou výzvou. Aby mohlo být dosaženo cílů, které si navíc v úvodu této kapitoly klademe, bude nutné zkřížit metodologické postupy a provést komparativní analýzu tří francouzských korpusů:

- 1) korpusu lexikálních jednotek nově přidáných do všeobecných referenčních slovníků francouzštiny, tj. výkladových slovníků s největší základnou uživatelů (korpus *DiCo*),
- 2) korpusu slangismů a argotismů sestaveného ze slovníků sociolektů,
- 3) korpusu zaměřujícího se na neologismy, se kterými se identifikuje předměstská mládež (korpus *RapCor*).

První zkoumaný korpus pod názvem DiCo dal k dispozici pro společné analýzy kolega Camille Martinez ve formě rozsáhlé databáze v programu Microsoft Access.⁹¹ Reálný stav slovníků z hlediska typu a rychlosti zařazování nových hesel tak můžeme porovnat se Sourdotovými kritérii a s výše uvádným „neologickým paradoxem“, který popisuje Sablayrolles.

Východiskem pro tvorbu korpusu v momentě provádění této studie, tj. v červnu 2012, se stalo 34 slovníků největších francouzských slovníkových nakladatelství. Konkrétně se jednalo o 16 ročníků slovníku *Le Petit Larousse* (dále PL) vydávaných každoročně v období od roku 1997 do 2012 (data vnočení, reálná vydání 1996–2011, viz výše v kap. 3.1 tzv. *millésimes*) a také 16 ročníků slovníku *Le Petit Robert* (dále PR) z téhož období. Dále pak databáze obsahovala komparaci dvou posledních ročníků slovníku Francouzské akademie (*Dictionnaire de l'Académie française*, předposlední vydání z let 1932–1935, dále DAF8, komparované s excerpčí z DAF9 1992–2000 od A po písmeno F).

Jak již bylo řečeno výše, Martinez od roku 2006 každoročně prochází stránku po stránce a manuálně excerpčuje všechny změny mezi předchozím a následujícím vydáním daných slovníkových řad. Takto zaznamenal přibližně 14 000 nově zařazených hesel a kolem 6 000 vyřazených hesel, navíc mnoho dalších informací, které se týkají zejména pravopisných změn (podrobněji Martinez 2009).

Vraťme se ale ke zmíněnému neologickému paradoxu ze Sablayrollesovy citace na konkrétním případě slov nově zařazených do slovníků PR. Analýzou svého korpusu došel kolega Martinez k závěru, že reaktivita PR vůči zařazování plošně rozšířených neologismů je vcelku malá. Značně ji totiž snížena tzv. *rattrapages* („dodatečnými záchyty“), tedy zařazováním slov, která ve slovníku ve starších vydáních z různých důvodů chyběla.

⁹¹ Ve zjednodušené formě je možné lexikální jednotky z korpusu DiCo nalézt i na internetu, viz: <http://orthogrenoble.net/mots-nouveaux-dictionnaires/>.

Pomocí rozdílu mezi datem zařazení slova do slovníku a datem prvního zaznamenání užití slova dochází Martinez k závěru, že **průměrné „stáří“ nově zařazovaných slov do PR je kolem 70 let**. Podotkněme, že informace o datu prvního zaznamenání lexikografy naopak chybí ve slovnících PL, proto jej z hlediska *rattrapages* nelze zkoumat.

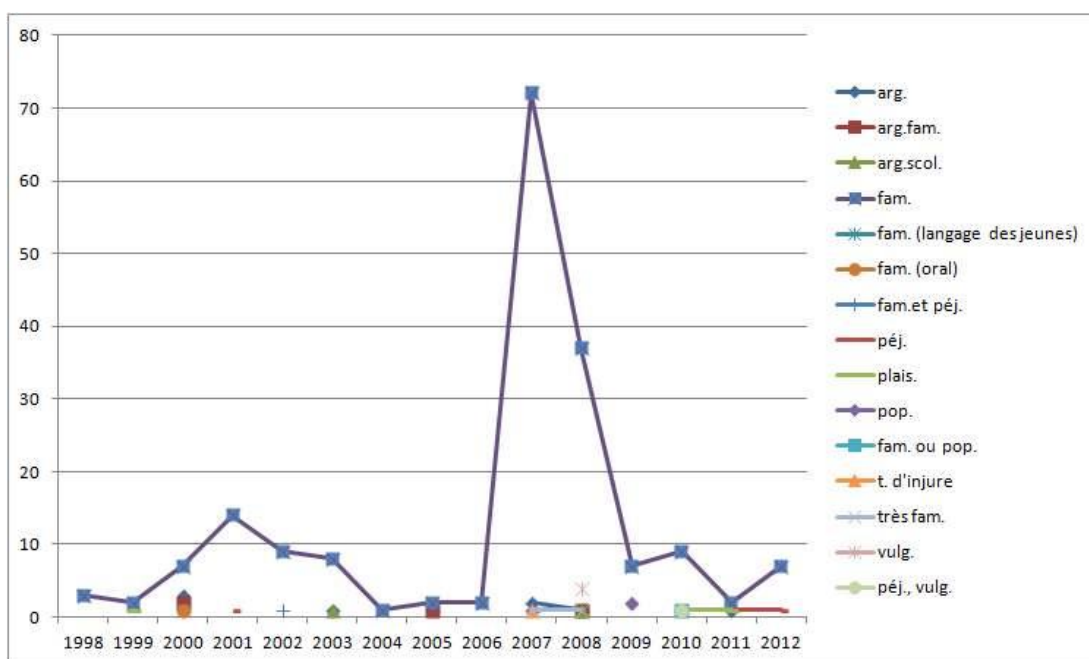
Toto průměrné „stáří“ nově zařazených slov z řady slovníků PR vydaných mezi lety 1997 a 2012 je ale třeba ještě usouvztažnit. Jemnější segmentací zkoumaného období do tří časově ohraničených subkategorií, které odpovídají třem dílčím charakteristikám interního lexikografického programu v nakladatelství Le Robert, lze rozpoznat, že se PR v letech 1998 až 2006 nejprve otevírá neologismům a průměrné stáří takovýchto nových hesel se v této první etapě pohybuje mezi 40 a 60 roky. Do edic 2007 a 2008 bylo naopak nově zařazeno velké množství slov užívaných ve frankofonním světě i v různých regionech Francie, z nichž některá byla velice stará – průměrné stáří nových hesel v tomto období je tedy 110 až 120 let. A konečně v období 2009–2012 bylo zařazeno technické výrazivo z různých specializovaných technolektů, přičemž průměrný věk takových „novinek“ se pohybuje mezi 80 a 90 lety.

Jak je tedy patrné z této etapizace, průměrné stáří nových hesel zůstává relativně vysoké, a to i přesto, že některá slova vstupují do slovníků pouze několik roků po zachycení prvního výskytu slovníkáři. Jako příklad uveďme slovo *malbouffe* (kompozitum z formantů „špatný + zdroj“, označuje „neekologické a potenciálně nebezpečné potraviny“), jehož první zachycení datuje PR do roku 1999. Do téhož slovníku vstoupilo jako samostatné heslo už v ročníku 2001 (který ale vyšel už v roce 2000), tedy *de facto* o pouhý rok později (pro širší a detailnější exemplifikaci *rattrapages*, viz Sablayrolles 2011: 93).

3.2.2 „S/d příznaky“ v komparaci korpusů všeobecných slovníků

Tři výše uvedené fáze v nakladatelském plánování při vkládání nových hesel do slovníku PR mají paralelu i na úrovni substandardního lexika (viz níže graf č. 2). Slova nespisovná, zejména pak ta s příznakem *fam.* (český ekvivalent by byl nejspíše *hovor.*, ale také *expr.*), vstupují do tohoto slovníku nejmasivněji v ročnících 2007 a 2008. Nesouvisí to ani tak se změnou přístupu k lexikálním inovacím, jako spíše s obecně vyšším počtem nově zařazených hesel v těchto dvou ročnících.

Graf č. 2: Rozložení zkratk „s/d příznaků“ u 218 nových hesel ve slovnících PR1997–PR2012

Pro většinu jazykovědců zkoumajících sociolekty je *Le Petit Robert* považován za slovník s dlouhodobě nejcitlivějším přístupem k sociolektům a k dynamice obecného slangu. O tom svědčí mj. zavedení kombinované zkratky *arg. fam.*, častější integrace slov z obecného slangu mládeže s označením *langage des jeunes* – viz např. heslo *cool* atd.

K tomuto pozitivnímu evaluování PR se často také připojuje autorita Alaina Reye, kterého sociolektologové znají jako spoluautora „Slovníku nekonvenční francouzštiny“ (DFNC, Cellard a Rey 1980, viz výše 3.1.3). Srovnáme-li ale PR s obdobnou řadou PL patnácti ročníků vydaných v období 1997–2012 nebo s posledním slovníkem DAF, zaslouží si PR opravdu tuto výsadní pozici?

Ve všech těchto slovnících je substandardní lexikum označováno zkratkami vztahujícími se k diastratické variantnosti jazyka: *arg.* = *argotique*, tj. původem z argotu, myšleno především ze starého předválečného argotu, *pop.* = *populaire*, tj. původem z lidové mluvy. Může se vztahovat také k variantnosti diafázické: *fam.* = *familier*, tj. hovorové, *plais.* = *plaisant* (v PR) nebo *par plais.* = *par plaisanterie* (v PL), tj. žertovné nebo žertem. Můžeme sem také částečně zařadit příznaky související se slušným vyjadřováním (*vulg.* = *vulgaire*, tj. vulgární, *triv.* = *trivial* (pouze v DAF), tj. obscénní a *péj.* = *pejoratif*, tj. obhroublé a nakonec *terme d'injure* (v PR), *injur.* = *injurieux* (v PL), tj. nadávka, urážlivé). Ponechejme stranou debatu o významovém obsahu těchto příznaků a o logičnosti v jejich přiřčlování k jednotlivým slovům (o tom ostatně již byla řeč výše v kap. 3.1.4–7).

Příznakovost zaznamenávaná zkratkou *plais.* / *par plais.* je do tohoto výčtu zařazena s ohledem na Corbinův přístup, jelikož se jedná o příznak stylistický. Stejně tak by se teoreticky dalo zařadit pod „s“ příznaky např. *iron.* („ironicky“), což ale nelze považovat za nutně substandardní rovinu, proto se k této specifické zkratce vyjadřovat nebudeme.

Do tabulky č. 7 shrnujeme počty nově přidanych hesel do PR, PL mezi ročníky 1997 a 2012 a mezi DAF8 DAF9 po písmeno F včetně, které obsahují výše uvedené příznakové značky, případně jejich subvarianty. Kombinované zkratky typu *arg. fam.* či *arg. scol.* a budou prozatím započítány pod značku *arg.* (detailněji budou analyzovány v další kapitole, proto řádek podbarvujeme), stejně tak nebude vyčleňován intenzifikátor *très* (používaný před *fam.* a *vulg.*).

Tabulka č. 7: Nová hesla s příznaky s/d (zařazená do PL nebo PR mezi lety 1997 a 2012 a nová hesla z 9. edice DAF po písmeno F včetně)

Zkratka	PL		PR		DAF9 → po písmeno F	
	<i>fam.</i>	309	84,4 %	186	85,3 %	273
<i>arg.</i>	19	5,2 %	14	6,4 %	47	8,1 %
<i>pěj.</i>	29	7,9 %	6 ⁹²	2,8 %	68	11,7 %
<i>vulg.</i>	2	0,5 %	4	1,8 %	19	3,3 %
<i>pop.</i>	0	0 %	4	1,8 %	166	28,5 %
<i>plais. / par plais.</i>	7	1,9 %	3	1,4 %	2	0,3 %
<i>terme d'injure / injur.</i>	0	0 %	1	0,5 %	0	0 %
<i>triv.</i>	0	0 %	0	0 %	8	1,4 %
SUMA	366	100 %	218	100 %	583	100 %

I když se na první pohled celkový počet substandardních jednotek nově začleněných do nomenklatury toho kterého slovníku liší, v relativních číslech jsou poměry příznakových značek z výčtu u slovníků PR a PL srovnatelné.

Zkratka *fam.* mezi novými hesly s označeným s/d příznakem převládá ve všech slovnících, zatímco počet nových slov označených zkratkou *arg.*, je u PL a PR vcelku nízký, v průměru je nově začleňován cca jeden lexém ročně.

Dále z tabulky vyplývá, že od příznakové značky *pop.* bylo v PL od roku 1997 upuštěno zcela, neboť od tohoto data nebylo žádné nové heslo takto označováno (což potvrzuje závěry z kap. 3.1 výše), zatímco autoři PR je použili u čtyř nově začleněných lexémů. Konkrétně bylo v roce 2007 nově začleněno sloveso *tiser*

⁹² Z toho tři slova obsahují kombinované značky: *rebeu* („Arab,-ka, Arabáč“) a *lablater* („žvanit, blábolit“) jsou označena jako *fam.*, *pěj.* a kanadianismus *guidoune* („coura, šlapka“) jako *pěj.*, *vulg.*

(„chlstat, ožrat se“), v roce 2009 se jednalo o slova: 2. *fion* („řit, anál“)⁹³, a *wesh* („Máš se?; Co je?“) a konečně v roce 2010 o *coufle* („chyba, průser“),

V rozsáhlém slovníku DAF9, kde je počet nově zařazených hesel podstatně větší než u jednosvazkových slovníků PR a PL, jsou poměry mezi uváděním příznaků odlišné. Značka *pop.* je přidělována velmi často, čímž konkuruje značce *fam.*, a používá se tu také specifické označení *triv.* pro *trivialement* („hrubě“).

⁹³ Číslo před některými lexémy odpovídá číslu významu, pod kterým je v případě homografických hesel uvedeno v daném slovníku.

3.2.3 Přidělování zkratky *arg.* ve všeobecných slovnících

Sociolektismy, jak interslangismy, slangismy různých zájmových skupin, tak slova původem ze starého argotu, jsou ve francouzské jazykovědě shodně označována termínem *argot* (pouze s přívlastkem upřesňujícím jeho rozsah a to ještě nesystematicky). Jakožto objekty nehodné spisovného projevu byly dlouhou dobu stavěny na okraj zájmu lexikografů, kteří je podle platné celospolečenské normy nezařazovali do slovníků.

Začleňování argotismů a obecně všech slov s příznaky s/d do referenčních slovníků reflektuje zásadní sociokulturní změny ve francouzské společnosti i v širší frankofonii, což ostatně dokládají výsledky kapitoly 3.1 pro PL a PR. Z dlouhodobějšího diachronního hlediska je nejzajímavější vývoj této změny pro slovník DAF, neboť v něm dochází postupně k přesně opačnému trendu, než který při prvním vydání slovníku v roce 1694 deklamovali jeho autoři:

„co se týče násilných slov nebo těch, která uráží cudnost, nezačleňili jsme je do slovníku, protože počestní lidé se jim ve svých promluvách vyhýbají“ (DAF1 1694: IV)⁹⁴.

S uvolněním společenských norem (zejména na konci 60. let 20. století) se však situace začala rychle měnit, zmírnila se tabuizace slov obsahujících koprofální či pornofální formanty či sémy (viz výše případ adjektiva *couillu,e*) a sociolektismy byly do všeobecných slovníků postupně zařazovány.

Moderní argotologie (ve Francii jde o zavedený název disciplíny, česky spíše *sociolektologie*) definuje argot z funkční perspektivy mnohem širěji, než bývá klasicky vnímán, tj. jakožto nesrozumitelný jazyk kriminálních a společenské spodiny s prvořadou funkcí zatajení obsahu promluvy nezasvěceným do skupinové normy.

⁹⁴ V originále: « Quant aux termes d'emportement ou qui blessent la Pudeur, on ne les a point admis dans le Dictionnaire, parce que les honnestes gens évitent de les employer dans leurs discours: »

Nesoulad mezi chápáním termínu *argot* jazykovědci a nelingvisty ve frankofonním jazykovém prostoru (viz Podhorná 2005) víří také polemika nad důvody vzniku a zejména přetrvávání příznakové značky *arg.* ve všeobecných referenčních slovnících. Samotná kryptická funkce snad kdysi *argot* z pozice dominantního diskurzu mohla definovat, v lexikografické praxi je však přinejmenším paradoxní ji uvádět. Zachycuje-li se totiž sociálně příznaková mluva do slovníků, jde o proces dekódování, ovšem do slovníků, zejména těch všeobecných, se začleňují pouze slova s velkou mírou rozšíření mezi uživateli, tedy slova, která svou krypticitu již dávno ztratila. Proto je tato debata o užívání a prožívání termínu *argot* ve francouzském prostředí orientována spíše diachronicky a ne funkčně (krypto-ludická a identitární funkce dnešního argotu), jak by si představovali stoupenci moderní argotologie, jejíž zakladatelé v 80. letech (laboratoř CARGO Centre d'argotologie na pařížské Sorbonně od roku 1986) byli povětšinou žáky Andrého Martineta.

Otevření výkladových slovníků různým typům slov, jimž byl vstup dříve zapovězen (nejedná se jen o sociolektismy, ale také technické a dialektové výrazivo), je také známkou programové změny v lexikografickém plánování, tedy otevírání se uživatelským potřebám a také výsledkem adaptací těchto slovníků na změny ve společnosti (tvorba elektronických databází slovníkových hesel bez omezení papírového formátu). V tomto směru mají konkurenční PR a PL náskok před DAF, jehož 9. vydání není stále dokončeno.

Podíváme-li se detailněji na oněch přibližně 80 nových hesel se zkratkou *arg.*, která byla začleněna do PR či do PL od roku 1997 nebo do devátého vydání DAF (viz tabulka č. 7 výše), je možné tato hesla dále dělit do tří podkategorií:

- a) slova s jednoduchou značkou *arg.*,
- b) slova s kombinovanou značkou *arg. fam.* (ta se vyskytuje pouze v PR, kde je definována jako „slova původem z argotu, která se rozšířila do hovorové mluvy“, česky *slova z obecného slangu*),

c) *arg.* + upřesnění prostředí, ve kterém je slangismus používán (např. *argot scolaire – arg. scol.* „žákovský slang, slang studentů“).

V dalším textu budeme z ekonomických důvodů používat pojem **argotismus** pro všechna slova, která obsahují příznakovou značku *arg.* nebo její kombinace.

Ve slovníku DAF9 bylo ze všech nových hesel označených některým z „s/d příznaků“ (celkem 538) označeno zkratkou *arg.* 8,1 %, tedy necelá padesátka z nich. Tabulka č. 8 prezentuje konkrétní hesla, která byla takto do DAF9 přidána (pro písmena A do F včetně).

Tabulka č. 8: Argotismy nově začleněné do DAF9 (1992–2000, písmena A až F)

<i>arg.</i>	<i>arg. militaire</i>	<i>arg.</i> + (odkaz na školní nebo univerzitní prostředí)
balèze	2. bancal	archicube (<i>arg. scolaire</i>)
4. balle	barda	2. bachot (<i>arg. des Écoles</i>)
2. berge	baroud	bizut (<i>arg. scolaire</i>)
2. brème	bidasse	bizutage (<i>arg. scolaire</i>)
2. came	biffe	bizuter (<i>arg. scolaire</i>)
camé, -ée	biffin	4. botte (<i>arg. de l'École polytechnique</i>)
canasson	bled	cafardage (<i>arg. scolaire</i>)
carrée	bleusaille	cafarder (<i>arg. scolaire</i>)
5. casse	cabot	canular (<i>arg. de l'École normale supérieure</i>)
4. cave	cagna	canuler (<i>arg. universitaire</i>)
claboter	capiston	
cogne	casse-pipe	
2. dope	2. colon	
fayot	3. con, conne	
fayoter	crapahutage	
	crapahuter	
	crapouillot	
	cuiستot	

Z tabulky vyplývá, že častěji než se samotným *arg.* se lze setkat s některou ze subkategorií, tedy se zkratkou *arg.* doplněnou o informaci, ze kterého specifického prostředí slovo pochází. Nejčastěji se lze setkat s kategorií *argot militaire* („vojenský slang“). Skrze tento typ slangu pronikaly od koloniální doby do francouzštiny první arabismy, což dosvědčují i hesla *barda* („výzbroj, bagáž“ – PR také uvádí *arg. milit.*, ale v závorce také *puis fam.* = „poté hovorové“ – v nevojenském významu totiž znamená „bágl, ranec, kufr“), *baroud* („bitva, mela“) nebo *bled* („vesnice, venkov“, původně v Maghrebu, dnes běžné i v rozšířeném významu „vidlák, zapadákov“ nebo také „vesnice (odkud emigrovali moji rodiče)“ ve slangu předměstské mládeže). Přejímkou z koloniální doby (z Indočíny) je ostatně také slovo *cagna* („provizorní přístřešek, nekvalitní obydlí“, konkrétně z anamitštiny).

Co se týče hojně zastoupeného slangu studentů, *argot scolaire* („školní slang“), zařazuje DAF9 navíc několik specifických podkategorií. Nejméně restriktivní z nich je *argot universitaire* („vysokoškolský slang“), dále ale obsahuje také relativně úzce vymezený *argot de l'École normale supérieure* („slang (prestižní) vysoké školy École normale supérieure“), *argot de l'École polytechnique* („slang (prestižní) vysoké školy École polytechnique“) a konečně *argot des Écoles* („slang všech Écoles, tedy (prestižních soukromých) vysokých škol“). Upřednostnění prestižních soukromých škol před jinými typy slangu, podstatně více rozšířenými (jakým je např. obecný slang předměstské mládeže), odráží elitistickou selekci lexikografů, většinou Akademiků, kteří těmito vysokými školami sami prošli. Lze se domnívat, že zde nad kritériem frekvenčním vítězí kritérium elitisticko-identitární, tj. upřednostnění slovníkového zachycení své vlastní slangové slovní zásoby, kterou šíří mediálně známé osobnosti z řad absolventů těchto škol. Nutno dodat, že mnohé z těchto výrazů se používají jako interslangismy i na jiných různých typech škol (např. *canular* = „kachna, fake news“).

Co se týče srovnání dvou zbývajících slovníků PL a PR ve sledovaném rozmezí 15 let (vročení 1997–2012), některá slova označená jako *arg.* se začlenila nově do obou slovníků, jiná jen do jednoho z nich .

Tabulka č. 9 uvádí v abecedním pořadí devatenáct nových hesel z PL označených jako argotismus a čtrnáct argotismů z PR, vždy společně s rokem včlenění do slovníku a s upřesněním příznaku, jde-li o zkratku *arg.* doplněnou o další informaci. Slova zařazená ve studovaném období do obou slovníků, jsou v tabulce podbarvená.

Tabulka č. 9: Nově začleněné argotismy do PL a do PR mezi lety 1997 a 2012 včetně roku začlenění a zkratkou subkategorie (není-li samostatné *arg.*)

PL	PR
bloque (2005, <i>arg. scol.</i>)	
bourre-pif (2012)	
branche (2012)	bastonner (2007)
cador (2000)	blème (2000, <i>arg. fam.</i>)
cantiner (2000)	cantiner (2008)
cézigue <i>nebo</i> cézig (2000)	chtarbé, -ée (2007)
copion (1998, <i>arg. scol.</i>)	copion (2008, <i>arg. scol.</i>)
daron, -onne (2012)	daron, -onne (2011)
défourailler (2012)	
derche (2012)	
dézinguer (1999)	dézinguer (2005, <i>arg. fam.</i>)
flingueur, -euse (2012)	gadjo (2000)
flip (2012)	incruste (2000)
gnouf (2012)	nibar <i>nebo</i> nibard (2000, <i>arg. fam.</i>)
2. rade (1998)	pochetron, -onne (2008, <i>arg. fam.</i>)
ratiche (2012)	retoquer (2003, <i>arg. scol.</i>)
1. schlass (1998)	taf <i>nebo</i> taffe (2000)
tricard, -e (1998)	tournante (2003)
zef (2000)	

Podbarvená společně zařazovaná slova jsou celkem čtyři. Jedná se konkrétně o slova: *cantiner* („nakupovat zboží v kantýně (ve vězení)“, PL2000 a PR2008),

copion („tahák“, PL1998 a PR2008), *daron* („fotr“, PL2012 a PR2011) a *dézinguer* („odprásknout, oddělat“, PL1999 a PR2005).

Shody ve výběru nových hesel autory konkurenčních slovníků mohou být známkou toho, že se daná slova v běžně užívaném jazyce objevila při náhlém mediálním třesku krátce před jejich začleněním do slovníků. Je však třeba podotknout, že u slov *cantiner* a *copion* je zdůrazněn navíc i jejich sociálně-geografický rámeček, jelikož původně patřila do specifických slangových prostředí, konkrétně *cantiner* do vězeňského slangu a *copion* do slangu školáků v Belgii.

Některé lexikální jednotky se naopak vyskytly do roku 2012 pouze v jednom ze studovaných slovníků. Jde především o slova *cézigue* („on, von“) a *zef* („vítr, větr“), která byla začleněna do PL v roce 2000, ale která se do PR nedostala (do roku 2012). Tvrzení je opačné, tedy absence v PL a zařazení do PR, pro slova *blème* („problém, průser“), *incruste* („vtěrka“), *nibard* („cecek, koza“), které byly začleněny roku 2000 do PR a slovo *chtarbé* („praštěnej, na hlavu“), které PR začlenil v roce 2007 – všechna tato čtyři slova chybí ještě v ročníku PL2012. Jediné slovo *incruste* bylo do dnešního dne do PL doplněno, a to hned v ročníku 2013, tedy 13 let po jeho začlenění do PR.

Tyto odlišné lexikografické výběry nových slov poukazují na skutečnost, že zkoumané slovníky nejsou diametrálně odlišné v otevřenosti vůči začleňování argotismů co do frekvence, nicméně o výběru konkrétních kandidátů rozhoduje každý z nich nezávisle a míra shody mezi nimi je poměrně nízká.

3.2.4 Argotismy mezi vyřazenými hesly

Ani jedno z vyřazených hesel v devátém vydání DAF není argotismus, což není překvapivé tvrzení vzhledem k tomu, že osmé vydání vyšlo v roce 1932 a 1935 (ve dvou svazcích), kdy tento typ lexika nebyl slovníkáři brán v potaz. Na seznamu slov vyřazených z PR v období 1997 až 2012 je méně než 100 položek a mezi nimi se nenachází žádný argotismus.

Opačná situace je u konkurenčního PL, který vyřadil v daném období 26 hesel s příznakem *arg.*, z toho 17 v roce 1998, kdy proběhla velká revize hesel. Jedná se o následující slova: *carva*, *chiadeur*, *flottard* (všechny tři nesou příznak *arg. scol.* v roce 1997), *barbette*, *biroute*, *capiston* (*vieilli*), *fistot*, *garde-mites*, *griveton* (*vx*), *2. joyeux* (*vx*), *margis*, *marmitage* (*vx*), *marmiter* (*vx*) (označené jako *arg. militaire* v roce 1997), *babillarde* (*vx*), *blèche*, *bouif*, *2. brème*, *calbombe* nebo *calebombe* (*vieilli*), *cantiner*, *flingot* (*vx*), *moco*, *pagnot* (*vx*), *pagnoter* (*se*), *pante* (*vx*), *radeuse* (*vx*) a *riflette*. Z těchto vyřazených 26 argotismů jich devět mělo zároveň i diachronní příznak, značku *vx* (*vieux* = „archaický“) a dva pak doprovázel příznak *vieilli* („zastaralý“), což je předurčovalo do pozice kandidátů na vyřazení. Třináct těchto hesel pak podle své kombinované zkratky patří do některého ze specifických slangů: deset do vojenského a tři do školského slangu.

Nejzajímavější z nich je heslo *capiston* („kápo, kapitán“), které PL vyřazuje, zatímco DAF9 naopak zařazuje. Zajímavý je rovněž výraz *cantiner*, který PL nejprve při „velkém úklidu“ v ročníku 1998 vyřadil, aby jej pak při rozšíření kapacity v ročníku 2000 znovu zařadil (viz výše tabulka č. 9).

Poměr mezi vyřazenými a nově zařazenými argotismy u PL v období 1997 až 2012 je tedy 26:19. Tato čísla dokumentují způsob obnovování slovní zásoby, respektive její okrajové, přesto velmi dynamické složky.

Je třeba zmínit také komerční aspekty tohoto obnovování, které k francouzské lexikografii neodmyslitelně patří. Už v roce 1960 na reklamní praktiky vydavatelství v poválečné lexikografii upozorňovali J. Dubois, L. Guilbert, H. Mitterand a J. Pignon. Hlasitě deklarovaná, ale do značné míry předstíraná byla v reklamách na slovníky pečlivost daných nakladatelství při sledování lexikálních inovací. Změny ve slovnících prezentovala jako permanentní snahu o to, aby obsah odpovídal potřebám moderní společnosti, bohužel však tomu neodpovídala reálná reaktivita na rychlé společenské změny (Dubois a kol. 1960).

Ovšem při bližším pozorování nově zařazovaných a vyřazovaných hesel u jednoho z komerčně nejúspěšnějších titulů, slovníku PL, se nelze ubránit pochybám, zda tato pečlivost není spíše zmatkem. Kolega Martinez totiž našel mnohé případy, kdy bylo slovo v jednom ročníku vyřazeno, aby mohlo být o několik let později do slovníku opět nově začleněno (viz výše heslo *cantiner* v PL, detailněji Martinez 2009: 144–150).

Srovnání PL s PR přináší další zajímavé postřehy. Mezi výše uvedenými 26 hesly, která byla vyřazena z PL, se jich 11 v roce 2012 v PR vůbec nevyskytuje (konkrétně jde o slova *barbette*, *brème*⁹⁵, *calbombe*, *carva*, *chiadeur*, *fistot*, *flingot*, *flottard*, *joyeux*, *pagnot* a *radeuse*). To, že z PL byla vyřazena slova, která PR ani nezačleňovala, dokládá skutečnost, že obnovování slovní zásoby provázejí také četná opomenutí či ignorace některých perifernějších lexikálních jednotek. Pokud tato slova nezaznamenají nějakou zásadní obrodu své expresivity a frekvence užití, lze předpokládat, že s postupujícím časem ztrácí naději dostat se kdy z této periférie do legitimnější a centrálnější pozice, jakou je jistě zařazení do nomenklatury nejpoužívanějších příručních, jednosvazkových slovníků francouzštiny.

⁹⁵ V přeneseném významu „karta“, toto slovo PL 1998 vyřazuje, zatímco DAF9 je začleňuje mezi nová slova. Totéž platí i pro další slovo z tohoto seznamu – *flingot* („zbraň, kvér“).

3.2.5 Komparace se specializovanými slovníky sociolektů

Souběžně s tvorbou všeobecných slovníků pravidelně vznikají také specializované slangové slovníky, které jsou více či méně odborně zaštitěny. Na rozdíl od každoročních vydání PR a PL jsou ale tato díla zřídka vydávána opakovaně. I přesto se ale můžeme pokusit o komparaci slovníků slangu a argotu, které jsou si příbuzné, obdobně jako to bylo provedeno výše u všeobecných slovníků.

K analýze se nabízí dvě série slovníků obecného slangu: výše prezentovaná dvě vydání DFNC od Cellarda a Reye (1980 a 1991, vydané nakladatelstvím Hachette) a čtyři vydání slovníku slangu a argotu od Colina, Mévela (ve spolupráci s Leclèrem), vydávaného nakladatelstvím Larousse pod různými názvy (viz výše 3.1.3 – DA1990, DAFO1999, AFP2006 a DAFP2010⁹⁶). V daném výčtu by také neměla chybět série slovníků *Comment tu tchatches! Dictionnaire du français contemporain des cités* [Jak ty šprechtíš! Slovník současné francouzštiny z předměstí] od Jeana-Pierra Goudailliera (tři vydání z roků 1997, 1998 a 2001, dále CTT). Na rozdíl od ostatních uvedených slovníků jsou v tomto slovníku akcentovány modernější zdroje (především excerpty z rapových textů, filmů aj.) a historické zdroje jsou evokovány pouze při etymologických výkladech nebo pro překladové varianty vět z moderního do starého argotu. Obsahově tento slovník zahrnuje především slang předměstské mládeže, jak je patrné z podtitulu.

V této komparační analýze se zaměříme na 14 argotismů, které byly nově začleněny v ročnících 1997 až 2012 do PR (viz pravý sloupec tabulky č. 9). Tento slovník vybíráme proto, že jsou zde na rozdíl od PL nebo DAF9 uvedeny cenné údaje o prvních zaznamenaných výskytech toho kterého slova. Tento minikorpus využijeme k testování hypotézy, zda můžeme slovníky sociolektů považovat za jakýsi „předpokoj“ pro vstup do všeobecných slovníků.

⁹⁶ Podrobnější informace o této sérii jsou na stránce: <http://www.languefrancaise.net/Argot/Colin1990>.

Pro ověření této hypotézy využijeme komparaci výše uvedených sérií slovníků sociolektů, tedy DFNC, od DA po DAFP a CTT. K této hypotéze nás přivádí zejména úvaha o personálním propojení PR a DFNC. Spoluautorem všeobecného PR a zároveň i spoluautorem sociolektálního DFNC (vydávaného konkurenčním nakladatelstvím Hachette) je lexikograf a jazykovědec Alain Rey, tudíž si klademe otázku, zda nebude DFNC zdrojem pro nové kandidáty na zařazení do PR.

Přehled výsledků komparace těchto dvou slovníků shrnujeme níže do tabulky č. 10. Vyplývají z ní především tři poznatky časového charakteru:

a) Téměř veškeré datace z DFNC byly překopírovány do PR, což je logický důsledek sdílené intelektuální práce (viz výše osoba Alaina Reye).

b) Je doloženo malé (resp. nulové) rozšíření slov *blème*, *chtarbé(e)*, *incruste*, *pochetron(ne)* et *tournante* až do roku 1990. Toto lze ale také interpretovat jako nezachycení vzestupu některých z těchto lexémů v průběhu 80. let (viz níže tabulka č. 11 s jejich výskytem v DA z roku 1990). Studovaný minikorpus je každopádně příliš malý, aby bylo možné popsat obsah slovníkových revizí s objektivní jistotou, lze ale pozorovat značnou inertnost, a to jak na poli kvalitativním (pouze slovo *taffe*) bylo (byť neúplně) přepracováno mezi roky 1980 a 1991), tak i kvantitativním (žádný z excerpovaných lexémů nebyl nově začleněn). Hypotéza malého rozšíření chybějících slov tohoto výčtu v 80. letech může být podpořena výsledky ankety Marca Sourdota, který shromažďoval identitární neologismy svých mladých studentů se sedmiletým intervalem (Sourdota 1997). Zatímco v seznamu slov z roku 1987 nebylo ani jedno ze studovaných slov, v seznamu z roku 1994 se již objevují lexémy *blème*, *chtarb* (apokopa ze slova *chtarbé*) a *incruste*.

c) Absence slov v DFNC, která ale byly poprvé zaznamenána dlouho před rokem 1980 (např. *copion*, *dézinguer*), může signalizovat jejich malou frekvenci nebo příliš velkou specifickou v dobovém úzu ve Francii (*copion* je původně belgicismus, *dézinguer* se hodně používá v detektivkách a v našich anketách mezi uční byl evokován minimálně).

Tabulka č. 10: Vztah mezi argotismy nově začleněnými do PR a jejich výskyt a datace v DFNC (1980 a1991)

LEXÉM	Datum zařazení do PR	Příznak v PR	Datace (první zaznamenaný výskyt) v PR	Přítomnost a datace v DFNC	
				DFNC 1980	DFNC 1991
bastonner	2007	<i>arg.</i>	1926	1926, plošně rozšířené po roce 1970	<i>idem</i>
blème	2000	<i>arg. fam.</i>	v. 1990	∅	∅
cantiner	2008	<i>arg.</i>	1927 tranzit. sloveso, ve významu „zaplatit částí svých úspor při odchodu z galejí za ošacení a jídlo“	1927	<i>idem</i>
chtarbé, -ée	2007	<i>arg.</i>	1984	∅	∅
copion	2008	<i>arg. scol.</i>	1945	∅	∅
daron, -onne	2011	<i>arg.</i>	1725; „šéf“1680	1726 „pan mistr“, „matka“, 18. stol. „královna, král“	<i>idem</i>
dézinguer	2005	<i>arg. fam.</i>	1903	∅	∅
gadjo	2000	<i>arg.</i>	konec 19. stol.	konec 19. stol.(dle Esnaultova slovníku)	<i>idem</i>
incruste	2000	<i>arg.</i>	∅	∅	∅
nibar nebo nibard	2000	<i>arg. fam.</i>	kolem 1950	kolem roku 1950 ?	<i>idem</i>
pochetron, -onne	2008	<i>arg. fam.</i>	1982, P. Perret	∅	∅
retoquer	2003	<i>arg. scol.</i>	1861 ; hapax 1807 v Lotrinsku	1861	<i>idem</i>
taf nebo taffe	2000	<i>arg.</i>	16. stol. <i>tafe</i>	[několik významů, přičemž význam „práce“ chybí]	[jediné přepracované heslo z tohoto seznamu (ovšem v dnešní době nejběžnější význam „práce“ stále chybí)]
tournante	2003	<i>arg.</i>	kolem roku 1995, rozšířené po roce 2000	∅	∅

Série slovníků slangu a argotu z vydavatelství Larousse, jejichž autory jsou Jean-Paul Colin a Jean-Pierre Mével (ve spolupráci s Christianem Leclèrem), je bohatší a delší (období 1990-2010), což nám umožní zajímavější pozorování začleňování nových hesel. Stejnou sadu slov našeho minikorpusu 14 argotismů nově začleněných do PR (1997-2012) tedy srovnáme s řadou DA1990–DAFP2010 a pro informaci také s Goudaillierovým slovníkem CTT2001 a s našim korpusem rapových textů RapCor, který bude detailněji prezentován níže, ve verzi z počátku roku 2013, která obsahovala 750 písní.

Tabulka č. 11: Výskyt a datace 14 argotismů nově začleněných do PR 1997–2012 v sérii DA1990–DAFP2010, CTT2001 a v korpusu RapCor

LEXÉM	DA 1990 (1992) (první datace pouze pro význam, který zařazuje PR)	DAFO 1999 (2002)	AFP 2006	DAFP 2010	CTT 2001	Frekvence v RapCoru (2013, 750 písní)
bastonner , tranz. sloveso	1926 u Esnaulta (<i>se bastonner</i> 1941)	<i>idem</i>	<i>idem</i>	<i>idem</i>	∅ [pouze substantivum <i>baston</i>]	2
blème , subst. mask.	∅	∅	∅ [ale je zmíněno v závěrečném glosáři na konci slovníku <i>Lexique français-argot</i>]	<i>idem</i>	ano	9
cantiner , netranz. i tranz. sloveso	1933 u Esnaulta (pro moderní význam slova „nakupovat ve vězeňské kantýně“)	<i>idem</i>	1931 u Esnaulta	<i>idem</i>	∅	3
chtarbé, ée , adj.	1984 (v časopise <i>Le Nouvel Observateur</i>)	<i>idem</i>	<i>idem</i>	<i>idem</i>	ano	0
copion , subst. mask.	∅	∅	∅	∅	∅	0

daron, onne , n.	zejména význam 2. „otec, matka“ (1725 u Grandvala); <i>darons</i> („rodiče“– 1928 u Esnaulta), výjimečně význam 1. „mistr, šéf“ (1725 u Grandvala)	<i>idem</i>	<i>idem</i>	<i>idem</i>	[<i>daron ano, daronne ne</i> jako samostatné heslo, ale vyskytuje se v textu pod synonymem <i>dareum</i>]	27
dézinguer , tranz. sloveso	ve významu 2. „zabít“ (1918 u Esnaulta)	<i>idem</i>	<i>idem</i>	<i>idem</i>	∅	0
gadjo , subst. mask.	1845 gorgio (u Vidocqa)	<i>idem</i>	1856 gatgi (u Esnaulta)	<i>idem</i>	ano	10
incruste , subst. fem.	∅	∅	∅	∅	∅	1
nibar nebo nibard , subst. mask.	<i>nibard</i> , 1977 u Caradeca	<i>idem</i>	<i>idem</i>	<i>idem</i>	∅	1
pochetron, onne , subst.	1982 (u Perreta)	<i>idem</i>	<i>idem</i>	<i>idem</i>	∅	0
retoquer , tranz. sloveso	∅	∅	∅	∅	∅	0
taf nebo taffe , subst. mask.	ve významu 3. „práce“ (1977 v Caradecově slovníku)	<i>idem</i>	<i>idem</i>	<i>idem</i>	ano	72
tournante , subst. fem.	∅	∅	ve významu 7. „hromadné znásilnění“ (2002)	<i>idem</i>	ano	1

Z argotismů, která PR zařadil v období 1997–2012, chybí v sérii slovníků slangu a argotu od Larousse dvě slova ze školského slangu (*copion* a *retoquer*) a také slovo *incruste* (které mimochodem PR uvádí jako tzv. skryté slovo, tj. prezentované nesamostatně, kdy je včleněné pod sloveso (*s'*)*incruster*, v ustáleném spojení *taper*

l'incruste). Stejně tak skryté je i heslo *blème* v AFP2006 a DAFP2010, kdy jej může pozorný čtenář nalézt pouze v glosáři na konci slovníku.

Goudaillierův slovník slangu předměstské mládeže vůbec nezahrnuje polovinu minikorpusu (7 slov ze 14) a částečně pak další dvě (*baston* „bitka“ namísto *bastonner* „rubat se“ a *daronne* „máti“ pouze skrytě). Ani v RapCoru se nevyskytuje *copion* a *retoquer* jako v CTT a sérii Larousse, shodně s CTT se RapCor ještě navíc chová u slov *dézinguer* a *pochetron*, *-onne* („ožrala, ochmelka“, v mužském i ženském tvaru).

Co se týče zkvalitňování údajů v sérii slovníků Larousse, autorům se podařilo upřesnit datace pro slova *gadjo* a *cantiner*, přičemž některé datace z DA1990 přebral dokonce i PR (např. *chtarbé*, *-ée* nebo *pochetron*, *-onne* atd.). Heslo *tournante* ve významu „hromadné znásilnění“ bylo přidáno v důsledku mediálního ohlasu aktivit sdružení *Ni putes, ni soumises* („Ani děvky, ani otrokyně“, cf. Mucchielli 2005) a filmu *La Squale* (režie Fabrice Genestal 2000), které tuto mediálně spektakularizovanou problematiku negativně konotující předměstská sídliště, traktují.

Z hlediska kvantitativního nemůžeme z daného minikorpusu vyvodit žádný větší soud, protože není příliš reprezentativní. Bylo by vhodné změřit tuto schopnost reakce na lexikální novinky v reedicích slovníků slangu a argotu na podstatně větším korpusu dat, který by poskytl materiál pro obecnější metasociolektografické závěry. Námi analyzovaný vzorek nicméně přinesl jednu z možných variant tohoto srovnání.

3.2.6 Lexikometrické srovnání s korpusem rapových textů RapCor

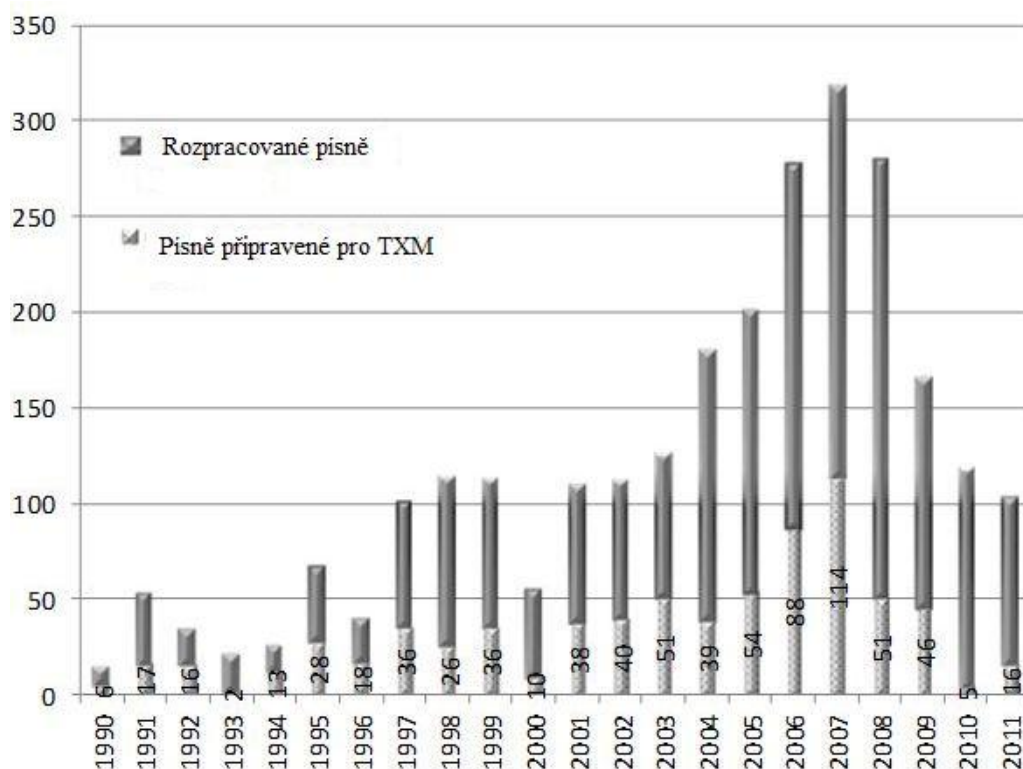
Jako jistou kompenzaci malého rozsahu výše analyzovaného korpusu argotismů zapojujeme do této studie také korpus sestavený z frankofonních písní hudebního žánru rap, který je extrémně populární mezi dnešní francouzskou mládeží. Korpus frankofonních rapových písní RapCor vzniká na Ústavu románských jazyků a literatur FF MU pod našim vedením od roku 2009.⁹⁷ Je koncipován jako korpus textů převážně získávaných ocerizací autorizovaných textů, kteří interpreti uvádí na přebalech alb a následně doplňovaných přeposlechem a porovnáváním textové a zpívané verze. Jedná se o malý, žánrově homogenní korpus, který se svým obsahem blíží spíše korpusům mluveným než psaným. Texty jsou segmentovány, morfosyntakticky anotovány a lematizovány pomocí nástroje *Tree tagger*. Následně jsou manuálně doplňovány specifické anotace a chybějící lemmata především substandardních slov. Každé slovo korpusu nese také sociolingvistické informace o interpretovi, uloženou v metadatech (věk, pohlaví a geografický původ, tedy čtvrť nebo sídliště, se kterým se identifikuje, země původu jeho rodičů atd.). Statistické parametry korpusu lze po konverzi textových dat a metadat do html jednoduše ověřovat pomocí textometrického nástroje Textométrie (zkráceně TXM).⁹⁸

V době realizace této komparační analýzy byl korpus tvořen 750 rapovými písněmi vydanými v letech 1990 a 2011. Šlo tedy reálně o cca třetinu písní, ke kterým jsme v té době měli ocerizovány texty a které jsou postupně do RapCoru začleňovány. V grafu č. 3 jsou nedokončené písně označeny tmavě, světlé sloupce označují počet písní připravených pro TXM a v této studii analyzovaných. Na přelomu roku 2012 a 2013 tento korpus 750 obsahoval cca 468 500 slov a 37 500 různých grafických forem. Podotkneme, že refrény písní se v korpusu uvádí pouze jedenkrát. Opakování v rámci slok ovšem nelze redukovat, pokročilejší textometrické nástroje ale jsou schopny i toto případné nadužívání určitých slov minimalizovat.

⁹⁷ Viz webové stránky projektu: <http://is.muni.cz/do/phil/Pracoviste/URJL/rapcor/index.html>.

⁹⁸ Viz: <http://textometrie.ens-lyon.fr/?lang=fr>.

Graf č. 3: Počet analyzovaných písní v RapCoru podle roku vydání alb

Korpus RapCor poskytl v otázce lexikografického zpracování argotismů náhled na frekvenci jejich používání v rapových textech a také na preferovanou formu zápisu studovaných slov (viz níže tabulka č. 12). Na následující tvrzení je samozřejmě třeba nahlížet optikou malé reprezentativnosti korpusu, ze kterého byly dané frekvence pro tabulku č. 12 excerpovány.

Dodejme, že od té doby se korpus o další třetinu zvětšil. Na začátku června 2018 obsahoval informace o více než třinácti stech rapových albech z různých koutů frankofonie (především Francie a Kanady, ale i Belgie, Švýcarska, Senegalu a Alžírsko). Ke zpracování bylo z přebalů alb (okrajově také z časopiseckých nebo fanouškovských stránek) excerpováno přes tři a půl tisíce písňových textů z více než 350 alb vydaných v průběhu třicetileté produkce frankofonního rapu (1990–2018).

Tabulka č. 12: Pravopisné a významové varianty argotismů nově zařazených do PL podle frekvence v RapCoru roku 2013

LEXÉM (zapsaný podle DA)	Frekvence v RapCoru 2012	Poznámky k pravopisu a kontextu užití lexému v RapCoru
taf nebo taffe , subst. mask.	72	zápis slova: 42krát <i>taf</i> , 22krát <i>taff</i> , 8krát <i>taffe</i> , vždy ve významu „práce“ (ale také 32krát sloveso <i>taf(f)er</i>)
daron , -onne, n.	27	distribuce forem : 13krát <i>daron</i> , 13krát <i>daronne</i> , 1krát <i>darons</i> význam <i>daron</i> : 9krát „fotr“, 4krát „šéf“
gadjo , subst. mask.	10	zápis : <i>gadjo</i> (8x), <i>gadgo</i> (1x), <i>gadgio</i> (1x), ženská varianta gadji 6x (z toho 3x v této formě zápisu, ale také <i>gadgi</i> , <i>gadgie</i> , <i>gadjie</i>)
blème , subst. mask.	9	zápis : 7krát <i>blème</i> , 1krát <i>blème</i> , 1krát <i>blem'</i> (cf. 1krát <i>blèmepro</i> z roku 1996 ; ale 160krát původní <i>problème</i>)
cantiner , netranz. i tranz. sloveso	3	vždy s odkazem na vězení
bastonner , tranz. sloveso	2	ale také subst. <i>baston</i> (4x) a <i>bastonnade</i> (1x)
incruste , subst. fem.	1	„král vtěrek“: <i>le roi de l'incruste</i> , ale také 1krát „plán vtěrkování“: <i>les plans incrustation</i>) a 1krát „vtěrkovat“ (<i>s'incruster</i>)
nibar nebo nibard , subst. mask.	1	zápis : <i>nibards</i>
tournante , subst. fem.	1	
chtarbé , -ée, adj.	0	
dézinguer , tranz. sloveso	0	2krát sloveso <i>zinguer</i> se stejným významem
pochetron , -onne, subst.	0	
retoquer , tranz. sloveso	0	
copion , subst. mask.	0	

Grafickou neukotvenost dokladuje hned nejfrekventovanější z analyzovaných lexémů, slovo *taf*, zapisované také jako *taffe*. K vysoké frekvenci užití lexému *taf*, *taffe* ve významu „práce, hokna“ uveďme několik poznámek. V první řadě je tato četnost dokladem toho, že rapové texty často hovoří o sociálních problémech. RapCor přináší ale také důkaz, že (minimálně mezi rapery) převažuje ekonomičtější zápis *taf*. Z tabulek č. 10 a 11 vyplývá, že v DFNC chyběl dnes nejfrekventovanější význam tohoto slova, odvozený od (taktéž chybějícího) slovesa *taf(f)er* (= „makat“).

Že byl tento lexém v době koncipování slovníku (tj. na sklonku 70. let) patrně čerstvým neosémantismem, dokládá kromě datace v DA i fakt, že mezi prvním a druhým vydáním slovníku DFNC (1980 a 1991) se s ním frekvenčně něco dělo, a asi proto bylo jako jediné přepracované. Dříve běžnější význam *taffe* = „šluk, prásk (popotáhnutí z cigarety)“ v korpusu chyběl úplně.

Frekvence argotismů z našeho minikorpusu může být také důkazem toho, jakou identitární roli přisuzuje předměstská mládež daným výrazům. Pořadí podle frekvence je zajisté ovlivněno frekvencí témat ze života na předměstích, ale současný komerční úspěch rapu u mladé generace ze všech společenských prostředí dává tušit difuzní potenciál identitárních neologismů šířených v rapové hudbě, jinak řečeno schopnost sdílet generačně příznakové lexikum i mimo původně cílené sociolekty předměstské mládeže, odkud sami rapeři nejčastěji pocházejí (cf. Podhorná-Polická a Fiévet 2013).

Z korpusu lze zjistit nejen dataci prvních výskytů identitárních neologismů a datovat tzv. mediální třesky, ale může také sloužit jako kontrolní nástroj úplnosti a aktuálnosti různých typů slangových slovníků, případně i substandardního lexika jako takového v moderních všeobecných slovnících. Otestujme tedy tuto vlastnost korpusu na příkladu 12 nejfrekventovanějších lemmat z korpusu RapCor, která mají všechny významy substandardní (viz tabulka č. 13). Je třeba podotknout, že slova, která mají substandardní jen jeden z významů, jako např. adverbium *trop*, substantivum *coup* atd., jsou ze seznamu vyřazena z technických důvodů (nedokonalosti v morfosyntaktickém anotování).

Stupnicí šedi podbarvujeme různé typy slov v tomto frekvenčním seznamu. Vyskytují se zde jednak slova ze sémantického pole oslovení mezi přáteli (*mec*, *gars*, *pote*), dvě vulgární substantiva, která jsou většinou používána jako citoslovce s katartickou funkcí (*putain*, *merde*) a tři slovesa skatologická (*foutre*, *niquer* a *péter*).

Tabulka č. 13: Tucet nejfrekventovanějších plně substandardních lemmat v RapCoru (468,5 tisíc slov)

Pořadí	Lemma	Frekvence výskytu
1.	<i>mec</i>	460
2.	<i>ouais</i>	425
3.	<i>putain</i>	286
4.	<i>foutre</i>	276
5.	<i>merde</i>	249
6.	<i>gosse</i>	198
7.	<i>gars</i>	189
8.	<i>pote</i>	183
9.	<i>niquer</i>	179
10.	hardcore	158
11.	<i>o.k.</i>	155
12.	<i>péter</i>	149

Rap je především maskulinní prostředí, proto tato tematika příliš nepřekvapí, stejně jako užití vulgarismů a mačistický slovník v sebecochvalných písních (tzv. *egotrip*), zejména ale v tzv. „gangsterském rapu“ (*gangsta rap*). Nechceme ale podporovat toto známé klišé, které si o rapu dělají mnozí z těch, kdo jej zaslechnou jen občas. Je třeba klást důraz na často hluboké sociální poselství, které mnohé písně nesporně nesou, stejně tak jako na fakt, že mnohé z těchto písní neobsahují jediný vulgarismus, ba ani slangismus.

Na desátém místě se nachází slovo *hardcore*, což je první nespisovné slovo, které chybí ve všech výše uvedených slovnících. V RapCoru 2012 mělo 156 výskytů, což řadí toto identitární adjektivum (řídčeji substantivum – pouhé 4 výskyty) mezi kandidáty na začlenění minimálně do slovníků sociolektů. Aplikujeme-li výše prezentovaná Sourdotova kritéria 4B, které zvyšují šance na úspěch zařazení do slovníku, pak *hardcore* není jej nijak zvlášť potřeba (*besoin*), neboť stručnější (*brièveté*) varianta existuje a je uvedena ve slovnících (*hard* ve významu „přehnaný; drsný“, v PR bez příznaku, v PL jako *fam.*). Slušnost (*bienséance*) slovo *hardcore* příliš neevokuje, neboť druhý význam zkráceného konkurenčního tvaru *hard*, často nominalizovaný, odkazuje na filmy pro dospělé. Podle DAFP2010 bylo v 80. letech *hard* v módě u rockerů (*hardcore* naopak dnes u raperů). A poslední, subjektivní kritérium líbivosti (*beauté*) výpůjčka z angličtiny pravděpodobně také u lexikografů nesplňuje... Rozhodně bude ale zajímavé jeho lexikografizaci dále sledovat.

3.2.7 Několik statistických údajů závěrem

Díky důsledné metalexikografické práci, kterou na 34 slovnících systematicky provedl kolega Camille Martinez, jsme mohli společně porovnat příznakové lexikum a propojit skrze argotismy obecnou metalexikografii se specializovanou metasociolektografií. Obdobnou práci by samozřejmě bylo vhodné provést na celém heterogenním materiálu slovníků sociolektů, což by ale vyžadovalo extrémní časovou investici na tuto mravenčí manuální práci s rozložením hesel na všech stránkách ze slovníku (např. v DAFP2010 jich je 849).

Díky naší spolupráci s nakladatelstvím Lingea na druhém vydání slovníku slangu a hovorové francouzštiny *Pas de blème !* v roce 2012 můžeme přinést několik statistických údajů, které odhalují možnosti, jak zapojit korpus RapCor do slovníkářské praxe. Tento bilingvní slovník orientovaný pouze ve směru francouzština → čeština byl poprvé vydán v roce 2009, kdy obsahoval podle údajů poskytnutých společností Lingea 4 299 hesel a 6 790 významů s 2 087 příklady zahrnujícími velké množství frazémů. V druhém vydání, na kterém pod naším vedením aktivně participovali studenti francouzského jazyka a literatury z ÚRJL FF MU, vzrostl počet hesel na 5 086 (s 8 094 významy a 2 653 příklady). Nárůst je nejvíce patrný u významů slov, což odpovídá spíše důkladné revizi databáze příkladů z prvního vydání, kdy byla mnohá slova z příkladů překlasifikována na samostatné významy nebo dokonce na samostatná hesla.⁹⁹ S tříletým rozestupem tedy přibylo téměř 790 nových hesel, nepočítaje přílohy (kanadianismy, arabismy a romismy a slovníček zkratek), z části zásluhou vytěžováním korpusových dat. Některá tato nová slova můžeme označit jako dodatečný záchyt, ale velkou většinu z nich tvoří neologické jednotky, které zažily velký mediální třesk v období mezi prvním a druhým vydáním slovníku (např. substantivum *hass* = „mizérie, bída“ nebo výše zmiňované adjektivum *hardcore*).

⁹⁹ Nepočítaje přílohy. Na tomto místě chceme poděkovat společnosti Lingea za poskytnutí statistických údajů.

Metody excerptce zvolené v této studii umožnily jednak poodhalit způsoby, jakými všeobecné slovníky (PR, PL a DAF) inovují a renovují lexikum v posledních dekáдах a také způsoby lexikální inovace a renovace v sériích specializovaných slovníků slangu a argotu (DFNC a série Larousse).

Analýzou minikorpusu nově začleněných argotismů do PR a jejich datací docházíme k závěru, že většina opravdu nových slov se začala hojně objevovat v médiích v okamžiku prvního zaznamenání slova lexikografy (ve všeobecných slovnících se s přibližně dvacetiletou prodlevou objevují slova *pochetron(ne)*, *chtarbé(e)*, ve specializovaných s pětiletou prodlevou slovo *tournante*). Většinou jsou ale nově zařazována slova ze starších období, mládeží znovuobjevené argotismy (paleologismy – viz kap. 2.3), které se stávají generačně a sociálně příznakovými (*taf*, *daron*, *gadjo*, *blème*), což potvrzuje frekvenční analýza na korpusu RapCor.

Systematické práce na téma lexikálních inovací ve slovnících jako je práce Martinezova (2009) jsou ve francouzské lingvistice řídké, většině z nich navíc chybí pevnější metodologické ukotvení. Náš společný metalexikografický a metaslangografický komparační přístup snad přináší jakousi formu *dictionary-based study* (tj. studii založenou na excerptci slovníků, v parafrázi na termíny korpusové lingvistiky).

Frekvenční seznam substandardního lexika z korpusu RapCor a jeho propojení se slovníkovými databázemi (viz zkušenost se společností Lingea) pak poukazuje na možnosti aktivního záchyty identitárních neologismů. Tímto se blížíme metodologicky ke *corpus-based study* (tj. studii založené na vytěžování korpusu). A právě na podkladu výsledků ze systematického kombinování těchto dvou přístupů by se měla odehrávat diskuze o selekci, sémantickém vymezení a grafickém zápisu neologických kandidátů na slovníkové zaznamenání.

3.3 Rap v sociolexikologickém výzkumu

Od poloviny 90. let 20. století se zájem vědců, zejména sociologů, muzikologů, ale i jazykovědců (sociolingvistů a sociolektologů), začíná ve větší míře upínat k francouzskému rapu. Tento dynamický hudební žánr je kalkovaný z amerického modelu, ale svébytně se ve Francii rozvíjející na podkladu funku a v úzké spolupráci s příbuznými žánry (reggae, r'n'b, soul) i s tradičním šansonem či mainstreamovým popem a pop rockem. Také ve francouzské mutaci rap tvoří součást hip hopu, což je hyperonymní označení pro urbánní kulturu, kam patří také beat boxing, graffiti writing a break dancing (např. v Kanadě je ale hip hopem označována rapová hudba).

Rap je charakterizován spíše skandovaným než zpívaným textem s dlouhými slokami, ve kterých se obvykle vyskytuje velké množství homofonií (rýmů, asonancí a aliterací). Spíše než umělecký hudební a poetický projev poutá ale rap pozornost jako unikátní sociální jev, který mladé Francouze spojuje i rozděluje zároveň. Z hlediska generačního se s ním identifikuje velké procento francouzské mládeže, zejména jedná-li se o tzv. komerční rap, který mísí rapované sloky s melodickými refrény, často ve spojení raper a hostující zpěvačka (tzv. *featuring*).

Sociálně, etnicky a geograficky se s tímto hudebním žánrem ale identifikuje především značná část obyvatelstva na předměstích, neboť rap slouží jako mediálně nejvíce exponovaný představitel tzv. předměstské kultury (*culture des banlieues*). Často se místo tohoto sousloví lze také setkat s označením *culture de la rue* („kultura ulice“), nezdá se také s termínem subkultura (mládeže) či s ještě více diskriminujícím označením kontrakultura (*contre-culture*) – viz Melliani 2001 (k obdobnému českému dělení viz Smolík 2010).

Rozmach tzv. *études rapologiques* (v angličtině *hip hop studies*) lze pozorovat zejména v poslední dekádě, nicméně zájem o tento interdisciplinárně využitelný materiál rostl už od poloviny 90. let 20. století. Co se týče frankofonní sociolingvistiky, lze za pionýrské práce na téma rapových textů považovat práce Louise-Jeana Calveta

(Calvet 1994) a Jacqueline Billiezové (Billiez 1996). Od té doby se rapu věnovala celá řada autorů, kdy se rap stal předmětem komparačních interlingválních studií, jak evropských (např. Androutsopoulos a Scholz 2002) tak afrických (mj. Auzanneau 2001), ale také předmětem prací orientovaných na konkrétní rapovou hudební scénu s užším geografickým vymezením (z počátku především hudební scéna města Marseille na jihu Francie – viz Trimaille 1999 nebo Gasquet-Cyrus, Kosmicki a Van den Avenne, eds. 1999).

Tento výčet není ani zdaleka vyčerpávající a byl by ještě mnohem rozsáhlejší, kdybychom k němu připojili práce etnologů a sociologů (např. Bachmann a Basier 1985, Lapassade a Rousselot 1990, Bazin 1995). Těchto několik stěžejních prací průkopnického charakteru inspirovalo řadu dalších vědců, mezi nimi i mnoho sociolingvistů (pro vyčerpávající bibliografii od 90. let po rok 2003 viz Billiez a kol. 2003).¹⁰⁰

Zaměříme-li se na sociolingvistické práce na téma francouzského rapu detailněji, téměř všechny tyto studie zdůrazňují promyšlené stylizační strategie, kterými autoři rapových textů oslovují výše uvedené publikum. Chybí však analýza vlivu těchto stylizačních počinů raperů na užívání neologismů v běžném úzu jejich posluchačů. Vztah raper – posluchač sice byl opakovaně zkoumán sociology (zejména Pecqueux 2007, Molinero 2009), pravděpodobně nikdy však nebyl systematicky zkoumán vliv, který má užívání této inovativní slovní zásoby v médiích na příjemce, tedy fanouška daného žánru a jeho sociolekt. V této studii proto tedy budeme cíleně zkoumat **hypotézu neologismu autorit**, tj. předpoklad, že se vzrůstající prestiží mluvčího vzrůstá pravděpodobnost šíření jím proslovených novotvarů. Z pohledu posluchačů rapu nás pak budou zajímat především konkrétní zdroje **identitární neologie** (tj. expresivní lexikum, které mládež totemizuje).

¹⁰⁰ Pro práce novějšího data, viz: <https://surunsonrap.hypotheses.org/bibliographie/rap-francophone>.

Ve většině z výše uvedených prací jsou jazykové kompetence raperů popisovány s obdivem, zejména je vyzdvihováno jejich inovativní lexikum a integrace cizojazyčných vlivů. Nezřídka se setkáváme i s podrobnou morfosémantickou kategorizací v rámci lexikální (či obecněji) stylistické analýzy textu. Zájem vzbuzují výpůjčky a střídání kódů (viz Chodakova 2014) a rovněž *verlanizovaná* slova (tj. slova tvořená přesmyčkami), která jsou identitární zejména pro pařížskou rapovou scénu (unikátní frekvenční a typologické srovnání verlanu v rapu ze severu a jihu Francie provedla Sekaninová 2012).

První lexikografické soupisy výskytů neologického lexika u raperů začal publikovat již na konci 90. let Jean-Pierre Goudaillier (viz CTT 1997, 1998 a 2001). Jeho hojně medializovaný a komerčně úspěšný slovník obsahoval četné odkazy na výskyty slov v rapu. Obdobný přístup dokumentace kontextu, ve kterém jsou používána sociolektální slova využívá od roku 2005 pod pseudonymem Cobra le cynique také Abdelkarim Tengour, autor online slovníku *Dictionnaire de la zone* [Slovník (předměstské) zóny] (dále DZ), jehož knižní verze s 2 600 hesly vyšla v roce 2013 pod názvem *Tout l'argot des banlieues* [Všechn argot z předměstí]. Úspěch této iniciativy informatika-nelinguisty, který pochází sám z pařížského předměstí a slovník původně koncipoval jako doplněk ke své literární tvorbě, jednoznačně dokazuje, jak je lexikografické zaznamenávání dynamiky lexikálních inovací v obecném slangu předměstské mládeže potřebné.

Goudaillierova medializace identitárně citlivého materiálu byla nicméně v první dekádě 21. století ostře kritizována ze strany některých urbánních sociolinguistů (zejména Trimaille 2004, Gasquet-Cyrus 2004). Ti upozorňovali na nebezpečnou spektakularizaci odlišností při dekontextualizaci některých identitárních neologismů v médiích, která pak může vést k ještě větší stigmatizaci předměstské mládeže v již tak vypjatém vztahu dominantní a dominované společnosti. Je pravdou, že ve skečích humoristů i v (často nejapných) glosářích jednotlivců z řad majoritní společnosti (o vzestupu extrémní pravice ani nemluvě) bývají folklorizovány

lexikální jednotky, které používají mladí lidé na předměstských sídlištích pro budování své křehké identity, většinou multietnické, tedy na pomezí dvou rozdílných kultur.

Se vzrůstající mírou stereotypizace spojení „rap = inovace“ díky často netaktnímu mediálnímu diskurzu, který deformoval vědecky koherentní, z praktického hlediska potřebný a zejména pro nerodilé mluvčí nedocenitelný Goudailierův výzkum identitární neologie předměstské mládeže, pak jakákoli koncentrace na studium vyseparovaných lexikálních jednotek z širšího kontextu rapu nebyla delší dobu v oblasti francouzské sociolingvistiky příliš doporučována (cf. Billiez a kol. 2003: 26–30). Tento diskurz ve své době pomohl dynamizovat vznikající urbánní sociolingvistiku, zabrzdil ale zároveň i dynamicky se rozvíjející sociolektální neografii.

Problematické je v otázce identitární neologie nejen etické hledisko, ale také hledání metodologických možností, jak zkoumat vliv médií na šíření výrazových prostředků rapu od autorů textů k jejich mladým posluchačům. S vědomím všech těchto omezení se nicméně pokoušíme dále v této studii propojit neologická a sociolingvistická hlediska a navrhnout přístup, který označujeme jako sociolexikologický. Ten by neměl privilegovat ani přístup kvantitativní, kterého lze dosáhnout např. výše zmiňovanou tvorbou korpusu rapových textů, ale ani přístup kvalitativní, který si vyžaduje jemnou analýzu identitárních reprezentací a také diskurzních kontextů, v rámci kterých posluchači objevují první výskyty slov, která upoutávají jejich pozornost a podněcují je k dalšímu testování ve vlastních promluvách. Výzkum tedy bude veden jen na několika izolovaných lexémech, na kterých bude možné lépe sledovat konkrétní „neologické cesty“ (*cheminement de la néologie*, Sourdot 1998, viz výše 3.2.1).

3.3.1 Hypotéza šíření lexikálních prostředků skrze rap: korpus RapCor a testovací lexém *bol(l)os(s/se)*

Mezi různými způsoby, jakými by bylo možné popisovat cirkulaci neologismů v mediálním prostoru, se excerpce rapových textů zdála zaujímat naprosto jedinečnou pozici. Z výsledků našich předchozích výzkumů na francouzských učilištích (Podhorná-Polická 2007, knižně 2009) totiž jasně vyplývala specifická role francouzského rapu u studované mládeže v Paříži i v Yzeure. Když měli respondenti z řad učňů uvést zdroje, odkud čerpají inspiraci pro inovaci slovní zásoby v rámci své skupiny přátel, nebo když byli dotazováni na tmelící prvek obecného slangu mládeže, nejčastěji uvedli právě rapové texty.

V návaznosti na tyto terénní studie bylo v rámci našeho postdoktorského studia navázáno sociolexikálním výzkumem rapu. V roce 2007 byl na ÚRJL FF MU poprvé realizován seminář překladu rapových písní z francouzštiny do češtiny s detailní kulturologicko-lexikální analýzou, a to v rámci výběrového předmětu *Jazyk mladých (Problémy francouzské sociolingvistiky)*. Takto bylo jednotnou metodologií za deset semestrů trvání kurzu do roku 2016 přeloženo na šedesát rapových písní.

Přibývajícím množství důsledně transkribovaných a morfosémanticky a lexikograficky anotovaných textů pak bylo jedním z impulzů¹⁰¹ pro vytvoření korpusu textů frankofonních rapových písní, od roku 2009 prezentovaných pod názvem *RapCor*.

Obrázek č. 7: „Multietnické“ logo rapového korpusu RapCor

¹⁰¹ Nemenším impulzem však také byla aktivní spolupráce studenta bakalářského studia Jiřího Marka, který vlastnil rozsáhlou mediatéku francouzského rapu a pravidelně o něm psal do žánrového časopisu Bbarák. Bez dlouhodobé ochoty kolegy Marka Stehlíka z technické podpory ISu při CIT FI MU, který se ujal technických aspektů tvorby databáze, tj. importace textů nejprve do korpusového manažeru Bonito a posléze do TXM, webové prezentace korpusu aj., by však týmové nadšení mladých lingvistů nebylo uvedeno do lexikometrické praxe.

Na podkladě dat z tohoto korpusu následně vznikaly různé kvalifikační práce¹⁰², byla realizována spolupráce s nakladatelstvím Lingea na druhém vydání slovníku francouzského slangu (viz výše 3.2.7) aj.

Pomocí propojení metody terénního pozorování a dotazníkových šetření u francouzské mládeže a metody frekvenční analýzy na stále rostoucím vzorku písňových textů z korpusu RapCor jsme se stále větší určitostí mohli pozorovat vznik zóny konvergence mezi vyjadřováním raperů a jejich posluchačů. Tento vzájemný vztah, který přepokládá přebírání generačně příznakových slov rapery a jejich následné šíření mezi (převážně mladé) posluchače, kteří je přebírají do své mluvy a dále šíří mezi své kamarády. Podotkněme, že rapeři byli v 90. letech v naprosté většině mladí lidé, což dnes platí stále, ale v komerčně úspěšném rapu jen částečně, protože mnoho interpretů z tzv. *old school* (tj. nejstarší generace raperů) produkuje alba po dosažení třiceti let, občas i čtyřicítce (např. interpreti Kery James, MC Solaar, Soprano, skupiny NTM, Sniper aj.).

Uveďme jeden konkrétní příklad tohoto propojení terénně-dotazníkových metod výzkumu s korpusovými nástroji pro pozorování „neologických cest“ identitárních slov. Bilance chronologického a frekvenčního výskytu lexému *bolos* (zapisovaného v mnoha grafických variantách: *boloss*, *bollosse* aj. – dále tedy budeme používat syntetickou variantu *bol(l)os(s/se)*) v korpusu RapCor je prezentována v grafu č. 4 níže v období od prvního výskytu lexému v roce 2002 po rok 2009, kdy došlo k jeho extrémnímu rozšíření (nejen v tomto hudebním žánru, jak bude prezentováno v kap. 3.5). Tato bilance výskytu novotvaru v textech rapových písní prokazuje, že rap může sloužit jako indikátor cirkulace pro mládež identitárních neologismů a také jako ukazatel významových posunů slov, ke kterým dochází při šíření mezi skupinami mluvčích. Písňové texty tedy umožňují datovat tzv. neologický třesk (viz 2.5) u mládeže lépe než jakékoli jiné mediální výskyty.

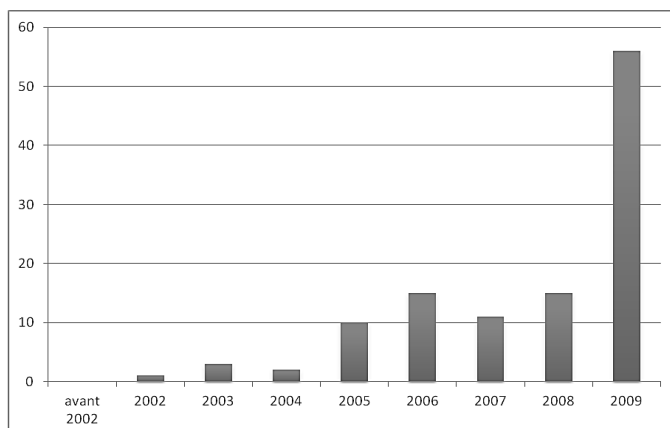
¹⁰² Viz https://is.muni.cz/do/phil/Pracoviste/URJL/rapcor/kvalifikacni_MU.html.

Je nutné předeslat, že *bol(l)os(se)* je extrémně polysémní slovo, jehož původní význam byl patrně „osoba, která se nechá napálit při prodeji drog“. V tomto významu lexém cirkuloval patrně pouze na předměstích Paříže, minimálně však od půlky 90. let 20. století, protože první (a ojedinělý výskyt) lexému je zachycen ve slovníčku jednoho mikroslangu ze severního předměstí Paříže, vydaného roku 1994 – viz Seguin 1994).

Význam slova se později rozšiřoval v souvislosti s neologickým třeskem mezi mládeží: „osoba (většinou rodilý, bílý Francouz), která se nechá napálit“, dále „osoba, která se neumí bránit“ a později se s mediálním třeskem zařadil do synonymické série *abruti, bouffon, baltringue*, tedy „otloukánek, blbeček“. I přes naše snahy zjistit původ tohoto slova ověřováním různých hypotéz zůstává i nadále jeho etymologie částečně neprůhledná. Do objevení jeho záznamu v Seguinově slovníčku z roku 1994 byla ve hře hypotéza, že obdobné slovo, snad zkomoleninu, vyslovila v písni *C'est la même histoire* raperka Sté Strausz, když v refrénu opakovala dva verlanizované tvary za sebou: « c'est asmeuk, mon lauss » [mōlos] = „je to tak, ty můj ubožáčku / hnusáčku“ (*askmeuk* < *comme ça*, *lauss* < *salaud*). Dále se nabízela hypotéza přejímky z amerického slangu raperů, kteří užívají tutéž formu (difuze by tedy byla možná například přes slavné uskupení Public Enemy, kteří [bolos] vyslovují v písni *Don't believe the hype* již v roce 1988: « if I swing bolos »), ale slovo je v americkém rapu vždy použito v různých jiných, neprůnikových významech (zde patrně „nůž“).

Právě neprůhledná etymologie a bohatá polysémie se zdají být důvody, proč se toto slovo stalo atraktivním a proč se jeho expresivita stírá jen velmi pozvolna. Z těchto dvou důvodů je i ukázkovým příkladem tzv. **identitárního slova**, na kterém lze demonstrovat dynamiku, s jakou se může neologismus z mikroslangu dealerů drog dostat do slangu předměstské mládeže, následně do obecného slangu mládeže a později také do obecného slangu. Tento lexém byl podroben důkladnému dlouhodobému zkoumání, kdy s kolegyní Anne-Caroline Fiévetovou popisujeme již od roku 2008 časosběrnou metodou jeho pronikání do všeobecného jazykového povědomí (viz níže kap. 3.5).

Graf č. 4: Rozložení výskytu identitárního slova *bol(l)os(s/se)* v různých rapových písních (celkem 113 textů) podle jejich roku vydání

Tvar *bol(l)os(s/se)* se poprvé objevil zřetelně vyslovený v rapové písni *La journée PLE*, která vyšla roku 2002 na albu rapera Sinika *Artiste triste*.

Sinik je původem z jižního předměstí Paříže

(department Essonne, 91). Následující rok se lexém objevil také pouze u rapperů z jižního předměstí Paříže (Val de Marne, 94) a nebýt Seguinova slovníčku, byla by tato lokalita jistě považována za místo geneze tohoto neologismu.

Frekvence jeho výskytu v rapu a u zpěváků různého původu se začala zvyšovat znatelně až od roku 2005. Tyto výsledky korespondují s názory respondentů našich anket, kteří situují první setkání se studovaným slovem právě do této doby. Zejména se to týká těch respondentů, kteří bydlí na předměstských sídlištích, převážně v pařížské aglomeraci a/nebo těch, kteří uvádějí, že poslouchají pravidelně hudební žánr rap. Jedním z faktorů, který měl v roce 2005 pozitivní vliv na tento neologický třesk, byl nesporně zájem médií o slang předměstské mládeže po nepokojích v roce 2005. Od té doby se slovo *bolos* dynamicky šíří mimo pařížský region a mimo předměstská sídliště. Jak potvrzují výsledky z RapCoru zobrazené v grafu č. 4, stejně tak se lavinově šíří i v textech rapových písní, dokonce i u interpretů mimo Francii¹⁰³.

Rapový korpus může tedy být cenným zdrojem poznání současných variant substandardní francouzštiny a indikátorem nových tvarů a významů na detailnější testování „neologických cest“ identitárních slov.

¹⁰³ V roce 2009 můžeme jeho výskyt pozorovat například v textu quebecké rapové skupiny Fou alliés (album *Monde infernal*, píseň *Frénésie*).

3.3.2 Identitární neologismy a jejich evaluace dotazníkovou metodou

Rap, role masmédií a lexikální inovace... trojice pojmů, které jsou ve francouzské lingvistice v souvislosti s využitím hudby a jejích textů pro sociolingvistický a lexikografický výzkum zmiňovány tak často, až toto spojení působí jako stereotyp. Již roku 1999, v prvním sociolingvisticky zaměřeném sborníku o marseilleské rapové hudbě, uvádí Louis-Jean Calvet sílu populární písně při difuzi či posunu významů slov, konkrétně na příkladech slov *bidasse* („vojcl, voják, základák“, apelativní proprium odvozené z vlastního jména v populární písni z počátku 20. století) a *scoubidou* („barevná bužírka“, z refrénu jedné písně z konce 50. let), ale také na sousloví *laisse béton* („nech to plavat“, s verlanizovaným slovem *tomber* > *béton*), které na konci 70. let proslavil zpěvák Renaud a podnítil tím rozmach módy jazykových přesmyček do celé tehdejší společnosti (Calvet 1999b: 59–60). Své tvrzení, že „**píseň vytváří a pomáhá šířit neologismy**“ (*la chanson est à la fois créatrice et véhicule de néologismes; idem: 60*) převádí Calvet i do rapu.

Na sklonku 20. století konstatuje, že „nikoho už nepřekvapí, že je studováno **lexikum rapu**“ (*le fait d'interroger le lexique du rap [...] ne surprendra personne; idem: 59*). I přes tuto deklaraci nicméně zůstává výzvou otázka metodologická, neboť nám není známo, že by kdy ve francouzské (socio)lingvistice probíhaly debaty o metodách, jakými by bylo možné uchopit a popsat vztahy, které jednotlivé pojmy z výše uvedené trojice pojí.

Nedostatek hlubšího zájmu o danou problematiku vychází dle našeho názoru z absence interdisciplinárního výzkumu. Bylo by tudíž vhodné realizovat sérii experimentálních studií, ve kterých by byly kombinovány kvantitativní a kvalitativní metody. Právě touto kombinací by bylo možné metricky uchopit klíčový prvek z dané trojice, roli médií. Ta se zdá být empiricky evidentní, ale bývá spíše popisována než měřena. V reálném čase je však vliv médií na lexikální změny pouze předpokládatelný a v praxi jej lze vyzorovat až retrospekci.

Aby nešlo o „dojmologii“, ke které se patrně nevědomky uchylují mnozí lingvisté, kteří tento fenomén popisují okrajově, je třeba získat relevantní vzorek dat tak, aby dané argumenty byly statisticky podloženy. Proto jsme s kolegyní Anne-Caroline Fiévetovou propojily informace z rapového korpusu RapCor s dotazníkovou metodou a participačním pozorováním vyjadřování francouzské mládeže. Naším neskromným cílem v této studii bude prokázat výše uvedené propojení tří klíčových slov **rap – role médií – lexikální inovace** v rámci synchronní dynamiky jazyka a popsat pozorovatelné modely šíření pro jednotlivé typy neologismů.

V ideálním případě by se vědecký „záchyt“ neologismů měl uskutečnit v době největší frekvence výskytu toho kterého slova v médiích, což bylo také podmínkou při výběru konkrétních neologických kandidátů. Dále se budeme snažit ověřit jeho **neologicitu** u mluvčích (tedy subjektivní pocit novosti), dále rychlost šíření mezi mládeží a schopnost zaujmout mluvčí a ukotvit se v jejich rezolektech, tzv. **identitární potenciál** každého ze zkoumaných kandidátů.

V návaznosti na frekvenční studii o lexému *bol(l)os(s/se)* (viz výše kap. 3.3.1 a níže kap. 3.5) bude níže aplikována hypotéza, že rap je v korelaci s užíváním neologické slovní zásoby mezi mládeží. Tuto hypotézu představíme na pestřejším lexikálním vzorku tak, aby bylo možné pozorovat stadia mediálního rozšíření slova a variabilitu difuzních typů.

Pro úspěšnou realizaci dotazníkové sondy jsme s kolegyní Anne-Caroline Fiévetovou musely uskutečnit přípravnou fázi, tedy nejprve dlouhodoběji tipovat a následně pozorovat cirkulaci lexémů, které mají pro mládež identitární charakter. Jednalo se o participační pozorování ve dvou výzkumných osách: na jedné straně bylo po dobu podzimního semestru roku 2010 v rámci kurzu « Communication », kterou vedla kolegyně u studentů prvního ročníku oboru « Langues étrangères appliquées » (zkráceně LEA), tj. Aplikovaných cizích jazyků na Université Paris-Est Créteil na jižním předměstí Paříže, pozorována vysoká frekvence užití určitých slov, expresivních novotvarů, které v kolegyni subjektivně vzbuzovaly neologický pocit.

Na druhé straně šlo o každodenní poslech rádia Skyrock, které poslouchá převážně francouzská mládež. Toto rádio je odborníky považováno za hlavní vektor šíření rapu mezi francouzskou mládeží. V polovině 90. let se vedení stanice Skyrock rozhodlo upřednostnit rap a r'n'b ve svém vysílání, kdy následně jako hlavní pořad v tomto programovém scénáři vznikl v roce 1996 pořad Planète Rap [Planeta Rap], kde byl každý večer mezi 20. a 21. hodinou představen jeden umělec z jednoho či druhého hudebního žánru. Rádio se postupně stalo emblematickou vitrinou tohoto typu hudby. Úspěch pořadu byl natolik velký, že je ve vysílání rádia s malými změnami zařazen dodnes.¹⁰⁴

Podle specialisty na francouzská rádia pro mládež, sociologa Hervého Glewareca, vysílá rádio Skyrock v porovnání s jinými mládežnickými rádií nejvíce hudebních novinek – konkrétně se jedná o Europe 2 (dnes vysílající pod názvem Virgin Radio), Fun Radio a NRJ (Glewarec 2005: 46). Je tedy dosti pravděpodobné, že jeho pravidelný poslech umožní rychlejší zaznamenání lexémů, které jsou zároveň neologické i identitární. Tuto hypotézu ve své disertační práci ostatně právě kolegyně Fiévetová průkazně ověřila (Fiévet 2008).

V první fázi výzkumu tedy kolegyně zaznamenávala neologické kandidáty, jež se jeví dostatečně zajímaví po sémantické i etymologické stránce. Tak vznikla osnova společně vypracovaného dotazníku, který musel mít adekvátní délku pro udržení pozornosti mladých respondentů a zároveň i dostatečně heterogenní obsah, který by podnítil ochotu sdílet své postoje dotýkající se často citlivých témat skupinové i osobní identity. Celkově bylo osloveno 129 studentů výše zmiňovaného kurzu.

Během posledního týdne prvního semestru v prosinci 2010 bylo možné anketu realizovat i proto, že byla navozena přátelská atmosféra mezi kolegyní a posluchači kurzu, kteří k ní měli důvěru a neměli pochybnosti o etice zpracování výsledků ankety.

¹⁰⁴ Viz <https://skyrock.fm/emissions/planete-rap>.

Dotazník byl následně pečlivě zodpovězen 123 studenty (38 chlapců, 85 dívek) ve věku mezi 17 až 24 lety, s věkovým průměrem 19 let.

Většina z nich pocházela z pařížských předměstí, konkrétně 80 z nich pak z departmentu Val de Marne, kde sídlí univerzita (tj. 65 %). Ze sociologické části dotazníku konkrétně vyplývá, že devět dotazovaných bydlí v centrální Paříži, zbytek bydlí v různých departmentech regionu Île-de-France, tedy v širší aglomeraci Paříže. Tři dotazovaní přijeli na rok studovat do Francie (z Antil a z Afriky) a na začátku semestru tedy nesdíleli kulturní zázemí s ostatními spolužáky, natož aby znali generačně příznakové lexémy pro mladé Francouze. I přes tyto výjimky jsme získaly vcelku homogenní vzorek mládeže z jižního předměstí Paříže v období na přechodu z adolescence do postadolescencence.

Pouze deset dotazovaných mluví v rodině pouze francouzsky, přibližně dvacítká pochází z kreolofonního prostředí a téměř 20 % dotazovaných je arabofonních (s různými, blíže nespecifikovanými stupni bilingvismu). Tyto informace se ukázaly jako zásadní pro naše další analýzy týkající se lexémů přejatých z arabštiny (viz Podhorná-Polická a Fiévet 2011a).

V názoru mluvčích na hudební žánr rap je patrný velký rozdíl v odpovědích děvčat a chlapců, jak ukazuje tabulka č. 14.

Tabulka č. 14: Postoj k rapu v závislosti na pohlaví dotazovaných

	ano, poslouchám rap hodně	ano, poslouchám rap čas od času	neposlouchám rap vůbec	nezatřena žádná z možností	Celkem
Dívky	18,8 % ¹⁰⁵	38,8 %	31,8 %	10,6 %	69,1 % (85)
Chlapci	31,6 %	18,4 %	23,7 %	26,3 %	30,9 % (38)
Celkem	22,8 % (28)	32,5 % (40)	29,3 % (36)	15,4 % (19)	100 % (123)

¹⁰⁵ Z nichž 4 dívky z celkových 16 explicitně uvádějí, že poslouchají pouze americký rap.

Z tabulky č. 14 vyplývá (viz podbarvené buňky), že zatímco dvě třetiny dívek vykazují, že rap poslouchají čas od času nebo vůbec, u chlapců lze pozorovat výraznou převahu odpovědí z kategorie „poslouchám rap hodně“ nebo nezatržení žádné z možností. Do této kategorie se řadí jistě další fanoušci francouzského rapu, kteří byli ale na konci dotazníku unaveni vyplňováním a nezatrhli žádné políčko u závěrečných otázek sociologického rázu.

Do dotazníku bylo začleněno celkem 18 slov a slovních obrátů, z nichž každý měl reprezentovat jinou slovotvornou kategorii či odlišný (byť zatím jen předpokládaný) model šíření. Slova a slovní obraty byly prezentovány v tomto pořadí: *frais, en mode, se taper des barres, bicrave, sisi, mektoub, quenelle, lossbo, dare, werss, bsahtek, canuche, hamdoullah, chagasse, hass, lovés, cassos, kiffer*.

Tento vzorek neologické slovní zásoby záměrně směřoval lexémy, které bylo možné cyklicky zaslechnout na výše prezentovaném rádiu Skyrock v rapových písních, s dalšími typy slov staršího data. Prvním z nich byly chytáky, tedy slova excerpovaná z minulých našich anket, která lze definovat jako hapaxy. To je případ slova *canuche*, které vzniklo slangovou resufixací ze slova *canon* („sklenička vína“), což si ale respondenti nespojovali a slovo hromadně označovali jako neznámé. Tímto způsobem byla ke konci (vcelku dlouhého) dotazníku pomocí jakéhosi placebo efektu pozorována míra nadšení a pozornosti dotazovaných. Podotýkáme, že pouze 6 lidí z celkem 129 oslovených se rozhodlo dotazník nevyplňovat. Převážná většina ostatních studentů odpovídala důsledně tak, aby pomohla vyučující sebrat kvalitní vědecké výsledky, což bylo potěšující zjištění, neboť studenti obecně vykazují spíše ironii, letargii, skepsi či pobavení, jsou-li dotazováni na obdobná témata bez navození důvěry a jisté konvence a je-li dotazník obdobně dlouhý (8 stran A4).

Druhým typem doplňkových „placebo slov“ byla slova z tzv. mikroslangů, jako např. slovo *chagasse*, které se do té doby neobjevilo v žádné rapové písni, nicméně se šířilo mezi některými skupinami mládeže, jak vyplynulo z našich předchozích anket z roku 2010.

Volba této strategie vyplynula z nutnosti křížit metody výzkumu, konkrétně šlo o participační pozorování během semestru, pozorování propagace neologismů ve vybraných médiích a o zpětnou vazbu vůči našim minulým anketám formou dotazníku mezi observovanými studenty.

Do této studie byly z prostorových důvodů vybrány tři nejreprezentativnější lexémy, které zastupují tři úrovně rozšíření slov: *sisi*, *bicrave* a *werss*. Vesměs všechny odpovědi na 18 slov a slovních obrátů zařazených do dotazníku jsou zajímavé, neboť poukazují na dynamiku šíření mezi mládeží a jsou zároveň důkazem, jak vnímá toto rozšiřování v úzu, modernitu a (často neukotvený) význam slov mládež samotná. Nebylo jednoduché vybrat tři zástupce, kteří by reprezentovali dostatečně diferencovaně výše uvedené. Nakonec byla pro výběr aplikována konstanta etymologické neprůhlednosti a jako proměnná deklarovaná frekvence užití. Všechna tři slova v našem výběru, *sisi*, *bicrave* a *werss*, tedy nejsou původem autochtonní (vytvořená běžnými morfologickými postupy z francouzských slov). Každé navíc zastupuje jinou kategorii aktivního či pasivního užívání. Uvádět je budeme v pořadí od nejužívanějšího po nejméně užívané.

Výsledky dotazníkového šetření nám budou sloužit pro potvrzení či vyvrácení hypotézy Jeana-Françoise Sablayrollesa, která předpokládá, že „**neologicita slova je nepřímá úměrná jeho míře rozšíření**“ (*la néologicité est inversement proportionnelle à la diffusion*; Sablayrolles 2000: 171). Datace prvních výskytů vybraných slov se omezí v této studii na první výskyty v rapových písních. Pozorování šíření neologismů skrze rap nás přivádí na druhou hypotézu, která předpokládá, že **rap slouží ke kontextualizaci slov** s nejasným původem a přispívá tak k upřesňování významu (**sémantizaci** slova), případně jeho **resémantizaci** významem přibližným, z kontextu odvoditelným. Aby bylo možné tuto hypotézu testovat, dotazník obsahoval na konci každé série dotazů otázku „Použijte toto slovo/slovní spojení v libovolné větě, nebo ve větě z rapové písně, kterou znáte“. Tímto způsobem bylo možné shromáždit frazeologické struktury, které se mezi mládeží ukotvily z rapových písní a mohly ovlivnit sémantickou interpretaci studovaných slov.

3.3.3 « Si si la famille..... » aneb fatém *si si* v identitárním kontextu

První z trojice detailněji studovaných lexémů je *si si* (včetně jeho grafické varianty *sisi*), který se chová jako určitý druh fatému (*phatème*; kontaktné slovo). Používá se pro vyjádření souhlasu mluvčího s tím, co vidí či slyší, často také pro pozitivní evaluaci téhož. Vyslovován je se dvěma dlouhými vokály [si:ˈsi:], což svědčí o tom, že jde o přejímku ze španělštiny. Pro tuto hypotézu svědčí fakt, že vokály nemají ve francouzštině kvantitu jako pertinentní rys a homonymní francouzské slovo *si* („ale ano“) se vyslovuje krátce i pod přízvukem.

Tento lexém nás upoutal v srpnu roku 2009, kdy jsme jej poprvé s kolegyní shodně pocítily jako identitární neologismus při rozhovoru se skupinou mladíků původem ze sídliště Les Sorbiers na pařížském jižním předměstí Chevilly-Larue, kteří byli tou dobou na prázdninách v jihofrancouzském městě Nice. Tito mladíci nám v polořízeném rozhovoru uvedli *si si* jako sociolektismus typický pro jejich skupinu známých z departmentu 94 (Val-de-Marne), který celá parta přejala od rapera Booby. Jeden z dotazovaných slovo popsal a ostatní jeho nadšení ze silné expresivity slova souhlasně potvrdili:

„Znáte Boobu? Tak ten nedávno vymyslel slovo, které dnes každé říká, *si si*... předtím to nikdo neřikal...no prostě vod té doby, co to řekl, tak to říkají všichni“ (respondent, muž cca 18 let, původem z jižního předměstí Paříže, t.č. na dovolené na pláži v Nice se dvěma kamarády)¹⁰⁶

Raper Booba pochází z jiného departmentu pařížské aglomerace než dotazovaní mladíci, konkrétně z blízkého předměstí Boulogne-Billancourt (department Hauts-de-Seine, 92). Lexém *si si* se nachází v několika jeho písních, poprvé na albu *Ouest side* z roku 2006 (konkrétně v písních 92 *Izi* (Booba featuring Malekal Morte) a *Ouais ouais* (Booba featuring Mac Tyer). Tentýž Mac Tyer jej použil o rok dřív, tedy v roce 2005, v hitu 93 *Hardcore*.

¹⁰⁶ V originálním znění : « Vous connaissez Booba ? Bah dernièrement, il vient d'inventer un mot, tout le monde dit si si » [...] personne le disait avant [...] bah voilà, depuis qu'il l'a dit, tout le monde le dit. »

Tyto geografické souvislosti se zdají být indikátorem relativně širokého rozšíření lexému, což potvrzují i další výskyty tohoto fatému v rapových písničkách. V korpusu RapCor se mezi dalšími výskyty lexému v pozdějších obdobích nachází také další píseň z roku 2005, která obsahuje výraz *si si*. Tentokrát ovšem interpreti pocházejí z departementu Essonne (91) ve vzdálenější jižní aglomeraci Paříže. Konkrétně jde o píseň *Le même sang* (interpreti Sinik featuring Diam's). Tuto geografickou diverzitu můžeme interpretovat jako příznak širokého rozšíření fatému ještě předtím, než se skrze Boobu dostal k našim respondentům.

Na základě této prvotní analýzy tedy slovní obrat *si si* zasluhoval zvláštní pozornost a důkladné dotazníkové šetření. Zvláště pak byl zajímavý pro svůj fatemový charakter a z důvodu naprosté ignorace tohoto výrazu ve slovnících, paradoxně dokonce i ve specializovaných slovnících předměstského slangu mládeže, jakými jsou výše prezentované slovníky CTT nebo pravidelně aktualizovaný DZ (viz výše kapitola 3.3).

V dotazníku byli mladí respondenti požádáni o zaškrtnutí jedné z následujících možností míry znalosti a užívání lexému:

- 1) „ano, užívám jej aktivně“ (*oui, je l'utilise activement*, dále zkratka OUI A), s volbou podkategorie – užívám jej: a) „často“ (*souvent*) nebo b) „občas“ (*parfois*),
- 2) „ano, znám jej pasivně“ (*oui, je le connais passivement*, dále zkratka OUI P), s volbou podkategorie – užívám jej c) „zřídka“ (*rarement*) nebo d) „nikdy“ (*jamais*),
- 3) „ne, neznám jej“ (*non, je ne le connais pas*, dále zkratka NON).

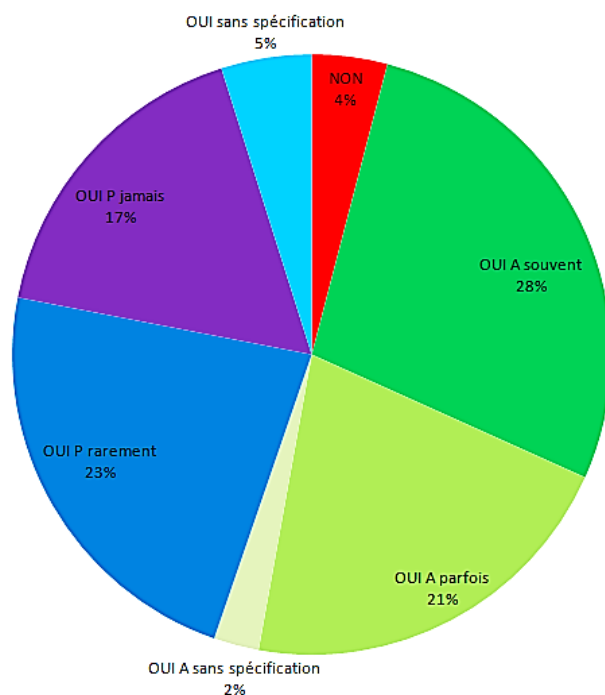
Pouze ti, kteří lexém znali, doplňovali následně jeho význam a vyplňovali doplňkové dotazy, které směřovaly k hodnocení míry pocitované modernity lexému a míry jeho slangového rozšíření do obecného slangu (*argot commun*, zkratka AC), obecného slangu mládeže (*argot commun des jeunes*, ACJ) nebo obecného slangu předměstské mládeže (*argot commun des jeunes des cités*, ACJC).

Tabulka č. 15: Výsledky dotazníkového šetření pro fatém *si si*

		celkem	moderní	vcelku moderní	stabilní	zastaralý	bez upřesnění	AC	ACJ	ACJC	bez upřesnění
OUI A	často	34	22	2	7	0	3	7	14	10	3
	občas	26	4	10	9	0	3	1	13	10	2
	bez upřesnění	3	0	1	1	0	1	0	3	0	0
	Celkem	63	26	13	17	0	7	8	30	20	5
OUI P	zřídka	28	11	6	5	4	2	1	16	11	0
	nikdy	21	11	3	1	3	3	1	5	12	3
	bez upřesnění	0	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Celkem	49	22	9	6	7	5	2	21	23	3
OUI sans spécification (bez upřesnění)		6	1	0	0	0	5	0	0	2	4
NON		5	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Celkem		123	49	22	23	7	17	10	51	45	12

Tabulka č. 15 představuje detailní výsledky pro fatém *si si* v anketě z prosince 2011. Z ní vychází graf č. 5, který vizualizuje první číselný sloupec tabulky.

Graf č. 5: Deklarované užívání lexému *si si* mezi dotazovanými

Z výsledků dotazníkového šetření vyplývá, že lexém *si si* je mezi dotazovanými studenty hojně rozšířen. Ze 112 studentů, kteří deklarují jeho znalost, ať už jej aktivně používají či nikoli, jej 75 dává do kontextu pomocí libovolné věty nebo citace rapové písně, ve které je *si si* použito. Z těchto 75 návrhů použití slova je 15 výskytů diskutabilních, například „Sí sí, kámo, dokázals to“¹⁰⁷ (*Si si, mon gars, t'as réussi*) nebo „Koupil jsem si auto, sí sí!“ (*j'ai acheté une voiture, si si!*). Z takovýchto krátkých kontextualizací není totiž zcela zřejmé, zda dotazovaný zná či nezná nejrozšířenější význam, který cirkuluje mezi mládeží. Tedy zda jej používá jako expresivní vyjádření souhlasu nebo extrémně pozitivní ohodnocení určité věci, nebo naopak zda zná pouze standardní francouzský význam, tedy dvojité přitakání po negativně položené otázce („ale ano, ale ano“).

Ze zbývajících 60 osob jich 27 uvedlo příklady, které si sami vymysleli, jako například „Sí sí, brácho, dnes seš skvěle oháklej“ (*si si, mon frère, très bien sapé aujourd'hui*) nebo „Sísí nový Adidasky“ (*si si, les nouvelles Adidas*). Za povšimnutí tedy stojí časté příklady vztahující se k hodnocení ošacení. Zbývajících 33 osob citovalo ustálená spojení: 11 dotazovaných uvedlo výrazy typické pro slang mládeže (ACJ), případně slang předměstské mládeže (ACJC): *si si gros* („sí sí kámo“; uvedeno třikrát), *si si tu gères!* („sí sí, ty válíš“, také 3x) a *si si, (c'est) frais!* („sí sí, to je akční“, taktéž 3x). Podotkněme, že sloveso *gérer* a konkrétně spojení *ça gère!* nebo *tu gères!* jsou velmi frekventované u mládeže při hodnocení událostí. Jejich užívání bylo v době ankety možné považovat za relativně neologické (např. v online slovníku DZ se *gérer* nevyskytovalo v tomto významu, pouze ve významu „svádět“ = *séduire*).

Posledních 22 osob uvedlo slovní spojení „sí sí rodina“ (*si si la famille*), z toho jeden dotazovaný v přibližném znění: „sí sí, má se dobře rodina?“ (*si si, bien*

¹⁰⁷ Studované lexémy se budeme snažit přeložit či adaptovat pro plynulost čtení českého čtenáře (zde pouze vokalická adaptace odpovídající výslovnosti u francouzské předměstské mládeže).

la famille?) a 2 osoby uvedly, že se jedná o přejímku z písní raperů, již zmiňovaného Booby a Soprana z jihofrancouzské Marseille.

Pro upřesnění tyto dvě osoby uvádějí, že rap neposlouchají, proto jsou tyto jejich zmatečné odpovědi vysvětlitelné. Soprano je sice známý svou písní „Rodina“ (*La famille*) z roku 2007, ta ale neobsahuje zkoumaný fatém. Booba přispěl k rozšíření výrazu *si si* tím, že jej použil v několika svých hitech (viz výše). Slovní spojení „sí sí rodina“ nicméně nepochází od něj, ale od rapera Sefyua, který je rozšířil skrze píseň „Moje publikum“ (*Mon public*)¹⁰⁸. Nikdo z našich mladých dotazovaných ale Sefyouovo jméno neuvedl, přestože se jedná o velmi známého interpreta. Nikdo neuvedl dokonce ani skupinu Nysay, která je sice méně známá, ale které v roce 2009 vyšlo album nesoucí příznačný název *Si si la famille*¹⁰⁹.

Z našich výsledků není možné odvodit korelaci znalosti lexému mezi respondenty, kteří výraz uvádějí, a těmi, kdo pravidelně poslouchají rap. Konkrétně z 22 osob, které lexém zmínily v kontextu rapu, jich 7 uvádí, že poslouchá rap hodně, 6 občas, 6 vůbec ne a 3 na otázku neopověděli. Z těchto čísel se dá odvodit, že oněch šest dotazovaných, kteří rap neposlouchají, převzalo výraz od svých kamarádů.

Aby ale mohly být naše výsledky metodologicky jednotné a měly výpovědní hodnotu, bylo by třeba v budoucnu důkladněji zkoumat náhled dotazovaných na rapovou scénu, nakolik se v ní vyznají a porovnat tyto výsledky s kvantitativně větším vzorkem dat.

¹⁰⁸ Album z roku 2008 *Suis-je le gardien de mon frère ?*. V refrénu této písně se střídají dva ustálené výrazy: « Si si la famille, wesh wesh la famille », což může nasvědčovat na možnou synonymickou konkurenci alespoň v oblasti kolem Aulnay-Sous-Bois v departmentu Seine-Saint-Denis, odkud Sefyu pochází a kde má pravděpodobně nejvěrnější publikum. Všechny tyto úvahy však zůstávají hypotetické, nebudou-li ověřeny terénním výzkumem u soudržných skupin kamarádů z dané oblasti.

¹⁰⁹ Je vtipné, že rapeři Salif et Exs z této skupiny, původem z departmentu Hauts-de-Seine (92), umístili písničku téhož jména hned za píseň nazvanou *Bolos*, tedy lexém, který také zkoumáme (viz kap. 3.3.1 a 3.5).

Na tomto vzorku dotazníků už je ale možné konstatovat významný stupeň ustálení spojení *si si la famille*. To lze doplnit i excerpací mediálních dat. Jako další důkaz rozšíření a pevnosti spojení lze například uvést situaci identitárního rázu, kdy v klipu skupiny Nysay ve 28. vteřině rapper Morsay řekne „rodina“ (*la famille*) a ostatní kamarádi, kteří stojí vedle něj, odpoví „sí sí“ (*si si*).¹¹⁰

Komentáře, které se zobrazují pod videoklipy, jsou z metodologického hlediska zajímavým doplňkovým zdrojem pro ověření identitárního rázu některých výrazů. Konkrétně pro ověření ustálenosti frazému *si si la famille*, jeho identitární a expresivní role mezi dotazovanou mládeží, lze dobře využít komentářů na kanálu Youtube pod výše citovaným klipem skupiny Nysay, kde lze číst například: *si si c'est la famille 93 !!!* nebo *siii siii, tu gères!*. Tyto komentáře nám následně umožňují ověřit či korigovat kusé informace z terénního výzkumu a z dotazníků.

Závěrem lze tedy shrnout, že fatém *si si* je zajímavý z několika důvodů: v první řadě z hlediska sémantického, kdy se jeho význam posunul **od souhlasu k hodnocení**, a v druhé řadě z hlediska identitárního, neboť slouží k **tmelení skupiny**. A právě jako takový vznikl i frazém *si si la famille*.

¹¹⁰ Viz http://www.dailymotion.com/video/x8ww3i_truand-de-la-galere-a-clicli_webcam#rel-page-15.

3.3.4 « *La bicrave est dans ma tête...* » aneb resémantizovaný romismus

Druhým sledovaným lexémem je výraz *bicrave* (také zapisován *bicrav* nebo *bikrav*), který se objevuje buď jako podstatné jméno ženského rodu ve významu „prodej (nejčastěji různého typu nelegálního zboží)“, slangově „šmelina, kšeft“, nebo jako neohebné sloveso ve významu „prodávat“ (s frekventovanou konotací /prodávat drogy/ = „dealovat, dýlovat“ nebo /prodávat kradené zboží/ = „šmelit, kšeftovat“). Tato výpůjčka z romštiny ve francouzštině doznala zajímavých významových posunů, z nichž některé vypovídaly o tom, že se půjde o recentní sémantický neologismus.

Na podzim roku 2010, kdy byl sestavován náš korpus s 18 lexémy pro dotazník, se toto slovo vyskytovalo v refrénu písně *Les p'tits de chez moi* [Děcka od nás], kterou pravidelně hrálo rádio Skyrock, ve znění: « Les p'tits de chez moi, ils bicrave(nt) tous du tagga » (s překladem prozatím nespěcháme, viz níže). Tato píseň byla interpretovaná rapperem s uměleckým jménem Mister You, maghrebského původu (You je zkratka z křestního jména Younes), ale pocházející z 20. pařížského arondismentu ze známé multietnické čtvrti Belleville. Jeho album *MDR: Mec de Rue* z roku 2010 bylo komerčně velmi úspěšné (oceněné zlatou deskou), přičemž značnou popularitu zajistil tomuto rapperovi ve zkoumaném období především jeho medializovaný útěk před vězením.

I když lexém *bicrav(e)* nebyl pro nás konkrétně neologický, zasloužil si zařazení do našeho dotazníku z důvodu nového významového chápání slova v posledních letech (výše uvedený refrén na to poukazoval) a z důvodu jeho velké expresivity a frekvence užívání mezi mládeží. Toto tvrzení může být prokázáno faktem, že šlo dlouhou dobu o druhé nejhledanější slovo na serveru slovníku DZ hned po jiném romismu, *nichto* = „super, skvělý“. Tento zájem lze vysvětlit sémantickou neprůhledností, kdy z formy slova nelze jeho význam jednoduše odhadnout.

Slovo *bicrave* bylo tou dobou velmi moderní, částečně také díky popularitě kolektivu „gangsta“ rapperů Ghetto Fabulous Gang, a zejména jejich leadera

s přezdívkou Alpha 5.20, který je proslavil ve svých textech. Na albu *3025 avant Rakaille 4* z roku 2007 vydal Alpha spolu s dalšími členy „gangu“ píseň *La bicrave est dans ma tête* [Šmelina je v mojí hlavě] (Alpha 5.20 feat Malik Bledoss a Shone), a ta se mezi posluchači gangsta rapu stala velkým hitem.

Tato tvrzení se opírají o naše participační pozorování, kdy se kolem tohoto interpreta postupně utvořil určitý kult. Ten byl zřejmý nejen v Créteil v roce 2010, ale v náznacích už v roce 2003 na učilišti v centrální části Francie v době přípravy doktorátu (Yzeure, department Allier, 03). Aby učni před kamarády ukázali, jak jsou „drsní“ a jak sounáleží s kolektivem, často si společně nahlas pouštěli nahrávky na kazetách, tzv. mixtape, rapera Alphy 5.20. Podle informace, kterou nám podal kolega-lingvista a zároveň vyučující na tomto učilišti Hervé Girault tato móda adorace kultovního rapera vrcholila prý v období mezi lety 2007 a 2009. Jméno rapera bylo ale často zmiňováno i v našich dalších anketách z tohoto období.

Dále tvrzení o zásadní roli uskupení Ghetto Fabulous Gang na šíření tohoto lexému opíráme o fakt, že dotazníky často obsahovaly odkaz na tento kolektiv raperů právě u slova *bicrave*. Věta *La bicrave est dans ma tête* slouží nejen našim respondentům jako citát – stejnou větu nacházíme u hesla *bicrave* ve slovníku DZ, jako potisk na tričkách atd. Větu « *La bicrave est dans ma tête* » nebo « *tu bicraves pas, tu manges pas* » („nešmelíš, nejíš“) lze ostatně běžně najít v internetových obchodech, které mají klientelu z řad obdivovatelů hiphopové kultury.¹¹¹ Nutno dodat, že Ghetto Fabulous Textile je módní značka, v jejímž čele stojí členové zmiňovaného uskupení. Tito rapeři jsou skvělou ukázkou synergie hudebního průmyslu s dalšími komerčními aktivitami (tzv. *rap business*). Mnozí úspěšní rapeři píšou texty slavným pophvězdám, zakládají si vlastní vydavatelství – tzv. *labels*, hrají ve filmech, atd., což potvrzuje stále dominantnější roli, kterou tento hudební žánr zasahuje do francouzské (majoritní) kultury.

¹¹¹ Viz např. <http://www.culture-hiphop.com>.

Tabulka č. 16: Výsledky dotazníkového šetření pro lexém *bicrave*

		celkem	moderní	vcelku moderní	stabilní	zastaralý	bez upřesnění	AC	ACJ	ACJC	bez upřesnění
OUI A	často	6	1	2	1	0	2	0	2	3	1
	občas	17	5	8	4	0	0	1	1	15	0
	bez upřesnění	2	1	1	0	0	0	0	0	2	0
	Celkem	25	7	11	5	0	2	1	3	20	1
OUI P	zřídka	11	4	2	4	0	1	2	0	9	0
	nikdy	33	13	8	3	2	7	0	4	25	4
	bez upřesnění	1	1	0	0	0	0	0	1	0	0
	Celkem	45	18	10	7	2	8	2	5	34	4
OUI bez upřesnění		0	-	-	-	-	-	-	-	-	-
NON		52	-	-	-	-	-	-	-	-	-
FAUX	špatný význam	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Celkem	123	25	21	12	2	10	3	8	54	5

Aby nedošlo k ovlivnění dalších výsledků, nepočítáme mylné interpretace (FAUX) mezi ostatní odpovědi těch, kteří lexém znají v běžně uváděných významech. Jedna osoba totiž uvedla, že lexém zná pasivně, ale významově se spletla. Uvedla jako význam *se faire griller* („nechat se načapat“) a udala také syntakticky nelogický kontext « je me suis bicrave » („šmelil jsem se“). Toto zmatení může souviset ale s paronymií jiného romismu, který u mládeže cirkuloval *rodave* („všimnout si, dívat se“).

Z dotazníkového šetření dále vyplývá, že ze 70 osob, které uvedly, že lexém znají, jich sedm uvedlo odkaz na rapovou píseň: tři mladí respondenti uvedli doslovně kultovní větu, o níž byla řeč výše (přičemž jeden přidal i jméno Alpha 5.20). Mister You byl uveden jednou, stejně tak jako výše zmiňovaný refrén jeho písně. Dva další respondenti uvedli věty a jména raperů Rohffa a La Fouina¹¹².

¹¹² Rohff pochází z Vitry-sur-Seine v departmentu Val-de-Marne (94) a La Fouine z města Trappes v departmentu Yvelines (78). Jednalo se jedny z nejčastěji hraných raperů na rádiu Skyrock ve sledovaném období. Podotkněme ještě, že šest ze sedmi těchto dotazovaných uvádí, že poslouchá rap velmi často.

Tato variabilita zdrojů je jistě indikátorem velké frekvence užití slova v rapových písních, což potvrzuje také lexikometrická sonda do rapového kópusu RapCor. V kópusu byl tou dobou stále nereprezentativní počet písní z obrovské hudební produkce francouzského rapu, navíc vybraných vcelku náhodným výběrem. I přesto ale náhled do korpusových dat umožnil alespoň přibližnou extrapolaci průběhu rozšíření lexému. Mezi 542 písněmi, které byly v době vzniku této studie segmentovány a morfosyntakticky a slovotvorně označovány pro RapCor, nám lexikometrický program TXM nabízel dvakrát více výskytů slova *bicrave* (v 10 různých písních) ve srovnání se *si si*, prezentovaným v předchozí kapitole.

Z obrázku č. 8 lze vyčíst, že mezi těmito deseti výskytů je sedm tvarů slovesných a dva tvary nominální, přičemž kategorizace u Mc Solaara je nejednoznačná – viz řádek s kódem písně MCS54. První slovesný výskyt slova v rapu datujeme do roku 2004 (raper Booba – viz kód BOO03), nominální výskyt pak do let 2007 nebo 2008 (Mc Solaar nebo Nysay). I když jsou tato čísla nereprezentativní, postačují pro intuitivní tvrzení, že byl lexém nejdříve přejet z romštiny jako sloveso a teprve později vznikla díky jeho expresivní síle jeho nominální varianta.

Obrázek č. 8: Konkordance slova *bicrave* v kópusu RapCor zobrazená v programu TXM

text_id	Left context	Keyword	Right context
BOO03	cartons, Dis leur ici c'est nous les patrons Sucez nous pendant qu'on	bicrave	Souvent la came est trop douce, trop guéze, Trop lége, pas dans
DRV01	, voir des friandises. il comprend qu'il y a du bif dans la	bicrave	, prend son petit bout d'terrain, démarre, et s'implique grave.
KND01	deviennent haineux veulent plus faire la queue à l'a.n.p.e. se vè-le que pour	bicrave	des sachets de beuh je suis qu'un petit rappeur petit fils de tirailleur j'
MAC02	de meurtre sur un man Le zinc de son pote Omar avait du pilon à	bicrave	Le filon n'étais pas bidon bien sur qu'il était fiable Renoi d'apparence
MCS54	zones urbaines les pauvres veulent du cash vive la classe moyennel on parle de	bicrave	, pillave, bédave, bouillave et j'passe pour un gitan quand je commande
NYS01	le regard qui en dit long fusil à pompe façon canon scié Actif dans la	bicrave	pas d'bitch dans l'habitaclé Mais j'suis violent et stupéfiant comme la brigade
NYS03	bif Que j'ai grandi dans un hlm Que j'ai passé mon adolescence a	bicrave	des hamsselefs huit six avec la com je changerai pas la face du rap Le
ROH06	Dalsim j'ai le bras long Bicrave ta coke, rien a prouver, j'	bicrave	mes galions J'ai coupé les ponts avec les souvenirs J'allais déstringuer la zéremi
ROH13	pas sur le tsunami J'ai découvert que j'étais mon pire ennemi J'ai	bicrave	mon chien il chie trop pour être mon meilleur ami J't'explique là j'suis
SEF03	zéro, il est trop zahéf moi c'est zahéf molo Page deux je viens	bicrave	, péter le gros lot, je veux entendre «ho la la woullah c'

Odpovědi z naší ankety pak jasně ukazují, že uvedeme-li slovo *bicrave* bez kontextu, respondenti téměř výlučně uvádějí slovesné synonymum.

Výjimku tvoří dvě odpovědi, ve kterých byla uvedena nominální synonyma ve významu nelegální obchod či prodej kradeného zboží (*le business illégal* = „nelegální byznys“ a *la revente*; *le recel* = „pře prodej; uchovávání (kradených věcí“).

Lexikografické zaznamenání slova je taktéž větší než v případě *si si*. Na rozdíl od nominalizovaného děje: *la bicrave* („prodej drog“), který je uváděn v online slovníku DZ (tudíž potenciálně stále aktualizovatelném), nominalizace činitele děje, tedy slovo *bicraveur*, se zdá být ještě starší. DZ uváděl tento lexém s odkazem na píseň *Rabzouz* skupiny Mafia K'1 fry již z roku 2003 (album *Cerise sur le ghetto*). Jeden z dotazovaných uvedl rapera známého jako La Fouine a upřesnil, že odkazuje na jeho hit z roku 2008 *Cherche la monnaie*, kde se v refrénu zpívá: « Braqueur, arnaqueur, dealer, rappeur, rebeu / cherche la monnaie / voleur, receleur, **bicraveur**, bagarreur... ». [(Ozbrojený) lupič, šizuňk, dealer, raper, arabáč / hledej prachy / zloděj, překupník, **dýloš**, bitkař...] (naše vytučnění ekvivalentů). Z tohoto kontextu můžeme se značnou opatrností konstatovat, že pro posluchače, kteří slovo znají jen pasivně, může být blízkost slov „zloděj, překupník“ ve známém refrénu považována za synonymickou řadu a slovo *bicraveur* tedy k nim může být sémanticky připodobňováno bez znalosti dalších, specifikujících sémů /prodej drog/, resp. /prodej kradeného zboží/.

Ve slovníku CTT jej nalezneme ve smyslu „dealer, prodejce drog“ vedle slovesa *bicrav(er)*, pro který autor slovníku ponechává širší význam: „prodávat nebo se podílet na nelegálních akcích: prodej drog, atd.“ (*vendre mais aussi participer à des actions illicites : vente de drogue, etc.*; Goudaillier 2001: 63). Podle romisty Georgese Calveta, kterého Goudaillier cituje, jde o výpůjčku z dialektální romštiny sinto z Piemontu, kde *bixava* znamená „já prodávám“ (*ibidem*). Obecný slangový význam „prodávat“ získalo toto sloveso patrně již před rokem 1957, kdy je poprvé lexikograficky zaznamenáno, konkrétně jde podle Colina, Mévela a Leclèra o reedici „Slovníku moderního argotu“ (*Dictionnaire de l'argot moderne*) od Sandryho a Carrèra (viz DAFP2010: 67).

K posunu slovesa „prodávat“ k intenzivnějšímu „prodávat drogu, dýlovat“ dochází v předměstském slangu v souvislosti s nelegálním charakterem obchodních praktik některých mluvčích romštiny, kteří do chudých sídlišť tradičně přijíždí obchodovat s různým zbožím pochybného původu, včetně drog.

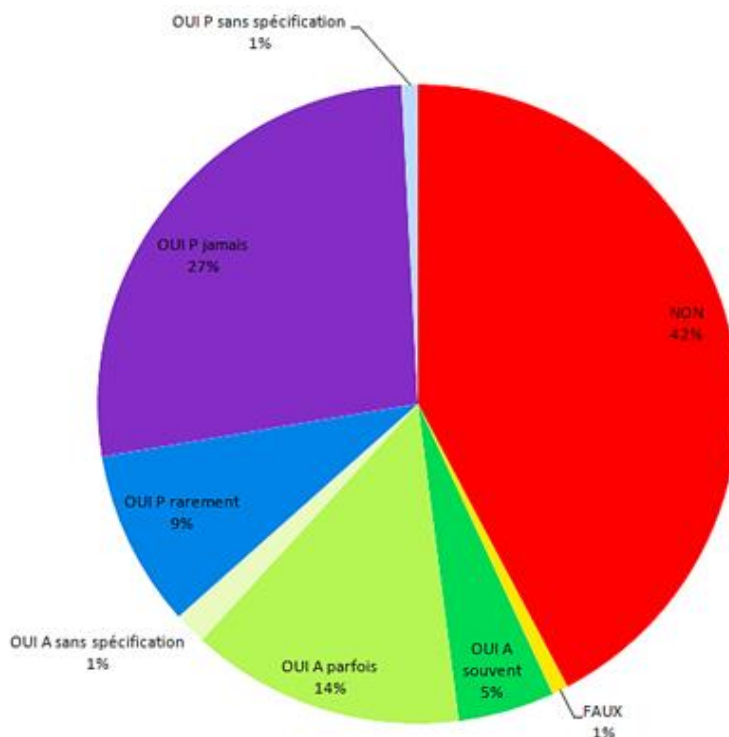
Naopak DZ uvádí nejprve zúžený význam „prodávat drogy, dýlovat“ a následně obecný význam „prodávat“ + nominalizovaný význam. Zajímavé je ale diachronní srovnání. Ve starší verzi DZ z roku 2008, kterou pro svou analýzu společného identitárního jádra ve slovnících předměstského slangu používala Martina Brožová (2010), je uveden také posunutý význam slovesa: *voler* („krást“), který následně z novějších verzí slovníku zmizel. Zde patrně *bicrave* vstupovalo do konkurenčního vztahu s jiným romismem, který je široce rozšířen, slovem *chourave* (obdobná přejímka jako české *čórovat* = „krást“). Ovšem u aktivních uživatelů předměstského slangu, jimiž rapeři i dotazovaní studenti bezpochyby jsou, k obdobné záměně dle našich poznatků nedocházelo. Jeden z dotazovaných uváděl jako příklad rapera Rohffa, přičemž citoval (a komentoval) výňatek z písně 94 z jeho alba z roku 2004 *La fierté des nôtres*: « à Montreuil, c'est la chourave /vol/ avant la bicrave » („v Montreuil [čtvrť na východním předměstí Paříže známá vysokým počtem romského obyvatelstva] je to spíš čórka /krádež/ než dýlování“), který prokazuje, že rozdíl mezi těmito dvěma významy uživatelé pocítují.

V rámci této referenční dynamiky můžeme pozorovat, jaký z významů upřednostňují naši respondenti v roce 2010. Mezi 64 dotazovanými, kteří dodali alespoň jeden význam pro slovo *bicrave*, jich 33 (tedy více než polovina) uvedla význam „prodávat“. Naopak význam „prodat kradenou věc“ uvedlo jen 8 respondentů a „krást“ pouze 2 osoby. Význam „prodávat drogu“ udalo 15 dotazovaných, tedy čtvrtina těch, kteří u *bicrave* uvedli nějakou definici.

Mister You hlásá v refrénu své slavné písně, že « les petits d'chez moi, i(ls) bicrave(nt) tous du tag(g)a », což bychom po výše uvedeném výkladu mohli přeložit jako „všechny děcka od nás dýlujou hášek [hašiš]“. Lze předpokládat, že tímto textem

a případně i klipem k této extrémně úspěšné písni, ve kterém Mister You naznačuje rukou kouření jointu, bylo ovlivněno vnímání významu slova *bicrave* u posluchačů, kteří lexém dříve neznali. V dotazníku totiž je i šest odpovědí, že *bicrave* znamená „kouřit drogu“. Tento alternativní význam dotyční respondenti patrně odhadli, neboť pokud mládež jmenovaná rapperem « *bicrave(nt) du ta(g)ga* », šlo snadno z gest i z kontextu dovodit, že hašiš (resp. marihuanu nebo jakékoli lehké drogy – viz definice *taga* v DZ) šlukují, kouří, ale ne nutně prodávají.

Graf č. 6: Užívání slova *bicrave* deklarované respondenty

I přes neprůhlednou sémantiku a mnoho přibližných významů studovaného slovesa prozrazuje etymologii slova jeho formální stránka, tedy sufixace na *-av(e)*, rys typický pro slovesné přejímky z romštiny (viz výše sloveso *marav* v kap. 2.5).

Toto dokladují i odpovědi našich respondentů. Na otázku: „Pocítujete nějaké omezení v jeho používání (geografické či jiné)?“, dva respondenti odpověděli kladně. Zatímco jeden dotazovaný uvedl omezení obdobně jako rapper Rohff, tedy používání na východním předměstí Paříže, v Montreuil, druhý uvedl, že se užívá „na předměstí s cikány“ (*banlieu avec gitan [sic]*).

Slangový původ slova a jeho etymologie odkazující na romský původ tedy hrají důležitou roli v reprezentacích, které si mladí mluvčí vytváří ohledně významu a rozšíření tohoto slova. Máme-li hodnotit statut slova *bicrave* na slangové ose (obecný slang – obecný slang mládeže – obecný slang předměstské mládeže) zjišťujeme, že 54 z 65 respondentů, kteří toto hodnocení vyplnili (tj. 83 %), je hodnotí jako slovo z předměstského slangu mládeže (viz sloupec ACJC v tabulce č. 16 výše).

Je zřejmé, že na výsledky dotazníku u mládeže, která se vůči dotazovateli nachází v institucionálním vztahu, je nezbytné nahlížet kriticky, pokud tento dotazovatel zkoumá nepřímou metodou jim známé nelegální praktiky, drogové lexikum atd. U vysokoškolského publika je nicméně zřejmý určitý nadhled nad negativními jevy, se kterými se předměstská mládež z chudších sídlišť v rámci svého okolí setkává častěji než jejich vrstevníci z rezidenčnějších čtvrtí.

3.3.5 « Dans ma werss, laissez-moi rêver... » aneb difuze rezolektálního slova

Třetí lexém je svou etymologií naprosto odlišný od obou předcházejících, neboť se jedná o neologismus, jehož hlavním šířitelem a jedním z autorů je doložitelně rapper Rohff. Tento spontánně vytvořený neologismus tedy můžeme označit jako slovo rezolektální (tj. utvořené v malé skupině přátel, viz kap. 2.5). Na rozdíl od výrazů *si si* a *bicrave*, které již určitou dobu v předměstském slangu mládeže fungovaly předtím, než byl započatý tento výzkum, bylo substantivum *werss* naprosto nové. Poprvé tento výraz rapper Rohff vypustil do éteru v písni nazvané *Dans ma werss* (jedná se o první singl na jeho albu *La cuenta*, které vyšlo 13. prosince 2010). Píseň byla vysílána na rádiu Skyrock od října roku 2010, přičemž na specializovaném rapovém serveru Booska-P.com a ji bylo možné pustit již od září 2010. Hned po vydání singlu vzbuzovalo toto slovo známého rapera velký metalingvistický zájem.

Jakmile se éterem začalo slovo *werss* šířit, pokládali si posluchači rádia otázku, co tento novotvar znamená. Toto prokazuje případ jednoho učitele z departmentu Essonne, který nám sdělil, že v době začátku vysílání písně v rádiu volali jeho studenti příbuzným a kamarádům z departmentu Val-de-Marne, odkud Rohff pochází, aby zjistili význam slova *werss*. Tehdy 32letý rapper Rohff, vlastním jménem Housni Mkouboi, byl pozván do rádia Skyrock do vysílání pořadu Planète Rap v úterý 8. prosince 2010, aby vysvětlil význam své lexikální inovace. Na dotaz moderátora Freda, co znamená slovo *werss*, Rohff odpovídá, že jde o určitý druh přezdívky:

„Moje *werss*, to byla původně hláška mezi mnou a dvěma kamoškama... no prostě... taková sranda, když mně začaly říkat ‚Housni – *werss*‘, to mělo jako znamenat, ‚Housni ...jedna velká šílenost‘, prostě... Housni má svůj svět“ (Rohff v pořadu Planète Rap na rádiu Skyrock 8. 12. 2010, transkripce úseku vysílaného 20:08–20:09)¹¹³.

¹¹³ V originále: « Ma werss, ça vient d'un délire avec deux copines, et euh ... voilà ... Le délire, c'est qu'elles m'ont appelé 'Housni la werss', ça veut dire 'Housni... le gros délire', quoi ...c'est tout un monde, Housni. »

Z hlediska slovtvorby se tato lexikální inovace zdá být aferézou anglicismu *universe* „kosmos, vesmír“ > *verse*. Tuto hypotézu upřednostňujeme zejména kvůli Rohffově všeobecně známému obdivu k americkým rapperům a také z faktu, že toto slovo existuje v angloamerickém slangu, kde jeho zúžený význam, *my verse*, může rovněž znamenat „v mém vnitřním světě“¹¹⁴. V rozhovoru totiž Rohff dále opět zdůrazňuje, že jde o *délire*, tj. „hlášku“ (tedy úsměvné přeroknutí nebo záměrně vytvořený idiolektální neologismus, většinou, ale ne nutně vtipný, který se ujal v rezolektu – viz Podhorná-Polická 2009: 225–226). Moderátorovi detailně vysvětluje, jaký význam si mají posluchači dosadit pro pochopení a přijetí slova *werss*:

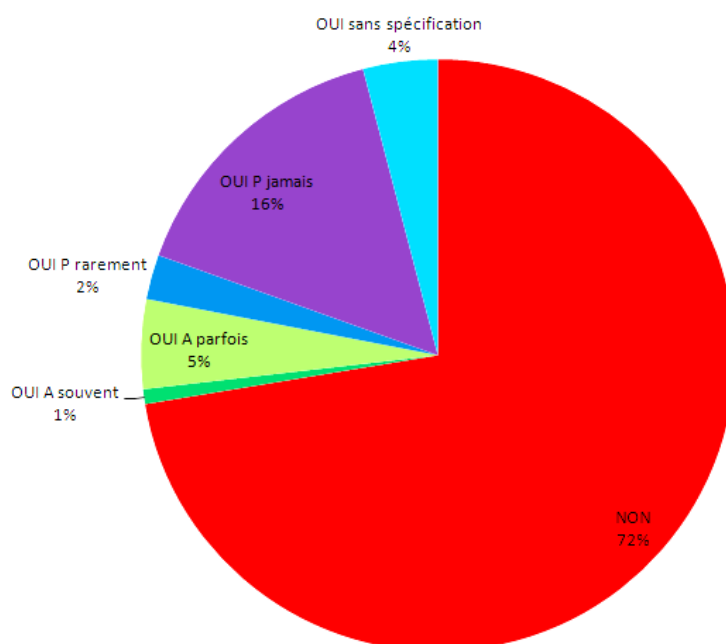
„jó, tak to slovo se používá na... prostě k tomu, aby se dalo říct, že seš ve svém... ve svém vesmíru, ve svém vlastním světě, chápeš [...] prostě je to taková zvláštní hláška... například Mohamed Ali je ve svém *werssu*...“ (pokračování rozhovoru s Rohffem)¹¹⁵.

Ze 123 vyplněných dotazníků v našem výzkumu je nějaký význam pro slovo *werss*, který by byl blízký významu Rohffovu, uveden celkem 26krát (tj. 21,1 %). Podstatné je zjištění, že 15 respondentů uvádí k výrazu *dans ma werss* synonymum *dans ma bulle* (doslova „v mé bublině“, myšleno „u mě doma, v mé intimní sféře“). Tento výraz se rozšířil díky jinému interpretovi francouzského rapu, známé rapperce Diam's, jejíž stejnojmenné album z roku 2006 bylo nejprodávanějším francouzským hudebním nosičem (diamantá deska). Ve výše zmíněném pořadu Planète Rap nehovoří Rohff o *bulle* („bublině“) ani jednou, naopak moderátor Fred jej vysloví v momentě, kdy se snaží pochopit, co výraz *werss* znamená (*dans notre monde, dans notre bulle* = „v našem světě, v naší bublině“). Posluchači a potenciální příjemci neologismu tedy měli syntakticko-sémantický model, na který mohli navazovat a slovo *bulle*, které mělo tou dobou už značně setřenou expresivitu, bylo jednoduché nahradit výrazem *werss*, který byl expresivnější, protože byl modernější a neobvyklejší.

¹¹⁴ Viz např. <https://www.urbandictionary.com/define.php?term=verse>.

¹¹⁵ V originále: « Ouais, c'est un mot qu'on emploie pour euh...dire que voilà on est dans notre... dans notre univers, notre monde à nous, tu vois... [...] c'est un délire particulier en fait ... Mohamed Ali, il est dans sa werss, par exemple ... »

Graf č. 7: Užívání slova *werss* deklarované respondenty

Mezi 123 dotazovanými bylo 26 studentů, kteří uměli vysvětlit slovo *werss*, což je ve srovnání s ostatními dvěma lexémy nejméně, vzhledem ke „stáří“ medializace slova však relativně hodně, vzhledem k tomu, že Rohff v rádiu vystoupil pouze týden před zadáním dotazníku (15. prosince) a dva dny předtím vydal album (13. prosince). Úspěch singlu ale byl zřejmý, v rádiích a na internetu bylo možné poslouchat *Dans ma werss* necelé tři měsíce, během kterých slovo stačilo difundovat mezi mládež (přičemž víme, že minimálně mezi tu z Créteilské univerzity a z jižního předměstí Paříže).

Z těchto 26 pasivních či aktivních příjemců (inovátorů, řečeno Rogersovou terminologií) jich ale pouze 6 uvedlo, že se jedná o výraz z písně rapera Rohffa. I ostatní ale píseň znali, protože 18 jich uvedlo jako příklad právě slovní spojení « *dans ma werss* ». Z nich čtyři rozšířili formulaci na « *je suis dans ma werss* » („jsem ve svém *werssu*“), jeden respondent kontextualizoval výraz do konkrétní situace: « Hein? Ah dsl j'étais dans ma werss là! » [*dsl = désolé*] (Cože? Jo, soráč, byl jsem ve svém *werssu*!“).

Jiní dva respondenti parafrázovali refrén písně: jeden méně přesně « laissez-moi dans ma werss » („nechte mě v mém *werssu*“), druhý přesněji: « Dans ma werss, laissez-moi rêver » („V mém *werssu*, nechte mě snít“).

Další z respondentů si lexém již přisvojili a adaptovali jej pravděpodobně v souladu s výrazem *être dans sa bulle* („být ve své bublině“): o tom svědčí kontexty: « Laisse le dans sa Werss lui! » („Nech ho ve svém *werssu*“), « tu es dans ta werss » („seš ve svém *werssu*“) nebo « T'es dans ta werss, toi ! » („tak teda ty seš fakt ve svém *werssu*“).

Tabulka č. 17: Výsledky dotazníkového šetření pro lexém *werss*

		celkem	moderní	vcelku moderní	stabilní	zastaralý	bez upřesnění	AC	ACJ	ACJC	bez upřesnění
OUI A	často	1	1	0	0	0	0	0	0	1	0
	občas	6	4	0	1	0	1	0	0	5	1
	bez upřesnění	0	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Celkem	7	5	0	1	0	1	0	0	6	1
OUI P	zřídka	3	1	0	0	0	2	0	1	1	1
	nikdy	19	12	0	1	0	6	1	3	11	4
	bez upřesnění	0	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Celkem	22	13	0	1	0	8	1	4	12	5
OUI bez upřesnění			3	0	0	0	2		1	2	2
NON		89	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Celkem		123	21	0	2	0	11	1	5	20	8

Vývoj difuze neologismu je nepředvídatelný, a byť má slovo z dané písně v době své největší slávy úspěch, není zaručeno, že přežije a ustálí se v jazyce. Několik měsíců po vydání písně *Dans ma werss* a jejím úspěchu u mladých mluvčích to vypadalo spíše na postupné zapomínání, kolegyně slovo přestala slyšet na chodbách fakulty. Tuto skutečnost bylo nutné ověřit, aby mohl být popsán vývoj difundace v prostoru a čase. Proto byl tento neologismus v roce 2011 zařazen do obdobné ankety u téhož publika (o rok mladší studenti na Université Paris-Est Créteil) – výsledky časoběrného zkoumání prezentujeme níže, viz kap. 3.4.5.

3.3.6 Hypotézy šíření neologismů v dlouhodobé perspektivě

Závěrem se vraťme k našim dvěma hypotézám vysloveným předtím, než byla blíže představena slova *sisi*, *bicrave* a *werss*. Jejich analýza potvrdila hypotézu, že rap může mít vliv na kontextualizaci slov s nejasným původem a také vliv na resémantizaci slov.

Naopak naše první hypotéza, která předpokládala, že neologicita slova je nepřímo úměrná jeho míře rozšíření, nebyla pro formální neologii prokázána. Slovo *sisi* je bezpochyby novější než *bicrave* (jehož první výskyty se datují do 50. let 20. století), ale výstupy z našich dotazníků potvrzují, že *sisi* je u našich respondentů více rozšířené. Tuto druhou hypotézu ale není možné považovat za neplatnou pro případ sémantické neologie, neboť nové významy slova *bicrave* jsou opravdu nepřímo úměrné jejich rozšíření.

Díky raperům-šířitelům (často také tvořitelům) málo známých slovních jednotek a díky potřebě mládeže (často v pozici posluchačů rapu) vyhledávat novotvary a některé z nich totemizovat jako příznakové pro svoji generaci či část generace, tj. přisvojovat si je jako tzv. **identitární slova**, je nastolena určitá symbióza mezi rapery a mládežnickým slangem (nejen z předměstí).

Můžeme empiricky zaznamenat případy, kdy rapeři vkládají do svých písňových textů slova, která mají identitární charakter ve skupině kamarádů, ke které přináleží (jedním z řady takových byl výše prezentovaný lexém *werss*, pravděpodobně obdobně takto vznikl i fatém *si si*).

Tato slova jsou pak posluchači rapu přejímána jakožto identitární slova a jejich následným častým užíváním v kolektivech dochází k lavinovitému šíření i mezi ostatní mladé lidi, kteří rap neposlouchají. Tyto identitární lexémy jsou často (ale ne nutně) vnímány jako neologické, proto preferujeme označení **identitární neologismy**.

Právě neologismy, které mají pro mládež silnou expresivní a kohezivní funkci, mívají také zajímavou **sémantickou dynamiku**. Tu lze dobře pozorovat, je-li závčas lingvisticky zachyceno období jejich nejsilnější expresivity při meziskupinovém přenosu, kdy dochází k interpretačnímu driftu. Zde prezentované lexémy *bicrav(e)*, *werss* a *bol(l)os(s/se)* svou polysémií prokazují, že jde o klíčovou vlastnost identitárních neologismů. Druhou takovou vlastností je **vysoká frekvence užití v rezolektech**, což z ankety zjišťujeme zprostředkovaně skrze deklarace respondentů. Dalšími dvěma vlastnostmi jsou **opacita** (etymologická neprůhlednost, která láká k objevování a debatování o původu a k vytváření sérií lidových etymologií) a **grafická neukotvenost** (často problematická pro slovníkové zpracování, zejména v případě iniciálních hlásek – např. u arabismu „brácha, kámoš“ *kho, rho, ro*, v případě verlanizovaných slov *e-eu, riche > cheri, cheuri* aj. – detailněji česky viz Polická 2012).

Výsledky jediné ankety nám neumožní odhadnout, jaký bude osud slov a slovních spojení, která byla pro anketu vybrána, ale je možné ji zadávat každoročně a zjišťovat tak, jak se daná slova vyvíjí a do jaké míry byl náš původní odhad správný (viz kap. 3.4.5 a 3.5). Šíření neologismů tedy je možné reálně zaznamenat v dynamické synchronii jazyka, metody popisu ale nutně musí kombinovat zdroje z dotazníkových šetření, z participačního pozorování, z dostupných mediálních ohlasů (jako např. komentářů fanoušků pod klipy atd.). Tyto výsledky je pak vhodné interpretovat spíše jako vzorkování než jako obecnou tendenci v imaginárním „jazyce mládeže“.

3.4 Cirkulace lexikálních inovací u příměstské mládeže a v rapu: případ teritoriální apropriace v departmentu Val-de-Marne

V rámci výzkumu dynamiky lexikálních inovací a geografických, etnologických a sociálně-generačních aspektů identitární expresivity je od roku 2009 rozšiřován korpus textů frankofonních rapových písní RapCor, jak bylo zmiňováno v předchozích dvou studiích. Zároveň od roku 2008 v úzké spolupráci s Anne-Caroline Fiévetovou každoročně zkoumáme šíření identitárních neologismů u mládeže z různých regionů Francie, kdy jsou informace získávány převážně formou dotazníků, jak bylo poukázáno v předchozí kapitole na vzorku šetření z roku 2010. V tomto výzkumu spojujeme kvantitativní metody výzkumu s kvalitativními metodami přímými (participační pozorování a rozhovory) i nepřímými (doklady použití zkoumaných lexémů v médiích).

Mezi studovanými terény, kde výzkum provádíme, hraje zvláštní roli jižní předměstí Paříže, konkrétně město Créteil, ležící v departmentu Val-de-Marne. Právě zde totiž můžeme díky možnosti pravidelného kontaktu s mládeží nejvíce uplatnit kvalitativní výzkumné metody. Je to ale zároveň i lokalita, kde jsou nejpatrnější projevy záměrného teritoriálního odkazování (tj. upozorňování na geografický původ mluvčích), a to jak v diskurzivní rovině, tak i bohatě v rovině metadiskurzivní.

V této čtvrté studii ze sociolexikologie bude poukázáno na funkce, které plní *topos*, konkrétně department Val-de-Marne, v běžném vyjadřovacím úzu i v názorech a postojích místní mládeže. Důraz bude kladen na roli prostorovou, tedy roli teritoria, které se pro předměstskou mládež stává symbolem i stigmatem zároveň. Ve shodě s C. Trimaillem na něj nazíráme jako na **socio-symbolické teritorium** (Trimaille 2003: 69). Především ale bude poukázáno na roli rapové hudby, která tyto socio-symbolické aspekty departementu pomáhá šířit. Krátkým náhledem na tři identitární neologismy známých raperů a jejich posluchačů uzavřeme tuto studii.

3.4.1 „9.4 reprezentuje“ : rap a projevy teritoriální apropiace

Na státních poznávacích značkách, na poštovním směrovacím čísle, zkratka v rámci celého administrativního dělení francouzských departmentů odkazuje číslo 94 jednoznačně na department Val-de-Marne. Tento devadesátý čtvrtý department Francie, které jsou až na výjimky předměstských departmentů Paříže řazeny v abecedním pořadí, se nachází se v tzv. Malé koruně Paříže, tedy v blízkém aglomeraci hlavního města, směrem na jihovýchod. V roce 2015 zde podle sčítání obyvatelstva žilo více než 1,372 milionu obyvatel. Administrativním sídlem departmentu je město Créteil s více než 90,7 tisíci obyvatel.¹¹⁶

Metodologicky je v této studii čerpáno z poznatků **urbánní sociolingvistiky** (např. Bulot 2011 či Bastian, Bulot a Burr, eds. 2009), kde je důraz kladen na tzv. identitární užívání jazyka mládeží (ve francouzštině se hovoří o *pratiques langagières identitaires des jeunes*). Kód **94**, tedy odkaz na teritoriálně ohraničený department, pak k tomuto užívání jazyka bývá často asociován, je v tomto typu diskurzu frekventovaný a nejedná se o chvilkovou módu. Formálně je kód používán v nominalizované podobě, což je výsledek elipsy s vynecháním slova *département*, nutně mu tedy vždy předchází určitý člen *le (le (département) 94)*. Velmi často se s ním ale lze setkat v hovorovější podobě, kdy je ignorováno dvacítkové (neboli „vicesimální“) čtení složeniny *quatre-vingt-quatorze* (doslova „čtyři-dvacítky-čtrnáct“), ale číslo se rozloží na cifry, které se pak vysloví *neuf-quatre* („devět-čtyři“). V grafické podobě na toto čtení upozorňuje tečka nebo pomlčka při ciferném zápisu (*le 9.4* nebo *le 9-4*).

Tyto diskurzní praktiky se pak stávají prostředkem symbolického a solidárního odkazování na sociální a geografický původ, a to zejména u předměstské mládeže z tzv. „čtvrtí“ (*cités*), což je eufemické označení pro sídliště s velkou mírou přistěhovalců a zejména jejich potomků v první a druhé, okrajově i dalších generacích.

¹¹⁶ Viz <https://insee.fr/fr/statistiques/2011101?geo=DEP-94>. (INSEE = Fr. statistický úřad).

Jejich snaha o identitární ukotvení skrze reference na oblast, kde žijí, je pochopitelná. Nacházejí se na půli cesty mezi kulturními hodnotami svých rodičů a hodnotami státu, který tyto rodiče přijal a jejich potomkům poskytl občanství, ne nutně však také pocit sounáležitosti s majoritní společností. Ve francouzské sociolingvistice je běžně používáno metaforické pojmenování této kultury adjektivem *interstitielle* (volně přeloženo jako „příkopová“), často se také hovoří o „fraktuře“ (*fracture*). Termín **teritoriální přivlastňování** (*appropriation territoriale*) je pak klíčový pro vědce z různých disciplín zabývající se periurbánními sídlišti (cf. Lepoutre 1997, Bulot 1999, Bordet 1998, Kokoreff 2003 aj.).

V rámci pluridisciplinárního pojetí výzkumu hudebního žánru rapu je toto teritoriální ukotvení často zdůrazňováno. Mezi sociolingvisty se první specializované práce o rapu soustředily na přelom tisíciletí a na korpusy rapových skupin či interpretů z jižní Francie (viz Gasquet-Cyrus, Kosmicki a Van den Avenne, eds. 1999, Trimaille 1999 aj.). Analyzovány byly zejména texty skupin z tzv. Marsu (*Mars* = expresivní apokopa z *Marseille*), především skupin IAM a Massilia Sound system, které tento geolingvisticky ohraničený *rap du Sud* („jižanský rap“, Cachin 1996: 79) proslavily po celé frankofonii.

Texty raperů z Paříže, včetně jejich teritoriálních projevů, byly tou dobou rovněž předmětem zájmu sociolingvistů a sociolektologů (viz např. tři edice slovníku CTT). V tomto slovníku jsou hned v první edici uvedeny slangové přezdívky pro Paříž, nejen stará hovorová přezdívka *Paname*, ale i modernější verlanizovaná *Ripa* (verlan, též metateze je tvořena přesmyčkou slabik: *Paris* [paRi] > *Ripa*). Pro další výklad bude podstatné, že teprve ve třetí edici lze nalézt období výše uvedeného *neuf-quatre*, konkrétně heslo 9.3 (*neuf-trois*) pro předměstský department Seine-Saint-Denis, který sousedí s Paříží na severu (Goudaillier 2001: 46).

Rap je vnímán jako mediální vitrína, která sjednocuje posluchače v jejich náhledu na diskurzní praktiky. V písňových textech dávají rapeři s oblibou na odív své socio-geografické zázemí, ať už region, department, město nebo konkrétní sídliště.

Podle sociologa Mathiase Vicherata je pouto, které pojí rapery k jejich „teritoriu“ natolik silné, že žádná z jím studovaných hudebních skupin neopomenula pyšně zmínit vlastní čtvrť ve svých písních (Vicherat 2001: 39). Náš korpus frankofonních rapových písní *RapCor* z velké části potvrzuje Vicheratova pozorování.

Rap je především fenomén velkých městských aglomerací. Několik vzácných případů raperů z venkovského prostředí ale taktéž v textech odkazuje na geografické referenty a staví na nich tematickou linku. Charakteristická je v tomto vzácném **rurálním rapu** slavná píseň *Marly-Gomont* od rapera Kaminiho z roku 2006, která se proslavila virálně, tedy pouze skrze sdílení na internetu, díky vtipnému textu s klipem popisujícím trable černocho, který chce rapovat na vesnici Marly-Gomont v Pikardii o místním rasismu a nudě.

Michèle Auzanneau upřesňuje, že v rapu jakožto **urbánním žánru** je město místem, kde dochází k uniformizaci chování mluvčích a zároveň je prostorem, kde se nejvíce projevují rozdíly sociálního charakteru (Auzanneau 2001: 711). Na ty rapeři upozorňují především, zejména jedná-li se o tzv. (společensky) uvědomělý rap (*rap revendicatif*).

Vindikace (*revendication*, doslova „vylišování si (něčeho)“, v právním slovníku „žaloba na neprávem zadržované věci“), je v sociolingvistickém kontextu definovatelná jako „upozorňování na sociální nespravedlnosti“. Rapeři se sami často definují jako *voix des sans voix* („hlasy těch, kteří nemají slovo“; Barrio 2007: 70).

Tato odkazování raperů na své teritorium ovšem nabývají různých podob. Může se jednat jak o konkrétní toponyma, tak i o spaciální (neboli prostorové) reference abstraktního charakteru, které jsou zmiňovány z různých důvodů. Často je rapeři zmiňují pouze ze stylistických nebo homofonních pohnutek. Většinou ale ve svých textech oscilují mezi morální povinností vzdát hold své čtvrti a nutností využít její „drsné“ reputace u publika (viz rozhovory s rapery citované Barriem, Barrio 2007: 67–71).

Závisí pak na jednotlivých typech rapových písní, zda se jedná o rap přezdívaný jako „(společensky) uvědomělý“ = *rap conscient* nebo naopak o rap „sebevychvalovací“, tzv. *egotrip*, kdy raper nekriticky vychvaluje sebe a svou kreativitu, často i šířeji své kamarády a svou lokalitu. Volba tématu tedy ovlivňuje formu a rozhoduje o tom, zda budou rapeři hrát spíše roli mediátora mezi publikem z řad majoritní většiny a menšinovou společností nebo zda budou hrát roli lídra, který reprezentuje „drsné“ prostředí (tzv. *rap hardcore*, viz kap. 3.2.6, též *gangsta rap*) mezi spatiálními referenty sdílenými v kolektivních reprezentacích. V prvním případě jde podle Huguesa Bazina o boj: „proti stigmatizaci, kdy se [raper] snaží navrátit důstojnost těm, kteří jsou uvrháváni na okraj společnosti“ (*contre la stigmatisation, il cherche à restituer une dignité à ceux qu'on enferme dans la marginalité*; Bazin 1995: 235). V druhém a zejména ve třetím případě (oba typy se ostatně často mísí), pak fanfarónské deklarování leadershipu bude mít za důsledek jakousi konkurenční hru v rámci „podivné hitparády nejdrsnějších předměstských sídlišť“ (*curieux hit-parade des grands ensembles de banlieues*; Lepoutre 1997: 388).

Druhým důsledkem, podstatně škodlivějším pro rapery i jejich posluchače z chudších předměstských čtvrtí, je pak přilítí oleje do ohně tzv. **spaciální segregace** (*ségrégation spatiale*; viz např. Bulot 2001 a 2011), je-li na tuto hru nahlíženo optikou pozorovatele zvenčí.

A jsou to právě v takovýchto markantních projevech teritoriálního ukotvení, kde se setkáváme s největší frekvencí označení departmentu „devět-čtyři“ (*neuf-quatre*), o kterém byla řeč výše. Statisticky je pak toto identitární označení departmentu mnohem významnější než suma všech názvů jednotlivých sídlišť, o kterých mluvil Lepoutre.

Ze statistik získaných z textů v korpusu RapCor rovněž vyplývá, že čím je rap „uvědomělejší“, tím více je odkazováno na mikro-toponyma a tím více jsou odkazy konkrétnější. Dále je také patrné, že v tomto subžánru rapu dochází k určité dezargotizaci, jinými slovy k odklonu od stereotypních slangových slov.

Typicky se rapeři odklánějí od slov tvořených verlanem (tj. od přesmyček typu *tierkar*, též *tier-quar* pro „čtvrť“ = *quartier*), *téci* pro „sídlisko“ = *cité*), od lokalizátorů vytvořených reduplikací jako např. *ter-ter* (pro „teritorium“) nebo zkracováním (*quartier* > *tiekar* > *tiek'* nebo *cité* > *téci* > *téç*). Touto cestou se vydávají mnozí rapeři proto, aby nepodporovali stereotypní vnímání krypticity v rapu (která pro některé nezasvěcené posluchače působí jako agresivita), a aby tak bojovali proti politické nečinnosti a předávali pozitivní poselství dál skrze rap. Výsledky klasifikace přesmyček z textových analýz rapu u Terezy Sekaninové průkazně ukazují, že verlanizovaná slova jsou zastoupena v produkci interpretů zejména z Paříže velmi hojně, ale při tomto „uvědomělém“ typu rapování minimálně (Sekaninová 2012).

Z mnoha příkladů, které nám k výše uvedenému tvrzení o velké frekvenci výskytu označení departmentu jako „devět-čtyři“, poskytuje korpus *RapCor*, citujme výňatek z první sloky písně *Vener* (= „naštvaný“; přesmyčka z *énervé*). Raper Manu Key a hostující (= *featuring, feat*) Daddy Morry v roce 2004 zpívali v této písni z alba *Prolifique Vol. 1* něco jiného (tučný text v závorce), než co Manu Key autorizoval v textu na přebalu alba:

<p>« <i>la salle (/ mafia) est remplie par les soldats du 9.4.4.4.4</i> [nœf'kat'kat'kat'kat] <i>tu peux pas tester les soldats</i> <i>(/bananes) du 9.4.4.4.4</i> <i>jusqu'à la mort, je représente le</i> <i>9.4.4.4.4</i> <i>partout où je vais, je parle, je parle du</i> <i>9.4.4.4.4 »</i></p>	<p>„v sále (<i>mafii</i>) je plno vojáků z devět čtyřky-čtyřky-čtyřky-čtyřky <i>nemůžeš testovat vojáky (/kvéry)</i> <i>z devět čtyřky-čtyřky-čtyřky-čtyřky</i> <i>až do smrti budu reprezentovat</i> <i>devět čtyřku-čtyřku-čtyřku-čtyřku</i> <i>všude, kam jdu, mluvím, mluvím</i> <i>o devět čtyřce-čtyřce-čtyřce-čtyřce“</i></p>
--	--

Přebalu daného alba tedy uvádí jiná, „drsnější“ = expresivnější + slangovější substantiva, než jaká se objevují ve zpívané verzi (*salle vs mafia* a *soldats vs bananes*).

Druhým zajímavým momentem při poslechu této písně je, že při prvním a třetím opakování série čtyř čtyřek je slyšet v pozadí údery imitující zvuk zbraně („bum bum bum bum“), což je ostatně velmi častý zvukový projev v tzv. gangsta rapu. Ten může být vnímán jako propagování násilí nebo naopak můžeme stát na druhé straně barikády a společně se sociologem Anthony Pecqueuxem klást verbální násilí do objektivnějšího úhlu pohledu. Podle něj rapeři jednak částečně „dělí“ tento projev spolu s žánrovým rámcem, ale zároveň jej ospravedlňují faktem, že primární násilí vychází ze sociální diskriminace majoritní společnosti a státu (známá Gumperzova dichotomie „my / oni“ = *nous / eux*). „Být násilný proti Nim vnucuje introspekci vlastního svědomí“ (*être violent contre Eux s'impose comme une nécessité de for intérieur*; Pecqueux 2007: 171).

Ponechme stranou dvojsmyslný charakter tohoto projevu, který kritici rapu nazývají verbálním násilím (*violence verbale*) a rapeři naopak legitimním „vracením rány (obuškem)“ (*retour de bâton*; Barrio 2007: 70) a zaměřme v následující kapitole pozornost výhradně na makro-toponymický referent 94.

3.4.2 Makrotoponymické (p)reference a jejich šíření v prostoru a čase

Jak bývá často zvykem v rapových písních, teritoriální odkaz se objevuje hned na úplném začátku, ještě před první slokou, a to v mluvené části zvané *intro*. Konkrétně v písni Manu Keye a Daddy Morryho *Vener*, která byla citována výše je začátek rapované písně uveden zvoláním: « 94 [nœfˈkat] *reprézent 24 sur 24* » („devět-čtyřka reprezentuje nonstop 24 hodin“). Sloveso **représenter** = „zastupovat, reprezentovat (nějakou lokalitu)“ je značně expresivní a mezi rapery velice časté. Cítí se totiž být mluvčími své generace a jeho sociálních problémů, stejně jako mluvčími intergeneračními, reprezentující hlas svého bydliště v užším slova významu (tedy čtvrti) nebo ve významu širším (tedy předměstských sídlišť). V této písni rapeři z departementu 94 metonymicky zastupují předměstskou mládež/obyvatelstvo vůči majoritní společnosti a zároveň zastupují rapery z departementu Val-de-Marne vůči zbytku rapové scény.

Dále lze pozorovat, že teritoriální referent 94 není v celé písni nikde nahrazen jiným, konkrétnějším toponymem z „mikro-úrovně“ (tedy názvem města, čtvrti nebo ulice). Toto konstatování na základě jedné písně samozřejmě není pravidlem pro všechny rapery z departementu Val-de-Marne, kteří jsou známí na národní úrovni.

Silnou symbolickou funkci plní město Vitry-sur-Seine, které je mnohými považováno za „kolébku francouzského rapu“ (*berceau du rap français*; viz Madani 2012). Odtud pocházejí mnozí členové slavného kolektivu Mafia K'1 fry (v překladu slangově „africká mafie“, kde *k'1 fry* je grafická hříčka se slovem *cainfri*, což je verlanizovaný tvar slova *africain* = „africký“). Mezi členy tohoto uměleckého uskupení stojí za bližší pozornost mj. skupina tří rapperů, proslavená pod označením 113. Ve svých hitech proslavila ulici Camilla Groulta (*rue Camille Groult*) ve Vitry, kde v paneláku s číslem 113 všichni tři členové skupiny vyrostli. Tato skupina zaslouží bližší pozornost i proto, že ve svých textech odkazuje na konkrétní mikro-toponymické referenty extrémně často v porovnání s jinými rapovými interprety (viz níže lexém *gros*).

Silná konvergence k referencím makrotoponymického rázu a jejich preference v porovnání s mikrotoponymickými referenty se dá vysvětlit dvojím způsobem. Ve směru interním pro svou univerzalitu, která umožňuje začlenit mezi odkazované rapery i ty, kteří bydlí v městech či městských čtvrtích s méně „drsnou“ reputací, ale také různé kolektivy utvořené ze členů pocházejících z různých měst departmentu Val-de-Marne. Takto je vybudován opěrný identitární bod pro širší spektrum posluchačů. Ve směru externím pak lze vysvětlit danou konvergenci jako souhru dvou souběžných, ale zároveň proti sobě působících logických polí:

- a) solidárním vztahem vůči ostatním sociálně znevýhodněným departementům,
- b) soutěživou hrdostí vůči raperům z ostatních departmentů, kterou můžeme po vzoru Vicheratově kvalifikovat jako „hrdost na své teritorium“ (*orgueil territorial*; Vicherat 2001: 42).

Tento široce sdílený **solidární vztah** (bod **a**)) se realizuje pomocí „jednociferné“ výslovnosti všech departmentů z pařížské aglomerace. Lze jej pozorovat na příkladu části refrénu písně *La grenade* („Granát“) od výše prezentované skupiny 113 (z alba *113 degrés* vydaného roku 2003), kde zjednodušení komplexního vicesimálního systému označujeme podtržením:

«... toujours là pour représenter les quartiers
les plus déroutés, les mecs, les plus dégoutés
d'la vie.
On vient du neuf quat', j'ai des cousins dans
le neuf trois,
des poteaux dans le neuf deux, d'la famille
dans le neuf cinq,
des connaissances dans le neuf un, sept cinq,
sept sept, sept huit,
toutes les provinces, nord sud est ouest... ».

„... jsme pořád zde, abysme reprezentovali
ty nejvykolenější sídliště a ty životem
nejotrávenější borce.
Pocházíme z devět-čtyřky, mám bratrance
v devět-trojce,
ňáký kámoše v devět-dvojce, rodinu v devět-
pětce,
známý v devět-jedničce, sedm-pětce, sedm-
sedmičce, sedm-osmičce
a všude jinde, na sever, jih, východ, západ...“

Oslovení *cousin* (doslova „bratranec“) je ve slangu používáno ve významu „blízký kamarád“. Jde o velmi běžné oslovení, kdy si přátelé tímto oslovením

vzájemně prokazují důvěru. Zároveň toto označení konotuje silné rodinné vazby v komunitách přistěhovalců ze stejných zemí původu nebo fakt, že zde žijí rodiny s velkými počty dětí.

Tato forma symbolické vindikace (*revendication symbolique*) pomocí pragmaticky výhodného zjednodušení číslovek se patrně rozšířila z označení departmentu 93, tedy departmentu Seine-Saint-Denis, jehož označení „devět-trojka“ (*neuf(-)trois* namísto vicesimálního spisovného *quatre-vingt-treize*) bylo a stále je značně medializované (viz výše jeho lexikografické zachycení v CTT2001). První doložení tohoto „rozloženého“ označení už asi nikdy nezjistíme, nicméně v rapovém korpusu *RapCor* lze najít první „devět-trojku“ už z roku 1993 u skupiny NTM, která svou slávou patrně pomohla rozšířit toto rozkládání čísla departmentu z vicesimálního na číslicové čtení. Z datací výskytů těchto toponymických referentů v rapových písních lze předpokládat, že teprve následně se analogií vytvořila celá další série pro ostatní „devadesátkové“ departmenty (91, 92, 94 a 95), které všechny leží v pařížské aglomeraci. Konkrétně pro „devět-čtyřku“ lze nejstarší výskyt dohledat u rapového uskupení Different Teep v roce 1997.

Následně (méně pravděpodobně paralelně) pak vzniklo označení „sedmičkové“, tedy pro další departmenty v regionu Île-de-France, které ale namísto devítky začínají číslicí sedm (tj. department 77, 78 a částečně i pro department s číslem 75, což je označení vnitřní Paříže). Petra Černá upozorňuje ve své analýze textů písní raperů z 18. pařížského obvodu na to, že tito Pařížané preferují označení *un huit* („jedna-osmička“), tedy odkazování na mikrotoponymickou úroveň a ne na makroúroveň *sept-cinq* („sedm-pětka“). Z korpusu Černé, který tvoří písně rapera Flynta a skupin Scred Connexion a TSR crew, je patrná právě naprostá absence označení „sedm-pětka“ (Černá 2012).

Tuto absenci analogického označení Pařížského departmentu lze vysvětlit speciálním statutem raperů z centra Paříže, kteří zajisté cítí potřebu zajistit si, aby byli bráni vážně posluchači z předměstských sídlišť, ale také patrně pocítují nechuť pouštět

se do jejich departmentového dělení, neboť 75. francouzský departement (tedy vnitřní Paříž bez aglomerace) konotuje bohatství a je tedy v ostrém protipólu vůči zejména „devadesátkovým“ předměstským departmentům. Jim se v tomto ohledu podobá právě nejchudší z pařížských obvodů, „osmnáctka“. Malý počet výskytů označení „sedm-pětka“ v korpusu *RapCor* podporuje výše uvedenou hypotézu: pokud se přeci jen toto označení v písních objeví, pak vždy za souvýskytu s ostatními „rozloženými čísly“ departmentů, zejména při různých featurinzích (hostováních) raperů z centra Paříže, nikdy však u samotných pařížských interpretů.

Jako příklad uveďme „kolektivní“ píseň *Paname all starz* z roku 2003, vydanou na albu *Gravé dans la roche* od skupiny Sniper, kde je každý department zastupován jedním umělcem či skupinou. Haroun, raper zastupující Paříž intra-muros („mezi (hradebními) zdmi“), se jako jediný představuje bez uvedení čísla departmentu a říká, že reprezentuje « Paris Bessbar » („Paříž Barbès“). Referentem je zde tedy osmnáctý obvod, zejména čtvrť v okolí bulváru Barbès, v jehož okolí je vysoká koncentrace obyvatelstva z bývalých francouzských kolonií. Pro majoritní společnost je tato část Paříže konotována zejména vyhlášenými chudinskými ulicemi s vysokou mírou sociálních problémů typu překupnictví drog, prostituce a pouliční kriminality (quartier de la Goutte d'Or, rue Myrha aj.), která není raperům lhostejná a pro niž se snaží ve svých textech nalézat různá východiska z bludného kruhu pauperizace.

Rychlost v přisvojení této mluvní praktiky „rozloženého“ vyslovování čísel departmentů mezi rapery a její dopad na módní lavinové šíření mimo pařížskou aglomeraci jsou zřejmé. Difuze inovace spočívající v dělení složených čísel na jednotlivé číslice byla exponenciální, jak prokazují data z korpusu *Rapcor*. Toto dělení se stalo následně pevnou součástí vykazování sociálně-geografické příslušnosti mladých ze všech departmentů Francie.

Pro toto tvrzení ostatně stačí pozorovat způsoby, jakým mladí zasílají věnování např. na internetových fórech nebo do rádia Skyrock (viz Fiévet a Podhorná-Polická 2015). Úsměvné je, že graficky je identitární projev teritoriální příslušnosti naznačen

alespoň tečkou tam, kde číslo departmentu nepřesahuje první desítku (např. 0.6 pro department Alpes-Maritimes s centrem Nice). Podotkněme také, že během našeho výzkumu toponym v roce 2010 na ostrově Réunion v Indickém oceánu (jemuž administrativně náleží departmentální kód 974) byla ověřena hypotéza, že právě skrze rap se tato móda rozšířila až do tohoto zámořského departmentu. Zde se označení *neuf sèt kat* („devět-sedm-čtyřka“) ujalo mezi ostrovní mládeží a tvoří zde stále expresivní prostředek, jak se identifikovat s místní mládeží a ostrovním životem vůbec. Na základě našich dalších výzkumů můžeme tvrdit, že v úzu mládeže je velmi rozšířené vkládání číselného kódu departmentu také do emailových adres nebo jako součást přezdivek ve virtuálních profilech na internetu. Děje se tak zejména v průběhu adolescence i v počátcích postadolescence u mládeže, která se tímto způsobem identifikuje s urbánní kulturou celé Francie.

Jak již bylo řečeno, výčty číslovek namísto dvoumístných čísel departmentů tedy v textech rapových písní nejsou vzácné. Pro podpoření našich tvrzení citujme závěrečnou pasáž ze skladby *Ghetto super classe* od známého rapera Keryho Jamese (2005, album *Ma vérité*), který rovněž pochází z departmentu Val-de-Marne: « Les mecs du 91 veulent la ghetto super classe, les mecs du 92 veulent la ghetto super classe... » („kluci z devět-jedničky chtěou supertřídu ghetta, kluci z devět-dvojky chtěou supertřídu ghetta, ...) a výčet pokračuje čísly ostatních departmentu v pořadí 93, 94, 95, 75, 77 a 78.

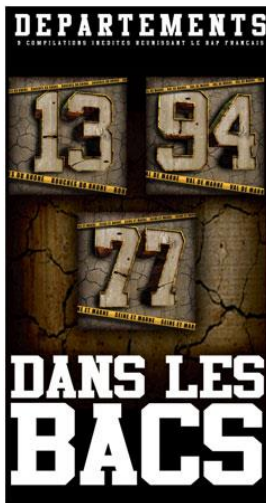
Nejsou vzácné ale ani ve výše zmiňovaném rap byznysu (viz kap. 3.3.4), který dokáže tuto lavinově šířící se identitární módu patřičně prodat. To dokumentují obrázky č. 9 a 10, kde číselné označení departmentu tvoří název kompilace písní od interpretů z uvedených částí Francie (včetně 13. departmentu Bouches-du-Rhône, které má jako hlavní město Marseille).

Obrázek č. 9: Obálka kompilace rapových skladeb z „devět-čtyřky“ v rámci projektu Departmenty

Zdroj: www.rap-francais.com (již nedostupný odkaz)

Obrázek č. 10: Reklama na rapová alba v sérii projektu Departmenty (2008–2009)

Zdroj: <http://banlieueconnexion.com/>

Sociolog Karim Hammou vidí v zájmu největších producentů hudby o rap (tzv. *majors*, např. BMG, EMI aj.) úspěšný marketingový tah, který nazývá příznačně „uměním prodat ulici“ (*art de vendre la rue*; Hammou 2012: 201). Touto slovní hříčkou vycházející z frekventovaného frazému *art de rue* („umění ulice“) pro označení rapu (viz např. stejnojmenný název alba marseillské skupiny Fonky Family z roku 2001) poukazuje ve své interpretaci vývoje francouzského rapu v rámci hudebního průmyslu na fakt, že z původně klubové *rap game* se stal díky spolupráci *majors* s nezávislými vydavatelskými (*labels indépendents*) prosperující *rap business*.

Na opačném protipólu vůči výše uvedenému bodu a), tedy textově deklarované solidaritě stojí **b) rivalita**. Ta se projevuje v provokativních a více či méně útočných

textech, které vychvalují vlastní skupinu přívrženců na úkor skupiny, se kterou nesympatizují. Tento model je v rapu velice rozšířený, zejména pak skrze fenomén tzv. *clashes* (v anglosaském světě označované také jako *diss*, česky snad „urážení, srážení“). Jde o nejvyhrocenější formu projevů rivalry, která je navíc silně individualistická, přičemž dochází k výměně invektiv mezi rapery v rámci jejich písní, které si vzájemně adresují v relativně krátkých časových sledech (viz např. Napieralski 2015). Častějším jevem bývá spíše špičkování v rámci ego tripu, tj. sebecochvalné písně, kde se opěvují vlastní umělecké a jiné kvality. Často je odkazováno také ke svému „týmu“. Tímto výrazem se odkazuje na ostatních kamarády, na rapery z dané oblasti, občas je týmem myšleno publikum rapera. V rámci této týmové sounáležitosti se odkazuje na department nejčastěji.

Následující ukázka z písně *Intact* (interpreti Rim-K feat Kery James, album *Enfant du pays* z roku 2004) se formálně podobá předchozí ukázce, nicméně nese poněkud odlišné poselství, kterým chce Kery James upozornit na „nadvládu“ raperů z departementu Val-de-Marne a na animozitu, kterou to způsobilo (text je zvýrazněn):

« *Du neuf-quatre j'envoie ça
pour tous les quartiers,
banlieue sud, est, ouest et nord,
tout le monde sait qui a détenu le hard core
Banlieue sud, est, ouest et nord,
lève ton bras en l'air que je remette
tous les ghettos d'accord* ».

„Z devět-čtyřky toto posílám všem čtvrtím
na jižním, východním, západním a severním
předměstí,
všichni přece ví, kdo ovládl hardcor
Jižní, východní, západní a severní předměstí,
zvedni ruku do vzduchu, ať můžu mezi sebou
usmířit všechny ghetta“.

Je pravděpodobné, že adresátem tohoto poselství je prioritně rapová scéna z departementu „devět-trojky“, která je považována za druhou „kolébku rapu“ a vůči které se vymezují rapeři z jižních předměstí. Zároveň tato více proklamovaná než reálná rivalita přispívá k utužování praxe teritoriálního odkazování. To bývá námi dotazovanou mládeží z Val-de-Marne považováno za výraz prestiže.

3.4.3 Evaluace lexikální kreativity rapových textů v médiích a u posluchačů

Předchozí kapitola je detailnějším úvodem k problematice role rapu při konstruování vlastní identity. Od prostorového ukotvení identity se nyní zaměříme na ukotvení lexikální, které může být chápáno jako jedno ze základních pilířů při výstavbě toho, co francouzská sociolingvistika nejčastěji označuje termínem *parler(s) jeune(s)*, tj. mluva/y mládeže/mladých (Bulot, dir. 2004 aj.).

Podle urbánního filozofa Alaina Milona je rap formou „glosolálie“ (*glossolalie*), která raperům umožňuje slovně vyjádřit své vyčlenění ze společnosti (Milon 1999: 104). Milon se nerozpakuje označit textovou produkci raperů jako *logorhée verbale* („verbální průjem“). Takováto vize rapu jakožto nepřetržitého toku slov „jehož význam je nesrozumitelný“ (*dont la signification est inconnue*; Milon 1999: 104) je exemplárním příkladem dominantního diskurzu, který umocňuje stereotypní vnímání rapové hudby. Sociolog Anthony Pecqueux (2007: 32) označuje tento přístup jako *oscillation populo-misérabiliste*, tedy jako „oscilaci mezi lidovostí (či spíše hraným soucitem s lidovými vrstvami) a mizerabilismem“.

Milonův názor bohužel není ojedinělý: obdobně se v tisku vyjádřil i lingvista Alain Bentolila (*arrêtons de nous ébahir devant ces groupes de rap et d'en faire un nouveaux Baudelaire!* = „přestaňme se rozplývat úžasem nad těmito rapovými skupinami a dělat z nich nové Baudelairy!“; rozhovor pro *L'express* ze 17. února 2002, citovaný Bettinou Ghiovou, jejíž literární analýzy rapových textů poukazují na diskriminační charakter Bentolilova diskurzu, viz Ghio 2012).

Tyto pseudovědecké argumenty nahrávají extrémní pravici, která si bere jednotlivé rapery a dekontextualizované pasáže jejich textů stále častěji za oběť svého populismu. Terčem ostrých útoků či dokonce soudních žalob ze strany politiků (převážně z extrémní pravice) za domněle nebezpečné a Republiku či jednotlivce hanící či ohrožující texty se staly skupiny NTM, La Rumeur, Sniper, (Hammou 2012: 250–258), ale také nověji Sexion d'Assaut nebo rapeři Orelsan či Youssoupha.

Nejnověji v červnu 2018 vypukla mediální aféra s účastí rapera Medina v sále Bataclan, kultovním sále pařížského rapu z 90. let, který ale neblaze proslul teroristickým útokem z listopadu 2015, kdy jsou v médiích tomuto rapperovi nepravdivě přisuzovány islamistické tendence a skandalizován jeho záměr udělat v tomto sále koncert¹¹⁷.

Je vcelku jedno, zda se jedná o komentář k promluhovým aktům rapperů, nebo obecně k mluvě mládeže. O té předměstské se ostatně Bentolila také dříve vyjádřil, že používá jen „350 až 400 slov“ (deník Le Monde, 2005). V obou případech jde o situaci, kdy jsou značně paradoxně ponižováni mluvčí juvenilních typů diskurzu. Paradoxně proto, že tyto mluvy mládeže jsou na jedné straně stigmatizovány, ale zároveň i vyvolávají fascinaci u těch, kteří nespádají mezi mluvčí dané věkové kategorie (Bulot 2007: 14–15).

Vraťme se ale k výše uvedené „glosolálické“ vizi rapu, která je v ostrém kontrastu s tím, jak si rap cení ti, kteří ho praktikují či poslouchají. Mezi mladými posluchači rapu, kterých je nejen mezi defavorizovanou mládeží většina, je obecně rozšířen názor, že: „rapper je starší bratr, je to autorita, je to osoba, se kterou se mladí budou chtít identifikovat“ (*le rappeur, c'est le grand frère, c'est la référence, c'est celui auprès duquel les jeunes vont s'identifier*; Barriova citace z rozhovoru s producentem rapových kompilací; Barrio 2007: 76). Samotný rapper bude podle Barria mít: „silný vnitřní pocit, že pro některé své mladé posluchače může být jedinou autoritou mezi dospělými, se kterou se bude chtít identifikovat“ (*le sentiment intime que pour certains jeunes il reste le seul référent adulte auquel ils peuvent s'identifier; ibidem*).

V rámci této pozitivistické vize „starší autority“ pak rapperovy texty budou mít s velkou pravděpodobností silný vliv na promluvové akty jeho mladých posluchačů.

¹¹⁷ Reakce sociologů specializujících se na Medinovy texty na sebe nenechala dlouho čekat. Viz <https://blogs.mediapart.fr/edition/les-invites-de-mediapart/article/200618/medine-au-bataclan-l-ordre-public-contre-la-democratie>.

V našich předchozích studiích, realizovaných částečně ve spolupráci s kolegyní Anne-Caroline Fiévetovou, jsme se pokusili podat statistické důkazy tohoto předpokládaného vlivu na přijímání lexikálních inovací, a to nejprve pro neologismy ve vztahu k různým typům médií (Fiévet a Podhorná-Polická 2010) a posléze ve vztahu k rapu samotnému (Podhorná-Polická a Fiévet 2013).

Teoretické úvahy opíráme o vlastní pozorování cirkulace neologismů ve školních třídách (Podhorná-Polická 2009), o Rogersovu teorii šíření inovací (Rogers 1962, viz výše kap. 1.2) a o Sablayrollesova sociálně-hierarchická kritéria favorizující neologizaci (Sablayrolles 2000: 360–364), především pak o kritérium autoritativní pozice mluvčího. Lexikální inovace (rezolektální nebo idiolektální), které rapři šířili v textech písní, byly mladými respondenty z našich dotazníkových šetření ve velké míře označovány jako mající svůj původ v rapu. Lze je tedy označit jako **neologismy autorit**. Toto označení navrhuje z toho důvodu, že dotazovaní poukazovali na fakt, že testované lexikální jednotky pocházejí od toho či onoho rapera. V opačném směru pak lze předpokládat rychlé rozšíření do slangu mládeže, pokud budou skalní fanoušci daného rapera zároveň tzv. výřeční bossové (*boss tchatcheurs*). Z hierarchického hlediska a s ohledem na výřečnost a respektování vnitřní skupinové normy jsou to právě skupinovní lídři (*boss*), kteří si získali výjimečný statut díky svým verbálním dovednostem a dokážou jej úspěšněji využít k prosazování lexikálních inovací než hierarchicky níže postavení tzv. nohsledové (*suiveurs*) či dokonce tzv. vyvrženci (*exclus*; k exemplifikaci této hierarchie ve školním prostředí viz Podhorná-Polická 2009: 261–265, česky Podhorná-Polická 2008).

Jak již bylo poznamenáno v kap. 3.3.2, s kolegyní Anne-Caroline Fiévetovou každoročně provádíme šetření mezi studenty prvního ročníku oboru Aplikované cizí jazyky (LEA) na Université Paris-Est Créteil (věkový průměr dotazovaných je 19 let; převážná většina z nich pochází z pařížské aglomerace, zejména pak z její jižní části, departmentu Val-de-Marne).

První fázi tzv. participačního pozorování obstarávala kolegyně v rámci kurzu Komunikace, který vedla v prvním semestru s cílem zachytit během přestávek identitární slova, která mládež užívá při neformální komunikaci tak, aby tento sběr probíhal v tzv. ekologickém prostředí (Calvet 1999a). To umožnila organizace kurzů v rámci tohoto oboru, která je obdobná jako vyučování na střední škole (tj. skupinky cca 40 osob mají společný rozvrh a vznikají tak celistvé kolektivy, jejichž soudržnost umocňuje fakt, že většina studentů pochází ze stejného sociálního prostředí). Pro vyučující tedy není obtížné zachytit spontánní komunikační situace, např. „frajerské“ předvádění před dívkami či sdělování horkých novinek mezi kamarádkami.

Ve druhé fázi evaluujeme dotazníkovou formou náš subjektivní **neologický pocit** (*sentiment néologique*; k jeho extrémní subjektivitě viz Sablayrolles 2003). Připomeňme, že v pionýrské neologické studii, kde byl tento termín a zároveň klíč k obtížně uchopitelnému konceptu neologie poprvé definován, provedla skupina lingvistů testování pocitu, že je nějaký lexém nový, a to mezi skupinou stejně vzdělaných členů přibližně stejného věku (Gardin, Lefèvre, Marcellesi a Mortureux 1974). Tento experiment zjišťování neologicity slov poukázal na značné rozdíly v hodnocení, kdy se hlavním faktorem divergence názorů ukázala být hloubka znalostí v daném oboru zkoumání, daná osobní sociokulturní historií hodnotitele. Tento princip samozřejmě ovlivňuje i naše výzkumy, jelikož mnohé sociokulturní aluze (zejména neosémantismy) neupoutají naši pozornost dříve, než nás na ni upozorní nějaká frekvenční nebo kontextová anomálie.

Formou dotazníku na konci semestru tedy studentům předkládáme sérii neologických kandidátů a zajímá nás skupinové hodnocení míry expresivity daných lexémů. Výběr kandidátů je proveden tak, aby nedošlo k přehnanému zkreslení ze strany pozorovatele (*cf.* Trimaille 2003), kdy je v dotazníku promícháno nově sebrané lexikum s chytáky (tedy staršími slovy s již setřenou expresivitou a s hapaxy z minulých sběrů). Dalším cílem je pak zjištění míry vlivu sociogeografického původu lexémů na tvorbu názorů na jejich užívání a prožívání (*pratiques et représentations*).

Stejně jako bylo možné pozorovat vliv rapu na výše uvedené hledisko speciální, je možné jej pozorovat i v dotazníkovém šetření mezi studenty z Univerzity Paris-Est Créteil na téma užívání a prožívání slangových slov, a to zejména co se rapu z „devět-čtyřky“ týče. Pro konkrétní exemplifikaci tohoto tvrzení uveďme trojici lexémů (konkrétně *en mode*, *gros* a *werss*), které se vyskytují v písních slavných raperů z departmentu Val-de-Marne, povětšinou členů kolektivu Mafia K'1 Fry, konkrétně u skupiny 113 a rapera Rohffa, kteří byli již výše detailněji představeni (viz kap. 3.3.5 a 3.4.2). Právě o těchto vybraných lexémech (a ostatně i o mnohých dalších) se dotazovaní nebo i rapeři samotní opakovaně vyjadřovali jako o výrazech lavinově se šířících mezi mládeží.

3.4.4 « En mode 9.4, gros » aneb difuze skrze rap z Val-de-Marne

Na úvod této krátké prezentace výsledků sledování difuze identitárních neologismů se vztahem k teritoriálním aspektům, především k departementu Val-de-Marne, uvedme vazbu *être en mode* + *N* (= „být v režimu + *podst. jméno*“).

Ve videohrách mohou hráči přesouvat postavy ze hry do různých stavů neboli modů, kdy pak obrazovka ukazuje *en mode* + (podstatné jméno podle vybraného stavu). Nabízí se tedy hypotéza, že se z tohoto infromatického žargonu, respektive žargonu fanoušků počítačových her tato vazba plošně rozšířila nejen mezi mládež, ale jako módní slovo pronikla i do slangu těch dospělých, kteří se snaží být „in“.

Méně pravděpodobná je přejímka téhož frazému z popisek funkcionalit různých elektrospotřebičů, které jsou v režimu vypnuto / zapnuto / v pohotovostním režimu / pauza (*en mode pause*) aj. Tato okolnost spíše sloužila jako podpůrný jev, jelikož se s touto vazbou při běžném užívání cd přehrávačů nebo dalších zařízení v domácnosti již většina uživatelů setkala a inovátoři použití této vazby jen rozšířili na širší spektrum činností – ne už jen výhradně k funkcím elektrospotřebičů, ale také ke svým prožitkům či náladám.

Detailní statistiky z dotazníkových šetření, která proběhla v prosinci roku 2010 a v prosinci 2011 v Créteil u tohoto lexému uvádět z prostorových důvodů nebudeme, protože drtivá většina z dotazovaných (123 v roce 2010 – viz 3.3.2, v roce 2011 jich bylo 90) lexém znala a aktivně používala, navíc jej v obou případech shodně evaluovala jako slovo moderní a typické pro slang předměstské mládeže. Toto rozšíření vazby ale uvádíme, poněvadž opět dobře demonstruje hypotézu o důležitosti rapu jako vektoru difuze lexikálních inovací mezi mládeží.

Naši respondenti často uváděli jako příklad použití « j' suis en mode examen » („sem v režimu zkouška“), ve významu „nemám pomyšlení na nic jiného než na zkoušky“. Vzhledem ke školnímu prostředí, ve kterém se odehrával výzkum, bylo také běžné vyjádření « en mode classe » („v režimu třída“). Vzhledem ke dvěma třetinám dívek mezi respondenty pak také vyjádření komentující vzhled spolužáků: « en mode beau gosse » („v režimu krasavec“). Frekventované bylo také adjektivální rozšíření konstrukce (*en mode* + *Adj*), například ve vazbě « en mode fatigué » („v režimu unavený“).

Respondenti často uváděli konstrukce z hitu rapera Rohffa *En mode* z roku 2005 (album *Au-delà de mes limites*), která končí dvakrát opakovaným refrémem: « Chuis en mode neuf quat', chuis en mode t'inquiète, chuis en mode quat' quat', chuis en mode mitraillette » („sem v režimu devět-čtyřka, sem v režimu bez obav, v režimu (pohon auta) čtyři na čtyři, v režimu samopal“).

Mnozí z našich respondentů přepisovali část Rohffova refrénu: « en mode 94, en mode tkt » (*tkt* nebo *TKT* je konsonantická kostra zvolání *t'inquiète!* = „bez obav, nedělej si o mě starosti, to neřeš!“ používaná zejména v sms zprávách), ale i další části Rohffova textu (« en mode victoire » = „v režimu vítězství“ nebo « en mode je rape trop bien » = „v režimu rapuju fakt dobře“).

Rohff na stejném albu vydal dokonce i jakési pokračování svých oblíbených vazeb s názvem *En mode 2*. Podle našich respondentů to byl právě on, kdo tuto vazbu pomohl široce rozšířit.

Druhé ze slov, které zde uvádíme z toho důvodu, že vykazovalo silnou teritoriální vazbu na department Val-de-Mane je maskulinum **gros**, užívané často v oslovení (česky bychom tedy pro zachování autenticity zvolit vokativ „kámo, kemo“, doslova ale nerodilý mluvčí bude patrně překládat výraz jako „tlust'ochu“, což je ale velice nepřesné, jak uvidíme níže).

Tento lexém je zajímavou ukázkou sociolektální nominalizace jinak běžného a frekventovaného adjektiva *gros*, *grosse* v běžném významu „tlustý, tlustá“. Etymologie tohoto substantiva je značně neprůhledná, tedy ve významu přátelského oslovení, které se běžně používá mezi mládeží z Val-de-Marne, ale i jinde ve Francii, zejména ale u předměstské mládeže. Jako nejpravděpodobnější se zdá být hypotéza, že jde o aferézu ze slova *négro* („negr, negřík“). V rámci soudržné skupiny se totiž používá výrazů *gros* i *négro* jako kamarádské oslovení mezi chlapci ne nutně černošského původu, nicméně odkazující k jejich snědší pleti či přistěhovaleckému původu rodičů či prarodičů (viz Podhorná-Polická 2009: 188).

Na rozdíl od frazému *en mode* byl tento lexém zařazen do dotazníků až v roce 2011. V době, kdy probíhalo dotazníkové šetření, tj. v prosinci 2011, už nešlo o čerstvý neologismus, převážná většina z 90 dotazovaných lexém znala (pouze čtyři dotazovaní neodpověděli na otázku). Polovina z nich pak lexém aktivně už delší dobu používala právě ve významu přátelského oslovení. Vyvolával také četné doplňující komentáře, které potvrdily jeho specifický statut pro dotazovanou mládež. V komentářích z dotazníků nalézáme například upřesnění ohledně limitace jeho použití: „jen mezi kámošema“ (*que entre [sic] potes*), „je to přátelské, jinak by šlo o urážlivý výraz“ (*c'est amicale autrement ça serait un terme péjoratif*), „hodně urážlivé pro lidi, kteří neznají jeho význam“ (*assez insultant pour personnes ignorant le sens*). Bez znalosti významu „kamarád“ by samozřejmě výraz byl interpretován jako oslovení „tlust'ochu“, na což mnozí z dotazovaných upozorňovali.

Négro i *gros* se často vyskytují v textech rapu, oba lexémy hojně používá např. rapper Booba, kterého také citují dva z respondentů (jeden konkrétní pasáž z písně Killer: « Eh mon gros, tu vois quoi ? » = „A kemo, víš co? Variantu *grosse* pro „kámošku“ (vytvořenou ale nominalizací adjektiválního tvaru *grosse* a ne aferézou *négresse* > **gresse*, jak by se dalo odvozovat z výše uvedené etymologické hypotézy) proslavila naopak rapperka Diam's.

Nejčastěji se ale v dotaznících objevovalo sousloví *ouais gros*, které proslavila už na přelomu tisíciletí výše prezentovaná skupina 113 z Vitry-sur-Seine. Lexém *gros* je v úzu této skupiny ukázkovým příkladem extrémního sociogeografického ukotvení, kdy rapeři nejprve šíří daný neologismus a později se snaží si jej zpět přisvojit, jelikož se rozšířilo mimo oblast, kde má identitární význam, přičemž se banalizovaly jeho socioetnické konotace.

Toto přátelské oslovení *ouais gros* nebo *wesh gros* se z pragmatického pohledu zdálo být projevem silného identitárního pouta mezi členy kolektivu Mafia K'1 fry. Lze předpokládat, že se začalo plošně šířit díky přátelskému odkazování na kamarády z této umělecké party v písních slavných členů výše uvedeného hudebního kolektivu, zahrnující mj. i Rohffa a skupinu 113 (pro komplexnější analýzu, viz Podhorná-Polická a Fiévet 2011b: 105–111).

Šířeji pak lexém proslavila právě skupina 113, která toto slovo nadužívala již od počátku své kariéry. Toto tvrzení je možné podpořit náhledem na frekvenci tohoto lexému v titulech písní dané skupiny (resp. sólových projektů jejích tří členů, z nichž zejména Rim'K a Mokobé zaznamenali velký ohlas) a také na statistiky prodeje desek těchto interpretů¹¹⁸. Z přepisu tzv. intra, tj. úvodu skladby *Ouais gros* z roku 2000 je patrné (snad hrané) rozhořčení nad situací, ve které si členové skupiny 113 uvědomují míru rozšíření svého oblíbeného oslovení:

« *Eh gros ! Eh gros ! Comment ça ils disent
tous gros, hein ?*

*Nan, c'est nous les gros, c'est nous les gros !
Rim'K, AP quoi, Mokobé, c'est nous les gros.
Ouais gros. Tu dis quoi, gros ? Eh gros... ».*

„*Hej kemo! Kemo! Jak to, že všichni říkajou
kemo?*

*Né, to my sme kemoši, my jsme kemoši!
Rim'K, AP, Mokobé, to my sme kemoši!
Jasně kemo. Co říkáš, kemo? Hej kemo...“*

¹¹⁸ 113 – *Ouais gros* (2000, album *Les princes de la ville*, které bylo oceněno platinovou deskou), Rim'K feat Les Affranchis – *Le gros* (2007, album *Famille nombreuse* – zlatá deska), 113 – *C'est qui le gros ?* (2010, album *Universel*).

O deset let později, tedy v roce 2010, tatáž skupina redefinuje význam slova *gros* v písni *C'est qui le gros ?* („Kdo je „kemo“?) následovně: « c'est un lascar...le gros est fanatique de un-un-trois » („je to předměstskéj týpek... kemo je fanatický obdivovatel jedna-jedna-trojky“) a opět si je přisvojuje: « on est gros... » („my sme kemoši“). V této písni, stejně jako v mnoha jiných od skupiny 113, lze zaslechnout četné odkazy na teritoriální příslušnost, zde např.: « Il est Vitry moins quart » („je tři čtvrtě na Vitry“).

Na první pohled okrajově může působit poznámka o videoklipu, který k písničce na kanálu YouTube vytvořil posluchač LIKMA38. Jak bylo uvedeno výše, číslo 38 z přezdívky odpovídá spíše kódu departmentu než věku jeho nositele, jednalo by se tedy o jistého Malika (přesmyčka *Malik* > *Likma* je obdobný proces tvorby přezdívky, jaký zvolil člen 113 *Karim* > *Rim'K*), který tedy pochází z departmentu Isère (hl. město Grenoble). Tento kreativní fanoušek ale zjevně ignoruje identitární význam slova a prezentuje v klipu sérii obrázků obézních lidí¹¹⁹.

Po přečtení komentářů pod videem však jasně vyvstává síla identitárního potenciálu tohoto lexému, např. se dočítáme¹²⁰: « chier quel son j'aime !!!!! put1 de flow en + elle assure trop la groupe 113 une tuerie !! » („totálně tu hudbu miluju!!! majou drsnej flow a navíc je skupina 113 naprosto skvělá!!“). Někteří se ohledně slova *gros* pohoršují: « le gro , c language de cité , mesrine c'est 1 gro rien a voire avec les obése mdr » („kemo, to je jazyk předměstí, Mesrine [slavný francouzský bandita] byl kemo, to nemá nic společného s obézníma, lol“). Jiní zase přidávají k dobru další sémanticko-etymologické interpretace: « gro = grossiste Le pire sais qui le dit "gro gro gro grossiste " rien compris le pélo qui a mis la music quoi » („gros vzniklo z *grossiste* [prodejce ve velkém] a nejhorsí je, že to tam říká „gro gro gro grossiste“ ten mañas co tam dal hudbu prostě nic nepochopil“).

¹¹⁹ <http://www.youtube.com/watch?v=N4ja7HWQ0lo>

¹²⁰ Příklady těchto komentářů uvádíme v originálním jazyce s původním pravopisem a překládáme volně s využitím obecné češtiny a českých slangismů.

Hypotéza o apokopě ze slova *grossiste*, případně ta, že jde o výpůjčku z jedné ze západoafrických variant francouzštiny, ve které se oslovují vážené osoby právě jako *gros* (na což nás upozornili kolegové z Kamerunu), samozřejmě stojí za uvážení, nicméně hledání etymologií není naším primárním cílem.

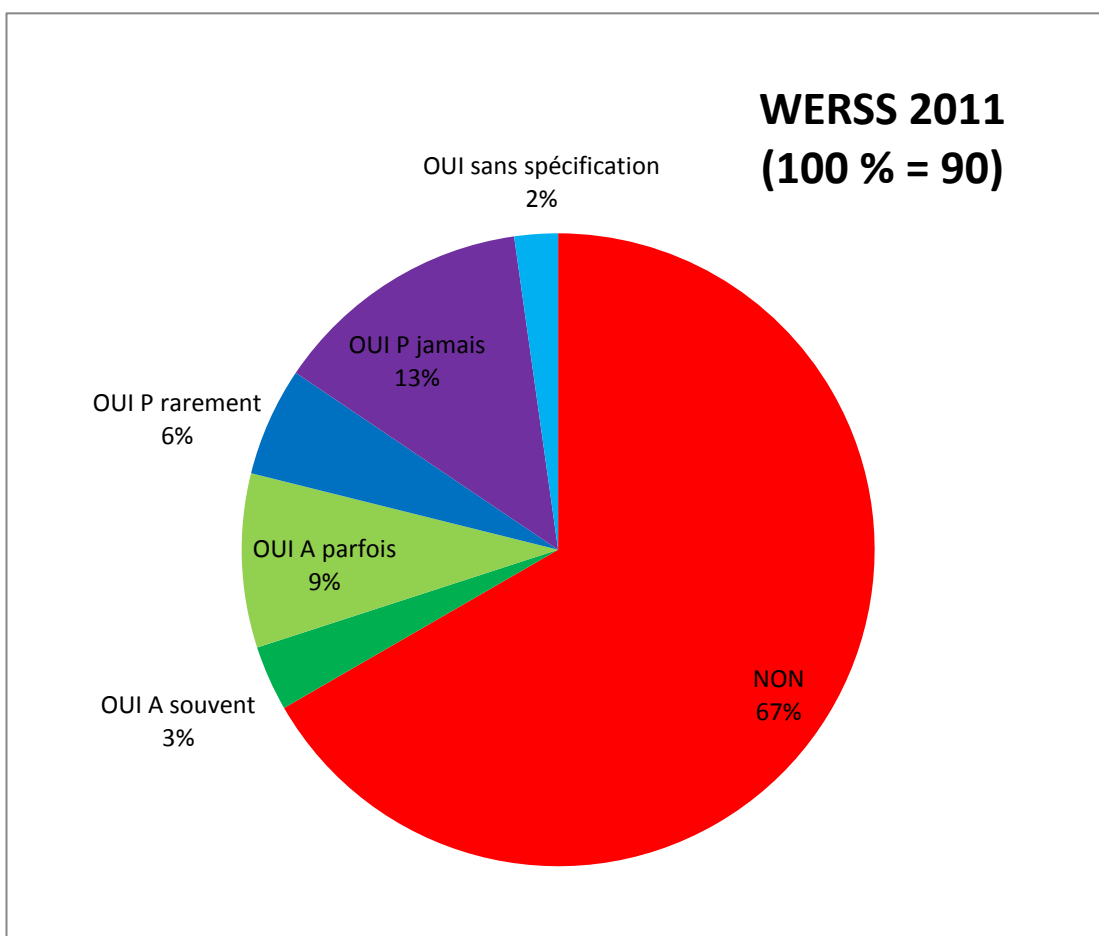
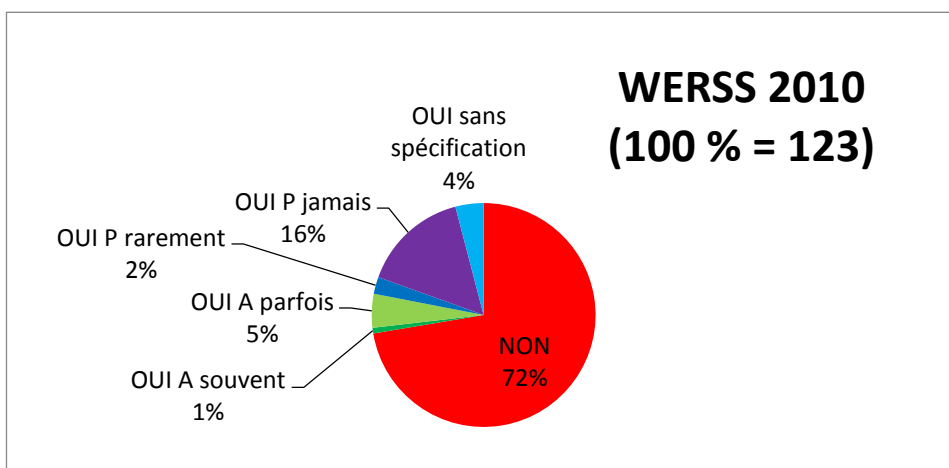
Podstatné pro tuto studii o teritoriálních apropriacích je zejména fakt, že stejně jako Rohff, 113 a ostatní členové kolektivu Mafia K'1 Fry, tak i jejich mladí posluchači, které jsme oslovili dotazníkovou metodou a kteří povětšinou pocházejí také z departementu Val-de-Marne, často a ochotně zmiňují prostorovou dimenzi, aby tím upozornili na sociální jevy, které je obklopují. Jsou zkrátka často stejně jako Rohff *en mode 9.4* („v režimu devět-čtyřka“).

3.4.5 Lexém *werss* v časoběrné perspektivě

Pro exemplifikaci novějšího lexika s vazbou na department Val-de-Marne poslouží i výše zmiňovaný lexém *werss* (viz kap. 3.3.5). Ten rozšířil rapper Rohff, který je známý tím, že své umělecké výstupy koření neologismy přebíranými s velkou pravděpodobností z rezolektu skupiny svých kamarádů nebo si je sám vymýšlí. Lze jej tedy považovat za prototyp inovátora šířícího lexikální inovace skrze písňovou tvorbu. Právě jméno tohoto rapera nebo úryvky z jeho písní byly nejčastěji zmiňovány v otázce „Kdy jste zaslechli <lexém x> poprvé?“. V našich dotaznících byly záměrně testovány lexémy *werss* a *en mode*, které se vyskytovaly v názvech Rohffových písní a zejména pak v hojné míře v jejich refrénech. Na obou těchto lexémech lze dobře demonstrovat teritoriální vindikaci dotazované mládeže z Val-de-Marne.

Na rozdíl od plošně rozšířené konstrukce *en mode* + N v době prvního dotazování v Créteil, tj. v prosinci 2010, byl Rohffův neologismus čerstvě vypuštěný do éteru a zažívající tzv. mediální třesk (*boom médiatique*, viz výše kap. 2.5 a 3.5.5 pro metalingvistické komentáře Rohffa samotného při propagování písničky *Dans ma werss* na rádiu Skyrock). Dva měsíce po nasazení písničky do rádií a tři měsíce po vystavení klipu na internetu byly z odpovědí patrné náznaky počínajícího identitárního přisvojování lexému, kdy ze 123 studentů jich necelých 28 % (34 osob) lexém znalo a z toho dvacet jej považovalo za součást slangu předměstské mládeže. Lexém byl tedy zařazen do obdobného šetření i o rok později (v prosinci 2011) na témže místě, kdy odpovídalo dalších 90 studentů. Z meziročního srovnání vyplývá nárůst aktivních uživatelů. V roce 2010 dotazovaní deklarovali spíše pasivní znalost slova (OUI P) než jeho aktivní používání (OUI A – pouhých 7 osob, z toho 5 chlapců), zatímco v roce 2011 začal být lexém aktivněji používán a jeho znalost u mládeže se ještě rozšířila, jak ukazuje graf č. 8. Pro jednodušší srovnání uvádíme nejprve zmenšeně výsledky z roku 2010 (tj. obsah grafu č. 7).

Graf č. 8: Deklarovaná znalost *werss* v meziročním pozorování (2010–2011)

V roce 2011 znala lexém už třetina (tj. 30 z 90) dotazovaných, z toho jedenáct jej podle svých vyjádření používali aktivně. Lexém *werss* se tedy jevil být nadějným

kandidátem na časosběrné šetření v Créteil, zajímala nás ale i jeho difundace mezi mládež mimo Val-de-Marne, proto byl zařazen i do dalších dotazníkových šetření časosběrnou metodou na různých místech Francie.

Zadáváním totožných otázek více let po sobě byla získávána data od studentů pro lexém *werss* třikrát v Créteil – kromě prosince roku 2010 i v prosinci 2011 a v lednu 2014, tedy necelé dva roky poté. Z této časové řady z totožného sociogeografického prostředí vyplývá fakt, že se výrazně zvýšila jak pasivní znalost lexému (OUI P), tak i jeho aktivní používání (OUI A) – viz sloupce CRE-2010-2014 v tabulce č. 18 a grafu č. 9 níže.

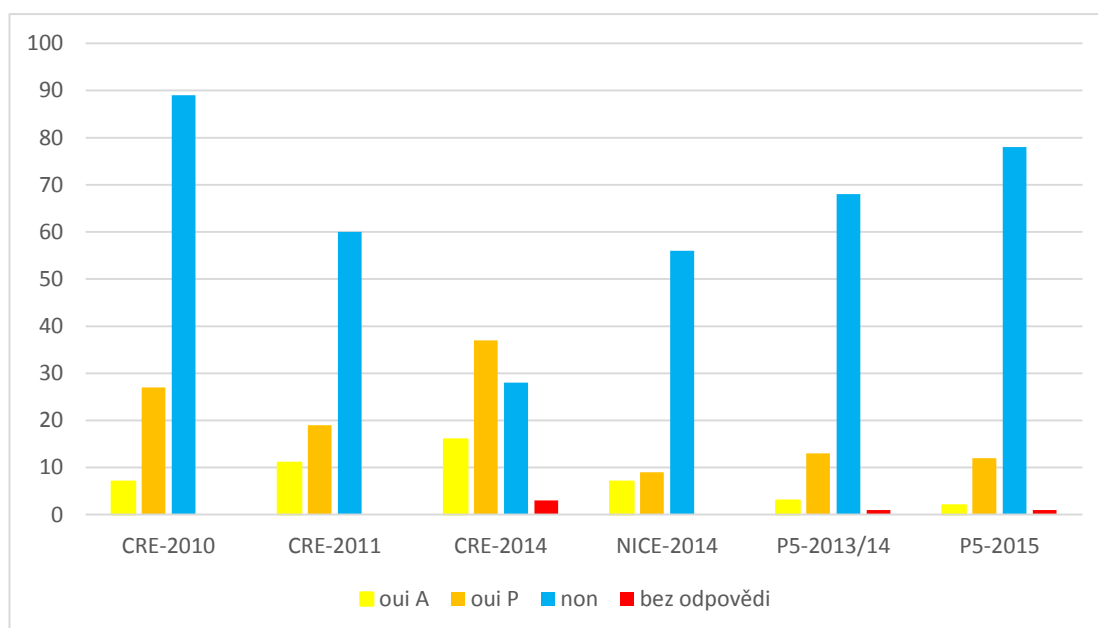
Na přelomu roku 2013 a 2014 proběhly sondy i na dalších dvou univerzitách, konkrétně v Nice v únoru 2014 a na univerzitě Paříž 5 ve dvou etapách – nejprve v prosinci 2013 bylo vyplněno 29 dotazníků a v lednu 2014 dalších 56 dotazníků (obě tyto části spojujeme v tabulce č. 18 a grafu č. 9 do jednoho sloupce P5-2013/14). Porovnáme-li tyto dvě lokality s výsledky z Créteil v téže době, je jasně patrné, že studenti na jihu Francie i studenti v centru Paříže sdílí nadšení pro daný neologismus jen částečně, převážná většina jej nezná.

Na univerzitě Paříž 5 pak výzkum cirkulace téhož slova probíhal i v prosinci 2015, tj. téměř dva roky poté. Výsledky se nijak dramaticky neodlišují od přechozích výzkumů, 85 % studentů jej vůbec nezná (na přelomu 2013/14 to bylo 81 %). Budoucnost ukáže, nakolik je tento trend progresivní a zda znalost lexému „přežije“ pěveckou kariéru jeho propagátora, Rohffa, či nikoli.

Tabulka č. 18: Výsledky časosběrného výzkumu rozšíření lexému *werss*

	CRE-2010	CRE-2011	CRE-2014	NICE-2014	P5-2013/14	P5-2015
OUI A	7	11	16	7	3	2
OUI P	27	19	37	9	13	12
NON	89	60	28	56	68	78
bez odpovědi	0	0	3	0	1	1
Celkem	123	90	84	72	85	93

Graf č. 9: Prostorová a časová variabilita v deklaracích znalosti lexému *werss* u studentů na univerzitách v Créteil, Nice a Paříži 5 v letech 2010–2015

Mezi studenty v Créteil se za dva roky od posledního popsaného zkoumání v prosinci 2011 slovo znatelně rozšířilo. Zatímco v roce 2010 jej neznalo 72,4 % respondentů, o rok později už jen 66,7 % (tedy dvě třetiny) a o další dva roky později (leden 2014) už jen 33,3 % (tj. pouhá jedna třetina).

Z výsledků dotazníků ve třech lokalitách zkoumaných na přelomu roku 2013 a 2014 lze opatrně konstatovat, že neznalost lexému (včetně těch, kdo otázku nevyplnili a pravděpodobně proto, že jej také neznají) je větší v lokalitách, kde je vyšší socioekonomická úroveň. U studentů z Paříže jich lexém neznalo 81 % a v Nice 77,8 %, zatímco v téže době v Créteil pouze 37 %. Nutno ale dodat, že v Nice i v Paříži vyplňoval dotazník větší počet studentů na krátkodobém pobytu ve Francii (Erasmus, Free mover aj.), kteří nemohli být z etických důvodů z průzkumu vyloučeni, nicméně jejich odpovědi nejsou pro výzkum většinou použitelné.

Ze srovnání pařížského výzkumu v rozestupu téměř dvou let lze odvodit, že se lexém spíše vytrácí z povědomí mladších studentů, kteří ale deklarují obecně mnohem menší zájem o rap než v Créteil nebo v Nice.

Tendence v postupném difundování lexému v Créteil je naopak z grafu č. 9 zřejmá. U ostatních lokalit jde spíše o náčrt trendu, který by byl potřeba upřesnit rozsáhlejším vzorkem dat či opakovanými studii. Lexém jsme znovu zařadili do dotazníku v roce 2018, kdy z prvních výsledků z dubnové ankety v Nice mezi 79 studenty vyplývá, že pouze 3 dotazovaní uvádí jeho pasivní znalost, navíc jeden z nich s poznámkou, že už se příliš nepoužívá. Je tedy spíše pravděpodobné, že mimo Val-de-Marne bude slovo za pár let pozapomenuto a vzpomenou si na něj jen skalní fanoušci rapera Rohffa. V Créteil bohužel k dispozici novější data nemáme, ale je pravděpodobnější, že zde bude lexém více identitárně ukotven a bude mít tedy lepší perspektivu na setrvání v úzu místní mládeže, pokud tedy i tady nevyšel z módy.

Na závěr této studie o lexému *werss* ještě podotkneme, že lexém dosud nebyl zařazen do elektronického slovníku DZ, který zpravidla identitární neologismy pro předměstskou mládež rychle zařazuje, je-li jejich rozšíření plošné. Jeho autor, Cobra le cynique (vlastním jménem Abdelkarim Tengour) nám potvrdil, že slovo do slovníku nezařadil, protože nedostal od svých přispěvatelů žádný podnět.

3.4.6 Symboly a stigmata předměstské mládeže

Na téma francouzského rapu vznikají v posledních letech desítky prací z oblasti sociálních a humanitních věd, ať už se jedná o studie politologické, sociologické, muzikologické, lingvistické, pedagogické aj. Přesto ale zatím jen velmi málo známe mentální vzorce příjemců, tj. způsoby, jakými nazírá na poselství rapových textů různorodá masa pravidelných i nepravidelných posluchačů tohoto hudebního žánru. Podle sociologa Anthonyho Pecqueuxe nemůže být nahlíženo na politická témata obsažená v rapu jinak než skrze to, co vyvolávají za odezvu, tedy skrze formy přisvojování těchto témat mezi posluchači (Pecqueux 2007: 5). Tato vize rezonuje s hlediskem prostorovým a sociolexikálním, která jsme se snažili propojovat v této čtvrté praktické studii s cílem poukázat na symbolickou hodnotu některých prostorových referentů (zejména označení *neuf-quatre*) a některých lexikálních jednotek (*werss*, *gros* a konstrukce *en mode* + *N/Adj*).

„Životní cyklus“ neologismů je obecně těžko předvídatelný (viz Sourdou 1998), nicméně pozorováním šíření identitárních lexémů mezi mládeží lze vytvářet modely různých difuzních typů. Lze tak nahlížet na způsoby přisvojování novotvarů a zkoumat případné důvody, proč si některé lexémy mládež přisvojovat nechce. Tento extrémní případ **dezapropriace** se děje zejména v důsledku zdiskreditování některých výrazů v médiích. Typickým příkladem je metonymické použití přesmyčky *vas-y* > *zyva* („pojd', jdeme“). Tou byla na přelomu tisíciletí často parodována předměstská mládež, která původně tuto pobídku, stejně jako jiné verlanizované výrazy používala s identitárním podtextem. V důsledku takovéto parodizace se z identitárního symbolu pomalu, ale jistě stala stigmatizující přítěž. To vedlo k postupnému upouštění od tvorby nových slov tímto procesem (současně s ústupem této módy obecně), přičemž ale mnohá lexikalizovaná slova vytvořená verlanizací používá dodnes celá společnost v obecném slangu (např. *keuf* = „polda“, z *flic* téhož významu) a pro rapery slouží verlan dál jako prostředek k dotváření homofonií,

a to i za cenu vytvoření idiolektálního novotvaru, který ale jejich posluchači budou schopni rozklíčovat podle obecně známých pravidel.

Rap je jedním ze symbolů předměstské kultury a je mu přiřkládána role mediální vitríny slangu předměstské mládeže. Dovolíme si tedy závěrem uvést **hypotézu difuzního potenciálu** výrazů šířených rapery. V dotazníkovém šetření naši respondenti nemusí zařadit ten který zkoumaný lexém do kategorie slov aktivně používaných mezi kamarády, přesto je ale možné předpokládat, že jej zachytí a projeví o ně zájem, zejména objevuje-li se daný lexém v refrénech rapových písní. Tento zájem narůstá, mají-li tyto výrazy neprůhlednou grafickou nebo výslovnostní formu (*werss*), význam (*gros*) nebo syntaktickou vazbu (*en mode*). Tato slova pak mají pro svou zajímavou strukturu velký difuzní potenciál, který je využit tehdy, rozhodne-li se jej vícero výřečných bossů z různých skupin přátel či kolektivů implantovat do skupinové mluvy, tj. do daných rezolektů.

Příkladem slova *bol(l)os(s/se)*, který budeme detailněji rozebírat v následující studii, lze nastínit jeden model šíření identitárních neologismů, k opravdovému vytvoření funkčního/funkčních modelu/ů by však takových výzkumů byly potřeba desítky. V různých fázích opakovaných zkoumání na různých místech ve Francii jsou v současné době kromě výše uvedených slov také např. lexémy *hass*, *swagg*, *morray* aj. Z anket jim věnovaných vyplývá, že cesta od hapaxu legomena po slovníkové heslo je u generačně příznakových lexémů podstatně spletitější než u slov, která vypouštějí do éteru mediální autority (např. sousloví *faire le buzz*, které jsme zkoumaly souběžně s výše popisovaným slovem *bol(l)os(s/se)*, viz Fiévet a Podhorná-Polická 2009, kde dochází k třesku mediálnímu dříve, než se dá u respondentů zachytit třesk neologický – což byl ostatně do určité míry i případ lexému *werss*).

Slovníkové zachycení je pak méně často odrazem reálné frekvence v užívání slova mezi mládeží, ale spíše náhodným produktem rešerší lingvistů, kteří se stávají autoritami pro lexikografy (nebo jimi přímo jsou) a spoluvytvářejí tak mediální obraz slangu mládeže.

3.5 Časoběrný výzkum difuze neologismu *bol(l)os(s/se)*

S rozvojem korpusové lingvistiky se lexikologům naskýtá relativně široké pole možností, jak sledovat nová slova. Zatímco mediálně exponovanými autoritami nově vytvořená slova a slovní obraty dokážou média (a zejména někteří žurnalisté a moderátoři) prosadit do širšího úzu, jsou-li splněny podmínky sociální potřeby či sémantické výstižnosti lexému, neologismy vznikající a šířící se mezi mládeží mají zcela odlišný „životní cyklus“. Moment vzniku a prvních fáze šíření těchto neologismů lze vědecky zachycovat pouze obtížně, kombinací kvantitativní a časoběrné metody však lze nastínit modely jejich šíření a upozornit na některé sociolingvistické parametry, které běžně užívané metody sběru slangismů empiricky potvrdit nemohou.

Zdrojem neologických kandidátů je od roku 2009 mj. i náš korpus textů rapových písní RapCor. Pro lexém *bol(l)os(s/se)* bylo v kapitole 3.3.1 rekonstruováno jeho pronikání do rapových textů, s prvním signifikantnějším nárůstem použití mezi rokem 2004 a 2005 a velkým nárůstem použití mezi roky 2008 a 2009. Rapři jsou často prvními mediálními autoritami, které daného kandidáta na identitární neologismus šíří. V této kapitole představíme difuzi tohoto lexému už bez opory rapu, na základě experimentálního časoběrného výzkumu vedeného převážně u mladých Francouzů, s cílem získat informace o užívání a prožívání tohoto slova.

V rámci sběru generačně příznakového lexika hraje klíčovou roli imprese pozorovatele, kdy do popředí vstupuje jeho subjektivní **neologický pocit**. Jedná-li se o neologismus formální, je pro svou nápadnost rychle zaznamenán, popsán s využitím metod a terminologie daného oboru, resp. dané školy, nicméně jeho další sledování a snahy o kvantifikaci důkazů jeho užití či naopak absenci užití většinou zůstávají jen naznačeny. Takováto rezignace na kvantitativní lexikologické zkoumání konkrétních neologických kandidátů a na kvalitativní sociolingvistické zkoumání dynamiky časového a prostorového vývoje šíření tohoto kandidáta mezi uživateli daného jazyka je zároveň i výzvou metodologickou.

V roce 2005 byl zachycen jeden zajímavý neologický kandidát s negativně evaluativní funkcí vyslovovaný [bolos] a zapisovaný mnoha grafickými variantami: *bolos, bollos, bol(l)oss, bol(l)osse*. V roce 2008 byl pak zahájen experiment, který měl za cíl dlouhodobější zkoumání „života“ tohoto izolovaného slova. To se zdálo být vhodným kandidátem pro svou relativní novost, pro pozorovanou silnou expresivitu mezi mládeží a pro zřejmou cizokrajnost s nejasným etymologickým pozadím. Zaujal nás s kolegyní Anne-Caroline Fiévetovou zejména kvůli vysoké frekvenci užívání mezi mládeží, navíc také kvůli neukotvenému významu, tj. kontextově variabilnímu používání.

Poprvé jej kolegyně zachytila koncem roku 2005 v rámci jiných svých terénních studií na severním předměstí Paříže, přičemž jako rodilá mluvčí mohla lépe uplatnit svůj subjektivní neologický pocit. Dalo se tedy předpokládat, že do doby, než se setře zjevná expresivita u jedné skupiny mluvčích, lexém se rozšíří k dalším skupinám a bude možné pozorovat jeho zajímavě proměnlivý sémantismus. Dalo se rovněž předpokládat, že vzhledem k pozorovaným tendencím, kdy lexém začala od předměstské mládeže masivněji přebírat i mládež z bohatších pařížských čtvrtí, jej bude brzy možné zaznamenat v médiích, která pravidelně přejímají generačně příznaková slova pro své novinové články, televizní pořady či texty reklam. Slovo tedy mělo vhodný **identitárně-neologický potenciál**.

Zajímal nás tedy vývoj jednak z hlediska vlivu médií na šíření daného slova, ale náš zájem směřoval také k poznání postojů mluvčích, k popsání šíření slova v jeho fonických, grafických a sémantických variantách atd. Slibné výsledky prvních sond dávaly tušit jedinečnou příležitost pozorovat v reálném čase dynamiku šíření tohoto neologismu.

Termín **neologismus** není ze sociolingvistického hlediska možné koncepčně generalizovat (neologický pocit je vlastnost jednotlivců, s malou mírou pravděpodobnosti shody mezi skupinami uživatelů jazyka).

Zároveň není možné akceptovat ani hledisko striktně lexikografické, které je díky rozvoji korpusové lingvistiky a sociolektografie sice na ústupu, ale zůstává obecně rozšířené mezi nelingvisty. Ti za neologické většinou považují to, co chybí v jejich oblíbeném referenčním slovníku.

Náš výzkum reálně započal v roce 2006, kdy byly aplikovány dvě klasické sociolingvistické metody, konkrétně metoda participačního pozorování a metoda položeného rozhovoru (Calvet 1997: 211–212). První verifikace proběhly nutně na úrovni mikrosond formou rozhovorů se členy konkrétní soudržné skupiny, která tento lexém aktivně používala. Posléze byl pozorován výskyt zkoumaného slova u dalších skupinek mládeže v reálných, nicméně spíše náhodných situacích. Tato fáze výzkumu by se dala označit za **fázi zasvěcení do skupinové normy** či skupinových norem. Bylo by vhodnější použít plurál, neboť variabilita endogenních norem v mládežnických kolektivech je zřejmá a z ní vyplývá i **nutnost objektivizace mikrosond** tím, že budou obdobná šetření multiplikována na různé skupinky přátel, ideálně i na různých místech.

Přechod na úroveň makrovýzkumu se zdál být nevyhnutelný, neboť jedině **makrosonda** do různých rezolektů mohla poskytnout objektivní informace o časoprostorové variabilitě v užívání daného lexému. V dalších etapách tedy byly metody kvantitativní a kvalitativní záměrně směřovány tak, aby se ozřejmila synchronní dynamika vývoje užití lexému i epilingvistických soudů o něm.

Etapy výzkumu identitárního neologismu *bolos* by tedy mohly být shrnuty následovně:

- *fáze kvalitativního výzkumu* – testovací „minianketa“ po zachycení neologismu, zasvěcení do skupinové vyjadřovací normy (položené rozhovory a participační pozorování kontextu užití výrazu – v kolektivech, v médiích)
- *fáze testování kvalitativního přístupu* – ověřování hypotézy dostatečného rozšíření (neologického potenciálu) a expresivní fluktuace významu (identitárního potenciálu) – první verze klasického dotazníku byla testována koncem roku 2008

- *fáze kvantitativního sběru dat* – makrovýzkum na průřezu všemi frankofonními teritorii a všemi generacemi (na přelomu 2008–2009 současně dotazník v papírové a elektronické podobě)
- *fáze kvalitativně-kvantitativního sběru dat časoběrnou metodou* – popis vývojových tendencí od 2008 do dneška sledovaných v různých lokalitách (výzkum zaměřený na generační a geografické aspekty šíření výrazu, sledování názorů na jeho šíření, datace prvního výskytu a etymologická upřesnění).

Zamyšlení nad epistemologickými otázkami, které vyplývají z námi zvolených metod při kvantitativně-kvalitativním sběru materiálu pro popis časoprostorové dynamiky šíření identitárního neologismu *bol(l)os(s/se)*, bude obsahem této stati. Nejprve bude pozornost věnována dotazníkové metodě a její evaluaci pomocí SWOT analýzy, nástroje hojně využívaného v geografii a marketingu. Následně budou popsány metodologické aspekty jednotlivých etap výzkumu a představeny dílčí výsledky z prvních let výzkumu časoběrnou metodou.

3.5.1 Dotazník papírový či elektronický? SWOT analýza použitých kvantitativních metod sběru dat

V každé z výše popsaných fází výzkumu se ozřejmily jiné aspekty zkoumaného lexému a vzešly nové metodologické otázky a výzvy, které ovlivnily další etapy výzkumu (detailněji viz Podhorná-Polická a Fiévet 2010). Metodologická koherence je nicméně nezbytnou mezikapovou podmínkou. Oscilace mezi používáním papírového a elektronického dotazníku ve fázi makrovýzkumu si tedy zaslouží detailnější komentář, neboť si plně uvědomujeme možné rozdíly v charakteru odpovědi a působení různých faktorů v průběhu vyplňování dotazníku.

Nejprve ve stručnosti shrňme výhody a nevýhody papírového dotazníku. Jeho obecné výhody i nevýhody jsou známé, nicméně pro výzkum identitární neologie vyvstala jistá specifika. Tato forma se totiž zdá být spolehlivější než dotazník elektronický při získávání odpovědí od adolescentů a postadolescentů. Ti jsou v rámci seminářů nepřímo nuceni odpovídat, a to ihned a spontánně, na rozdíl od verze elektronické, která nebyla vyplňována v rámci seminářů přímo na místě, pouze byla studentům prezentována vyučujícími s prosbou o dodržení obdobných podmínek vyplnění, tedy individuálně a bez většího přemýšlení nebo dohledávání na internetu.

V relativně krátkém čase a za jednotných podmínek lze pomocí dotazníkové metody v tradiční papírové podobě získat desítky odpovědí z geograficky, sociálně i genderově heterogenních vysokoškolských a středoškolských kolektivů. Pro náš výzkum je pak tato metoda důležitá zejména z důvodu získání cenných informací od mládeže z předměstí, které se čistě kvalitativními metodami sbírají obtížně. Toto konstatování se vztahuje zejména na chlapce, do jejichž kolektivů je obtížné v terénu proniknout (a pro pozorovatele ženského pohlaví to platí obzvlášť). Mladí respondenti takto genderově seskupení jsou často neochotní bez detailního ústního vysvětlení záměrů dotazníku a způsobů jeho zpracování a interpretace sdělovat elementy ze skupinového kódu neznámým tazatelům. Při prezentaci dotazníků bylo vždy nutné navázat téměř afektivní vztah zejména s chlapci, kteří byli

respektovanými vědci v kolektivu. Po získání právě jejich důvěry v seriózní zpracování výsledků se nám často dostala zpět řada extrémně pečlivě vypracovaných dotazníků s mnoha dodatečnými komentáři a tipy na další identitární neologismy.

Elektronický dotazník je pak metoda relativně nová, minimálně co se sociolexikologického výzkumu týče, a zaslouží si tudíž hlubší epistemologickou analýzu. Touto metodou bylo získáno více než 54 % výsledků z druhé fáze šetření (celkem 654 dotazníků). Elektronická adresa směřující k dotazníku byla záměrně spojena s Masarykovou univerzitou, a to nejen z důvodu akademické prestiže. V předchozích terénních studiích slangu mládeže (Szabó 1991, Podhorná-Polická 2009) totiž bylo opakovaně pozorováno, že výsledky jsou bohatší, důvěryhodnější a otevřenější, je-li dotazovatelem nerodilý mluvčí, tedy cizinec, který není součástí etnicko-sociální sítě ve zkoumané společnosti. Proto bylo jméno francouzské kolegyně A.-C. Fiévetové v prezentaci dotazníků záměrně vynecháno. To mělo za účel překonat běžně pozorovanou nedůvěru (zejména u předměstské mládeže) vůči sociálně a ekonomicky privilegovaným vědcům, mají-li navíc jména typická pro tzv. *Français de souche* (doslova „Francouze s kořeny“). Na úvodní straně dotazníku bylo zdůrazněno také komparativní zaměření projektu na francouzský *versus* český slang, neboť i v tomto ohledu byly popsány případy, kdy motivace dotazovaných odpovídat rostla v případech, kdy přepokládali, že jejich názor přispěje k interkulturnímu pochopení či k překladatelským účelům. Tato strategie se projevila jako dvousečná, protože nejasný původ slova si někteří z dotazovaných (jak v elektronické, tak papírové verzi) mylně interpretovali ve spojitosti s českým dotazovatelem a lexém pak automaticky považovali za přejímku z češtiny.

V pozdějších verzích dotazníku byly od roku 2014 obě tyto strategie (tj. vynechání francouzsky znějícího jména i důraz na komparativní charakter výzkumu) opuštěny a důkladnější úvodní prezentace cílů výzkumu se ukázala být dostatečnou kompenzací k těmto možným úskalím.

Vrátíme-li se zpět k evaluaci elektronického dotazníku, kvality či nedostatky této metody výzkumu můžeme strukturovat pomocí tzv. SWOT analýzy, což je metoda rozboru reálných i potenciálních kladů (S), záporů (W), příležitostí (O) a hrozeb (T) daného jevu.

Mezi **silné stránky** (*strengths*) elektronického dotazníku můžeme především řadit velkou časovou úsporu při zpracovávání dat do tabulkového formátu. Zatímco výsledky papírového dotazníku musí být ručně přepisovány do počítače, elektronický dotazník má tuto fázi jako automatizovaný výstup. Odpadá tedy složité rozmýšlení nad významem nečitelných slov či písmen, nemluvě o desítkách hodin přepisu, kdy je zrak unavován přesuny pohledu z papíru na obrazovku. Další nespornou výhodou je možnost rychlého šíření povědomí o experimentu do geograficky vzdálených oblastí. Skrze sociální vazby našich prvních informátorů a následně jejich informátorů atd. se informace o dotazníku šířila exponenciálně a ve velmi krátkém čase se podařilo získat odpovědi ze všech oblastí frankofonního světa i téměř všech francouzských departmentů.

Možnou výtkou a pochybností by jistě mohl být fakt, že dotazovatel není fyzicky přítomen při vyplňování dotazníku a respondent by si tedy mohl vymyslet virtuální profil nebo zkoušet odpovědět vícekrát pod různými identitami. S vědomím tohoto nebezpečí byly do dotazníku naprogramovány funkce limitující tyto možné negativní faktory. Jednak byl dotazovaný hned v první otázce vyzván, aby uvedl jméno člověka, od kterého se o anketě dozvěděl (což zároveň pomohlo rozkrýt síť interpersonálních vazeb), dále také mohl uvést svou e-mailovou adresu v případě zájmu o výsledky výzkumu. Zájem o tyto výsledky byl vcelku velký (38,8 % dotazovaných). Zároveň ale počet recesistických odpovědí byl v elektronickém dotazníku mizivý, na rozdíl od vysokoškolských sond, kde se téměř vždy objeví znuděný či vtipkující student. Dále byly automaticky sledovány síťové (IP) adresy serverů i průběh vyplňování dotazníku, kdy z téže síťové adresy se již nebylo možné znovu do ankety dostat, pokud byl dotazník již jednou vyplněn.

Naopak mezi **slabé stránky** (*weaknesses*) se jednoznačně řadí neekologické podmínky zkoumání. Dotazovatel se dostane sice rychle k výsledku, nicméně naprosto netuší, v jakých podmínkách byl elektronický dotazník vyplněn, zda si dotazovaný nevypomáhal názorem jiných osob atd. I přes výše uvedená opatření, která napomáhají snížit anonymitu respondentů, je však reálně možné vědomě zkreslit věk či udat nepravdivě jiné sociologické údaje. Z těchto rizik se nám jeví jako nejpodstatnější problém neomezený čas na vyplňování dotazníku, kdy nemůže být zaručena spontánnost odpovědí. Definic zkoumaného neologismu bylo naštěstí tou dobou na internetu poskrovnu, proto bylo možné rychle identifikovat osoby, které neudávaly svůj vlastní názor na význam slova, ale vyhledaly jej pilně na internetu a zkopírovaly do dotazníku. Grafická variabilita slova však naštěstí tento úkol znesnadňovala těm, kteří jej opravdu neznali. Selekcí těchto zvědavých a aktivních respondentů umožnily i doplňkové otázky na dobu a místo, kdy se s lexémem poprvé setkali.

Automatické zpracování dat s sebou nese nejen výrazné výhody časové, ale i nevýhody s obtížnějším zachycením záměrně či nezáměrně nesmyslných tvrzení. Před započítáním automatické filtrace jednotlivých kategorií znalosti/užívání lexému je třeba projít manuálně všechny odpovědi a oddělit z kategorií aktivního užití či pasivní znalosti takové případy, kdy se dotyčný mylí ve významu či jej paronymicky asociují s jiným známým slovem. Záměna byla častá se slovy *bol* (slangově „ zadek“), *ballot* („imbecil, idiot“) nebo s hovorovým výrazem *bolos* pro boloňské špagety (místo přídatného jména *bolognaises* se běžně užívá zkráceně výraz *les spaghettis bolos*).

Aby tato analýza nekončila pesimisticky výčtem možných rizikových faktorů, uvádíme je již zde. **Hrozby** (*threats*) této metody spočívají v jejím plošném zneužívání k dlouhým a únavným anketám v nejrůznějších (většinou marketingových) průzkumech, které mohou do budoucna snížit ochotu mnohých uživatelů internetu podílet se na této dobrovolné činnosti. Náš výzkum byl redukován na velice krátký dotazník, pro dotazované neznalé lexému navíc extrémně krátký (mnozí dokonce vyjadřovali svou lítost, že nemohou být více k užitku). Konkrétně toto téma navíc vzbuzovalo zvědavost a vzhledem k módní vlně i emoce. Výše popisovaná neochota

tedy pozorována nebyla, snad jen u pubescentů, které často rodiče museli nutit k vyplnění dotazníku namísto sledování televize či her (tyto informace nám pak rodiče, kteří přislíbili pomoc, zpětně poskytli poté, co u nás zjišťovali splnění příkazu a obdržení výsledků od jejich potomků).

Zároveň však byl důraz kladen na co možná nejmenší zahlcení textem, neboť dlouhé komentáře zvyšují únavnost a každé opuštění internetové stránky před uložením výsledků je zbytečnou ztrátou cenných informací. Za největší hrozbu této metody ostatně považujeme únavu dotazovaného z délky ankety. Zodpovídání nahodilým způsobem bez uvažování (stylem „rychle se tím proklikat do konce“) výsledky nutně diskreditují, a tím i celou výzkumnou metodu.

Problém s dostupností internetu a s počítačovou gramotností pro starší generaci či pro sociálně nejslabší skupiny obyvatel je zřejmou nevýhodou, se kterou jsme se v roce 2008 ještě setkaly. S různými programy zavádění internetu do škol jsou ale mladší generace již plně počítačově gramotné a přístup k internetu si v případě zájmu umí obstarat a také u starších generací se situace spíše zlepšuje.

Je nutné si také uvědomit, že zájemci o pomoc s šířením elektronické adresy našeho dotazníku jsou většinou lidé se zájmem o vědu či o jazyk, kteří však při dlouhodobějším či příliš častém využívání jejich osobních kontaktů mohou tuto ochotu ztratit.

Při časosběrných metodách výzkumu je pak potřeba předvídat další možnou hrozbu, známý Labovův paradox pozorovatele (Labov 1970), zde konkrétně lepší výsledky v případě kontaktování téhož publika s dotazy na tentýž neologismus. Tento jev se projevil u dotazníků papírových, kde byl dotazník rozdáván každoročně studentům druhého ročníku a někteří neúspěšní studenti tak měli podruhé vyplnit tentýž formulář. Proto byl pro tyto případy přidán do novější verze dotazníku ve třetí fázi ankety (od roku 2009) dotaz na první setkání s tímto typem ankety, a zejména pak otázky pro vyjádření názoru na meziroční změnu v mediálním i soukromém užívání lexému.

Rizika popisované distanční metody tedy nejsou nezanedbatelná, avšak možnosti, které tato metoda stýká, jsou lákavé pro jejich relativní neotřelost, přinejmenším co se výzkumu identitární neologie týče. **Možnosti** (*opportunities*) této metody spočívají ve snadnějším ověřování kvantitativních teorií, zejména Rogersovy o šíření inovací (viz kap. 1.2), ale také sociometrické aplikace matematické teorie grafů, kde je na sociální síť nahlíženo pomocí topografie sítí (Lazega 2014). Z hlediska zkoumání přenosu identitárního lexika mezi skupinami jsou pak kvantitativní metody jako jediné schopné potvrdit hypotézy, které se utváří empiricky. Inspirací pro náš výzkum pomocí elektronického dotazníku byl internetový výzkum žákovského slangu na středních a základních školách, provedený agenturou Factum Invenio ve spolupráci s Ústavem pro jazyk český Akademie věd ČR na zakázku sýrárny Veselá kráva z roku 2005. Dotazník na téma oslovování rodičů, kamarádů a na roli nadávek v jejich mluvě pod dohledem učitele vyplnilo 27 000 žáků a téměř 22 000 jich bylo zpracováno. Čísla zde jsou násobně vyšší než v našem případě, ale z metodologického hlediska je zde zřejmý konflikt norem: z jedné strany školní spisovné a z druhé generační slangotvorné, kdy je žák nepřímo nucen podávat informace neznámým osobám skrze zprostředkovatele výzkumu (tj. učitele), což nemusí nutně vést k podání relevantních informací, jak již bylo řečeno výše. Pozitivním faktorem je naopak motivace odměnami. Díky široké interpretovatelnosti výsledků (z hlediska lexikologického, sociologického, atd.) se po oficiální prezentaci hlavních výsledků spustila mediální lavina, zejména k žurnalisticky vděčnému tématu slangu mládeže

To se v malém měřítku stalo i nám. Tato mediální bublina by však měla být řazena spíše pod metodologické hrozby, neboť přispívá k „mediálnímu paradoxu pozorovatele“, tedy že šíření medializovaných slov bylo možná spuštěno výzkumem samotným a vědec tedy pozoruje důsledky svého výzkumu a ne reálný objekt (viz níže kap. 3.5.5).

Pro přehlednější souhrn výše popisovaných faktorů jsou v tabulce č. 19 prostorově odlišeny stránky pozitivní a negativní ve vztahu k vnitřním a vnějším parametrům zkoumané metody.

Tablka č. 19 : Souhrnné schéma SWOT analýzy metody elektronického dotazníku

	Pozitivní stránky naplnění cíle	Negativní stránky naplnění cíle
Interní původ (organizační faktory)	<p><u>STRONG – silné stránky</u></p> <p>+ automatické získání dat:</p> <p>1) garance čitelnosti dat</p> <p>2) časová úspora</p> <p>+ větší geografická variabilita</p> <p>+ limitace recesistických či redundantních odpovědí:</p> <p>1) kontrola IP adresy – umožnění pouze jednoho přístupu z dané adresy</p> <p>2) poznačení jména osoby, která dotazovanému zaslala odkaz na elektronický dotazník</p>	<p><u>WEAK – slabé stránky</u></p> <p>- nepřítomnost dotazovatele > neznalost podmínek při vyplňování dotazníku, spontánnosti reakcí</p> <p>- semi-automatické vyhodnocení dat – automatické vyhodnocení je nemožné z důvodu možné záměny s jinými paronymy (nutná kontrola hlavních kategorií – význam+deklarace znalosti a užití)</p>
Externí původ (dynamické okolní vlivy)	<p><u>OPPORTUNITIES – možnosti</u></p> <p>+ technicky dostupný způsob kvantifikace meziskupinového šíření generačně příznakového lexika</p> <p>+ využití principu sociálních sítí: atraktivní téma výzkumu umožňuje vytvoření skupiny informátorů a šířitelů elektronického odkazu (motivující zpětné vazby a ochota kolegů a přátel pomoci v kvantitativním sběru)</p> <p>+ metoda ověření teoretických modelů</p>	<p><u>THREATS – hrozby</u></p> <p>- obava z masivního používání tohoto typu anket vědci v budoucnu – možná ztráta ochoty odpovídat na množství rozličných anket</p> <p>- riziko projevení tzv. paradoxu pozorovatele při dlouhodobějším výzkumu téhož lexému</p> <p>- deontologické problémy dotazníkové metody – zejména je-li délka dotazníku nepřiměřená – únava, přeskokování otázek > ztráta důvěryhodnosti této metody</p>

Závěrem podotkněme, že pro sociolingvistiku je metoda elektronického dotazníku obzvláště diskutabilní. Zejména ve Francii je totiž zdůrazňován ekologický přístup k mluvčím a k jejich spontánním promluvám, ale deklarované názory v dotazníkových šetřeních jsou pak povahy metalingvistické a epilingvistické. Tato metoda by však neměla být odmítána, je-li doplněna jinými, komplementárními postupy, zejména participačním pozorováním.

3.5.2 Etapizace výzkumu difuzní dynamiky neologismu *bol(l)os(s/se)* od mikrosond k makrovýzkumu

Identitární neologie jakožto relativně nová lingvistická disciplína na pomezí lexikologie a sociolingvistiky může čerpat z metodologického aparátu obou těchto disciplín. Zatímco sociolingvistické studie jsou ve Francii tradičně orientovány na kvalitativní sondy do užívání a prožívání jazyka (*pratiques et représentations*, viz kap. 1.1.2) s cílem popsat fungování různých sociálně determinovaných vlivů, a to primárně u menších skupin mluvčích v tzv. ekologickém prostředí (Calvet 1999a), lexikologické studie naopak povětšinou využívají kvantitativní metody zpracování sebraného materiálu. Zachycení identitárních neologismů v různých typech lexikologických sběrů nebo sociolingvistických sond není sice obtížné, ovšem další zkoumání toho, jak jsou tato slova vnímána a užívána těmi, kteří se s nimi identifikují a dále je šíří ve svém okolí, již tradici ani v jedné z disciplín nemá. Právě o tuto oblast zkoumání se tedy bude zajímat identitární neologie.

Nejfrekventovanější, plurikontextové, a tudíž polysémní slangismy, které má pozorovaná sociální skupina tendenci totemizovat, definujeme jako identitární slova (*mots identitaires*, viz Podhorná-Polická, 2009: 281–292), většinou jde ale o slova s příznakem novosti, proto je zde výše v kap. 3.3.1 definujeme jako **identitární neologismy**. Šíří-li se lavinovitě mezi skupinami, dochází tzv. neologickému třesku (*boom néologique*), který většinou celoplošná, nspecializovaná média nezachytí. Většinou se zpožděním (pokud vůbec) dochází k tzv. mediálnímu třesku (*boom médiatique*), kdy se slovo dostane do širšího povědomí veřejnosti na základě vysoké frekvence jeho zařazování do scénářů filmů, do metalingvistických glos atd.

Sledování tohoto procesu z hlediska sociolexikologického vyžaduje hlavní předpoklad: být “u toho“ nejpozději v momentě, kdy k neologickému třesku začíná docházet, a na měnící se situaci reagovat rychlou přípravou terénního výzkumu.

Následně je nutné pozorovat chování lexému v běžném úzu i jeho mediální odrazy a testovat v pravidelných intervalech proces šíření mezi vybranými skupinami mluvčích tak, aby byl zachycen „život neologismu“ (organickou metaforu volíme záměrně po vzoru Darmestetera, viz kap. 1.2.1). Právě to se nám s kolegyní Fiévetovou podařilo v souvislosti s identitárním neologismem *bol(l)os(s/se)*. Ideální by samozřejmě bylo sledovat větší množinu neologismů zároveň, bez předchozích zkušeností však bylo zacílení na vícero neologických kandidátů nereálné a samotný lexém *bol(l)os(s/se)* byl natolik pestrý sémanticky, variabilní sociogeograficky i neprůhledný etymologicky, že naprosto postačoval pro první sociolexikogické experimenty.

Naše vědecká spolupráce započala právě v období neologického třesku slova *bol(l)os(s/se)* u mládeže v pařížské aglomeraci. Nicméně od momentu, kdy jsme s kolegyní začátkem roku 2006 poprvé debatovaly na téma nejednoznačného významu, neprůhledné etymologie a možnostech graficky zaznamenat novotvar [bolos] (jakožto jeden z mnoha zachycených identitárních neologismů v mluvě mládeže z předměstí Paříže) až po realizaci prvních dotazníků zaměřených na znalost a užívání daného lexému, ale uběhly téměř dva roky.

V průběhu této doby se náš zájem o tento lexém s unikátním identitárním potenciálem díky jeho polysémii a etymologicko-grafické krypticitě neustále zintenzivňoval. Toto období od prvního záchytu, obeznámení se skupinovou normou jeho užívání, a to formou participačního pozorování a položených rozhovorů, můžeme označit jako **nultou fázi** výzkumu, kde dominovaly klasické kvalitativní metody. Tehdy také vznikaly první hypotézy na základě záchytů lexému v reálném i zprostředkovaném úzu. Nultou fází označujeme zachycení a popis identitárního neologismu záměrně, jelikož takovýchto kandidátů na další časově šetření je velká spousta a vybrat z nich jeden, který má největší difuzní potenciál je často sázkou do loterie.

Francouzská kolegyně na přelomu roku 2005/2006 v rámci jiného tehdy probíhajícího výzkumu poprvé zachytila širší užívání zajímavého polysémního novotvaru běžně vyslovované jako [bolos], a to ve spontánních rozhovorech mládeže v pařížské aglomeraci. Konkrétnější kontextualizaci slova jí pak umožnila pravidelná účast na setkáních jednoho zájmového sdružení pro středoškoláky ve městě Garges-lès-Gonnesse na severním předměstí Paříže (department Val d'Oise).

V tomto kolektivu ale bylo dané slovo mezi sedmnáctiletými dívkami vyslovováno spíše jako [boros], s výrazným apikálním r (namísto běžně používaného uvulárního ʁ). Důvodem užití apikálního r namísto laterály mohl být malijský původ mluvčích. Tyto dívky vyslovily také jednu z prvních etymologických hypotéz původu slova, že jde o přejímku z jazyka soninké, který se používá v Malí a okolních západoafrických zemích. Ve zkoumaném kolektivu převážně malijských dívek se všeobecně předpokládalo, že jimi vyslovované [boros] vzniklo ze slova *bore* (v soninké = „holub“), kde tento význam lze pohodlně dosadit do francouzského spojení *se faire pigeonner* (doslova „nechat se holubovat“ neboli „nechat se napálit, oklamat“), což bylo tehdy synonymum pro *se faire bolosser*. Následná konzultace s odborníkem na soninké nám ale tuto domněnku nepotvrdila, jelikož v soninké by nemohlo dojít k deformaci z *-e* na *-os*. Podotkněme, že ve francouzském argotu byla resuffixace na *-os* módní už v 80. letech 20. století (dodnes jsou užívány některé z takto utvořených slov: *matériel* > *matos*, *gratuit* > *gratos*), tedy také hypotéza o resuffixaci tohoto či jakéhokoli jiného základu se jevila být anachronická.

Vysoká frekvence užití tohoto nového slova nicméně svědčila o silné expresivitě a lexém nás zaujal pro zřejmou iniciačně-integrační funkci, kterou plnilo v tomto kolektivu. Obdobných identitárních neologismů lze však v předměstském slangu zachytit nemálo, a obzvlášť v napjatém období těsně po ukončení předměstských nepokojů (listopad 2005) byla před lingvisty krypticko-identitární funkce některých jim neznámých slov záměrně mluvčími zdůrazňována. Mnoho z nich tedy z pohledu zvenčí vykazovalo známky neologického třesku.

Náš zájem o toto slovo však značně vzrostl v polovině roku 2006, kdy bylo možné pozorovat (zejména při přepravě v pařížské MHD) módní vlnu užití tohoto slova mezi pařížskou mládeží na téměř všech typech středních škol. Zároveň bylo patrné i jeho široké užití u mluvčích z různých sociálních vrstev. Zjevná významová neukotvenost tohoto lexému i výše uvedený pocit, že dochází k dynamickému šíření, vedly k myšlence soustředit se na ně důkladněji.

V červenci 2007 byl následně metodou polořízených rozhovorů proveden výzkum u stejné skupiny dívek z Garges-lès-Gonnesse, který dal vznik prvním sémantickým a etymologickým hypotézám (viz výše *bore*). Zajímavá tehdy byla jeho výslovnostní varianta (r-l) a etymologická neprůhlednost, ale dodatečně nás zaujala také grafická forma *bolos* (vyslovovat koncové -s není ve francouzštině až na výše uvedená resuffixovaná slova *gratos*, *matos* aj. běžné). Právě v této grafické podobě bylo substantivum *bolos* původně zapsané jak v elektronickém slovníku slangu předměstské mládeže DZ (a současně s ním i sloveso *bolosser*), tak i v několika dalších specializovaných slovníčcích předměstského slangu mládeže na internetu.

Vyhledáním mediálních výskytů tohoto slova v databázi novinových článků Factiva i rešeršemi na různých internetových fórech se pak prokázala variabilita názorů jednotlivých mluvčích na význam, rozšíření, a zejména pak na původ lexému. Reprezentativní vzorek užívání slova však již nebylo možno získat časově náročnou metodou rozhovorů ani náhodnými záznamy z mluvy kolektivů a z médií, případně (vzácně) i ze sociologických prací o předměstích (viz Kokoreff 2005).

Na kvalitativním základě tedy byl následně vytvořen dvoustránkový dotazník, který umožnil přechod ke kvantitativním metodám výzkumu. **První fáze** výzkumu difuze spočívala ve **zjišťování centra a periferie rozšíření lexému** a v síle difuzního potenciálu. První pokus o kvantifikaci tedy proběhl formou klasického papírového dotazníku (verze 1.0) v první polovině roku 2008. Cílem bylo ověřit první hypotézy etymologické a sémantické, zejména ale postihnout míru rozšíření lexému mezi mládeží z hlediska geografického.

Pokusný kvantitativní test byl proveden pomocí papírového dotazníku u vzorku známých a studentů, kteří byli osloveni přímo nebo přes kolegy-lingvisty. Od března do srpna 2008 dotazník zodpovědělo celkem 233 osob, převážně studentů humanitních oborů z univerzity Paris Descartes a ze dvou mimopařížských univerzit, konkrétně z univerzity Julese Verna v Amiensu a univerzity Sophia Antipolis v Nice.

Dotazník obsahoval kromě nezbytných dotazech na sociologické údaje mluvčích směs zavřených a otevřených otázek týkající se jejich znalosti a užívání zkoumaného lexému (k typologii otázek, viz Boukous 1999: 16 či De Singly 1992). Uvozovala jej výzva k výběru grafické varianty, kterou dotazovaný zná či používá. Na výběr byly dány varianty *bolos*, *bollos*, *boros* a neatestované a záměrně zavádějící *baros*, přičemž respondenti mohli připsat i vlastní grafické podoby slova (mnozí, kdo slovo neznali si poslední grafickou formu asociovali s českým fotbalistou Milanem Barošem, ve francouzštině vyslovovaným jako [bakos]).

Následovala možnost výběru ze tří variant znalosti/užívání:

- a) ANO, výraz znám a aktivně jej používám pro označení: _____,
- b) ANO, zaslechl jsem jej, ale nepoužívám jej aktivně. Myslím si, že znamená: _____,
- c) NE, nikdy jsem jej neslyšel a nevím, co znamená.

V případě, že dotazovaný zatrhl některou z možností ANO, zodpovídal další, doplňující otázky týkající se retrospektivního náhledu („kdy a kde jsi zaslechl/a výraz poprvé?“), otázky zjišťující názory na trendové konotace slova (výběr ze 4 možností na ose zastaralost-modernost) a na jeho rozšíření (výběr ze 3 možností na ose dobře známý-téměř neznámý) a další doplňkové otázky.

Tento test nám umožnil vytvořit hypotézu, že slovo *bol(l)os(s/se)* je jen málo známé mimo svou tradiční baštu územní (region Île-de-France) a generační (mládež ve věkovém rozmezí 15–25 let). Poukázal také na komplexní sémantické interpretace jeho významu. Dotazník se také ukázal být možnou cestou pro získání tipů na poznání původu slova, a zejména pak způsobem, jak prokázat časové posloupnosti šíření

lexému v minulosti. Z analýzy deklarovaných prvních výskytů a způsobu seznámení s lexémem se jako ohnisko šíření neologismu jevila být pařížská předměstí, odkud se slovo šířilo osobními kontakty jednak do blízké vnitřní Paříže, a to přes osobní kontakty a/nebo sociální sítě do předměstí ostatních francouzských měst.

Druhá fáze pak odpovídá kvantitativní anketě a druhé verzi dotazníku, kdy vznikla současně papírová varianta (verze 2.0) a její věrná elektronická kopie (verze 2.1). Tato makrosonda proběhla od září 2008 do února 2009 a pomohla potvrdit hypotézu centra a periférie šíření neologismu z hlediska prostorového i věkového ve zkoumaném období. Zároveň ale byla impulzem k úvahám nad časoprostorovým vývojem šíření zkoumaného lexému.

Ve **třetí fázi**, konkrétně od roku 2009, sledujeme další vývoj v jeho užívání, včetně mediálního třesku. Detailnější průběh a výsledky druhé a počátku třetí fáze výzkumu budou prezentovány v následujících kapitolách.

3.5.3 Vzorkování pomocí kvantitativního sběru

Kvantitativním sběrem dat pomocí dotazníkové metody byla mj. ověřena grafická i sémantická neukotvenost slova a tím i jeho zjevná krypticitá pro nezasvěcené. Původně bylo slovo často uváděno jako silně polysémní, patrně i díky neprůhledné etymologii, s významy: a) „ten, kdo se nechá okrást při nákupu drog“ nebo obecněji „klient dýlera drog“, b) „buržoazní týpek“, c) „zbohatlík“, d) „ten, kdo se špatně obléká“, e) „šprt“, f) „blbeček“ aj. Pestrá paleta možných významů, oscilujících mezi sociotypy, etnotypy i ontotypy (viz Ernotte a Rosier 2003) se s postupující mezigenerační znalostí slova začala tato paleta pozvolna promíchávat, až se ustálil dezargotizovaný, hovorový význam f) „blbeček“, „otloukánek“, jako jedno z dalších slov dlouhé synonymické řady na toto téma (*bouffon, baltringue, blaireau* aj.). S tímto banalizovaným významem se ale mnozí z našich respondentů z předměstí nikdy neztotožnili, ale to už předbíháme.

Aby mohla být výše uvedená hypotéza o dynamickém šíření lexému ve frankofonním prostoru podpořena reprezentativními čísly, bylo nutné přikročit k hromadnému sběru dat. Cílem bylo získat odpovědi ze všech francouzských regionů i z ostatních frankofonních oblastí, a také z širšího věkového a sociálního spektra. Z tohoto důvodu také vznikla verze 2.0 papírového dotazníku, která se od testovací verze 1.0 lišila pouze nepatrně. Otázky z testovací verze se jevily jako produktivní, drobná změna však byla nutná v prezentaci otázek. Belgická kolegyně nás totiž upozornila na nutnost zaměnit pojem „Francouz“ za „frankofon“, abychom se vyhnuly zúžení tématu na metropolitní Francii. Tento detail je vědci ve Francii bohužel velice často opomíjen a v ostatních frankofonních zemích reflektován jako povýšený centralismus (metropolitismus). Přetrvávala ale otázka, jak tento sběr provést v plné šíři a zároveň v co možná nejkratším čase. Aby bylo beze zbytku využito četných nabídek pomoci ze strany kolegů z různých frankofonních zemí a regionů, kteří se v průběhu jedné mezinárodní konference (v září 2008) aktivně zajímali o průběh a výsledky našeho experimentálního výzkumu, byl dotazník přepracován

do elektronické podoby. Verze 2.0 papírového dotazníku tedy za pomoci technického střediska FI MU získalo svou elektronickou obdobu ve verzi 2.1 a permanentní link¹²¹. Kolegové, známí i studenti sami pak šířili informaci o dotazníkovém výzkumu dále. Díky tomu se za období od září 2008 do února 2009 podařilo získat odpovědi od celkem 654 dotazovaných. Papírová verze dotazníku nám pak i nadále sloužila k výzkumům názorů studentů v dostupných lokalitách. Souhrn výsledků první a druhé fáze výzkumu shrnuje následující tabulka č. 20.

Tabulka č. 20 : Průběh a souhrnné výsledky kvantitativního výzkumu

METODA VÝZKUMU	OBDOBÍ	CELKOVÝ POČET DOTAZOVANÝCH	PRŮMĚRNÝ VĚK DOTAZOVANÝCH	DEKLAROVANÁ ZNALOST A UŽITÍ		
				Aktivně	Pasivně	Nezná
VERZE 1.0 PAPIROVÁ	březen – srpen 2008	233 (19,4 %)	22,1	44 (23 %)	48 (16,6 %)	141 (19,5 %)
VERZE 2.0 PAPIROVÁ	září – prosinec 2008	317 (26,3 %)	20,8	91 (47,7 %)	106 (36,6 %)	120 (16,6 %)
VERZE 2.1 ELEKTRONICKÁ	září 2008 – únor 2009	654 (54,3 %)	27,6	56 (29,3 %)	136 (46,8 %)	462 (63,9 %)
CELKEM	březen 2008 – únor 2009	1204	24,7	191 (15,9 %)	290 (24,1 %)	723 (60 %)

Číslo 27,6 ve sloupci „Průměrný věk dotazovaných“ je v reálu patrně vyšší, jelikož šest osob nechtělo udat přesný věk (jednalo se zejména o učitele, pět z nich bylo mužského pohlaví). Neudání věku si pak vysvětlujeme tím, že dobrovolným uvedením své e-mailové adresy vystoupili tito lidé z anonymity. Případným zájemcům totiž byla nabídnuta možnost obdržet výsledky výzkumu jako výraz poděkování za jejich účast na výzkumu. Překvapil nás velký zájem o tuto zpětnou vazbu (38,8 %), který byl patrně způsoben nejasným významem a původem lexému, který byl tou dobou ve třídách velmi populární.

¹²¹ Viz <https://is.muni.cz/www/12093/argot.html>.

Elektronická verze umožnila zejména lépe poznat geografické oblasti a věkové kategorie, ve kterých bylo slovo *bol(l)os(s/se)* neznámé. Upřesnila však i věkovou hranici aktivních uživatelů a umožnila vytvořit nové hypotézy o šíření identitárních neologismů v pubescenci a rané adolescenci, která se zdá být indikátorem dalšího šíření či zániku neologismu a jeho sémantické i grafické stabilizace. Celkově se v této druhé fázi podařilo získat 971 odpovědí za necelých pět měsíců a po sečtení dotazníků z první fáze byl za jedenáct měsíců dotazníkového šetření získán reprezentativní vzorek 1 204 odpovědí.

Z dotazníků vyplynulo následující rozložení odpovědí: celkem bylo 481 odpovědí pozitivních (aktivní užití nebo pasivní znalost), z nichž 60 % bylo získáno formou papírového dotazníku záměrně cílicího na mluvčí, u kterých se znalost předpokládala. Ze 723 negativních odpovědí (mluvčí lexém nezná) pak bylo naopak téměř 64 % získáno skrze elektronický dotazník, kterým se podařilo získat názory ze všech věkových skupin (od 10 do 64 let s věkovým průměrem 24,7 let) a z mnoha různých lokalit. Téměř 52 % respondentů odpovídalo z regionů mimo Île-de-France, tedy mimo centrum šíření neologismu.

Získané výsledky shrnuje tabulka odpovědí podle jednotlivých regionů (podle starého dělení platného do roku 2015) a států s frankofonním obyvatelstvem, přičemž rozhodující pro klasifikaci bylo místo bydliště v době vyplnění dotazníku. V tabulce č. 21 tak pod oddílem Ostatní nefrankofonní země odpovídali rodilí frankofoni žijící tou dobou v dané zemi, nikoli studenti učící se francouzštinu či učitelé francouzštiny (země s nulovou znalostí z prostorových důvodů sdružujeme do jednoho řádku).

Tabulka č. 21: Výsledky dotazníku podle bydliště respondentů

Region	Aktivně	Pasivně	Nezná	Celkem	Ze sumy
Alsace	0	4	6	10	0,8 %
Aquitaine	0	2	8	10	0,8 %
Auvergne	10	15	39	64	5,3 %
Bourgogne	0	1	8	9	0,7 %

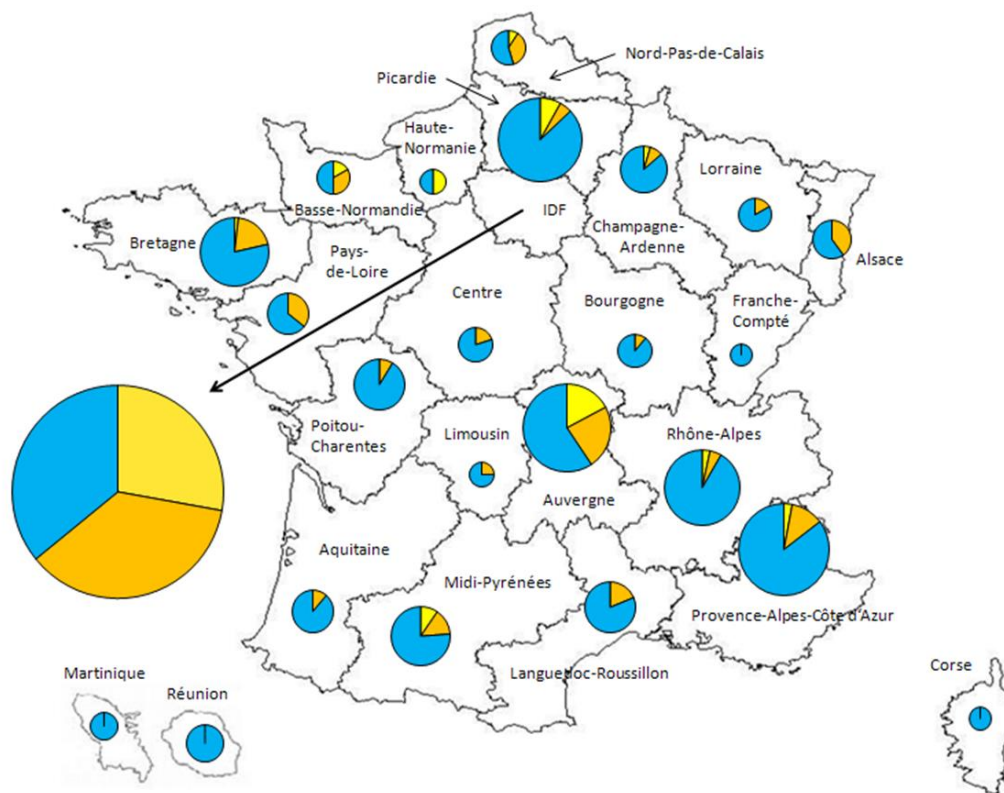
Bretagne	1	11	46	58	4,8 %
Centre	0	1	4	5	0,4 %
Champagne-Ardenne	1	2	19	22	1,8 %
Corse	0	1	1	2	0,2 %
Franche-Comté	0	1	3	4	0,3 %
Île-de-France	162	211	207	580	48,2 %
Languedoc-Roussillon	0	3	13	16	1,3 %
Limousin	0	1	3	4	0,3 %
Lorraine	2	0	10	12	1,0 %
Midi-Pyrénées	2	3	16	21	1,7 %
Nord-Pas-de-Calais	1	4	6	11	0,9 %
Basse-Normandie	1	2	3	6	0,5 %
Haute-Normandie	0	2	2	4	0,3 %
Pays de la Loire	0	5	9	14	1,2 %
Picardie	5	3	54	62	5,1 %
Poitou-Charentes	0	2	21	23	1,9 %
Provence-Alpes-Côtes d'Azur	2	8	59	69	5,7 %
Rhône-Alpes	2	3	53	58	4,8 %
Martinique (zámořský department)	0	0	1	1	0,1 %
Réunion (zámořský department)	0	0	15	15	1,2 %
Francie celkem	189	285	606	1 080	89,7 %
Belgie	0	1	26	27	2,2 %
Kanada (Québec)	0	0	16	16	1,3 %
Lucembursko	0	0	1	1	0,1 %
Mauricius	0	0	1	1	0,1 %
Švýcarsko	0	0	12	12	1,0 %
Ostatní frankofonní země celkem	0	1	56	57	4,7 %
Česká republika	0	2	22	24	2,0 %
Ostatní země (Mexiko, Německo, Norsko, Rumunsko, Rusko, Španělsko, Velká Británie)	0	0	14	14	1,2 %
Polsko	0	1	5	6	0,5 %
Řecko	2	0	18	20	1,7 %
USA	0	1	2	3	0,2 %
Ostatní nfrankofonní země celkem	2	4	61	67	5,6 %
Celkem	191	290	723	1 204	100 %

Výsledky potvrdily hypotézu územního rozšíření lexému: z 580 respondentů z regionu Île-de-France jich lexém neznalo pouhých 35,7 % (207 osob).

Z nich pak navíc 56,8 % (117 dotazovaných) bylo z „bohatšího“ departmentu číslo 75, tedy z „vnitřní“ Paříže. Zbývajících 90 osob z předměstských departmentů, kteří lexém neznali, pak byli většinou dospělí nebo postadolescenti (pouze 46 mělo méně než 25 let a z nich bylo ještě 15 osob cizí národnosti, šlo povětšinou o studenty, kteří přijeli do Francie krátkodobě na studia). Naopak mezi 624 respondenty žijícími mimo tento region jich s lexémem nepřišlo doposud do styku celých 516 (tedy 82,7 %). Podařilo se nám tedy zachytit velmi cennou ranou fází difuze.

Geografické rozšíření aktivního užívání, resp. pasivní znalosti či neznalosti lexému *bol(l)os(s/se)* zjištěné dotazníkovou metodou mezi více než dvanácti sty respondenty s ohledem na regionální původ respondentů shrnuje mapa č. 1. Z relativních četností v rámci každého regionu vyplývá, že na přelomu let 2008–2009 bylo slovo rozšířeno masivněji jen v pařížské aglomeraci (region Île-de-France). Tento region můžeme považovat za centrum, odkud se daná inovace začala šířit do periférií.

Mapa č. 1: Rozšíření slova *bol(l)os(s/se)* v regionech Francie

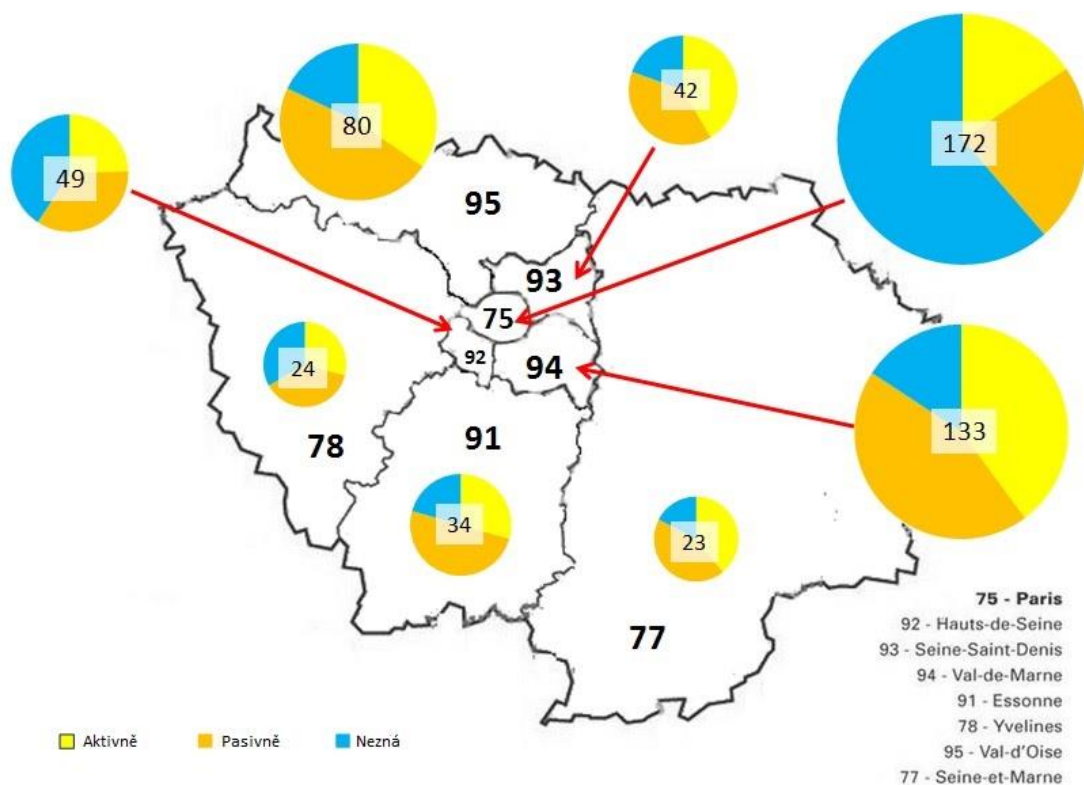

Zaměříme-li se však na samotný region Île-de-France (IDF), je patrný rozdíl v rozšíření výrazu mezi předměstími a departementem 75 (viz tabulka č. 22 a mapa č. 2).

Tabulka č. 22: Výsledky dotazníku podle bydliště respondentů z Île-de-France

Department	Celkem	Aktivně	%	Pasivně	%	Nezná	%
75 (Paris)	187	27	14,4 %	43	23,0 %	117	62,6 %
77 (Seine-et-Marne)	25	9	36,0 %	11	44,0 %	5	20,0 %
78 (Yvelines)	24	7	29,2 %	9	37,5 %	8	33,3 %
91 (Essonne)	36	10	27,8 %	17	47,2 %	9	25,0 %
92 (Hauts-de-Seine)	50	12	24,0 %	17	34,0 %	21	42,0 %
93 (Seine-Saint-Denis)	44	17	38,6 %	16	36,4 %	11	25,0 %
94 (Val-de-Marne)	134	53	39,6 %	59	44,0 %	22	16,4 %
95 (Val-d'Oise)	80	27	33,8 %	39	48,8 %	14	17,5 %
Celkem region IDF	580	162	27,9 %	211	36,4 %	207	35,7 %

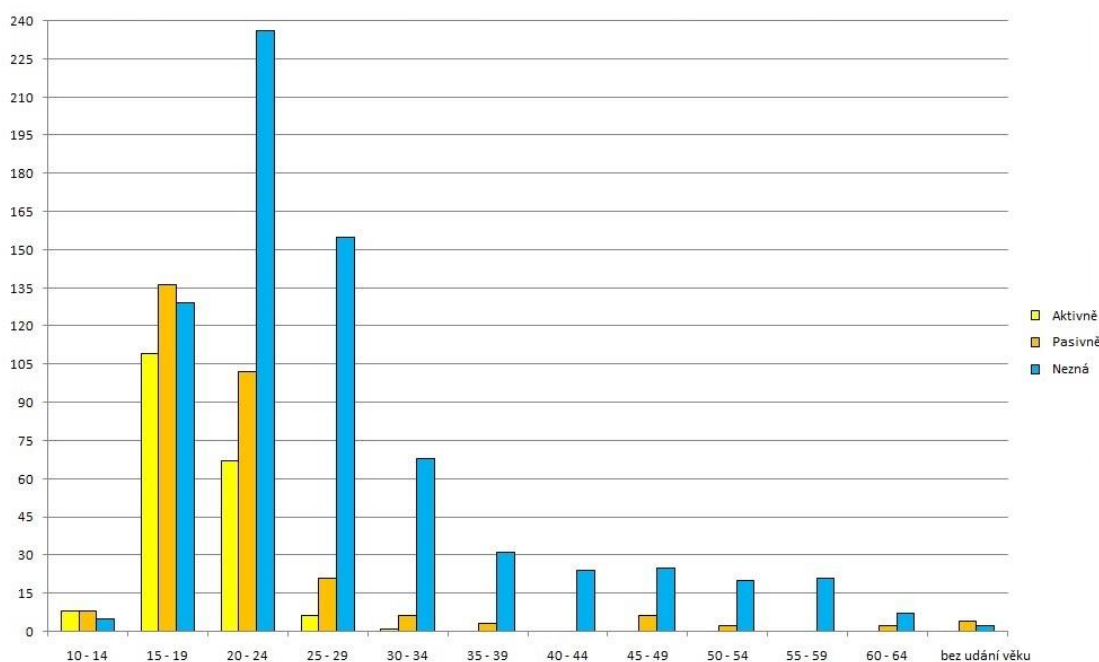
Mapa č. 2: Rozšíření lexému v pařížské aglomeraci

Pařížská mládež, socioekonomicky obecně v lepším postavení než mládež z chudších předměstských sídlišť (ve francouzštině lze říci „buržoazní mládež“) lexém znala spíše pasivně nebo neznala vůbec. Naopak mládež z předměstí tou dobou většinou deklarovala dlouhodobou znalost lexému a jeho velkou expresivitu. V tomto momentu je možné hovořit o **neologickém třesku** v regionu Île-de-France, kdy sama mládež poukazuje na obrovskou frekvenci užití slova mezi svými vrstevníky.

Z hlediska **generačního užití** tedy kvantitativní šetření prokázalo, že je lexém aktivně užíván mládeží od 12 do 30 let. Graf č. 10 znázorňuje zajímavou kulminaci údajů o užívání a znalosti v rozmezí 15–19 let, kde aktivní užívání lexému uvádí 29,1 % dotazovaných, zatímco ve skupině 20–24 let již deklarace aktivního užívání klesá na 16,5 %.

Graf č. 10: Deklarace znalosti lexému *bol(l)os(s/se)* podle věku dotazovaných

Adolescentní období Cécile Bauvoisová nazývá z hlediska registrů jako *pic informel* („vrchol neformality“; Bauvois 1998: 6), v našem pojetí by pak bylo možné mluvit o „vrcholu neformálních a identitárních verbálních demonstrací“ skrze

slangismy. Na tomto konstatování se ostatně shodne většina odborníků na sociolingvistické sledování mládeže, viz např. Trimaille (2003: 52). Z hlediska psycho-sociálních důvodů transgrese normy, která je typickým projevem pro období adolescence, jsme již dříve navrhli pojem „slangový věk“ (Podhorná-Polická 2009: 269–272), který je charakterizován tendencí ke stádnosti a k přehnanému demonstrování generační (či sociálně-generační) sounáležitosti.

V oblasti mediální se pak obecný slang mládeže konstituuje skrze různé komunikační kanály. Tento jev demonstruje na příkladě francouzských rádiích Fiévetová, kdy je pozorován zvýšený podíl generačně příznakového lexika během specifických večerních vysílání pro mladé (tzv. *libre antenne* = doslovně „volné vysílání“; Fiévet 2008: 271).

Tabulka č. 23: Výsledky kvantitativního výzkumu dle věku dotazovaných

VĚKOVÁ KATEGORIE	CELKEM DOTAZO- VANÝCH	POHLAVÍ		DEKLAROVANÁ ZNALOST A UŽITÍ					
		Ženy	Muži	Aktivně		Pasivně		Nezná	
				Ž	M	Ž	M	Ž	M
10–19	395	241	154	29,6 % (117)		36,5 % (144)		33,9 % (134)	
				29,9 % (72)	29,2 % (45)	41,9 % (101)	27,9 % (43)	28,2 % (68)	42,9 % (66)
20–24	405	261	144	16,5 % (67)		25,2 % (102)		58,3 % (236)	
				13,4 % (35)	22,2 % (32)	23 % (60)	29,2 % (42)	63,6 % (166)	48,6 % (70)
25–64 + bez udání věku	398 + 6	229 + 1	169 + 5	1,7 % (7)		10,9 % (44 + 4)		87,4 % (353 + 2)	
				0,9 % (2)	2,9 % (5)	11,2 % (26)	10,3 % (14 + 4)	87,8 % (201 + 1)	86,8 % (150 + 1)
CELKEM	100 % (1 204)	60,8 % (732)	39,2 % (472)	15,9 % (191)		24,1 % (290)		60 % (723)	

Za povšimnutí v tabulce č. 23 stojí zejména nejmladší kategorie 10–14 let, odpovídající období pubescence nebo preadolescence. Děti v této vývojové etapě označuje psycholog François De Singly slovní hříčkou *adonnaissants*, tedy doslovně jako „rodící se adolescenty“ (*naissant* = „rodící se“; De Singly 2006: 18).

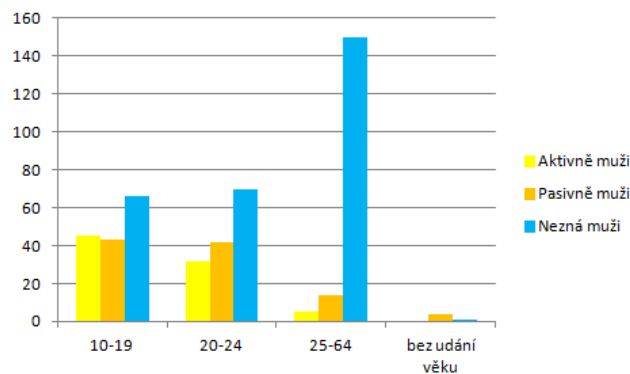
Dotazovaní v tomto přechodovém věku z pubescence do adolescence deklarovali v našem šetření i v relativně malých počtech z celku nejvyšší procento znalosti lexému: ze 14 dotazovaných v této věkové skupině neznala zkoumaný lexém pouze jedna Belgičanka, naopak nadpoloviční většina jej aktivně používala. Zřejmý je zde tedy vliv skupinové normy adolescentů, kterou skrze starší sourozence tato věková skupina evidentně hromadně přebírala. Podotkněme, že na opačném konci věkového spektra se k pasivní znalosti zkoumaného lexému hlásí zejména rodiče adolescentů a pedagogičtí pracovníci, kteří jsou s mládeží v kontaktu. Po doplňkových šetřeních na větším vzorku respondentů by bylo vhodné prokázat hypotézu, že právě tato kategorie ve svém hledání osobní i skupinové identity záměrně pátrá po všem novém, co se v obecném slangu adolescentů šíří, a posléze aktivně začleňuje tyto neologismy do své teprve vznikající skupinové vyjadřovací normy.

Osoby, které neudaly věk, přiřazujeme k nejstarší věkové skupině, z odpovědi je totiž patrné, že jde o dospělé (lexém znají od svých dětí, studentů atd.). Rozdělíme-li všechny věkové kategorie na třetiny, poskytne nám tabulka č. 23 a následující grafy č. 11 a 12 podklady pro několik komentářů. Tabulka a grafy poukazují nejen na postupné zvětšování rozdílů mezi deklarovanými kategoriemi užití a znalosti se vzrůstajícím věkem u obou pohlaví, ale zejména pak na rozdíly mezi pohlavími v rovině pasivní znalosti u žen a aktivní znalosti u mužů. Ty reflektují psychicky podmíněné odlišnosti v chování obou pohlaví vůči identitárním slovům. Zatímco u žen sloupce klesají (aktivní užívání i pasivní znalost) či rostou (neznalost) ve vyrovnaných poměrech, u mužů jsou poměry mnohem méně pravidelné.

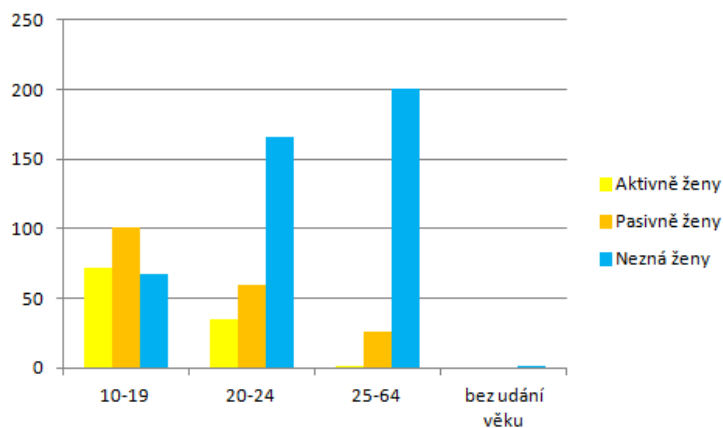
V relativních číslech lze konstatovat podstatně větší pasivní znalost u nejmladší kategorie žen (téměř 42 %), zatímco stejně staří chlapci nejeví o nová slova až takový zájem (zde je poměr pasivní znalosti a neznalosti přesně opačný než u žen). Pozdější nástup zájmu však muži vyrovnávají delším aktivním užíváním lexému, a to až do rané postadolescence (20–24 let). Poměr mezi relativním vyjádřením neznalosti lexému u skupiny 10–19letých vůči 20–24letým je u mužů konstantnější než u žen.

Z těchto statistik lze tedy odvozovat větší závislost věku žen na pasivní detekci i aktivní užívání identitárních neologismů než u mužů.

Graf č. 11: Deklarace znalosti lexému *bol(l)os(s/se)* podle pohlaví a věku - muži

Graf č. 12: Deklarace znalosti lexému *bol(l)os(s/se)* podle pohlaví a věku - ženy

Tato hypotéza gendrového a věkového podmínění adopce lexikálních inovací identitárního rázu byla sice vybudována na jediném lexému *bol(l)os(s/se)* jakožto reprezentantu kategorie neologismů šířících se ze slangu předměstské mládeže, nicméně na relativně velkém a kvantitativně snad dostatečném vzorku respondentů. Přínosný se nám zdá být zejména fakt, že jde o první číselné potvrzení jevu, který byl/je empiricky pozorovatelný během našich předchozích i následných výzkumů.

3.5.4 Časoběrné sledování vývojových tendencí

Po časově náročné fázi popisu získaných výsledků kvantitativního sběru pomocí kombinace papírového a elektronického dotazníku se rýsovaly další možné hypotézy o generačním a geografickém šíření lexému v souvislosti s mediálním zájmem o daný novotvar *bol(l)os(s/se)*. Ty bylo vhodné ověřit a dále prohlubovat. Sběr dat tedy pokračoval (a stále pokračuje) v pravidelných intervalech tak, aby se doložil další vývoj šíření studovaného lexému či jeho případné upadání do zapomnění.

Tato třetí fáze výzkumu tedy kombinuje metody kvalitativní i kvantitativní. Z kvalitativního hlediska byla prováděna nová pozorování vývoje postojů ke studovanému lexému, a to v reálném i virtuálním prostředí. Byla nahrána další série rozhovorů pro pochopení zákonitostí sémantických posunů a ztráty expresivity výrazu pod vlivem konkurenčních parasynonym a důsledněji byly sledovány výskyty lexému v diskuzích na sociálních sítích, ve spontánních projevech přenášených rádií či televizí.

Z hlediska kvantitativního se pak každoročně opakují dotazníková šetření (v tradiční papírové formě) na vysokých školách v dostupných lokalitách (dlouhodoběji především na univerzitách Paříž 5, Paris-Est Créteil a Nice-Sophia Antipolis), s cílem zjistit vývojové tendence v centru i periférii rozšíření lexému.

Časoběrná metoda je v tomto ohledu výhodná, při interpretaci výsledků je však nutno vzít v potaz relativitu odpovědí na otázku ohledně délky doby, od kdy znají dané slovo (lexém stárne), a na otázku ohledně věku dotazovaných (snažíme se oslovovat studenty vždy nejnižších ročníků, tedy věk je konstantou). Obě tyto proměnné je pak potřeba při interpretaci výsledků ukotvit do reálného času.

Pozorovat změnu v centru i periférii šlo ale už pouhým srovnáním výsledků dotazníkových šetření (téže papírové verze 2.0) mezi studenty z první a druhé etapy (rok 2008) s prvními výsledky etapy třetí (2009).

Výsledky obsažené v tabulce č. 24 svědčí o vývoji rozšíření lexému u mládeže ve věku 16 až 22 let.

Tabulka č. 24: Meziroční srovnání vývoje difuze lexému *bol(l)os(s/se)* v dotazníkových šetřeních na univerzitách pro roky 2008 a 2009

místo zkoumání / období	CELKEM (100 %)		Aktivní užívání		Pasivní znalost		Neznalost	
	2008	<i>listopad</i> – <i>prosinec</i> 2009	2008	2009	2008	2009	2008	2009
difuzní centrum (tj. předměstí Paříže)	183	90	41,5 % (76)	56,7 % (51)	46,4 % (85)	36,7 % (33)	12,0 % (22)	6,7 % (6)
Créteil								
blízká periferie	51	55	35,3 % (18)	32,7 % (18)	47,1 % (24)	60,0 % (33)	17,6 % (9)	7,3 % (4)
Paříž								
severní periferie	40	48	10,0 % (4)	22,9 % (11)	12,5 % (5)	62,5 % (30)	77,5 % (31)	14,6 % (7)
Amiens								
Compiègne								
jižní periferie	48	46	4,2 % (2)	6,5 % (3)	8,3 % (4)	17,4 % (8)	87,5 % (42)	76,1 % (35)
Nice								
Toulon								
ostatní terény	73	47	13,7 % (10)	2,1 % (1)	21,9 % (16)	8,5 % (4)	64,4 % (47)	89,4 % (42)
Yzeure (department Allier)								
Saint Denis de la Réunion								
CELKEM	395	286	27,8 % (110)	29,4 % (84)	33,9 % (134)	37,8 % (108)	38,2 % (151)	32,9 % (94)

Získané výsledky je nutno interpretovat se zřetelem na sociolingvistické proměnné, zejména věk a typ školské instituce, kterou respondenti navštěvují, ale také na geografickou vzdálenost od centra. Zejména terénní sonda ve středofrancouzském městě Yzeure je z tohoto pohledu méně kompatibilní s ostatními, neboť se jedná o mladší respondenty ze sociálně méně prestižní školy (studenti středoškolského učiliště vs první a druhé ročníky vysokých škol).

Také výsledky z ostrovního Réunionu v Indickém oceánu je třeba interpretovat s ohledem na geografickou polohu. Byť se jedná o region Francie (konkrétně zámořský department), jeho extrémní vzdálenost od pevninské Francie způsobuje tradičně značné zpoždění v přejímání generačně příznakového lexika. Tento přenos se nicméně velmi aktivně děje, a to jak přes televizní programy pro mládež, tak i přes nově příchozí z metropolitní Francie, kteří se na ostrově usídlují a šíří inovace osobním kontaktem. To potvrzují i výsledky obdobných studií Gudrun Ledegenové (např. Ledegen 2001). Náš výzkum v tomto terénu probíhal v letech 2009 a 2010 (série „papírových“ dotazníkových šetření), nicméně v roce 2009 lexém ještě nikdo z ostrovní mládeže neznal. Toto tvrzení potvrdily až výsledky téhož výzkumu z roku 2010, kdy byl mezi dotazovanými jediný aktivní uživatel lexému, konkrétně dívka, která se na Réunion nově přistěhovala z pařížské aglomerace.

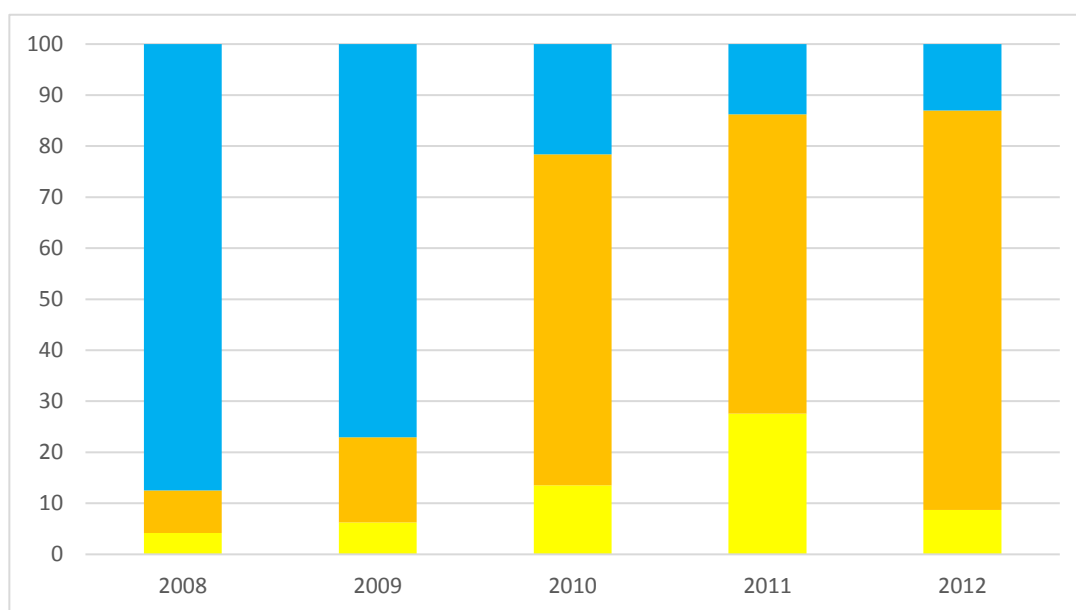
Z hlediska časového jsou však v ostatních, lépe srovnatelných oblastech, patrné změny mezi výsledky z roků 2008 a 2009, které zasluhují komentář (v tabulce č. 24 jsou tato čísla vytučněna), a to i přesto, že jde v roce 2009 o čísla o téměř čtvrtinu menší než ve druhé fázi výzkumu, ze které byla excerpována relevantní data pro rok 2008. Nárůst pasivní znalosti mezi roky 2008 a 2009 lze pozorovat v oblastech blízkých centru šíření – ve „vnitřní“ Paříži i ve městě Compiègne, které se nachází vně pařížských předměstí směrem na sever, zatímco Amiens se nachází v obdobné vzdálenosti více na západ od Paříže.

Tento nárůst je možno z části přičítat mediálnímu vlivu (ve vzdálenějších oblastech na samém jihu Francie je nárůst patrný také), z větší části by jej však vysvětloval nárůst aktivních uživatelů v centru samotném – tedy na pařížských předměstích. Vedle výše uvedeného neologického třesku mezi mládeží samotnou lze ovšem na difuzi tohoto lexému dobře demonstrovat i **mediální třesk**. Zejména díky systematické observaci periferních lokalit, v našem případě především jihovýchodní Francie, lze pozorovat růst pasivní znalosti lexému a poukazování na jeho znalost díky novinám, televizním pořadům, rádiu či hudbě (konkrétně zejména textům rapu).

V pařížské aglomeraci, tj. v mediálním centru, post-adolescenti (20–24 let) většinou lexém znají, také ho aktivně používají, jak je zřejmé z tabulky č. 24 i mapy č. 2 výše.

Naopak mediální i difuzní periférie (zde post-adolescenti převážně z univerzity v Nice, okrajově z Toulonu¹²²) většinou lexém neznají, případně vykazují pouze pasivní znalost. Časoběrnou metodou lze zaznamenat období, kdy k tomuto mediálnímu třesku dochází, jak dokládá graf č. 13.

Graf č. 13: Odras mediálního třesku v nárůstu pasivní znalosti lexému na jižní periférii mezi šetřeními 2009 a 2010 v procentuálním vyjádření

Graf je vytvořen na základě relativních četností, protože v absolutních hodnotách se opírá o nestejný počet respondentů. Pro upřesnění je nutno dodat, že v roce 2008 a 2009 bylo dotazováno 48 studentů, ale od roku 2010 počty mírně klesaly: 37 v roce 2010, 29 v roce 2011 a 23 v roce 2012. Výzkum v této lokalitě dále probíhal. V letech 2013–2018 ale už lexém vykazoval známky plošné difundace mezi mládež z této „jižní periférie“ a výsledky jsou obdobné jako pro roky 2011 a 2012.

¹²² V roce 2009 byla anketa výjimečně, kvůli malým počtům studentů v Nice, realizována také na univerzitě v blízkém Toulonu.

3.5.5 Osud jednoho neologismu od hapaxu po slovníkové heslo

Popsat celou třetí fázi výzkumu lexému *bol(l)os(s/se)*, která probíhá od roku 2009 bez přestávky dosud, by vydalo na další knihu. Shrňme tedy pouze stručně vývoj časosběrného sběru dat a některé přelomové události, které se v mezičase odehrály.

Mezi lety 2009 a 2010 došlo k razantnímu posunu ve znalosti sledovaného slova, což dokumentují nejen mluvčí samotní, kteří v dotazníku uplatňují svůj neologický pocit, ale dokladuje to i náš soustavný sběr mediálních výstupů. Tento doplňkový korpus získáváme za pomoci vlastní rešerše, obvykle z korpusů textů typu Europress či Factiva (obdoba českého Anopressu) či textů z webu (např. francouzský TenTen korpus¹²³) a v neposlední řadě zaznamenáváním odkazů od přátel a kolegů, kteří nám zasílají své náhodné „úlovky“.

Soustavné sledování názorů mluvčích i mediálního obrazu studovaného lexému se jeví jako zásadní pro pochopení difuze jakékoli lexikální inovace. Vyvolává ale také otázky epistemologického rázu, důležité pro pochopení důsledků jak mediálního zájmu o daný neologismus, tak i zájmu vědeckého, který našim výzkumem vyvoláváme. Tato otázka souvisí s Labovovým slavným „paradoxem pozorovatele“ (Labov 1970), jemuž se ale nelze při dlouhodobějším sledování jednoho lexému vyhnout zcela. Naším výzkumem jsme ale k jakési mediální variantě paradoxu pozorovatele přispěly s kolegyní i my samy tím, že jsme si zavčas neuvědomily, že zájem novinářů o naše vědecké výstupy může být dvojsečný. O našem výzkumu referoval koncem roku 2009 novinář Luc Bronner, specialista na problematiku předměstské mládeže, pro deník Le Monde a spustil tím lavinu mediálního zájmu o nás (ale především o neologismus *bol(l)os(s/se)* jako takový), kdy kolegyně poskytla několik rozhovorů pro další média. Brzy poté z této novinářské hry vycouvala, ještě

¹²³ Tento 10¹⁰ korpus webových článků z internetové džungle ve francouzštině (pro rok 2012) obsahuje 1 338 výskytů slova *bol(l)os(s/se)*, s nejčastější grafickou podobou *boloss* (téměř polovina výskytů), viz <https://ske.fi.muni.cz>.

před skončením okurkové sezony, kdy zájem o jazykové kuriozity obecně stoupá. Jednak proto, že v mezičase vyšly i bez naší autorizace různé dezinterpretace našich dosavadních závěrů a některé výroky byly dekontextualizovány tak, že mohla být ohrožen náš vědecký kredit. Dále ale i proto, že výše zmiňované ohlasy od kolegů nám dávaly tušit, že tato mediální stopa vedla k okamžitému rozšíření pasivní znalosti lexému mezi starší generací, kterým bylo takto dešifrováno krypto-identitární slovo. To pak zkoušeli „testovat“ ve svých projevech, zejména ve vztahu k reakcím adolescentů. Je samozřejmě přehnané a neskromné uvažovat o možnosti, že by naše výzkumy až tak moc ovlivňovaly mediální obraz neologismu, nicméně na druhé straně by bylo pokrytecké nezmínit, že jistý podíl na relativně rychlém zařazení studovaného lexému do referenčních slovníků máme. Lexém *bol(l)os(s/se)* byl zařazen do slovníku *Le Grand Robert de la langue française* (dále GR) jakožto heslo *bolos(s)* v jeho edici 2014 (reálně v říjnu roku 2013) a do PR, tj. příruční varianty téhož o rok později (PR2015 vyšel 24. května 2014), vše na podnět jedné kolegyně, která v nakladatelství pracuje a náš výzkum dlouhodobě sledovala, což se odráží i na struktuře hesla.

Obrázek č. 11: Heslo *bolos(s)* v prvním všeobecném slovníku GR2014

bolos ou **boloss** [bɔlɔs] n. et adj.

ÉTYM. 2003 dans les banlieues du Val-de-Marne, répandu en 2006-2007 ; orig. inconnue, l'hypothèse d'une préfixation de *lauss*, verlan de *salaud*, ne convient pas pour le sens.

■ 1. Argot des dealers. Péj. Client, par rapport au dealer (équivalent de *miché* pour les prostituées). → pigeon. « Prends ton shit et casse-toi, Boloss » (le rappeur Booba, « Je me souviens », 2006).

■ 2. Lang. des jeunes. Imbécile, naïf. → blaireau, bouffon. Une *bolos*, une *bolosse*.

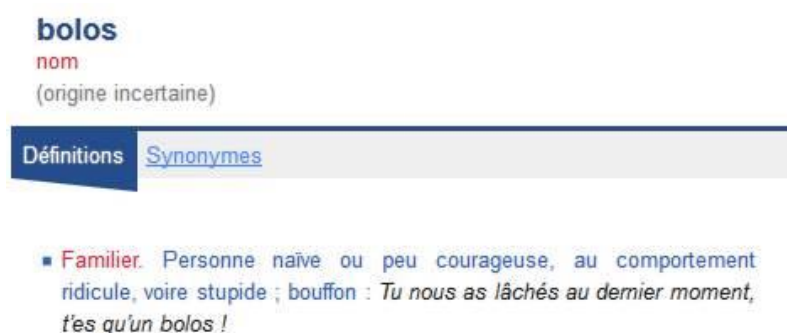
« - Maman, je te jure, j'aurai l'air d'un blaireau, sinon ! (Correction : « blaireau » date un peu), j'aurai l'air d'un bolos, et ça va pas le faire ! »
D. Pennac, *Chagrin d'école*, VI, 10.

■ Adj. *T'es trop bolos, mec !*

- REM. On rencontre le dér. *bolosser* v. tr. « traiter en bolos, maltraiter ».

Jde o první zaznamenání tohoto sociolektismu ve všeobecných slovnících, v rychlém sledu se pak dostává i do dalších, podstatně více rozšířených nejen ve Francii, ale i v mnoha dalších zemích frankofonie. Mezi nimi máme na mysli zejména slovníky vydavatelství Larousse. Do PL byl lexém zařazen o rok později než do PR. Konkrétně ale PL2016 zařadilo nové heslo pouze s jednou pravopisnou variantou *bolos*, což následně rozpoutalo mediální odezvu a četné stížnosti ohledně tohoto domněle „nefrancouzského“ zápisu. V online verzi slovníku, která je zdarma, je heslo zachováno v původním znění dosud.

Obrázek č. 12: Slovníkové heslo *bolos* na portálu vydavatelství Larousse

Zdroj: <http://larousse.fr/dictionnaires/francais>

Jak bylo výše uvedeno, v době našeho prvního zájmu o tento lexém v roce 2006 byl lexém již přítomen ve specializovaných slovníčcích předměstského slangu, z nichž jako nejreprezentativnější příklad uvádíme *Dictionnaire de la zone* (DZ). Dlouho jsme za nejstarší lexikografický záchyt slova považovali heslo *bolos*, *bolosse* ve slovníku *Bien ou quoi? la langue des jeunes à Ivry et à Vitry-sur-Seine* z roku 2004 [Dobrý, jde to? jazyk mládeže z Ivry a z Vitry-sur-Seine] (Laffitte a Younsi 2004). Až dodatečně jsme ale zjistili, že zdaleka není nejstarší, protože již o deset let dříve heslo *bolosse* zachycuje slovníček *Crame pas les blases* [Nepráskni přezdívky] z roku 1994, který vytvořili pod vedením Borise Seguina žáci na severním pařížském předměstí Pantin (cité des Courtilières) jako doplněk k souboru jejich básní a textů. Heslo zachycuje grafickou variantu *bolosse* a pouze význam „ten, kdo si kupuje drogy“ (Séguin a kol.

1994: 101). Tento výskyt je ovšem ojedinělý, tentýž autor totiž o dva roky později vydal rozsáhlejší slovník *Les Céfrans parlent aux Français* [Couzi-fran mluví k Francouzům] (Seguin a Teillard 1996), vytvořený obdobnou spoluprací s žáky z téhož předměstského sídliště v Pantin, ale lexém *bolosse* se v něm již chybí.

Srovnáme-li průměrné „stáří slov“ (tzv. *rattrapages*, viz výše kap. 3.2.1) nově zařazovaných do prestižních referenčních slovníků, které se pohybuje kolem 70 let, je zřejmé, že se zařazení lexému *bol(l)os(s/se)* odehrálo překvapivě rychle vzhledem k faktu, že slovo nesplňuje kritéria 4B (viz kap. 3.2.1). Na rozdíl od původní domněnky vyvozené z excerpcí rapových textů, kterou od nás převzalo nakladatelství Le Robert, tedy že se tento lexém začal šířit na přelomu tisíciletí z jižního předměstí Paříže (Vitry-sur-Seine a okolí, viz kap. 3.3), jsme tedy tento lexém dodatečně našly figurovat v Seguinově slovníčku již z roku 1994, který popisuje slang mládeže na severním předměstí Paříže a byť se zde nacházelo ve formě hapaxu, ukázalo se tímto, že je lexém podstatně staršího data, než byl původní předpoklad. Původní hypotézu jsme tedy musely přehodnotit, nicméně fakt, že se argotismus původně drogových dealerů za dvacet let po prvním zaznamenání dostane do referenčních slovníků francouzštiny, je vcelku nevídaný jev (*cf.* kap. 3.2.5).

Závěrem této poslední praktické podkapitoly celé práce si dovolíme krátkou bilanci. Na sedmé konferenci o slangu a argotu v Plzni roku 2003 vytyčil Pavol Odaloš ve třech bodech perspektivy slangu a argotu ve 21. století. Jako první bod v této perspektivě vidí prohloubení lingvistické stránky výzkumu slangu a argotu (terminologie, metody, aktivity) zkoumáním nových druhů sociolektů v komunikaci. Námi navržená terminologie identitární (tedy nutně sociolektální) neologie na příkladech zkoumání rapových textů a lexémů, které se v nich objevují, mezi mládeží, snad přináší i nové metodologické a praktické výsledky. Druhým bodem je podle Odaloše nutnost zaobírat se také nelingvistickými aspekty (výzkumně-institucionálními, historiografickými, bibliografickými), které umožní komplexnější vidění slangu a argotu. I o to jsme se v této práci pokusili přiblížením okolností vzniku

sociolektologie a jejího postavení vůči neologii i sociolingvistice, včetně historiografického exkurzu k pramenům difuze neologismu *argot* na úkor dříve rozšířenějšího termínu *jargon*. A nakonec vidí Odaloš jako třetí perspektivu právě probíhajícího století nutnost zvýraznění synchronně-diachronního přístupu a komparativní aspekt výzkumů. Naprosto souhlasíme s jeho názorem, že je potřebné vidět slang a argot „ako fenomény existujúce v priestore a čase“ (Odaloš 2005: 9–10). A právě na difuzi jedné lexikální inovace, identitárního neologismu *bol(l)os(s/se)*, od stadia hapaxu, přes neologický a mediální třesk až po zařazení do referenčních slovíků jsou tyto časoprostorové fenomény dobře patrné.

Závěr

Výzkum lexikálních inovací, které produkuje, šíří a totemizuje francouzská mládež za účelem posilování obecně generační či specificky skupinové soudržnosti, je interdisciplinárním počinem s poměrně krátkou tradicí, vezmeme-li v úvahu hlavní směry ve vývoji francouzské a do jisté míry i světové jazykovědy. Legitimizace dříve opomíjené „jazykové periférie“, do něž se převážně substandardní a dobově i generačně příznakové lexikum s nejistou mírou „trvanlivosti“ na jazykovém trhu zcela jistě řadí, roste se vzrůstající rolí sociolingvistiky i s etablováním metodologických postupů kvantitativního a kvalitativního sběru jazykových dat.

Terminologické zamyšlení nad problematikou koncepčního uchopování termínů jako neologismus, sociolekt, skupinová identita a jazykové reprezentace nás vedou k novému pojmenování *sociolexikologie* a *sociolexikografie* pro hraniční disciplíny na pomezí lexikologie/lexikografie a sociolingvistiky, které berou ohled jak na základní poznatky sociolingvistických metod výzkumu i vymezených sociálních skupin, v našem případě u skupin adolescentů a postadolescentů (psychická specifika jednotlivců a sociální normy reálných i virtuálních kolektivů), tak i na úskalí sběru neologismů a obecněji specifických prostředků sociolektů (jako jsou hapaxy, efemera vs lavinově se šířící trendové výrazivo) a na specifika jejich slovníkového zaznamenávání.

V této práci bylo pojednáno o dynamických jevech v lexikonu s ohledem na sociolingvistické aspekty sběru a popisu generačně příznakových slov. Českému publiku se zde snažíme představit hlavní směry bádání ve frankofonní jazykovědné tradici i její současnosti, a to v oblasti neologie, sociolektologie, metalexikografie a urbánní sociolingvistiky, místy s přihlédnutím ke společným rysům s analogickými českými výzkumnými poznatky.

První kapitola nastínila hlavní teoretické koncepty a náplň jednotlivých obecně jazykovědných pojmů vztahujících se k otázkám jazykové změny, synchronní dynamiky a uchopování temporality, s nimiž v dalších výkladech pracujeme. Z různých vědeckých paradigmat, která se k jazykové změně váží, detailněji rozebíráme difuzionistické teorie mimojazykové (Tarde, Rogers) i jazykové (Coseriu) a především pak tzv. ranou francouzskou sociosémantickou školu, která se jazykové kreativitě a jejímu sociálnímu šíření jako první soustavněji věnovala (konkrétně především Bréalovi, Darmesteterovi, Meilletovi a některým jeho žákům).

Ve druhé části práce naznačený historický pohled na studium lexikálních invací prohlubujeme směrem do starší minulosti, ke kořenům termínů neologismus, neologie a dalších derivátů tohoto metalingvistického označení novosti slov. Jde o téma hojně traktované vzdělanou společností ještě dávno před prvními atestacemi těchto ekonomických termínů. Zároveň s jejich rozšířením mezi francouzskou kulturní elitou získaly i spory mezi moderně smýšlejícími intelektuály propagujícími umění „neologie“ a tradicionalisty odsuzující zneužívání „neologismu“ novou dynamiku, kterou dokladujeme na dobových materiálech, především z dobových lexikografických počinů. Až Velká francouzská revoluce přispěla k významovému posunu a neutralizaci pejorativních konotací slova neologismus, který se svého historického „cejchu“ definitivně zbavil v lexikografických pracech ale až téměř o století později. Neografie je ale úzce spojena i se sociolektografií, jejíž tradici, mýty a metalingvistický aparát nastiňujeme v závěru druhé kapitoly. Ztráta centrality termínu *jargon* ve prospěch označení *argot* a jeho novodobé významové proměny tuto druhou a poslední kapitolu teoretické části práce uzavírají.

Třetí část předkádané práce tvoří pět případových studií, které mají za cíl představit českému publiku náš recentní výzkum aplikující teoretické poznatky na konkrétním lexikálním materiálu. Zde se již věnujeme disciplínám ukotvujícím sociolexikologické nazírání na problematiku identitárních neologismů z praktického úhlu pohledu, pomocí exemplifikací na francouzském a místy i na srovnatelném

českém jazykovém materiálu. Tradice výzkumu sociolektů ve Francii je dána do souvislosti s vývojem chápání termínu *argot*, který, upřesněn různými epitety, zahrnuje to, co česká sociolektologie označuje jako slangy a argoty.

První studie této třetí kapitoly se věnuje řešení příznakovosti ve francouzských slovnících jednak z pohledu diachronního (proměny ve frekvenci značek označujících substandardní lexikum), jednak z komparativního pohledu českého romanisty, který hledá paralely k obdobným českým kategoriím (především k významu značky *expr.*). Konstatujeme značnou dynamiku vývoje přidělování značek v období mezi koncem 60. let a současností, kdy jsou některé značky postupně opouštěny (zejména *pop.*), jiné nově kombinovány (*arg. fam.*). Ve srovnání s plastičtější českou situací je pozorována tendence ke stále více generalizujícímu označování substandardu pomocí všeobjímající značky *fam.*

Tento úvodní metalexikografický přehled nám slouží jako opora pro druhou studii této části práce, ve které porovnáváme tři korpusy lexikálních prostředků současné substandardní francouzštiny. První korpus byl vytvořen na základě excerpe z všeobecných výkladových slovníků, druhý ze slovníků sociolektů uznávaných francouzských odbornou veřejností a třetím studovaným korpusem je náš vlastní jazykový korpus rapových textů, ve kterém je nespisovná francouzština hojně zastoupena. Cílem bylo zjistit, zda se do různých typů slovníků začleňuje totéž lexikum a potvrdit hypotézu tzv. neologické cesty substandardních lexikálních jednotek od jejich prvních výskytů přes jejich šíření mezi uživateli a v médiích až po jejich slovníkové ukotvení. Komparační analýza materiálu pak ověřovala, zda je substandardní lexikum, které slovníky nově začleňují do svých heslářů, popisováno s ohledem na definice ve slovnících sociolektů a v opačném směru pak zjišťovala, jakým způsobem se do slovníků začleňují substandardní jednotky, které jsou nejfrekventovanější v textech rapu.

Těmito lexikografickými studii se snažíme poukázat na paralely mezi vývojem studia sociolektů a studia neologismů z hlediska funkčního

a metodologického. Neologie je lexikology i lexikografy zkoumána primárně v žurnalistických textech, případně s terminologickými intencemi, jen okrajově a nedůsledně zahrnuje i neologii substandardu. Ta se většinou debatuje zvláště, jakožto součást pozorování dynamiky sociolektů. Snaha o systematickou extrakci lexikálních inovací roste s nástupem automatizace lexikografické filtrace a s rozvojem korpusových možností, které rychle doplňují mezery v materiálové základně popisu lexikonu (tzv. *rattrapages*). Základním problémem nejen pro slovníkáře ale zůstává definování toho, co je kdy a pro koho dobově příznakové. Byť je v lingvistice tento aspekt hojně debatován, jeho uchopování naráží na obtíže psycho-sociálního rázu, kdy neologický pocit jednotlivce, byť odborně poučeného, nemusí nutně odrážet názor skupinový.

Hudební žánr rap je pak východiskem pro výklady i v následujících dvou částech práce, kde je pojat jakožto zdroj inovačních tendencí v lexikonu francouzské mládeže.

Třetí studie nahlíží na rapové texty optikou urbánní sociolingvistiky, kde je demonstrována symbolická role teritoria skrze substandardní modifikace vyslovování čísla departmentu. Na příkladu raperů z Val-de-Marne (department 94) je zřejmé, že teritoriální apropiace je jedním z hlavních prostředků jinak problematického ukotvování identity u mládeže žijící na předměstských sídlištích všech větších francouzských měst. Ti jsou často potomky imigrantů a kulturně se ztotožňují spíše s tzv. kulturou ulice sdílenou napříč socioekonomicky defavorizovanými aglomeracemi největších francouzských měst, pro kterou je hudební žánr rap charakteristický. Předměstská mládež je ve francouzské sociologické literatuře často definována jako svébytná kulturní entita, která je lexikálně inovativní díky plurilingvnímu zázemí většiny jeho mluvčích. Vytváří si vlastní normy vyjadřování, které se dynamicky šíří přes obecný slang mládeže do nespisovné francouzštiny, a to nejen skrze média, ale i přirozenou generační obměnou. Poukázání na variantnost současné francouzštiny a na pestrost difuzních

modelů identitárních neologismů je jedním z hlavních cílů této práce. V otázkách difuze inovací se pak zřetelně projevuje tzv. neologismus autorit, tedy sociální hierarchií podmíněná rychlost šíření novotvarů v rámci daných sociálních vazeb.

Ve čtvrté případové studii ověřujeme Sablayrollesovu hypotézu, že neologicita slova je nepřímou úměrnou jeho rozšíření, a to na výsledcích dotazníkového šetření u francouzské mládeže, která se zde vyjadřuje ohledně užívání a prožívání vybraných identitárních neologismů šířených skrze texty rapových písní známých interpretů. Byť námi vybraný vzorek lexémů (*sisi*, *bicrave* a *werss*) hypotézu nepotvrdil, poukázal na významnou roli raperů jakožto šířitelů inovací a případně i iniciátorů významových posunů, které vedou k polysémizaci slov.

V závěrečné páté studii tohoto oddílu, která zároveň celou habilitační práci uzavírá, jsou prezentovány hlavní výsledky dlouholetého výzkumu difuze slova *bolos(s/se)*. Tento neologismus, který se nám podařilo zachytit v rané fázi tzv. neologického třesku mezi pařížskou mládeží, se během několika let rozšířil natolik, že je dnes zařazen do většiny hlavních referenčních monolingvních slovníků francouzštiny, publikovaných ve Francii. Difundoval z původně úzkého sociolektu na pařížských předměstích (zachycen je nejprve jako tzv. ontotyp v sociolektu dealerů drog pro označení klienta, který se nechá jednoduše napálit), skrze předměstskou multietnickou mládež (jako dysfemický ontotyp, sociotyp i etnotyp) do obecného slangu mládeže (už ale pouze jako ontotyp se zápornou expresivitou, označující nečleny kolektivů a různě diskriminovatelné jedince – šikanovatelné, neúspěšné, nemoderně oblečené, hloupé atd.) a následně pak tento lexém pronikl do povědomí mezigeneračního. Časosběrná studie názorů francouzské mládeže v průběhu této difundace mezi lety 2008–2018 poukazuje na jeho změny významové, pravopisné a zejména pak identitární. Lexém je zajímavý pro svoji etymologickou neprůhlednost a grafickou neukotvenost i pro rychlý tzv. mediální třesk, díky němuž se nedávno dostal i do nejprestižnějších referenčních slovníků a lze jej považovat za prototyp identitárního neologismu francouzské mládeže.

Představené **kapitoly ze sociolexikologie** měly za hlavní cíl poukázat na to, jak se lexikální inovace zobrazují uživatelům slovníků, jak je lze excerpovat z generačně příznakových sociolektů a testovat pomocí časosběrné dotazníkové metody. Námi navržené označení **sociolingvistika inovací** (SI) má i přes nové označení ve zkoumání jazyka dlouhou tradici s uplatněním různých méně či více vědeckých metod. To jsme se v teoretické části práce snažili ukázat na časové ose jdoucí od raně novověkých jazykových Komentátorů (*Remarqueurs*, viz kap. 2.1), přes tzv. rané sémantiky (viz kap. 1.2.1) a pionýry sociolektologie a sociolektografie (viz kap. 1.2.2), k novodobým sociolingvistům a neologům. Také při práci spojené s neografií či sociolektografií, ať už při tvorbě slovníků nebo při jejich metalingvistickém komentování, jsou nutně brány v potaz jak sociolingvistické aspekty studovaných lexikálních jednotek, tak problematika difuze, expresivity a identity.

Všechny tyto mezioborové subdisciplíny lexikologie spojuje jedinečný zájem o formy jazyka, které mohou, ale nemusejí mít v jazyce široké rozšíření. Lze-li tedy hovořit o ještě o jiném názvu, který by je zastřešoval v rámci celé jazykovědy, můžeme uvažovat o termínu **lingvistika efemer**. Toto označení konotuje důvody „efemernosti“ zájmu, ba často až záměrné marginalizace daného odvětví ve vztahu k pracím vědců zabývajících se tradičnějšími jazykovědnými disciplínami, kde je stabilita předmětu zkoumání podstatně vyšší. Konkrétně u zkoumání neologického lexika generovaného mládeží pak tento spíše marginální či spíše nesouvislý zájem většiny jazykovědců může souviset také s faktem, že od určitého věku je přístup vědce k respondentům, potažmo terénním sondám ztížen generačním rozdílem v chování i mluvě. Lze pak pozorovat větší obezřetnost respondentů při participačním pozorování či dalších metodách výzkumu a ve větší míře se tu tedy může projevovat tzv. paradox pozorovatele, Často lze tedy pozorovat spolupráci vědec-diplomand, neboť studenty nejenže téma oslovuje a vedoucí práci informuje, ale tito mladší vědci mají také jednodušší přístup k vrstevníkům. Toto konstatování vychází především z vlastní zkušenosti (cf. Podhorná-Polická 2007 vs Fiévet a Podhorná-Polická 2016).

Lingvistika efemer má ale i přes svou okrajovost a metodologické obtíže svou váhu, protože obecně platí, že tato „mravenčí“ práce na materiálu obsahujícím množství okazionalismů a hapaxů nese své ovoce až s odstupem času. Efemera, která v jazyce „přežijí“ jsou motorem jazykové změny a jejich včasné lexikografické zachycení může přinést cenné poznatky například o raných fázích formování významu. Právě neologismy, které mají pro mládež silnou identitární a kohezivní funkci, zde označované jako identitární neologismy, mají zajímavou sémantickou dynamiku v období jejich nejsilnější expresivity při raném meziskupinovém přenosu, kterou lze zachytit pouze a jenom synchronním vzorkováním.

Jak plyne čas, expresivita slov, která pro nás kdysi byla identitární, se stírá stejně jako jejich příznak novosti, adolescentní skupinové vazby slábnou a pozorujeme, jak nové generace adolescentů přebírají a formují či transformují své vlastní neologismy / sociolektismy:

Ita verborum vetus interit aetas, et iuvenum ritu florent modo nata vigentque...

Stejně jako naši předchůdci, včetně Horatia, jsme užaslými pozorovateli variet lexikální kreativity plynoucí časem a prostorem, jejíž útržky se pokoušíme zachytit.

Bibliografie

Autocitace

- FIÉVET, Anne-Caroline a Alena PODHORNÁ-POLICKÁ. Les médias, l'argot et l'imaginaire argotique – une comparaison franco-tchèque. *Revue d'études françaises*. Budapest: ELTE, 2006, roč. 11, č. 1, s. 27–52.
- FIÉVET, Anne-Caroline a Alena PODHORNÁ-POLICKÁ. Étude contrastive de la circulation des néologismes identitaires pour les jeunes dans l'espace médiatique. *Neologica*, 4, 2010, s. 13–39.
- FIÉVET, Anne-Caroline a Alena PODHORNÁ-POLICKÁ. La notion d'« argot commun des jeunes »: approches lexicographique et socio-didactique dans les cours de FLE. In: BASTIAN, Sabine a Jean-Pierre GOUDAILLIER, eds. *Registres de langue et argot(s): lieux d'émergence, vecteurs de diffusion*. München: Martin Meidenbauer, 2011. s. 371–389. Sprache–Kultur–Gesellschaft 9.
- FIÉVET, Anne-Caroline a Alena PODHORNÁ-POLICKÁ. L'appropriation territoriale par les jeunes à travers l'étude d'un corpus de messages envoyés à la radio Skyrock. In: ABECASSIS, Michaël a Gudrun LEDEGEN, dirs. *De la genèse de la langue à Internet*. Oxford–Bern–Berlin–Bruxelles–Frankfurt: Peter Lang, 2015. s. 51–70. Modern French Identities 118.
- FIÉVET, Anne-Caroline a Alena PODHORNÁ-POLICKÁ. L'observation longitudinale comme méthode en socio-lexicologie: bilan et perspectives. In: CUSIMANO, Christophe, Alena PODHORNÁ-POLICKÁ a Zuzana RAKOVÁ. *Actes du XXXVe colloque international de linguistique fonctionnelle*. Brno: Masarykova univerzita, 2016. s. 127–131.
- FIÉVET, Anne-Caroline a Alena PODHORNÁ-POLICKÁ. La dynamique du français des jeunes : deux périodes à sept ans d'intervalle (1987–1994 et 2010–2017). *ELAD–SILDA* [online]. n°1, 2018 [cit. 2018–06–01]. Dostupné z: <http://revues.univ-lyon3.fr/elad-silda/index.php?id=298>.
- HILDENBRAND, Zuzana a Alena POLICKÁ. Nové výpůjčky a jejich ekvivalenty v češtině, francouzštině, řečtině a polštině. *Časopis pro moderní filologii*. Praha: AV ČR, Ústav pro jazyk český, 2014, roč. 96, č. 1, s. 100–110.
- MARTINEZ, Camille a Alena PODHORNÁ-POLICKÁ. Des chansons de rap aux dictionnaires: regards croisés entre la métaargotographie et la métalexigraphie. In: GOUDAILLIER, Jean-Pierre a Eva LAVRIC, dirs. *Argot(s) et variations*. Frankfurt, Bruxelles, New York, Oxford: Peter Lang, 2014. s. 283–301. InnTrans. Innsbrucker Beiträge zu Sprache, Kultur und Translation – Volume 6.
- PODHORNÁ, Alena. Terminologické srovnání "slangu" a "argotu" v pojetí české a francouzské lingvistiky. In: CHÝLOVÁ, Helena, ed. *Sborník přednášek z VII. konference o slangu a argotu v Plzni 24. – 25. září 2003*. Plzeň: Pedagogická fakulta ZČU v Plzni, 2005. s. 12–16.

- PODHORNÁ-POLICKÁ, Alena. *Peut-on parler d'un argot commun des jeunes? Analyse lexicale des universaux argotiques du parler des jeunes en lycées professionnels en France (Yzeure, Paris) et en République tchèque*. Thèse sous la direction de Jean-Pierre Goudaillier, Marie Krčmová et Ladislava Miličková. Paris – Brno: Université Paris V – René Descartes – Masarykova univerzita, 2007.
- PODHORNÁ-POLICKÁ, Alena. *Universaux argotiques des jeunes: analyse linguistique dans les lycées professionnels français et tchèques*. Brno: Munipress, 2009.
- PODHORNÁ-POLICKÁ, Alena, ed. *Aux marges de la langue: argots, style et dynamique lexicale. Hommage à Marc Sourdou pour son 65ème anniversaire*. Brno: Munipress, 2011.
- PODHORNÁ-POLICKÁ, Alena. Univerzália ve slangu mládeže. In: CHÝLOVÁ, Helena, ed. *Slang a argot. Sborník přednášek z 8. konference o slangu a argotu konané v Plzni ve dnech 26. – 27. února 2008*. Plzeň: Pedagogická fakulta ZČU v Plzni, 2008, s. 67–71.
- PODHORNÁ-POLICKÁ, Alena a Anne-Caroline FIÉVET. Le questionnaire comme moyen de circonscrire l'emploi d'un „mot identitaire“ pour les jeunes. In: BOYER, Henri, dir. *Pour une épistémologie de la sociolinguistique*. Limoges: Lambert Lucas, 2010, s. 301–308.
- PODHORNÁ-POLICKÁ, Alena a Anne-Caroline FIÉVET. Approximations perceptives des locuteurs et éclaircissements stylistiques des auteurs: les arabismes à la lumière de l'argot des jeunes (des cités). In: VITALI, Ilaria, dir. *Intrangers (II). Post-migration et nouvelles frontières de la littérature beur*. Bruxelles: Academia Bruylant, 2011a, s. 77–122. Collection Sefar 3.
- PODHORNÁ-POLICKÁ, Alena a Anne-Caroline FIÉVET. Argot commun des jeunes et français contemporain des cités dans le cinéma français depuis 1995: pratiques des jeunes, reprises cinématographiques et enjeux pour la francophonie. In: ABECASSIS, Michaël, Gudrun LEDEGEN a Karen ZOUAOU, eds. *La francophonie ou l'éloge de la diversité*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2011b, s. 77–125.
- PODHORNÁ-POLICKÁ, Alena a Anne-Caroline FIÉVET. Le rap en tant que vecteur des innovations lexicales: circulation médiatique et comportement des locuteurs. In: ABECASSIS, Michaël a Gudrun LEDEGEN, dirs. *Écartés et apports des médias francophones. Lexique et grammaire*. Oxford, Bern, Berlin, Bruxelles, Frankfurt: Peter Lang, 2013. s. 113–139. Modern French Identities. Vol. 108.
- PODHORNÁ-POLICKÁ, Alena a Petra VAŠKOVÁ. Prolégomènes à l'étude des anglicismes néologiques: facteur diatopique et précarité langagière chez les jeunes Québécois d'aujourd'hui. In: BULOT, Thierry, Isabelle BOYER a Marie-Madeleine BERTUCCI, dirs. *Diasporisations sociolinguistiques & précarités. Discrimination(s) et mobilité(s)*. Paris: L'Harmattan, 2014. s. 75–96. Espaces discursifs.
- POLICKÁ, Alena. O současném francouzském slangu a slangové lexikografii. *Cizí jazyky*. Brno: Tribun EU, 2012, 56, 2, s. 13–16.
- PODHORNÁ-POLICKÁ Alena. *RapCor. Rapový korpus* [online prezentace]. Brno: Masarykova univerzita, 2009–2018. [cit. 2018–07–04]. Dostupný z: <http://is.muni.cz/do/phil/Pracoviste/URJL/rapcor/index.html>.
- Poznámka : Všechny zde uvedené studie i ostatní autorčiny práce (kromě knih a webových prezentací korpusu) jsou dostupné na: <https://is.muni.cz/www/12093/articles/>.

Použitá literatura

- AARSLEFF, Hans. Bréal, la sémantique et Saussure. *Histoire – Épistémologie – Langage*, tome 3, fascicule 2, 1981, s. 115–133.
- ABECASSIS, Michaël. Le français populaire: a valid concept? *Marges linguistiques*, n°6, 2003, s. 116–132.
- AITCHISON, Jean. *Language change. Progress or Decay?* 4th edition. Cambridge: Cambridge University Press, 2013. 1. vyd. 1981 Fontana Press.
- ALLETZ, Pons-Augustin. *Dictionnaire des richesses de la langue française, et du néologisme qui s'y est introduit* [online]. Paris: Saugrin, 1770. [cit. 2018–05–25]. Dostupné z: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k50413f>.
- ANDROUTSOPOULOS, Jannis a Arno SCHOLZ. On the recontextualization of hip-hop in European speech communities. *PhiN – Philologie im Netz* [online]. n° 19, 2002, s. 1–42. [cit. 2018–05–25]. Dostupné z: <http://web.fu-berlin.de/phin/phin19/p19t1.htm>.
- ARMOGATHE, Jean-Robert. Néologie et idéologie dans la langue française au 18e siècle, *Dix-huitième Siècle*, n°5, 1973, s. 17–28.
- AUER, Peter a Franz HINSKENS. The role of interpersonal accommodation in a theory of language change. In: AUER, Peter, Franz HINSKENS a Paul KERSWILL, eds. *Dialect change. Convergence and Divergence in European Languages*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005, s. 335–357.
- AUZANNEAU, Michelle. Identités africaines, le rap comme lieu d'expression. *Cahiers d'Études Africaines*. Paris: EHESS, n°163–164, 2001, s. 711–734.
- AYRES-BENNETT, Wendy. La persistance de l'idéologie linguistique des remarqueurs dans les chroniques de langage de 1925 à nos jours. *Circula* [online]. n°1, 2015, s. 44–68. [cit. 2018–05–25]. Dostupné z: http://circula.recherche.usherbrooke.ca/wp-content/uploads/2015/10/2015_01_Circula.pdf.
- BACHMANN, Christian a Luc BASIER. Junior s'entraîne très fort : ou le smurf comme mobilisation symbolique. *Langage et société*, n° 34, 1985, s. 57–68.
- BAIDER, Fabienne, Efi LAMPROU a Monique MONVILLE-BURSTON, eds. *La marque lexicographique. États présents, voies d'avenir*. Limoges: Lambert-Lucas, 2011.
- BALLY, Charles. *Traité de stylistique française*. Volume 1. Deuxième édition. Heidelberg: Carl Winter's Universitätsbuchhandlung, 1921. 1. vyd. 1909.
- BALLY, Charles. *La linguistique générale et linguistique française*. Deuxième édition entièrement refondue. Berne: A. Francke, 1944. 1. vyd. 1932.
- BARRIO, Sébastien. *Sociologie du rap français: état des lieux (2000/2006)*. Thèse sous la direction de Rémy Ponton. Saint Denis: Université Paris 8, 2007.
- BASTIAN, Sabine, Thierry BULOT a Elisabeth BURR, eds. *Sociolinguistique urbaine et développement durable urbain (Enjeux et pratiques dans les sociétés francophones et non francophones)*. München: Martin Meidenbauer Verlag, 2009.

- BAUMAN, Zygmunt. *Tekutá modernita*. Z angličtiny přeložil S. Blumfeld. Praha: Mladá fronta, 2002.
- BAUVOIS, Cécile. L'âge de la parole : la variable âge en sociolinguistique. *DiversCité Langues* [online]. Vol. III, 1998 [cit. 2018–05–25]. Dostupné z: http://www.telug.quebec.ca/diverscite/SecArtic/Arts/98/cbauvois/cbauvois_ftxt.htm.
- BAZIN, Hugues. *La culture hip-hop*. Paris: Desclée de Brouwer, 1995. Collection Habiter.
- BEAUZÉE, Nicolas. Néologique. In: *ENCCRE: Édition numérique collaborative et critique de l'Encyclopédie (1751–1772)* [online]. Tome XI, 1765, s. 94. [cit. 2018–05–25]. Dostupné z: <http://enccre.academie-sciences.fr/encyclopedie/article/v11-378-0/>.
- BENEŠOVÁ, Lucie. *Mluvené korpusy: přednosti a limity* [online prezentace], 2012 [cit. 2018–05–25]. Dostupné z: <http://slideplayer.cz/slide/3283264/>.
- BENEŠOVÁ, Lucie, Michal KŘEN a Martina WACLAWIČOVÁ. *ORAL2013: reprezentativní korpus neformální mluvené češtiny* [online]. Praha: Ústav Českého národního korpusu FF UK, 2013. [cit. 2018–05–25] Dostupný z: <http://www.korpus.cz>.
- BENZITOUN, Christophe, Jeanne-Marie DEBAISIEUX a Henri-José DEULOFEU. Le projet ORFÉO : un corpus d'étude pour le français contemporain. *Corpus* [online]. n°15, 2016 [cit. 25. 5. 2018]. Dostupné z: <http://journals.openedition.org/corpus/2936>.
- BERGOUNIOUX, Gabriel. Arsène Darmesteter (1846–1888). *Histoire Épistémologie Langage*, tome 8, fasc. 1, 1986, s. 107–123.
- BERGOUNIOUX, Gabriel. Les enquêtes de terrain en France. *Langue française*, n°93 *Enquête, corpus et témoin*, 1992, s. 3–22.
- BERGOUNIOUX, Gabriel. Marcel Cohen: de l'arabe parlé à la sociologie du langage. La question de l'argot. In: NEVEU, Franck a kol., eds. *3e Congrès Mondial de Linguistique Française* [online]. Lyon: EDP Sciences, 2012, s. 695–706 [cit. 2018–05–25]. Dostupné z: https://www.shs-conferences.org/articles/shsconf/pdf/2012/01/shsconf_cmlf12_000110.pdf.
- BERGSON, Henri. *Essai sur les données immédiates de la conscience* [online]. Paris: F. Alcan, 1889 [cit. 2018–05–25]. Dostupné z: http://classiques.uqac.ca/classiques/bergson_henri/essai_conscience_immediate/essai_conscience.pdf.
- BERGSON, Henri. *Čas a svoboda. O bezprostředních datech vědomí*. Z francouzského originálu *Essai sur les données immédiates de la conscience* pro první české vydání roku 1947 přeložil Boris Jakovenko. Praha: Filosofia, 1994.
- BERRUTO, Gaetano. Identifying dimensions of linguistic variation in a language space. In: AUER, Peter a Jürgen Erich SCHMIDT, eds. *Language and Space. An International Handbook of Linguistic Variation. Theories and Methods*. Berlin – New York: De Gruyter Mouton, 2010, s. 226–240.

- BIARD, Michel. Louis Sébastien Mercier, Néologie. Texte établi, annoté et présenté par Jean-Claude Bonnet, Paris, Belin, 2009, 598 p. *Annales historiques de la Révolution française*, vol. 360, n°2, 2010, s. 263–264.
- Bibliographie raisonnée des ouvrages des savans de l'Europe*. Tome second. Première partie. Amsterdam: Chez les Weststeins & Smith. Janvier, février, mars 1729, s. 47–55.
- BILLIEZ, Jacqueline. Poésie musicale urbaine: langues et identités entrelacées. In: JULLIARD, Caroline a Louis-Jean CALVET, eds. *Les politiques linguistiques, mythes et réalités. Actes des premières Journées scientifiques du réseau "Sociolinguistique et dynamique des langues" de AUPELF – UREF à Dakar (16–18 décembre 1995)*. Paris: Aupelf – Uref, 1996, s. 61–66.
- BILLIEZ, Jacqueline, Karin KRIEF, Patricia LAMBERT, Antonio ROMANO a Cyril TRIMAILLE. *Pratiques et représentations langagières de groupes de pairs en milieu urbain*. Rapport de recherche établi dans le cadre d'un appel d'offre de la Délégation Générale à la Langue Française. Grenoble: Université Stendhal – Grenoble III, 2003.
- BISCONTI, Valentina. *Néologie et néologisme au XIXe siècle: une recomposition progressive de la dichotomie*. In: MOUSSA, Sarga, ed. *Le XIXe siècle et ses langues. Actes du Ve Congrès international des études romantiques et dix-neuviémistes, Paris, 24–26 janvier 2012* [online]. 2013, s. 1–22. [cit. 2018–05–25]. Dostupné z: http://etudes-romantiques.ish-lyon.cnrs.fr/wa_files/Langues-Bisconti.pdf.
- BLATNÁ, Renata. Metajazyk v lexikografii. In: ČERMÁK, František a Renata BLATNÁ, eds. *Manuál lexikografie*, Praha: H&H, 1995, s. 72–89.
- BLOOMFIELD, Leonard. *Language*. New York: Henri Holt, Reinehart and Winston, 1933.
- BLYTHE, Richard A. a William CROFT. S-curves and the mechanism of propagation in language change. *Language*, Vol. 88, No. 2, June 2012, s. 269–304.
- BOAS, Franz. *Race, Language and Culture*. New York: The Macmillan Company, 1949. 1. vyd. 1940 tamtéž.
- BOISTE, Pierre-Victor-Claude. *Dictionnaire universel de la langue françoise, avec le latin, et Manuel d'orthographe et de néologie* [online]. 2e édition. Paris: Desray, 1803. 1. vyd. 1800. [cit. 2018–05–25]. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5849452x>.
- BORDET, Joëlle. *Les « jeunes de la cité »*. Paris: PUF, 1999. Collection Le Sociologue. 1. vyd. 1998.
- BOUCHET, Guillaume 1874, *Les Serees de Guillaume Bouchet Sieur de Brocourt; avec notice et index par C.E. Roybet. Second livre Des Serees*. Tome troisième. Paris: Alphonse Lemerre. 1. vyd. 1608.
- BOUKOUS, Ahmed. Le questionnaire. In: CALVET, Louis-Jean a Pierre DUMONT, eds. *L'enquête sociolinguistique*, Paris: L'Harmattan, 1999, s. 15–24.
- BOURDIEU, Pierre. *Co se chce říct mluvením. Ekonomie jazykové směny*. Z francouzského originálu *Ce que parler veut dire, L'économie des échanges linguistiques* z roku 1982 přeložil Martin Pokorný. Praha: Karolinum, 2014.

- BOURSAULT, Edme. *Les mots à la mode: petite comédie augmentée de quantité de vers qui n'ont pas été dits sur le théâtre* [online]. Paris: Jean Guinard, 1694. [cit. 2018–05–25]. Dostupné z: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k74079n>.
- BRÉAL, Michel. Les lois intellectuelles du langage. Fragment de sémantique. *Annuaire de l'Association pour l'encouragement des études grecques en France*, 17, 1883, s. 132–142.
- BRÉAL, Michel. *Essai de sémantique (science des significations)*. Paris: Librairie Hachette et Cie, 1897.
- BRŇÁKOVÁ, Jana. Phénomène San-Antonio. *Studia romanica*, Vol. 12, 1/2012, s. 45–54.
- BROŽOVÁ, Martina. *Analyse lexicographique de la production dictionnaire non officielle du français contemporain des cités*. Mémoire de master sous la direction d'Alena Polická. Brno: Masarykova univerzita, 2010.
- BRUNET, Étienne. *Le Vocabulaire français de 1789 à nos jours*. Genève – Paris: Slatkine – Champion, 1981. Tome 1–3.
- BRUNOT, Ferdinand. *Histoire de la langue française des origines à 1900*. Paris: Armand Colin, 1905–1938. Tome 1–11.
- BUÉE, Adrien-Quentin. *Nouveau dictionnaire pour servir à l'intelligence des termes mis en vogue par la Révolution* [online]. Paris: Crapart, 1792. [cit. 2018–05–25]. Dostupné z: <https://archive.org/details/nouveaudictionna00buee>.
- BULOT, Thierry. La production de l'espace urbain à Rouen: mise en mots de la ville urbanisée. In: BULOT, Thierry, dir. *Langue urbaine et identité (Langue et urbanisation linguistique à Rouen, Venise, Berlin, Athènes et Mons)*. Paris: L'Harmattan, 1999, s. 39–70.
- BULOT, Thierry. Ségrégation et urbanisation linguistique. L'altérité urbaine définie ou 'l'étranger est une personne'. *DiversCité Langues* [online]. Vol. VI, Québec: Télé université du Québec, 2001. [cit. 2018–05–25]. Dostupné z: <http://www.telug.quebec.ca/diverscite/SecArtic/Arts/2001/bulot/txt.htm>.
- BULOT, Thierry, dir. *Les parlers jeunes (Pratiques urbaines et sociales), Cahiers de Sociolinguistique*, n°9. Rennes: Presses Universitaires de Rennes, 2004.
- BULOT, Thierry. Les parlers jeunes comme objet de recherche. Pour une approche de la surmodernité en sociolinguistique, In: LEDEGEN, Gudrun, ed. *Pratiques linguistiques des jeunes en terrains plurilingues: actes de la 8e Table ronde du Moufia, [4–5] avril 2005, Université de la Réunion*. Paris: L'Harmattan, 2007, s. 11–23.
- BULOT, Thierry. Sociolinguistique urbaine, Linguistic Landscape Studies et scripturalité: entre convergence(s) et divergence(s). *Cahiers de Linguistique*, 37, 1, Cortil–Wodon: EME, 2011, s. 5–15.
- BULOT, Thierry a Philippe BLANCHET. *Une introduction à la sociolinguistique: pour l'étude des dynamiques de la langue française dans le monde*. Paris: Éditions des archives contemporaines, 2013.
- CACHIN, Olivier. *L'offensive rap*. Paris: Gallimard, 1996. Collection Découvertes.

- CALVET, Louis-Jean. *Les voix de la ville, introduction à la sociolinguistique urbaine*. Paris: Payot, 1994.
- CALVET, Louis-Jean. Méthodes. In: MOREAU, Marie-Louise, ed. *Sociolinguistique. Concepts de base*. Sprimont: Mardaga, 1997, s. 211–212.
- CALVET, Louis-Jean. *Pour une écologie des langues du monde*. Paris: Plon, 1999a.
- CALVET, Louis-Jean. Aux origines de la sociolinguistique la conférence de sociolinguistique de l'UCLA (1964). *Langage & société*, n°88, 1999b, s. 25–57.
- CALVET, Louis-Jean. L'endogène, l'exogène et la néologie : le lexique marseillais. In: GASQUET-CYRUS, Médéric, Guillaume KOSMICKI a Cécile VAN DEN AVENNE, eds. *Paroles et Musiques à Marseille*. Paris: L'Harmattan, 1999c, s. 57–71.
- CALVET, Louis-Jean. *La sociolinguistique*. 6e édition mise à jour. Paris: Presses universitaires de France, 2009. Que sais-je ?, n°2731. 1. vyd. 1993.
- CARADEC, François. *Dictionnaire du français argotique et populaire*. Paris: Larousse, 1977.
- CARTIER, Emmanuel. Neoveille, a Web Platform for Neologism Tracking. *Proceedings of the EACL 2017 Software Demonstrations, Valencia, Spain* [online]. 2017, s. 95–98. [cit. 2018–05–25]. Dostupné z: <http://www.aclweb.org/anthology/E17-3024>.
- CELLARD, Jacques a Alain REY. *Dictionnaire du français non conventionnel*. Paris: Hachette, 1991. 1. vyd. 1980.
- CERQUIGLINI, Bernard. La révolte des clercs. Estienne, Gourmont, Étiemble contre l'« invasion » lexicale. *Revue belge de philologie et d'histoire*. Tome 84, fasc. 3, 2006, s. 589–606.
- CHAMBERS, J. K. *Sociolinguistic Theory. Linguistic Variation and its Social Significance*. Revised Edition. Chicester: Wiley – Blackwell, 2009.
- CHANTREAU, Pierre-Nicolas. *Dictionnaire national et anecdotique pour servir à l'intelligence des mots dont notre langue s'est enrichie depuis la Révolution, et à la nouvelle signification qu'ont reçue quelques anciens mots* [online]. Politicopolis: Chez les marchands de nouveautés, 1790. [cit. 2018–05–25]. Dostupné z: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k48832j>.
- CHEREAU, Ollivier. *Le Jargon ou Langage de l'Argot reformé*. Édition critique annotée et commentée à partir des éditions lyonnaises complètes (1630, 1632, 1634) avec des documents complémentaires et un dictionnaire-glossaire du jargon du livret par Denis DELAPLACE. Paris: Honoré Champion, 2008. Collection Textes de la Renaissance.
- CIUREANU, Petre. *Saggi e ricerche su scrittori francesi*. Genova: Italica, 1955.
- COBRA LE CYNIQUE [pseud. Abdelkarima TENGOURa]. *Le Dictionnaire de la Zone* [online]. 2000–2018 [cit. 2018–05–25]. Dostupné z: <https://www.dictionnairedelazone.fr>.
- COHEN, Marcel. Le langage de l'École Polytechnique. *Mémoires de la Société de Linguistique de Paris*, XV, 1908, s. 170–192.
- COHEN, Marcel. Note sur l'argot. *Bulletin de la Société de Linguistique*, n°66, 1919, s. 132–147.

- COHEN, Marcel. *Pour une sociologie du langage*. Paris: Albin Michel, 1956.
- COHEN, Marcel. *Matériaux pour une sociologie du langage*, Tome I et II. Paris: Maspéro, 1971. Přepřacované vydání knihy *Pour une sociologie du langage* z roku 1956.
- COLIN, Jean-Paul, Jean-Pierre MÉVEL a Christian LECLÈRE. *Dictionnaire de l'argot*. Paris: Larousse, 1992. 1. vyd. 1990.
- COLIN, Jean-Paul, Jean-Pierre MÉVEL a Christian LECLÈRE. *Dictionnaire de l'argot français et de ses origines*. Paris: Larousse, 2002. 1. vyd. pod tímto názvem 1999.
- COLIN, Jean-Paul, Jean-Pierre MÉVEL a Christian LECLÈRE. *Grand dictionnaire Argot & français populaire*. Nouvelle édition enrichie et mise à jour par Jean-Paul Colin. Paris: Larousse, 2006.
- COLIN, Jean-Paul, Jean-Pierre MÉVEL a Christian LECLÈRE. *Le dictionnaire de l'argot et du français populaire*. Nouvelle édition enrichie et mise à jour par Jean-Paul Colin. Paris: Larousse, 2010.
- CONEIN, Bernard a Françoise GADET. Le « français populaire » de jeunes de la banlieue parisienne entre permanence et innovation. In: ANDROUTSOPOULOS Jannis K. a Arno SCHOLZ, eds. *Jugendsprache – langue des jeunes – youth language*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 1998, s. 105–124. VarioLingua 7.
- CORBIN, Pierre. Les marques stylistiques/diastratiques dans le dictionnaire monolingue. In: HAUSMANN, Franz Josef a kol., eds. *Wörterbücher / Dictionaries / Dictionnaires*. 1. Teilband / First Volume / Tome premier. Berlin – New York: Walter de Gruyter, 1989, s. 673–680.
- COSERIU, Eugenio. *Sincronía, diacronía e historia. El problema del cambio lingüístico*. Montevideo: Universidad de la Republica, 1958.
- COSERIU, Eugenio. Le changement linguistique n'existe pas. Z anglického originálu z roku 1983 ve spolupráci s autorem do fr. přeložila Annie Stas. In: BAUWENS, Henrica, ed. *Diatopie, diachronie, diastratie. Approches des variations linguistiques. Studies in Language* [online]. Gent: Communication & Cognition, 1992, s. 9–23 [cit. 2018–05–25]. Dostupné z: <http://www.romling.uni-tuebingen.de/coseriu/publi/coseriu266.pdf>.
- COUGNON, Louise-Amélie a Gudrun LEDEGEN. « C'est écrire comme je parle ». Une étude comparatiste de variétés de français dans l'« écrit sms ». In: ABECASSIS, Michaël a Gudrun LEDEGEN, eds. *Les voix des Français – Volume 2. En parlant, en écrivant*. Oxford: Peter Lang, 2010, s. 39–57. Modern French Identities 94.
- COUGNON, Louise-Amélie. *Langage et sms. Une étude internationale des pratiques actuelles*. Louvain-la-Neuve: Presses universitaires de Louvain, 2015.
- CROFT, William. *Explaining Language Change: An Evolutionary Approach*. London: Longman Linguistics Library, 2000.
- CVRČEK, Václav. Conditio sine qua non: východiska a možnosti při hledání konsenzu o jazykové regulaci. *Slovo a slovesnost*, 73, 2, 2012, s. 103–135.
- ČECHOVÁ, Marie. Příznakovost systémová a situačně-kontextová, *Naše řeč*, 88, 1, 2005, s. 9–17.
- ČERMÁK, František. *Jazyk a jazykověda. Přehled a slovníky*. Praha: Karolinum, 2011.

- ČERNÁ, Petra. *Dimension spatiale dans les discours identitaires : revendications territoriales dans le rap du 18e arrondissement de Paris*. Mémoire de master sous la direction d'Alena Polická. Brno: Masarykova univerzita, 2012.
- ČERNÝ, Jiří. *Dějiny lingvistiky*. Olomouc: Votobia, 1996.
- ČERVENKOVÁ, Marie. *L'enrichissement du français standard des sources argotiques*. Thèse sous la direction de Růžena Ostrá. Brno: Masarykova univerzita, 2002.
- DANEŠ, František. Kanadský soubor prací o jazykové normě, *Slovo a slovesnost*, 47, 4, 1986, s. 340–341.
- DANEŠ, František. *Kultura a struktura českého jazyka*. Praha: Karolinum, 2009.
- D'HAUTEL, Charles-Louis. *Dictionnaire du bas-langage, ou des manières de parler usitées parmi le peuple* [online]. Tome premier. Paris: F. Schoell, 1808. [cit. 2018–05–25]. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k506688>.
- DARMESTER, Arsène. *De la création actuelle de mots nouveaux dans la langue française et des lois qui la régissent*. Thèse de doctorat présentée à la Faculté des lettres de Paris. Paris: F. Vieweg, 1877.
- DARMESTER, Arsène. *La vie des mots étudiée dans leurs significations*. Paris: Delagrave, 1887.
- DARMESTER, James. Arsène Darmesteter. In: *Arsène Darmesteter. Reliques scientifiques, recueillies par son frère*. Paris: Léopold Cerf, 1890, s. V–XLII.
- DAUZAT, Albert. *La défense de la langue française*. Paris: Armand Colin, 1912.
- DAUZAT, Albert. *Les Argots de métiers franco-provençaux*. Paris: Librairie ancienne Honoré Champion, 1917.
- DAUZAT, Albert. *L'argot de la guerre d'après une enquête auprès des officiers et soldats*. Paris: Armand Colin, 1918.
- DAUZAT, Albert. *Les argots: caractères – évolution – influences*. Paris: Delagrave, 1929.
- DE CALLIÈRE, François. *Des mots à la mode et des nouvelles façons de parler: avec des observations sur diverses manières d'agir & de s'exprimer* [online]. Paris: Claude Barbin, 1692a [cit. 2018–06–01]. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k7667p>.
- DE CALLIÈRE, François. *Des bons mots et des bons contes* [online]. Paris: Claude Barbin, 1692b [cit. 2018–06–01]. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k76652>.
- DE CALLIÈRE, François. *Du bon et du mauvais usage dans les manières de s'exprimer* [online]. Paris: Claude Barbin, 1693 [cit. 2018–06–01]. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k7667p>.
- DE GRANDVAL, Nicolas Ragot. *Le vice puni, ou Cartouche, poème héroïque, comique et tragique en 13 chants*. Anvers: Nicolas Granveau, 1725.
- DE LA GRASSERIE, Raoul. *Étude scientifique de l'argot et le parler populaire. L'argot français et étranger dans ses vocabulaires: ses origines: ses éléments et son interprétation*. Paris: H. Daragon, 1907.

- DE LA GRASSERIE, Raoul. *Des parlers des différentes classes sociales*. Paris: Paul Geuthner, 1909.
- DE LONGUE, Louis-Pierre. *Raisonnemens hazardés sur la poésie française* [online]. Paris: Didot, 1737 [cit. 2018–06–01]. Dostupné z: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k50769w>.
- DE SAUSSURE, Ferdinand. *Cours de linguistique générale*. Publié par Charles Bally et Albert Sécheyave avec la collaboration de Albert Riedlinger. Paris: Éditions Payot & Rivages, 1996a. 1. vyd. 1916.
- DE SAUSSURE, Ferdinand. *Kurz obecné lingvistiky*. Z kritické edice Tullia de Maura přeložil František Čermák. Praha: Academia, 1996b.
- DE SINGLY, François. *L'enquête et ses méthodes. Le questionnaire*. Paris: Armand Colin, 1992.
- DE SINGLY, François. *Les Adonissants*. Paris: Armand Colin, 2006.
- DE VAUGELAS, Claude Favre. *Remarques sur la langue française* [online]. Nouvelle édition comprenant le texte de l'édition originale, des remarques inédites, une clef inédite de Conrart, tous les commentaires du XVIIe siècle, des notes nouvelles, une introduction et une table analytique des matières par A. Chassang. Tome second. Versailles: Cerf et fils – Paris: J. Baudry, 1880. 1. vydání 1647. [cit. 2018–06–01]. Dostupné z: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6274587h>.
- DÉCHELETTE, François. *L'argot des poilus. Dictionnaire humoristique et philologique du langage des soldats de la Grande Guerre de 1914*. Paris: Jouve & Cie, 1918.
- DELAPLACE, Denis. *Le Jargon des Coquillars à Dijon au milieu du XVe siècle selon Marcel Schwob (1892)*. Paris: Classiques Garnier, 2011. Classiques de l'argot et du jargon n^o5.
- DELAPLACE, Denis. *L'article « Argot » au fil des dictionnaires depuis le XVIIe siècle*. Paris: Classiques Garnier, 2013. Classiques de l'argot et du jargon n^o7.
- DELESALLE, Simone. Raoul Guérin de la Grasserie. Son statut et son rôle dans la linguistique du tournant du siècle. In: NIEDEREHE, Hans-Josef a E.F.K. KOERNER, eds. *History and Historiography of Linguistics. Proceedings of the fourth International Conference on the History of the Language Sciences (ICHoLS IV), Trier, 24–28 August 1987*. Amsterdam: John Benjamins, 1990, s. 677–687.
- DESFONTAINES, Pierre-François-Guyot. *Dictionnaire néologique à l'usage des beaux esprits du siècle avec l'Éloge historique de Pantalon-Phoebus par un avocat de province* [online]. Paris: Lottin, 1726. [cit. 2018–06–01]. Dostupné z: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k82618t>.
- DESMET Pieter, Johan ROORYCK a Pierre SWIGGERS. What are word worth? Language and ideology in French dictionaries of the revolutionary period. In: JOSEPH John E. a Talbot J. TAYLOR, eds. *Ideologies of Language*. London – New York: Routledge, 1990, s. 162–188.
- DETEY Sylvain, Jacques DURAND, Bernard LAKS a Chantal LYCHE, eds. *Les variétés du français parlé dans l'espace francophone. Ressources pour l'enseignement*. Paris: Ophrys, 2010.

- DEVOLDER, Lola-Laurence. *Arg., Pop., Fam.: Trois oeufs du même panier?* In: BAIDER, Fabienne, Efi LAMPROU a Monique MONVILLE-BURSTON, eds. *La marque lexicographique. États présents, voies d'avenir*. Limoges: Lambert-Lucas, 2011, s. 197–208.
- Dictionnaire Hachette. Édition 2010*. Paris: Hachette Livre, 2009.
- DOLNÍK, Juraj. *Teória spisovného jazyka: so zreteľom na spisovnú slovenčinu*. Bratislava: Veda, 2010.
- DOLNÍK, Juraj. *Všeobecná jazykověda. Opis a vysvetľovanie jazyka*. Bratislava: Veda, 2013.
- DOP-MILLER, Catherine. Clément Marot et l'édition humaniste des oeuvres de François Villon. *Romania*, 112, 1991, s. 217–242.
- DOUGNAC, Françoise. La néologie. *Histoire – Épistémologie – Langage*, tome 4, fascicule 1, 1982, s. 67–72.
- DROUON, Maurice. *Le « Bon Français »*. Monaco: Éditions du Rocher, 1999.
- DU BELLAY, Joachim. *La Deffence et illustration de la langue françoise*. Paris: Crozet, 1839. 1. vyd. 1549.
- DU MARSAIS, César Chesnau. *Des Tropes ou Des diferens sens dans lesquels on peut prendre un même mot dans une même langue: ouvrage utile pour l'intelligence des Auteurs & qui peut servir d'introduction à la Rhétorique & à la Logique* [online]. Paris: Chez la veuve de Jean-Batiste Brocas, 1730. [cit. 2018–06–01]. Dostupné z: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k50576m?rk=64378;0>.
- DUBOIS, Jean, Louis GUILBERT, Henri MITTERAND a Jacques PIGNON. Le mouvement général du vocabulaire français de 1949 à 1960 d'après un dictionnaire d'usage. *Le Français moderne*, 1960, 27/2, s. 86–106, pokračování v 27/3, s. 196–210.
- DUBOIS, Jean, Mathée GIACOMO, Louis GUESPIN, Christiane MARCELLESI, Jean-Baptiste MARCELLESI a Jean-Pierre MÉVEL. *Grand dictionnaire Larousse Linguistique & Sciences du langage*. Paris: Larousse, 2007. 1. vyd. 1994.
- DUBUC, Robert. *Manuel pratique de terminologie*. 4e édition entièrement revue. Montréal: Linguatex, 2002. 1. vyd. 1978.
- DUPRÉ, William. *Lexicographia-neologica Gallica. The Neological French Dictionary containing words of new creation, not to be found in any French and English vocabulary hitherto published* [online]. London: Thomas Bailis, 1801. [cit. 2018–06–01]. Dostupné z: <https://archive.org/details/lexicographiane00duprgoog>.
- DURKHEIM, Émile. *Pravidla sociologické metody*. Podle 7. vydání přeložil Ferdinand Kratina, s předmluvou Edvarda Beneše. Praha: Orbis, 1926.
- ECO, Umberto. *Meze interpretace*, Praha: Karolinum, 2005.
- ERNOTTE, Philippe a Laurence ROSIER. L'ontotype: une sous-catégorie pertinente pour classer les insultes ? *Langue française*, 144, 2003, s. 35–48.
- ESNAULT, Gaston. *Le poilu tel qu'il se parle. Dictionnaire des termes populaires récents et neuf employés aux armées en 1914–1918, étudiés dans leur étymologie, leur développement et leur usage*. Paris: Éditions Bossard, 1919.

- ESNAULT, Gaston. *Dictionnaire historique des argots français*. Paris: Larousse, 1965.
- ÉTIEMBLE, René. *Parlez-vous franglais?* Nouvelle édition. Paris: Gallimard, 1991. Collection Folio actuel.
- FAIRON, Cédric, Jean René KLEIN a Sébastien PAUMIER. *Le langage sms. Étude d'un corpus informatisé à partir de l'enquête « Faites don de vos sms à la science »*. Louvain-la-Neuve: Presses universitaires de Louvain, 2006.
- FAIRON, Cédric. Apports du corpus SMS4Science: de la normalisation à la compression du texte [online presentace]. In: *Séminaire du projet international sms4science: Mutation des pratiques scripturales en communication électronique médiée*. Montpellier, 15/11/2011, 2011 [cit. 2018–05–25]. Dostupné z: http://www.msh-m.fr/IMG/pdf/Fairon_Cedrick.pdf.
- FÉRAUD, Jean-François. *Dictionnaire critique de la langue française*. Tome premier (A–D) [online]. Marseille: Jean Mossy Pere et fils, 1787 [cit. 2018–05–25]. Dostupné z: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k506010>.
- FÉRAUD, Jean-François. *Dictionnaire critique de la langue française*. Tome second (E–N) [online]. Marseille: Jean Mossy Pere et fils, 1787 [cit. 2018–05–25]. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k50602b>.
- FIÉVET, Anne-Caroline. *Peut-on parler d'un argot des jeunes ? Analyse du lexique argotique employé lors d'émissions de libre antenne sur Skyrock, Fun Radio et NRJ*. Thèse de doctorat sous la direction de Jean-Pierre Goudaillier. Paris: Université Paris Descartes, 2008.
- FILIAČOVÁ, Sylva. Blendy v elektronickém neologickém archivu Neomat. *Jazykovědné aktuality*, 53, č. 3–4, 2016, s. 100–105.
- FILIPEC, Josef. Teorie a praxe jednojazyčného slovníku výkladového. In: ČERMÁK František a Renata BLATNÁ, eds. *Manuál lexikografie*, Praha: H&H, 1995, s. 14–49.
- FISHMAN, Joshua. Putting the 'socio' back into the sociolinguistic enterprise. *International Journal of the Sociology of Language* [online]. Vol. 92, 1, 1991, s. 127–138 [cit. 2018–05–25]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1515/ijsl.1991.92.127>.
- FÓNAGY, Ivan. *La vive voix. Essai de psychophonétique*. Paris: Payot, 1983.
- FOUGERET de MONBRON, Jean-Louis. *Préservatif contre l'anglomanie* [online]. Paris: A. Minorque, 1757 [cit. 2018–05–25]. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k1329088>.
- FRANCARD, Michel. Introduction. In: FRANCARD, Michel, Geneviève GERON a Régine WILMET, eds. *Actes du colloque L'insécurité linguistique dans les communautés francophones périphériques*. Volume 1. Louvain: Cahiers de l'Institut de Linguistique de Louvain, 1993.
- FRANÇOIS, Denise. Sur la variété des usages linguistiques chez les adultes. Relations entre langage et classes sociales. *La Pensée*, n°190, 1976, s. 63–73.
- FRANÇOIS-GEIGER Denise. Introduction. In: COLIN, Jean-Paul, Jean-Pierre MÉVEL a Christian LECLÈRE. *Dictionnaire de l'argot*. Paris: Larousse, 1992, s. XI–XVII. 1. vyd. 1990.

- FURETIÈRE, Antoine. *Dictionnaire universel, contenant généralement tous les mots français tant vieux que modernes & les termes des sciences et des arts* [online]. Tome 1. Second Édition revue, corrigée & augmentée par Monsieur Basnage de Bauval. La Haye – Rotterdam: A. et R. Leers, 1701. 1. vyd. 1690 [cit. 2018–05–25]. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5841680f>.
- GADAMER, Hans-Georg. *Pravda a metoda I: nárýs filosofické hermeneutiky*. Z němčiny přeložil David Mik. Praha: Triáda, 2010.
- GADAMER, Hans-Georg. *Pravda a metoda II. Dodatky / rejstříky*. Z němčiny přeložil David Mik. Praha: Triáda, 2011.
- GADET, Françoise. *Le français populaire*. Paris: PUF, 1992.
- GADET, Françoise. *La variation sociale en français*. Paris: Ophrys, 2003.
- GADET, Françoise. Derrière les problèmes méthodologiques du recueil des données. *Texto! Textes & Cultures* [online]. 2003. [cit. 2018–05–25]. Dostupné z: http://www.revue-texto.net/Inedits/Gadet_Principes.html.
- GADET, Françoise. Mais que font les sociolinguistes? *Langage et société*, 107, 2004, s. 85–94.
- GAGLIO, Gérard. *Sociologie de l'innovation*. Paris: Presses universitaires de France, 2011. Que sais-je ?, n°3921.
- GALLAIS, Jean-Pierre. *Extrait d'un dictionnaire inutile, composé par une société en commandite, & rédigé par un homme seul, à 500 lieues de l'Assemblée nationale* [online]. Paris: [s.n.], 1790. [cit. 2018–05–25]. Dostupné z: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k40274w>.
- GAMBIER, Yves. Problèmes terminologiques des pluies acides: pour une socio-terminologie. *Meta: journal des traducteurs*, 32, 3, 1987, s. 314–320.
- GARDIN, Bernard, G. LEFÈVRE, Christiane MARCELLESI a Marie-Françoise MORTUREUX. À propos du « sentiment néologique ». *Langages*, 36, 1974, s. 45–52.
- GARNIER, Joseph. *Les Compagnons de la Coquille, chronique dijonnaise du XVe siècle*. Dijon: Typographie Duvollet-Brugnot, 1842.
- GAUDIN, François. *Socioterminologie*, Bruxelles: De Boeck, 2003.
- GAUDIN, François a Louis GUESPIN. *Initiation à la lexicologie française. De la néologie aux dictionnaires*. Bruxelles: Éditions Duculot, 2000.
- GASQUET-CYRUS, Médéric. Sociolinguistique urbaine ou urbanisation de la sociolinguistique. In: BULOT, Thierry, dir. *Lieux de ville et identité. Perspectives en sociolinguistique urbaine*. Volume 1. Paris: L'Harmattan, 2004, s. 31–70.
- GASQUET-CYRUS, Médéric, Guillaume KOSMICKI a Cécile VAN DEN AVENNE, eds. *Paroles et musiques à Marseille. Les voix d'une ville*, Paris: L'Harmattan, 1999.
- GASQUET-CYRUS, Médéric a Guillaume KOSMICKI. Introduction. In: GASQUET-CYRUS, Médéric, Guillaume KOSMICKI a Cécile VAN DEN AVENNE, eds. *Paroles et musiques à Marseille. Les voix d'une ville*, Paris: L'Harmattan, 1999, s. 11–23.

- GEFFROY, Annie. Les dictionnaires socio-politiques, 1770–1820). In: *Autour de Féraud, la lexicographie en France, de 1762 à 1835. Actes du colloque international organisé à l'École Normale Supérieure de Jeunes Filles les 7, 8, 9 décembre 1984*. Paris: École Normale Supérieure de Jeunes Filles 1986, s. 193–210.
- GEREMEK, Bronisław. *Les fils de Caïn. Pauvres et vagabonds dans la littérature européenne du XVe au XVIIe siècle*. Paris: Flammarion, 1991.
- GESS, Randall, Chantal LYCHE a Trudel MEISENBURG, eds. *Phonological Variation in French. Illustrations from three continents*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins, 2012.
- GHIO, Bettina. *Le rap français: désirs et effets d'inscription littéraire*. Thèse sous la direction de Bruno Blanckeman. Paris: Université Sorbonne Nouvelle – Paris 3, 2012.
- GLATIGNY, Michel. *Les marques d'usage dans les dictionnaires français monolingues du XIXe siècle*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1998.
- GLEVAREC, Hervé. *Libre antenne, La réception de la radio par les adolescents*. Paris: Armand Colin, 2005. Collection Médiacultures.
- GOHIN, Ferdinand. *Les transformations de la langue française pendant la deuxième moitié du XVIIIe siècle (1740–1789)*. Genève: Slatkine Reprints, 1970. Reprint pařížské edice z roku 1903.
- GOLÁŇOVÁ, Hana. Novočeský lexikální archiv a excerpcce v průběhu let 1911–2011. *Slovo a slovesnost*, 2011, 72, s. 287–300.
- GOUDAILLIER, Jean-Pierre. *Comment tu tchatches! Dictionnaire du français contemporain des cités*. 3e édition. Paris: Maisonneuve & Larose, 2001. 1.vyd. 1997.
- GRIEVE, Jack, Andrea NINI a Diansheng GUO. Analyzing lexical emergence in Modern American English online. *English Language and Linguistics* [online]. Cambridge: Cambridge University Press, 2016 [cit. 2018–05–25]. Dostupné z: <https://www.cambridge.org/core/services/aop-cambridge-core/content/view/73E2D917856BE39ACD9EE3789E2BE597/S1360674316000113a.pdf/div-class-title-analyzing-lexical-emergence-in-modern-american-english-online-a-href-afn1-ref-type-fn-span-class-sup-1-span-a-div.pdf>.
- GUENIER, Nicole. Représentations linguistiques. In: MOREAU, Marie-Louise, ed. *Sociolinguistique. Concepts de base*. Sprimont: Mardaga, 1997, s. 246–252.
- GUILBERT, Louis. Présentation. In: GUILBERT, Louis, ed. *La néologie lexicale, Langages*, 36, 1974, s. 3–5.
- GUIRAUD, Pierre. *Les gros mots*. Paris: PUF, 1975.
- GUIRAUD, Pierre. *Le jargon de Villon ou Le gai savoir de la Coquille*. Paris: Gallimard, 1968.
- HAGÈGE, Claude. *Le français et les siècles*, Paris: Odile Jacob, 1987.
- HÄGERSTRAND, Torsten. *Innovation diffusion as a spatial process*. Chicago – London: The University of Chicago Press, 1967.

- HAJIČ, Jan, Marie MIKULOVÁ, Martina OTRADOVCOVÁ, Petr PAJAS, Petr PODVESKÝ a Zdeňka UREŠOVÁ. *Pražský závislostní korpus mluvené češtiny. Rekonstrukce standardizovaného textu z mluvené řeči* [online]. Praha: Matematicko-fyzikální fakulta Univerzity Karlovy, 2006. Technical report ÚFAL TR-2006-33. [cit. 2018-05-25]. Dostupné z: <https://ufal.mff.cuni.cz/~uresova/web.pdf/2006-mluvena-rec.pdf>.
- HAMMOU, Karim. *Une histoire du rap en France*. Paris: La Découverte, 2012.
- HATZFELD, Adolphe, Arsène DARMESTETER a Thomas ANTOINE. *Dictionnaire général de la langue française du commencement du XVIIe siècle jusqu'à nos jours: précédé d'un traité de la formation de la langue*. Paris: Ch. Delagrave, 1890 (Tome 1) a 1900 (Tome 2).
- HAUGEN, Einar. *The ecology of language: essays*, Stanford: Stanford University Press, 1972.
- HAVRÁNEK, Bohuslav. Úkoly spisovného jazyka a jeho kultura. In: HAVRÁNEK, Bohuslav a Miloš WEINGART, eds. *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha: Melantrich, 1932, s. 32–84.
- HERMANS, Adrien. Diffusion et propagation. *Terminologies nouvelles*, n°12, 1994, s. 40–44.
- HLADKÁ, Zdeňka. Zkušenosti s tvorbou korpusů češtiny v ÚJČ FF MU v Brně. *Linguistica brunensia*, A53, 2005, s. 115–124.
- HLADKÁ, Zdeňka. *KSK-dopisy (Korpus soukromé korespondence): přepisy ručně psaných dopisů z let 1990–2004* [online]. Praha: Ústav Českého národního korpusu FF UK, 2006. [cit. 2018-05-25]. Dostupný z: <http://www.korpus.cz>.
- HOCKETT, Charles F. *A course in modern linguistics* [online]. New York: Macmillan, 1958. [cit. 2018-05-25]. Dostupné z: <https://ia801605.us.archive.org/4/items/in.ernet.dli.2015.135713/2015.135713.A-Course-In-Modern-Linguistics.pdf>.
- HOLEŠ, Jan. *Francouzská sémantika*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2002.
- HORÁLEK, Karel. Jazyk jako systém a norma. *Naše řeč*, 55, 2–3, 1972, s. 65–68.
- HORATIUS FLACCUS, Quintus. *De arte poetica. O umění básnickém*. Přeložila Dana Svobodová. Praha: Academia, 2002.
- HOUDEBINE, Anne-Marie. Norme, imaginaire linguistique et phonologie du français contemporain. *Le Français moderne*, 1982, s. 42–51.
- HOUDEBINE-GRAVAUD, Anne-Marie. L'imaginaire linguistique et son analyse. *Travaux de linguistique*, 7, 2002, s. 11–27/163–179.
- HUBÁČEK, Jaroslav. K současnému stavu zkoumání sociolektů. In: CHÝLOVÁ, Helena, ed. *Slang a argot. Sborník přednášek z 8. konference o slangu a argotu konané v Plzni ve dnech 26. – 27. února 2008*. Plzeň: Pedagogická fakulta ZČU v Plzni, 2008, s. 4–7.
- HUGO, Victor. *Notre-Dame de Paris 1482* [online]. Strasbourg: Édition du groupe « Ebooks libres et gratuits, 2006. 1. vyd. 1831 [cit. 2018-05-25]. Dostupné z: http://www.crdp-strasbourg.fr/je_lis_libre/livres/Hugo_NotreDameDeParis.pdf.

- HUGO, Victor. *Chrám matky Boží v Paříži* [online]. Z francouzštiny přeložil Vincenc Vávra-Haštalský. Praha: Tiskem a nákladem Dr. Ed. Grégra, 1864 [cit. 2018–05–25]. Dostupné z: https://archive.org/details/chram_matky_bozi-victor_hugo.
- HUGO, Victor. *Chrám matky Boží v Paříži*. Z francouzštiny přeložil Jaromír Fiala. Praha: Bohumil Janda, 1928.
- HUGO, Victor. *Chrám matky Boží v Paříži*. Z francouzštiny přeložila Milena Tomášková. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1955.
- HUSSERL, Edmund. *Přednášky k fenomenologii vnitřního časového vědomí*. Z německého originálu *Edmund Husserl: Vorlesungen zur Phänomenologie des inneren Zeitbewußtseins*, Halle 1928, přeložili Vladimír Špalek a Walter Hansel. Praha: Ježek, 1996. Filosofické texty, Velká řada, svazek 4.
- CHODAKOVA, Polina. Reggae francophone: alternance codique et emprunts. *Linguistica Pragensia*, 1, 2014, s. 19–33.
- CHOVANCOVÁ, Katarína. *Les discussions en direct sur Internet: énonciation et graphie. Volume 1*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 2008.
- CHROMÝ, Jan. *Základy sociolingvistiky. Učební materiál pro studenty oboru Český jazyk a literatura* [online]. Praha: Karolinum 2014. [cit. 2018–05–25]. Dostupné z: http://www.cupress.cuni.cz/ink2_stat/dload.jsp?prezMat=53842.
- JANDOVÁ, Eva. *Konverzace na www chatu*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta, 2006.
- JAKLOVÁ, Alena. Budeme argot nově definovat. *Slovo a slovesnost*, 60, 1999, s. 293–300.
- JAMES, William. *The Principles of Psychology*. Vol. 1. London: Macmillan and co, 1890.
- JEAY, Anne-Marie. *Les messageries télématiques. Une communication paradoxale*. Paris: Eyrolles, 1991.
- JELÍNEK, Milan. Stylistika. In: KARLÍK Petr, Marek NEKULA a RUSÍNOVÁ Zdenka, eds. *Příruční mluvnice češtiny*. Vydání druhé, opravené. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. 1. vyd. 1995.
- JESPERSEN, Otto. *Language: its nature, development and origin*. New York: Henry Holt & Company, 1922.
- Journal de la langue française*. 1784–1795. Par François-Urbain DOMERGUE avec collaboration de Pierre MOREL (1784–juillet 1786). Bimensuel lyonnais (1784-1788) puis hebdomadaire parisien (1791-1792). Interruption de juin 1788 à janvier 1791 et de mars 1792 à janvier 1795.
- KARLÍKOVÁ, Helena. Vlnová teorie. In: KARLÍK, Petr, Marek NEKULA a Jana PLESKALOVÁ, eds. *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2017. [cit. 2018–05–25]. Dostupné z: [https://www.czechency.org/slovník/VLNOVÁ TEORIE](https://www.czechency.org/slovník/VLNOVÁ%20TEORIE).
- KELLER, Rudi. *On language change. The invisible hand in language*. London: Routledge, 1994.
- KENNEDY, Graeme. *An Introduction to Corpus Linguistics*. London – New York: Routledge, 2014. 1.vyd. 1998.

- KERBRAT-ORECCHIONI, Catherine. *Les interactions verbales*. Paris: Armand Colin, 1997.
- KERBRAT-ORECCHIONI, Catherine. *L'énonciation*. Paris: Armand Colin, 1999.
- KOKOREFF, Michel. *La force des quartiers : de la délinquance à l'engagement politique*. Paris: Payot, 2003.
- KOKOREFF, Michel. La banalisation raciale. À propos du racisme « anti-blancs ». *Mouvements*, 41, 2005, s. 127–135.
- KOLÁŘÍKOVÁ, Dagmar. O věčném boji Francouzů za čistotu francouzštiny. *Akta Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni* [online]. č. 1, 2014, s. 86–104. [cit. 2018–06–01]. Dostupný z: <https://dspace5.zcu.cz/bitstream/11025/11652/1/Kolarikova.pdf>.
- KOPŘIVOVÁ, Marie, David LUKEŠ, Zuzana KOMRSKOVÁ a Petra POUKAROVÁ. Korpus ORAL: sestavení, lemmatizace a morfologické značkování. *Korpus – gramatika – axiologie*, 15, 2017, s. 47–67.
- KOPŘIVOVÁ, Marie, David LUKEŠ, Zuzana KOMRSKOVÁ, Petra POUKAROVÁ, Martina WACLAWIČOVÁ, Lucie BENEŠOVÁ a Michal KŘEN. *ORAL: korpus neformální mluvené češtiny* [online]. Verze 1 z 2. 6. 2017. Praha: Ústav Českého národního korpusu FF UK, 2017 [cit. 2018–06–01]. Dostupný z: <http://www.korpus.cz>.
- KRÁSOVÁ, Eva. *Émile Benveniste a úloha smyslu* [online]. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav české literatury a komparatistiky. 2017. Disertační práce. [cit. 2018–06–01]. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/103913/>.
- KRAUS, Jiří a kol. *Nový akademický slovník cizích slov*, Praha: Academia, 2005.
- KRČMOVÁ, Marie. Aktualizace. In: KARLÍK, Petr, Marek NEKULA a Jana PLESKALOVÁ, eds. *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2017. [cit. 2018–05–25]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/AKTUALIZACE>.
- KRČMOVÁ, Marie a Jan CHLOUPEK. Národní jazyk. In: KARLÍK, Petr, Marek NEKULA a Jana PLESKALOVÁ, eds. *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2017. [cit. 2018–05–25]. Dostupné z: https://www.czechency.org/slovník/NÁRODNÍ_JAZYK.
- KŘEN, Michal. *Odras jazykových změn v synchronních korpusech*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2013.
- KYLOUŠEK, Petr. *Dějiny francouzsko-kanadské a quebecké literatury*. Brno: Host, 2005.
- LABOV, William. *The Social Stratification of English in New York City*. Washington: Center for Applied Linguistics, 1966.
- LABOV, William. The study of language in its social context. *Studium Generale*, 23, 1970, s. 30–87.
- LABOV, William. *Language in the Inner City: Studies in the Black English Vernacular*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1972.
- LABOV, William. What can be learned about change in progress from synchronic descriptions? In: SANKOFF, David a Henrietta CEDERGREN, eds. *Variation omnibus*. Edmonton: Linguistic research Inc., 1981, s. 177–199.

- LABOV, William. *Principles of Linguistic Change. Volume 2: Social Factors*. Oxford: Blackwell, 2001.
- LAFFITTE, Roland a Karima YOUNSI. *Bien ou quoi? La langue des jeunes à Ivry et Vitry-sur-Seine*. Paris: SELEFA, 2004.
- LAPASSADE, Georges a Philippe ROUSSELOT. *Le rap ou la fureur de dire*. Paris: L. Talmart, 1996.
- LARCHEY, Lorédan. *Les excentricités du langage français* [online]. Deuxième édition. Paris: Bureaux de la Revue anecdotique, 1861. 1. vyd. 1858 [cit. 2018–05–25]. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k507169>.
- LARCHEY, Lorédan. *Dictionnaire historique, étymologique et anecdotique de l'argot parisien*. Paris: Silène, 2013. Poprvé vydán pod tímto názvem 1872 jako 6. vydání *Les excentricités du langage français*.
- LAROUSSE, Pierre. *Grand Dictionnaire universel du XIXe siècle: français, historique, géographique, mythologique, bibliographique, littéraire, artistique, scientifique, etc., etc.* Paris: Administration du Grand dictionnaire universel. 1866–1877.
- LAZAR, Jan. *À propos des pratiques scripturales dans l'espace virtuel: entre Facebook et Twitter*. Ostrava: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 2017.
- LAZEGA, Emmanuel. *Réseaux sociaux et structures relationnelles*. Paris: PUF, 2014.
- Le Dictionnaire de l'Académie française, dédié au Roy* [online]. Tome premier (A–L). Paris: Chez la veuve J. B. Coignard et J. B. Coignard, 1694. [cit. 2018–05–25]. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k503971>.
- (Le) Dictionnaire de l'Académie française. Quatrième édition* [online]. Tome second (L–Z). Paris: Chez la veuve Bernard Brunet, 1762. [cit. 2018–05–25]. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k50404g>.
- (Le) Dictionnaire de l'Académie française, revu, corrigé et augmenté par l'Académie elle-même. Cinquième édition* [online]. Tome second (L–Z). Paris: J. J. Smits, 1798. [cit. 2018–05–25]. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k504065>.
- Le Dictionnaire de l'Académie française*. Paris: Hachette, 1932–1935. 8. vydání ve 2 svazcích.
- Le Dictionnaire de l'Académie française*. Paris: Imprimerie nationale. 1992–2000. 9. vydání. Svazek 1 (A–Enz), svazek 2 (Eoc–Map).
- Le Petit Larousse*. Paris: Larousse, 1969, 1993, 1997–2012.
- Le Petit Robert*. Paris: Dictionnaires Le Robert, 1967, 1994, 1997–2012.
- LE ROUX, Philibert-Joseph. *Dictionnaire comique, satyrique, critique, burlesque, libre et proverbial* [online]. Nouvelle édition. Amsterdam: Z. Chastelain, 1750. 1. vyd. 1718 [cit. 2018–05–25]. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k113396j>.
- LEBON-EYQUEM, Mylène, Thierry BULOT a Gudrun LEDEGEN, dirs. *Ségrégation, Normes et discrimination(s) (Sociolinguistique urbaine et migrance)*. Fernelmont: Éditions Modulaires Européennes & Intercommunications, 2012. Collection Proximités.
- LECLAIR, Pierre. *Histoire des brigands, chauffeurs et assassins d'Orgères*. Paris: La Bibliothèque, 2006. 1. vydání 1800.

- LEDEGEN, Gudrun. Les « parlars jeunes » en zone rurale à La Réunion : une pré-enquête sur le rapport à la ville de la part de jeunes en insertion professionnelle. In: LEDEGEN, Gudrun, dir. *Les « parlars jeunes » à la Réunion. Travaux et document*. Saint-Denis: Faculté des Lettres et des Sciences Humaines-Université de La Réunion, n°15, juillet 2001, s. 89–111.
- LEDEGEN, Gudrun, dir. *Sociolinguistique urbaine, sociolinguistique d'intervention : apports et innovations. Hommage scientifique à Thierry Bulot*. Paris: L'Harmattan, 2017. Espaces discursifs.
- LEHMANN, Alise a Françoise MARTIN-BERTHET. *Introduction à la lexicologie. Sémantique et morphologie*. 3e édition. Paris: Armand Colin, 2012. 1. vyd. 1998 Dunod.
- LÉON, Pierre. *Précis de phonostylistique*. Paris: Nathan, 1993.
- LEPOUTRE, David. *Cœur de banlieue: codes, rites et langage*. Paris: Odile Jacob, 2001. 1.vyd. 1997.
- LEROUX, Robert. Gabriel Tarde, sociologue individualiste. *Le Québécois libre* [online]. n°297, janvier 2012. [cit. 2018–05–25]. Dostupné z: <http://www.quebecoislibre.org/12/120215-6.html>.
- LESAGE, Alain-René a Jacques-Phillipe D'ORNEVAL. *Le théâtre de la foire, ou L'opéra comique. Conenant les meilleures pièces qui ont été représentées aux Foires de S. Germain & de S. Laurent*. Tome 6. Amsterdam: Zacharie Chatelain 1735.
- LIOTARD, Charles. *Étude philologique sur « Les Serées » de Guillaume Bouchet* [online]. Nîmes: Clavel-Balivet, 1875. [cit. 2018–05–25]. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k65165483>.
- LITTRÉ, Émile. *Dictionnaire de la langue française*. Paris: L. Hachette, 1863–1872. 4 volumes.
- LOCKE, John. *Esej o lidském chápaní*. Z anglického originálu *An Essay Concerning Human Understanding* přeložil Miloš Dokulil. Praha: OIKOYMENH, 2012. Knihovna novověké tradice a současnosti. 1. vyd. 1700.
- MADANI, Karim. Berceau du rap. *Vitry – Le mensuel*, n°83, février 2012, s. 21.
- MACHÁČKOVÁ, Eva. K 30. výročí vydání Tesnièreovy syntaxe. *Slovo a slovesnost*, 52, 1, 1991, s. 28–31.
- MACHEK, Václav. *Studie o výrazech expresivních*, Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 1930.
- MANESSY, Gabriel. Normes endogènes et français de référence. In: MANESSY, Gabriel, ed. *Le français en Afrique noire: mythes, stratégies, pratiques*. Paris: L'Harmattan, 1994, s. 215–227.
- MARCELLESI, Jean-Baptiste. Sociolinguistique française, combien d'années? *Cahiers de sociolinguistique*, 8, 2003, s. 273–278.
- MARTIN, André. Théorie de la diffusion sociale des innovations et changement linguistique planifié. In: MARTIN, André et Christiane LOUBIER, eds. *L'implantation du français :*

- actualisation d'un changement linguistique planifié*. Montréal: Office de la langue française, 1993, s. 9–55. Collection Langues et sociétés.
- MARTINCOVÁ, Olga. *Problematika neologismů v současné spisovné češtině*. Praha: Univerzita Karlova, 1983.
- MARTINCOVÁ, Olga. Neologismus. In: KARLÍK, Petr, Marek NEKULA a Jana PLESKALOVÁ, eds. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s. 284–285.
- MARTINCOVÁ, Olga a kol. *Neologismy v dnešní češtině*. Praha: Ústav pro jazyk český, 2005.
- MARTINCOVÁ, Olga. Neologismus. In: KARLÍK, Petr, Marek NEKULA a Jana PLESKALOVÁ, eds. *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. 2017 [cit. 2018–05–25]. Dostupné z: <http://www.czechency.org/slovník/NEOLOGISMUS>.
- MARTINET, André. *Évolution des langues et reconstruction*. Paris: PUF, 1975.
- MARTINEZ, Camille. *L'évolution de l'orthographe dans les Petit Larousse et les Petit Robert 1997–2008: une approche généalogique du texte lexicographique*. Thèse sous la direction de Jean Pruvost. Cergy-Pontoise: Université de Cergy-Pontoise, 2009.
- MARTINEZ, Camille. *Corpus DiCo (Dictionnaires COmparés)* [online]. 2006–2018. [cit. 2018–05–25]. Dostupné z: <https://orthogrenoble.net/mots-nouveaux-dictionnaires>.
- MARZYS, Zygmunt. « Le bon usage » et « la plus saine partie » dans les *Remarques* de Vaugelas. *Vox Romanica*, 69, 2010, s. 188–205.
- MATHESIUS, Vilém. O požadavku stability ve spisovném jazyce. In: HAVRÁNEK, Bohuslav a Miloš WEINGART, eds. *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha: Melantrich, 1932, s. 14–31.
- MATORÉ, Georges. *La méthode en lexicologie. Domaine français*. Paris: Didier, 1953.
- MAYAFFRE, Damon. *Le poids des mots. Le discours de gauche et de droite dans l'entre-deux-guerres. Maurice Thorez, Léon Blum, Pierre-Étienne Flandin et André Tardieu (1928–1939)*. Paris: Honoré Champion, 2000.
- MEILLET, Antoine. Comment les mots changent de sens. *Année sociologique*, 10, 1905–1906, s. 1–38. Přetisknuto v *Linguistique historique et linguistique générale*, 1921, s. 230–271.
- MEILLET, Antoine. *Linguistique historique et linguistique générale*. Paris: Librairie ancienne Honoré Champion, 1921.
- MELLIANI, Fabienne. Subculture et territorialité urbaines en banlieue rouennaise. *Cahiers de sociolinguistique*, n°6, 2001/1, s. 65–75.
- MERCIER, Louis-Sébastien. *Néologie ou Vocabulaire de mots nouveaux, à renouveler, ou pris dans des acceptions nouvelles* [online]. Paris: Moussard – Maradan, 1801 [cit. 2018–05–25]. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k50792d>.
- MICHEL, Francisque. *Études de philologie comparée sur l'argot et les idiomes analogues parlés en Europe et en Asie*. Paris: Didot, 1856.

- MILON, Alain *L'étranger dans la ville: du rap au graff mural*. Paris: PUF, 1999. Collection Sociologie d'Aujourd'hui.
- MILROY, James a Leslie MILROY. *Authority in language. Investigating Language Prescription and Standardisation*. London: Routledge, 1991. 1. vyd. 1985 tamtéž.
- MILROY, Leslie. *Language and Social Networks*. Oxford: Blackwell, 1987.
- MILROY, Lesley a Matthew J. GORDON. *Sociolingvistika: metody a interpretace*. Přeložil Jan Chromý. Praha: Karolinum, 2012.
- MISTRÍK, Jozef. *Štylistika*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1985.
- MOLIÈRE. *Les Précieuses ridicules. Comédie représentée au Petit Bourbon* [online]. Paris: Claude Barbin, 1660 [cit. 2018–05–25]. Dostupné z: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k8548839>.
- MOLINERO, Stéphanie. *Les publics du rap. Enquête sociologique*. Paris: L'Harmattan, 2009. Collection Musiques et Champ Social.
- MORTUREUX, Marie-Françoise. Terme, (socio)terminologie et lexicologie. In: DELAVIGNE, Valérie a François GAUDIN, eds. *Louis Guespin, terminologue*. Rouen: Publications de l'Université de Rouen, 2000, s. 27–39.
- MUCCHIELLI, Laurent. *Scandale des « tournantes ». Dérives médiatiques, contre-enquête sociologique*. Paris : La Découverte, 2005.
- MUDROCHOVÁ, Radka. À propos des mots en –ing d'origine anglaise issus du dictionnaire le Petit Robert. *Linguistica Pragensia*, 2017/ 1, s. 7–19.
- NÁDVORNÍKOVÁ Olga a Martin VAVŘÍN. *Korpus InterCorp – francouzština* [online]. Verze 10 z 1. 12. 2017. Praha: Ústav Českého národního korpusu FF UK, 2017 [cit. 2018–05–25]. Dostupný z: <http://www.korpus.cz>.
- NAPIERALSKI, Andrzej. La diss – instrument de lutte entre rappers, étude du cas des rappers polonais. *Acta Universitatis Lodzianensis. Folia litteraria romanica*, 10, 2015, s. 109–127.
- NEBESKÁ, Iva. Porozumění řeči. In: KARLÍK, Petr, Marek NEKULA a Jana PLESKALOVÁ, eds. *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2017. [cit. 2018–05–25]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/POROZUM%C4%9AN%C3%8D%20%C5%98E%C4%8CI>.
- NERLICH, Brigitte. *Change in Language. Whitney, Bréal and Wegener*. London – New York: Routledge, 1990.
- NERLICH, Brigitte. *Semantic theories in Europe, 1830–1930*. Philadelphia: John Benjamins, 1992.
- NERLICH, Brigitte a David D. CLARKE. The linguistic repudiation of Wundt. *History of Psychology*, Vol. 1, No. 3, 1998, s. 179–204.
- NICEFORO, Alfredo. *Le Génie de l'Argot: essai sur les langages spéciaux, les argots et les parlers magiques*. Paris: Mercure de France, 1912.

- NIŠEVA, Božana. *Inovační procesy v české a bulharské jazykové situaci (na materiálu jazyka médií)*. Praha: Karolinum, 2014.
- Nouveau dictionnaire françois, à l'usage de toutes les municipalités, les milices nationales et de tous les patriotes, composé par un aristocrate* [online]. Paris: [s.n.], 1790 [cit. 2018–05–25]. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k40270h>.
- NYROP, Kristoffer. *Grammaire historique de la langue française*. Tome quatrième. Copenhague: Gyldendalske Boghandel Nordisk Forlag, 1913.
- OBERPFCALCER, František. Argot a slangy. In: *Československá vlastivěda*, sv. 3 – Jazyk, Praha: Sfinx Bohumil Janda, 1934, s. 311–375.
- OBRÁTIL, Karel Jaroslav. *Velký slovník sprostých slov. Kryptadia*. 2. vyd. Praha: Lege artis, 2015. 1. vydání 1999. Reprint slovníkové části z roku 1932 *Kryptadia. Příspěvky ke studiu pohlavního života našeho lidu*.
- ODALOŠ, Pavel. Slang a argot v 20. a 21. století. In: CHÝLOVÁ, Helena, ed. *Sborník přednášek z VII. konference o slangu a argotu v Plzni 24. – 25. září 2003*. Plzeň: Pedagogická fakulta ZČU v Plzni, 2005, s. 6–11.
- ONDREJOVIČ, Slavomír. *Jazyk, veda o jazyku, societa: sociolingvistické etudy*. Bratislava: Veda, 2008.
- LOUDIN, Antoine. *Curiositez françoises, pour supplement aux dictionnaires ou Recueil de plusieurs belles propriétés* [online]. Paris: A. de Sommaville, 1640 [cit. 2018–05–25]. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k50817x>.
- LOUDIN, Antoine. *Dictionnaire italien et françois* [online]. Paris: [s.n.], 1642 [cit. 2018–05–25]. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k123763v>.
- PAGNIER, Thierry. Étude microstructurale du parler d'un groupe de jeunes lycéens: outils et analyses. In: CAUBET, Dominique a kol., eds. *Parlers jeunes, ici et là-bas. Pratiques et représentations*. Paris: L'Harmattan, 2004, s. 185–198. Collection Espaces discursifs.
- PALA, Karel a Pavel RYCHLÝ. Do we need very large corpora? In: ČERMÁK, František, ed. *Korpusová lingvistika Praha 2011 – 1 InterCorp*. Praha: Nakladatelství Lidové Noviny, 2011, s. 33–39.
- PANCKHURST, Rachel. A Large SMS Corpus in French: from Design and Collation to Anonymisation, Transcoding and Analysis. *Procedia – Social and Behavioral Sciences* [online], 95, 2013, s. 96–104. [cit. 2018–05–25]. Dostupné z: https://ac.els-cdn.com/S1877042813041475/1-s2.0-S1877042813041475-main.pdf?_tid=a1f106cc-0727-4156-a893-5d4bc7279481&acdnat=1528988275_fb41b878ce9d9ea26364df481a5675cb.
- PARYZEK, Piotr. Comparison of selected methods for the retrieval of neologisms. *Investigationes linguisticae*, Vol. XVI, 2008, s. 163–181.
- Pas de blème ! Slovník slangu a hovorové francouzštiny*. 2. rozšířené vydání. Brno: Lingea, 2012. 1. vyd. 2009.
- PASQUIER, Étienne. *Les Recherches de la France d'Estienne Pasquier* [online]. Paris: L. Sonnius, 1621. 1. vyd. 1581. [cit. 2018–05–25]. Dostupné z: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6109174w>.

- PAVEAU, Marie-Anne. Le parler des classes dominantes, objet linguistiquement incorrect ? Dialectologie perceptive et linguistique populaire. *Ela. Études de linguistique appliquée* [online]. n°150, 2008/2, s. 137–156. [cit. 2018–05–25]. Dostupné z: <https://www.cairn.info/revue-ela-2008-2-page-137.htm>.
- PECHON DE RUBY. *La Vie genereuse des Mercelots, Gueuz, et Boesmiens, contenant leur façon de vivre, subtilitez & Gergon*. Édition critique annotée et commentée de l'édition lyonnaise de 1596 avec des documents complémentaires et un dictionnaire-glossaire du jargon du livret par Denis DELAPLACE. Paris: Honoré Champion, 2007.
- PECQUEUX, Anthony. *Voix du rap: essai de sociologie de l'action musicale*. Paris: L'Harmattan, 2007.
- PERRET, Pierre. *Le Petit Perret illustré par l'exemple*. Paris: Jean-Claude Lattès, 1982.
- PHILIPPOT, Emmanuel. Contribution à la lexicographie de l'argot ancien. *Revue de philologie française et de littérature*, 27, 1913, s. 296–311.
- POŘÍZKA, Petr. *Tvorba korpusů a vytěžování jazykových dat: metody, modely, nástroje*. Olomouc: Vydavaelství Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci, 2014.
- PROCHASSON, Christophe. La langue du feu : science et expérience linguistiques pendant la Première Guerre mondiale. *Revue d'histoire moderne et contemporaine*, n°53, 3, 2006, s. 122–141.
- PRUVOST, Jean. *Les dictionnaires français: outils d'une langue et d'une culture*. Paris: Ophrys, 2006.
- QUEMADA, Bernard. *Les dictionnaires du français moderne 1539–1863. Étude sur leur histoire, leurs types et leurs méthodes*. Paris: Didier, 1968.
- QUIRION, Jean. La localisation, palimpseste de l'aménagement terminologique? Stratégies d'implantation terminologique et marketing. *Meta: journal des traducteurs* [online]. n°51, 4, 2006, s. 824–837. [cit. 2018–05–25]. Dostupné z: <http://www.erudit.org/revue/META/2006/v51/n4/014345ar.html>.
- RADIMSKÝ, Jan. *Italské a vybrané francouzské neologismy z oblasti informatiky a nových médií (1990–1996)*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2003.
- RADKOVÁ, Lucie. *Jak se mluví za zdmi českých věznic*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2012.
- RADKOVÁ, Lucie a Jana RAUSOVÁ. *Mluva uživatelů a výrobců drog*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2015.
- RASTIER, François. *Sémantique interprétative*. Paris: PUF, 1987.
- REINHARD, Karl-Friedrich. *Le néologiste français ou Vocabulaire portatif des mots les plus nouveaux de la langue française*. Nurnberg: Grattenaver, 1796.
- REY, Alain. Néologisme: un pseudo-concept?. *Cahiers de lexicologie*, 28, 1976, s. 48–68.
- RHEINHEIMER, Martin. *Chudáci, žebráci a vaganti. Lidé na okraji společnosti 1450–1850*. Praha: Vyšehrad, 2003.

- RICHELET, Pierre. *Dictionnaire françois: contenant les mots et les choses, plusieurs nouvelles remarques sur la langue françoise, ses expressions propres, figurées et burlesques, la prononciation des mots les plus difficiles, le genre des noms, le régime des verbes* [online]. Genève: J.-H. Widerhold, 1680 [cit. 2018–05–25]. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k509323>.
- RICKEN, Ulrich. Réflexions du XVIIIe siècle sur « abus des mots ». *Mots*, n°4, 1982, s. 29–45.
- ROGERS, Everett M. *Diffusion of innovations*. 5th edition. New York: Free Press, 2003. 1. vyd. 1962.
- ROLLAND-LOZACHMEUR, Ghislaine. *Le Nouveau dictionnaire d'A.Q. Buée: 1792. Étude d'un discours polémique contre-révolutionnaire*. Thèse sous la direction de Sonia Branca-Rosoff. Montpellier: Université de Provence, 1995.
- ROUSSEAU, Jean-Baptiste. « Lettre à l'abbé d'Olivet » du 6 novembre 1723, Bruxelles. In: *Œuvres de J.B. Rousseau* [online]. Nouvelle édition, Tome 4. Paris: Lefèvre, 1820, s. 399–400 [cit. 2018–05–25]. Dostupné z: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k2094003>.
- ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Discours sur l'origine et les fondements de l'inégalité parmi les hommes*. Paris: Bordas, 1985. 1. vydání 1754.
- SABLAYROLLES, Jean-François. *La néologie en français contemporain: examen du concept et analyse des productions néologiques récentes*, Paris: Honoré Champion, 2000. Collection Lexica.
- SABLAYROLLES, Jean-François, ed. *L'innovation lexicale. Actes du colloque organisé en février 2001 à Limoges*. Paris: Honoré Champion, 2003.
- SABLAYROLLES, Jean-François. La néologie aujourd'hui. In: CRUAZ, Claude, dir. *À la recherche du mot: de la langue au discours*. Limoges: Lambert Lucas, 2006, s. 141–157.
- SABLAYROLLES, Jean-François. Alain Rey, le linguiste et les mots nouveaux. In: GAUDIN, François, ed. *Alain Rey, vocabuliste français*. Limoges: Lambert Lucas, 2011, s. 87–98. Collection La Lexicothèque.
- SAINÉAN, Lazare. *L'Argot ancien (1455–1850), ses éléments constitutifs, ses rapports avec les langues secrètes de l'Europe méridionale et l'argot moderne, avec un appendice sur l'argot jugé par Victor Hugo et Balzac*. Paris: Honoré Champion, 1907.
- SAINÉAN, Lazare. *Les Sources de l'Argot ancien*. Paris: Librairie ancienne Honoré et Édouard Champion, 1912. Tome 1 et 2.
- SAINÉAN, Lazare. *L'argot des tranchées: d'après les lettres de poilus et les journaux du front*. Paris: E. de Boccard, 1915.
- SAINÉAN, Lazare. *Le langage parisien au XIXe siècle. Facteurs sociaux, contingents linguistiques, faits sémantiques, influences littéraires*. Paris: E. de Boccard, 1920.
- SAINÉAN, Lazare. *Histoire de mes ouvrages. Fragment de biographie intellectuelle (1901–1930), publié à l'occasion du soixante-dixième anniversaire de l'auteur*. Paris: E. de Boccard, 1930.

- SANDRY, Géo a Marcel CARRÈRE. *Dictionnaire de l'argot moderne*. Paris: Éditions du Dauphin, 1957. 1. vyd. 1953.
- SAPIR, Edward. *Language: An Introduction to the Study of Speech*. New York: Harcourt, Brace and Company, 1949. 1. vyd. 1921.
- SAURIN, Bernard-Joseph. *L'orpheline léguée, comédie en trois actes, en vers libres* [online]. Paris: Chez la veuve Duchesne, 1765 [cit. 2018–05–25]. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k58176540>.
- SAURIN, Bernard-Joseph. *L'Anglomane, ou l'Orpheline léguée, comédie en 1 acte et en vers libres* [online]. Paris: Chez la veuve Duchesne, 1773 [cit. 2018–05–25]. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5853624q>.
- SCHMIDT, Johannes. *Die Verwandtschaftsverhältnisse der indogermanischen Sprachen*. Weimar: H. Böhlau, 1873.
- SCHWEITZER, Claudia. Justesse d'expression et questions de synonymie dans le Dictionnaire néologique (1726) de l'Abbé Desfontaines. *Travaux de linguistique*, 2016/2, n° 73, 2016, s. 127–151.
- SCHWOB, Marcel a Georges GUIEYSSE. *Étude sur l'argot français*. Paris: Émile Bouillon, 1889.
- SCHWOB, Marcel. Le Jargon des Coquillars en 1455. *Mémoires de la Société de Linguistique de Paris*, fasc. 2 a 3, 1892, s. 168–183 a 296–320.
- SCHWOB, Marcel. *François Villon: rédactions et notes*. Paris: J. Dumoulin, 1912.
- SCHWOB, Marcel. *François Villon. Život básníka. Z francouzského originálu Marcel Schwob: Spicilege*, vydaného r. 1920 v Paříži, přeložil Martin Řízek. Verše přeložili J. Loukotková, V. Businský a O. Fischer. Praha: Kra, 1995.
- SEKANINOVÁ, Tereza. *Stéréotypes liés au verlan: variation diatopique dans le rap français*. Mémoire de master sous la direction d'Alena Podhorná-Polická. Brno: Université Masaryk de Brno, 2012.
- SEGUIN, Boris et les élèves du collège Jean-Jaurès de Pantin. *Crame pas les blases*. Paris: Calmann-Lévy, 1994.
- SEGUIN, Boris a Frédéric TEILLARD. *Les Céfrans parlent aux Français*. Paris: Calmann-Lévy, 1996.
- SGALL, Petr a Jiří HRONEK. *Čeština bez příkras*. Praha: Karolinum, 2014.
- SIOUFFI, Gilles, Agnès STEUCKARDT a Chantal WIONET. Comment enquêter sur les diachronies courtes et contemporaines? In: NEVEU, Franck et al. (eds.). *3e Congrès Mondial de Linguistique Française* [online]. Lyon: EDP Sciences, 2012, s. 215–226 [cit. 2018–05–25]. Dostupné z: <https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-00725798/document>.
- SLÁMA, Jakub. K (polo)automatické excerpci neologismů, *Jazykovědné aktuality*, LIV, 3–4, 2017, s. 34–46.
- SMOLÍK, Josef. *Subkultury mládeže. Uvedení do problematiky*. Praha: Grada, 2010.

- SNETLAGE, Léonard. *Nouveau dictionnaire français contenant les expressions de nouvelle création du peuple français: ouvrage additionnel au dictionnaire de l'Académie française et à tout autre vocabulaire* [online]. Gottingen: J. C. Dieterich, 1795. [cit. 2018–05–25]. Dostupné z: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k571406>.
- SOKOL, Jan. *Čas a rytmus*. Praha: OIKOYMENH, 1996.
- SOURDOT, Marc. La dynamique du français des jeunes : sept ans de mouvement à travers deux enquêtes (1987–1994). *Langue française*, 114, 1, 1997, s. 56–81.
- SOURDOT, Marc. De l'hapax au Robert : les cheminements de la néologie. *La linguistique*, vol. 34, 1998, s. 111–118.
- SOURDOT, Marc. Éléments biographiques [interview]. In: PODHORNÁ–POLICKÁ, Alena, ed. *Aux marges de la langue: argots, style et dynamique lexicale. Hommage à Marc Sourdot pour son 65ème anniversaire*. Brno: Munipress, 2011, s. 169–175.
- STAVINOHOVÁ, Zdeňka. Marcel Cohen. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity*, A 25/26, 1977/78, s. 149–151.
- STEUCKARDT, Agnès. Beauzée et la rationalisation de la terminologie grammaticale [online]. *Congrès international des Lumières, Sciences, Techniques et Cultures*, Montpellier, France, July 2007. [cit. 2018–05–25]. Dostupné z: <https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-00353728/document>.
- STEUCKARDT, Agnès. Le Dictionnaire néologique de l'abbé Desfontaines, ou la résistance à l'innovation linguistique. In: GENAND Stéphanie a Claudine POULOUIN, eds. *Parcours dissidents au XVIIIe siècle. La marge et l'écart*. Paris: Desjonquères, 2011, s. 36–48.
- STEUCKARDT, Agnès. La satire des mots à la mode dans la presse française: idéologie linguistique et idéologie politique. *Circula*, n°1, 2015, s. 26–43.
- STROUHAL, Martin. *Émile Durkheim – sociolog a pedagog*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2010.
- SUE, Eugène. *Les mystères de Paris* [online]. Paris: C. Gosselin, 1842–1843 [cit. 2018–05–25]. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/essentiels/sue/mysteres-paris>.
- SVOBODOVÁ, Diana. *Aspekty hodnocení cizojazyčných přejímek: mezi módností a standardem*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta, 2009.
- SVOBODOVÁ, Diana. *Internacionalizace současné české slovní zásoby*. Ostrava: Spisy Ostravské univerzity, 2007.
- SZABÓ, Dávid. *L'argot commun des jeunes Parisiens*. Mémoire de DEA sous la direction de Denise François-Geiger. Paris: Université Paris 5 – René Descartes, 1991.
- ŠABRŠULA, Jan. Půl století badatelské činnosti francouzského marxistického lingvisty Marcela Cohena. *Slovo a slovesnost*, 19, 4, 1958, s. 282–289.
- ŠIMANDL, Josef. Mechanické krácení a mechanické skládání; blending. In: BLAGOEVA, Diana, Sija KOLKOVSKA a Michaela LIŠKOVÁ, eds. *Problemi na neologijata v slavjanskite ezici* [online]. Sofija: Prof. Marin Drinov Academic Publishing House, 2013, s. 109–113 [cit. 2018–05–25]. Dostupné z:

http://lexiko.ujc.cas.cz/studie/Problemi%20na%20neologiiata%20v%20slavianskite%20ezici_109.pdf.

- ŠTICHAUER, Jaroslav. La néologie du citoyen Mercier. *Sbornik prací Filozofické fakulty brněnské univerzity*, L26, 2005, s. 49–60.
- ŠULC, Michal. *Korpusová lingvistika: první vstup*. Praha: Karolinum, 1999.
- TABOURET-KELLER, Andrée. Une lecture en 2008 de Pour une sociologie du langage (1956). *Langage et société*, n°128 Marcel Cohen: aux origines de la sociolinguistique, juin 2009, s. 55–75.
- TARDE, Gabriel. *Les lois de l'imitation. Étude sociologique*. 2. upravené a rozšířené vyd. Paris: Félix Alcan, 1895. 1. vyd. 1890 tamtéž.
- TENGOUR, Abdelkarim. *Tout l'argot des banlieues. Le dictionnaire de la zone en 2 600 définitions*. Paris: Les éditions de l'Opportun, 2013.
- THIBAUT, Pierrette. Changement linguistique. In: MOREAU, Marie-Louise, dir. *Sociolinguistique. Les concepts de base*. Sprimont: Mardaga, 1997, s. 65–71.
- TLFi : *Trésor de la langue Française informatisé* [online]. ATILF – CNRS & Université de Lorraine, 2004–2018 [cit. 2018–05–25]. Dostupné z: <http://www.atilf.fr/tlfi>.
- TOMEK, Gustav a Věra VÁVROVÁ. *Marketing od myšlenky k realizaci*. 2. vyd. Praha: Professional Publishing, 2008.
- TOSSELL, Chad C., Philip KORTUM, Clayton SHEPARD, Laura H. BARG-WALKOW, Ahmad RAHMATI a Lin ZHONG. A longitudinal study of emoticon use in text messaging from smartphones. *Computers in Human Behavior* [online]. 2012, 28, s. 659–663 [cit. 2018–05–25]. Dostupné z: https://ac.els-cdn.com/S0747563211002561/1-s2.0-S0747563211002561-main.pdf?_tid=033feb7f-12a6-4a37-93f6-ac3eb6305e92&acdnat=1529390417_7833af6ea0628a42827fc923223c9325.
- TOUREILLE, Valérie. Une contribution à la mythologie des monarchies du crime : le procès des Coquillards à Dijon en 1455. *Revue du Nord*, n°371, 3, 2007, s. 495–506.
- TOURNIER, Maurice. Des mots en histoire. In: BEAUVOIS, Yves et Cécile BLONDEL, eds.: *Qu'est-ce qu'on ne sait pas en histoire ?* Villeneuve d'Ascq (Nord): Presses universitaires du Septentrion, 1998, s. 131–138.
- TRIMAILLE, Cyril. Le rap français ou la différence mise en langues. *LIDIL*. Grenoble : Lidilem, n°19, 1999, s. 80–98.
- TRIMAILLE, Cyril. *Approche sociolinguistique de la socialisation langagière d'adolescents*. Thèse sous la direction de Jacqueline Billiez. Grenoble: Université Stendhal – Grenoble III, 2003.
- TRIMAILLE, Cyril. Études de parlers de jeunes urbains en France. *Cahiers de sociolinguistique*, 9, 2004, s. 99–132.
- TRNKA, Bohumil. Obecné otázky strukturálního jazykozpytu. *Slovo a slovesnost*, 9, 2–3, 1943, s. 57–68.
- TROST, Pavel. Argot a slang. *Slovo a slovesnost*, 1, 1935, s. 240–242.

- ULLMANN, Stephen. *Semantics. An Introduction to the Science of Meaning*. Reprinted. Oxford: Basil Blackwell, 1964. 1. vyd. 1962.
- ÚSTAV PRO JAZYK ČESKÝ AV ČR a FACTUM INVENIO. *Žakovský slang. Výsledky internetového výzkumu na základních a středních školách*. Praha 2006. Původně na adrese: <http://www.zakovskyslang.dbm.cz/tisk02.asp> [dnes nefunkční link].
- UVÍROVÁ, Jitka. Le néologisme – une notion difficile à cerner? In: PEŠEK, Ondřej, ed. *Langue et société. Dynamique des usages. XXVIIe colloque international de linguistique fonctionnelle*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta, 2004, s. 79–85.
- VADÉ, Jean-Joseph. *Œuvres poissardes de J.-J. Vadé* [online]. Paris: Defer de Maisonneuve, 1796 [cit. 2018–05–25]. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k103335v>.
- VANACKER, Beatrijs. *Altérité et identité dans les « histoires anglaises » au XVIIIe siècle*. Leiden–Boston: Brill, 2016.
- VENDRYES, Joseph. *Le langage. Introduction linguistique à l'histoire*. Paris: La Renaissance du livre, 1921.
- VICHERAT, Mathias. *Pour une analyse textuelle du rap français*. Paris: L'Harmattan, 2001. Collection Univers musical.
- VIDOCQ, Eugène-François. *L'argot des voleurs*. Houilles: Éditions Manucius, 2007.
- VILLON, François. *Le grant testament Villon et le petit. Son Codicille. Le Jargon et ses Balades* [online]. Paris: Imprimerie de P. Levet, 1489 [cit. 2018–05–25]. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k71046z>.
- VILLON, François. *Les oeuvres de François Villon, de Paris, reveues et remises en leur entier, par Clément MAROT, valet de chambre du roy* [online]. Paris: On les vend a Paris en la grant salle du Palais, en la boutique de Galiot du Pre, 1533 [cit. 2018–05–25]. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k71466p>.
- VITU, Auguste. *Le jargon du XVe siècle: étude philologique*. Paris: G. Charpentier & cie., 1884.
- VITU, Auguste. *Le jargon et jobelin avec un dictionnaire analytique du jargon*. Paris: P. Ollendorf, 1889.
- VURM, Petr. *La création et la créativité de Réjean Ducharme. Une redéfinition du roman québécois*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2014.
- WALTER, Henriette. La nasale vélaire /ŋ/, un phoneme du français? *Langue française*, n°60, *Phonologie des usages du français*, 1983, s. 14–29.
- WALTER, Henriette. Où commencent les innovations lexicales? *Langue française*, n°90, *Parlures argotiques*, 1991, s. 53–64.
- WALTER, Henriette. Le français, langue d'accueil : chronologie – typologie et dynamique ; French – An Accomodating Language : The Chronology, Typology and Dynamics of Borrowing. In: WRIGHT, Sue, ed: *French – an accomodating language ? Le français –*

- langue d'accueil ?* Clevedon – Buffalo – Toronto – Sydney: Multilingual Matters, 2000, s. 6–56.
- WEINREICH Uriel, William LABOV a Marvin I. HERZOG. Empirical Foundations for a Theory of Language Change. In: LEHMANN, Winfred P. a Yakov MALKIEL, eds. *Directions for Historical Linguistics*. Austin: University of Texas Press, 1968, s. 95–195.
- WINTERS, Margaret a René DIRVEN. La langue au fil du temps: la linguistique historique. In: DELBECQUE, Nicole, ed. *Linguistique cognitive*. Bruxelles: De Boeck, 2002, s. 249–281.
- YVE-PLESSIS, Robert. *Bibliographie raisonnée de l'argot et de la langue verte en France du XVe au XXe Siècle*. Paris: H. Daragon & P. Sacquet, 1901.
- ZIMA, Jaroslav. *Expresivita slova v současné češtině. Studie lexikologická a stylistická*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1961.

Seznam použitých zkratek

AC	obecný slang (<i>argot commun</i>)
ACJ	obecný slang mládeže (<i>argot commun des jeunes</i>)
ACJC	obecný slang předměstské mládeže (<i>argot commun des jeunes des cités</i>)
SI	sociolingvistika inovací

Zkratky slovníků

AFP	<i>Grand dictionnaire : argot & français populaire</i> (Colin a kol.)
CTT	<i>Comment tu tchatches !</i> (Goudaillier)
DA	<i>Dictionnaire de l'argot</i> (Colin a kol.)
DAF	<i>Le Dictionnaire de l'Académie française</i>
DAFO	<i>Dictionnaire de l'argot français et de ses origines</i> (Colin a kol.)
DAFP	<i>Le dictionnaire de l'argot et du français populaire</i> (Colin a kol.)
DFNC	<i>Dictionnaire du français non conventionnel</i> (Cellard a Rey)
DGLF	<i>Dictionnaire général de la langue française</i> (Hatzfeld a kol.)
DH	<i>Dictionnaire Hachette</i>
DLF	<i>Dictionnaire de la langue française</i> (Littré)
DZ	<i>Dictionnaire de la zone</i> (Cobra le cynique, viz také Tengour)
GDU	<i>Grand Dictionnaire universel du XIXe siècle</i> (Larousse)
GR	<i>Le Grand Robert de la langue française</i>
PL	<i>Petit Larousse</i>
PR	<i>Petit Robert</i>
TLFi	<i>Trésor de la langue française informatisé</i>

Poznámka:

Reference jsou zde uvedeny pouze pro rychlou orientaci (pokud je slovník v bibliografickém přehledu řazen pod autora, uvádíme ho v závorce).

Rok vydání slovníku bývá v případě reedic uváděno po zkratce.

Pro slovníky Francouzské akademie, DAF, je uváděno vydání (DAF1 z roku 1649, DAF2 z roku 1718 atd.).

Seznam grafů, diagramů, map, obrázků a schémat

Diagram č. 1: Pejorativa a vulgarismy v 90. letech ve slovnících PR a PL	170
Diagram č. 2: Proměny forem a frekvencí zkratk mezi 60. a 90. lety 20. století	179
Graf č. 1: Difuze inovací v čase a ve společnosti podle Rogerse	49
Graf č. 2: Rozložení zkratk „s/d příznaků“ u 218 nových hesel ve slovnících PR1997–PR2012	185
Graf č. 3: Počet analyzovaných písní v RapCoru podle roku vydání alb	204
Graf č. 4: Rozložení výskytu identitárního slova <i>bol(l)os(se)</i> v různých rapových písních (celkem 113 textů) podle jejich roku vydání	217
Graf č. 5: Deklarované užívání lexému <i>si si</i> mezi dotazovanými	226
Graf č. 6: Užívání slova <i>bicrave</i> deklarované respondenty	236
Graf č. 7: Užívání slova <i>werss</i> deklarované respondenty	240
Graf č. 8: Deklarovaná znalost <i>werss</i> v meziročním pozorování (2010–2011)	270
Graf č. 9: Prostorová a časová variabilita v deklaracích znalosti lexému <i>werss</i> u studentů na univerzitách v Créteil, Nice a Paříži 5 v letech 2010–2015	272
Graf č. 10: Deklarace znalosti lexému <i>bol(l)os(s/se)</i> podle věku dotazovaných	299
Graf č. 11: Deklarace znalosti lexému <i>bol(l)os(s/se)</i> podle pohlaví a věku – muži	302
Graf č. 12: Deklarace znalosti lexému <i>bol(l)os(s/se)</i> podle pohlaví a věku – ženy	302
Graf č. 13: Odraz mediálního třesku v nárůstu pasivní znalosti lexému na jižní periférii mezi šetřeními 2009 a 2010 v procentuálním vyjádření	306
Mapa č. 1: Rozšíření slova <i>bol(l)os(s/se)</i> v regionech Francie	297
Mapa č. 2: Rozšíření lexému v pařížské aglomeraci	298

Obrázek č. 1: Homonymie a polysémie hesla <i>argot</i> v DGLF	60
Obrázek č. 2: Poznámky Vaugelase a dalších Komentátorů k okazionalismu <i>debrutaliser</i>	86
Obrázek č. 3: Satirický komentář na adresu Moderních u hesel <i>aviser</i> , <i>bucher (mortuaire)</i> a <i>suspecter</i> aneb satirou k neografii	89
Obrázek č. 4: Ambivalentní postoj k neologii v heslech <i>neologie</i> , <i>neologický</i> , <i>neologismus</i> a <i>neolog</i> ve 4. vydání slovníku Akademie	93
Obrázek č. 5: Slovtvorba podle Férauda	96
Obrázek č. 6: Reformovaný žargon Argotu v pařížské nedatované verzi „Žargonu“	129
Obrázek č. 7: „Multietnické“ logo rapového korpusu RapCor	214
Obrázek č. 8: Konkordance slova <i>bicrave</i> v korpusu RapCor zobrazená v programu TXM	233
Obrázek č. 9: Obálka kompilace rapových skladeb z „devět-čtyřky“ v rámci projektu Departmenty	256
Obrázek č. 10: Reklama na rapová alba v sérii projektu Departmenty (2008–2009)	256
Obrázek č. 11: Heslo <i>bolos(s)</i> v prvním všeobecném slovníku GR2014	308
Obrázek č. 12: Slovníkové heslo <i>bolos</i> na portálu vydavatelství Larousse	309
Schéma č. 1: Strukturalisticko-kognitivní rámec počítačnické lexikografie	30
Schéma č. 2: Hledání kompromisu mezi kvantitativním přístupem empirické lingvistiky a kvalitativním přístupem psycho-sociolingvistickým	33
Schéma č. 3: Náčrt „synchronního dvorce“	37
Schéma č. 4: Vizualizace „blízkých stavů jazyka“	38

Seznam tabulek

Tabulka č. 1: Vývoj značkování příznakových slov v PR a PL od 60. let 20. století	155–156
Tabulka č. 2: Sumární přehled změn zkratk označujících „s/d příznaky“ mezi třemi zkoumanými obdobími v PL a PR	160
Tabulka č. 3: Lexémy z minikorpusu se zkratkou <i>injur.</i> / <i>pěj.</i>	165
Tabulka č. 4: Lexémy z minikorpusu se zkratkou <i>vulg.</i>	167
Tabulka č. 5: Depopularizace zkratky <i>pop.</i>	174
Tabulka č. 6: Proměny zkratky <i>arg.</i>	178
Tabulka č. 7: Nová hesla s příznaky s/d (zařazená do PL nebo PR mezi lety 1997 a 2012 a nová hesla z 9. edice DAF po písmeno F včetně)	187
Tabulka č. 8: Argotismy nově začleněné do DAF9 (1992–2000, písmena A až F)	191
Tabulka č. 9: Nově začleněné argotismy do PL a do PR mezi lety 1997 a 2012	193
Tabulka č. 10: Vztah mezi argotismy nově začleněnými do PR a jejich výskyt a datace v DFNC (1980 a 1991)	199
Tabulka č. 11: Výskyt a datace 14 argotismů nově začleněných do PR 1997–2012 v sérii DA1990–DAFP2010, CTT2001 a v korpusu RapCor	200–201
Tabulka č. 12: Pravopisné a významové varianty argotismů nově zařazených do PL podle frekvence v RapCoru roku 2013	205
Tabulka č. 13: Tucet nejfrekventovanějších plně substandardních lemmat v RapCoru (468,5 tisíc slov)	207
Tabulka č. 14: Postoj k rapu v závislosti na pohlaví dotazovaných	221
Tabulka č. 15: Výsledky dotazníkového šetření pro fatém <i>si si</i>	226
Tabulka č. 16: Výsledky dotazníkového šetření pro lexém <i>bicrave</i>	232
Tabulka č. 17: Výsledky dotazníkového šetření pro lexém <i>werss</i>	241
Tabulka č. 18: Výsledky časosběrného výzkumu rozšíření lexému <i>werss</i>	271
Tabulka č. 19 : Souhrnné schéma SWOT analýzy metody elektronického dotazníku	286
Tabulka č. 20 : Průběh a souhrnné výsledky kvantitativního výzkumu	294
Tabulka č. 21: Výsledky dotazníku podle bydliště respondentů	295–296
Tabulka č. 22: Výsledky dotazníku podle bydliště respondentů z Île-de-France	298
Tabulka č. 23: Výsledky kvantitativního výzkumu dle věku dotazovaných	300
Tabulka č. 24: Meziroční srovnání vývoje difuze lexému <i>bol(l)os(s/se)</i> v dotazníkových šetřeních na univerzitách pro roky 2008 a 2009	304

Rejstřík jmenný

Aarsleff 52, 54	Bisconti 62–63	Cerquiglini 109	D'Hautel 113–114
Abecassis 172	Blanchet 33	Chambers 22	D'Olivet 91
Aitchison 40	Blatná 147	Chantreau 99–100	D'Orneval 90
Alletz 97	Bloomfield 40	Chereau 115, 117, 119, 126–132	Daneš 109, 111
Androutopoulos 211	Blythe 47	Chomsky 18, 148	Dard 81
Armogathe 92, 98	Boas 46	Ciceron 85	Darmesteter, A. 51–53, 56–63, 65–66, 75–77, 288, 313
Auer 40	Boiste 105–106	Ciureanu 52	Darmesteter, J. 59
Auzanneau 211, 247	Bonnet 103–104	Clarke 51	Dauzat 63–65, 69–71
Ayres-Bennett 85–86	Bordet 246	Cobra le cynique (viz Tengour) 212, 273	De Callières 88
Bachmann 211	Bouchet 124–127	Cohen 68, 70–72	De Condillac 54, 98
Baider 146	Boukous 291	Colin 150–151, 197, 200, 234	De Grandval 115, 201
Bally 14, 20, 148	Bourdieu 67	Comte 51	De Gubernatis 52
Balzac (de) 119, 127	Boursault 88	Conein 173	De la Grasserie 67, 69
Bar 87	Bréal 51–57, 62–63, 65– 66, 73–76, 313	Corbin 143–146, 182, 186	De Longue 91–92
Barg-Walkow 26	Brňáková 81	Corneille 87	De Mauro 54
Barrio 247, 250, 259	Brožová 235	Coseriu 39, 41–42, 44, 313	De Murault 108
Basier 211	Brunet 80	Cougnon 25	De Saussure 13, 54, 75
Bastian 245	Brunot 79–80	Croft 40, 47	De Singly 291, 300
Bauman 37	Buée 101–102	Cvrček 31	De Vaugelas 85–87, 90
Bauvois 299	Bulot 32–33, 72, 245– 246, 248, 258	Čechová 146	Debaisieux 28
Bazin 211, 248	Burr 245	Čermák 13–16, 18, 20, 29	Déchelette 69
Beauzée 94–95, 99	Cachin 246	Černá 253	Delaplace 115, 118, 120, 122, 124, 126–128, 130, 132
Benešová 27–28	Calvet, G. 234	Černý 43	Delesalle 69
Bentolila 258–259	Calvet, L.-J. 21, 31, 68, 72, 75, 210–211, 218, 261, 278, 287	Červenková 176	Desfontaines 89–91, 94, 104, 113
Benveniste 79	Caradec 201	D'Alembert 84	Desmet 100–101, 103
Benzitoun 28	Carrère 234		Detey 32
Bergounioux 59, 71	Cartier 23		
Bergson 35	Cellard 142, 152, 186, 197		
Berruto 41			
Biard 104			
Billiez 211, 213			

Deulofeu 28	266, 275, 277, 280, 288, 300, 317	Girault 231	Horatius 9, 85, 96, 318
Devolder 159, 163, 178	Filiačová 23	Glatigny 61	Houdar de la Motte 90
Diderot 84, 98	Filipec 149	Glevarec 220	Houdebine(-Gravaud) 31
Dirven 22	Fishman 17	Gohin 97	Hronek 152, 172
Dokulil 98	Fónagy 149	Goláňová 23	Hubáček 134
Dolník 31	Fougeret de Monbron 108	Gordon 44	Hugo 117–119, 127, 130
Domergue 97	Francard 32, 67	Goudaillier 124, 197, 200, 202, 212–213, 234, 246	Humboldt 53
Dop-Miller 120	François(-Geiger) 44, 134	Grieve 23–24	Husserl 36
Dougnac 105	Fréron 95–96	Guenier 31	Chloupek 142
Drouon 86	Furetière 84, 133	Guespin 24, 83	Chodakova 212
Du Bellay 85	Gadamer 24	Guilbert 71, 196	Chovancová 26
Dubois 24, 196	Gadet 16, 44, 142, 145, 171–173, 317	Guiraud 120, 166	Chromý 22, 30
Dubuc 50	Gaglio 19, 43	Guiyesse 68, 127–128	Imbs 84
Ducháček 143	Gallais 100, 102	Guo 23–24	Jaklová 144
Ducharme 81	Gambier 17	Hagège 108	Jakobson 148
Dumarsais 57	Gardin 261	Hägerstrand 19	Jakovenko 35
Dupré 106–107	Garnier 115–116, 119–120	Hajič 27	James 35
Durand 32	Gasquet-Cyrus 211–212, 246	Hammou 256, 258	Jandová 26
Durkheim 42, 51, 66	Gaudin 17, 83	Hatzfeld 59–61	Jeay 26
Eco 21	Geffroy 101, 106	Haugen 21	Jelínek 142
Ernotte 166, 293	Gebhart 108	Havránek 147	Jespersen 74
Esnault 69, 71, 115, 200–201	Geremek 116	Hermans 46	Karlíková 43
Espinas 43	Gess 32	Herzog 74	Keller 40
Étiemble 109	Ghio 258	Hildenbrand 23	Kennedy 23
Fairon 25	Giacomo 24	Hinskens 40	Kerbrat-Orecchioni 143, 164, 167
Féraud 95–97, 107	Gilliéron 71	Hjelmslev 148	Klein 25
Fiala 117–118		Hladká 26	Kokoreff 246, 290
Fiévet 12, 23, 31, 47, 132–133, 142, 206, 216, 219–221, 244, 255, 260,		Hockett 40	
		Holeš 40	
		Horálek 41	

Kolářiková 111	Léon 148	Meisenburg 32	Ondrejovič 31
Komrsková 28	Lepoutre 246, 248	Melliani 210	Otradovcová 27
Kopřivová 28	Leroux R. 46	Mercier 103–107	Oudin 131–133
Kortum 26	Lesage 90	Mével 24, 151, 197, 200, 234	Pagnier 135
Kosmicki 211, 246	Levet 120	Michel 68, 115	Pajas 27
Krásová 79	Linguet 96	Mikulová 27	Pala 24
Kraus a kol. 15	Liotard 125	Milon 258	Panckhurst 25
Krčmová 142, 147	Litré 58, 60–62, 76, 84	Milroy, J. 25	Paris 70–71
Krief 211, 213	Locke 98,108	Milroy, L. 25, 44	Paryzek 81
Křen 27–28, 38	Lukeš 28	Mistrik 147	Pasquier 123
Kyloušek 111	Lyche 32	Mitterand 196	Paul 51
Labov 22, 31, 47, 74, 284, 307	Madani 251	Molière 87	Paumier 25
Laks 32	Macháčková 79	Molinero 211	Paveau 44, 134, 141
Lambert 211, 213	Machek 148	Monville-Burston 146	Pechon de Ruby 119, 121–123, 125–127
Lamprou 146	Manessy 142	Mortureux 16-18, 261	Pecqueux 211, 250, 258, 274
Lapassade 211	Marcellesi, Ch. 24, 261	Mucchielli 202	Perret 201
Larchey 119	Marcellesi, J.-B. 24, 72	Mudrochová 110	Philippot 121
Larousse 60–62, 84	Marot 120	Nádvorníková 14	Pierce 132
Latour 42	Martin 46	Napieralski	Pignon 196
Lazar 26	Martin-Berthet 57	Nebeská 146	Podhorná-Polická 10, 23, 31, 47, 111, 132– 133, 137–138, 142–143, 145, 180, 190, 206, 214, 221, 243, 255, 260, 265–266, 275, 280–281, 287, 300, 317
Lazarsfeld 47	Martincová 15	Nerlich 51, 74–75	
Lazega 285	Martinet 20, 148, 180, 190	Newton 108	
Le Roux 113, 133	Martinez 12, 141, 145, 183–184, 196–197, 208–209	Niceforo 69	
Lebon-Eyquem 32	Marzys 85, 87	Nini 23–24	
Leclair 112,114	Mathesius 20	Niševa 15	Podveský 27
Leclère 151, 197, 200, 234	Matoré 79–80	Nyrop 75–76	Požízka 29
Ledegen 25, 32, 72, 305	Mayaffre 80	Oberpfalcer 69	Poukarová 28
Lefèvre 261	Meillet 42, 51, 65–71, 73–79, 148, 313	Obrátil 125–126	Prévost 108
Lehmann 57		Odaloš 310–311	Prochasson 71

Pruvost 60, 82–83, 106	Sablayrolles 15, 89, 102, 141, 181, 184, 223, 260–261, 316	Stich 152	Urešová 32
Quemada 60, 84, 100, 106	Sainéan 69–71, 115, 119, 123, 125	Strouhal 66	Uvírová 81–82
Quirion 46	Saint-Edme 116, 128	Sue 119, 127	Vadé 115
Rabelais 115	Sandry 234	Svobodová, Dana 9, 96	Van den Avenne 211, 246
Radimský 23	Sapir 46	Svobodová, Diana 107, 109, 111	Vanacker 108
Radková 33–34, 134, 144, 161	Saurin 108	Swiggers 100–101, 103	Vašková 111
Rahmati 26	Sauval 116	Szabó 281	Vávra-Haštalský 118
Rasse des Noeux 121	Schleicher 53	Šabršula 72	Vávrová 48
Rastier 149	Schmidt 43	Šimandl 108	Vavřín 14
Rausová 34, 161	Scholz 211	Štichauer 106	Vendryes 75–78, 148
Reinhard 102–103, 106	Schweitzer 90	Šulc 23	Vicherat 247, 252
Rey 142, 151, 186, 197–198	Schwob 68, 119–120, 127–128	Tabouret-Keller 72	Vidocq 116–117, 128, 201
Rey-Debove 60	Sechehayé 14	Tarde 42–47, 81, 313	Villon 115, 120
Rheinheimer 123	Seguin 216–217, 309	Teillard 313	Vitu 120
Richelet 84, 132–133	Sekaninová 212, 249	Tengour (viz Cobra le cynique) 273	Voltaire 55, 95–96, 98, 108
Ricken 99	Sgall 152, 172	Tesnière 79	Vurm 81
Rogers 19, 46–50, 260, 285, 313	Shepard 26	Thibault 22	Walter 15, 107, 110
Rolland-Lozachmeur 101–102	Siouffi 47	Thomas 59–61	Wegener 51
Romano 211, 213	Sláma 23	Tomášková 118	Weinreich 74
Rooryck 100–101, 103	Smolík 210	Tomek 48	Waclawičová 27–28
Rosier 166, 293	Snetlage 102, 104, 106–107	Tossell 26	Whitney 51
Rousseau, J.-B. 91	Sokol 35	Tourelle 119	Winters 22
Rousseau, J.-J. 96, 99	Sourdöt 23, 50, 71, 182–183, 198, 207, 213	Tournier 79	Wionet 47
Rousselot 211	Srpová 107	Trimaille 211–213, 244, 246, 261, 300	Wundt 51
Roybet 125	Stavinohová 72	Trnka 109	Yve-Plessis 68, 115
Rychlý 24	Steuckardt 47, 87–88, 90, 94	Trost 69	Zhong 26
Sabatier de Castres 107		Troubeckoy 148	Zima 148–14
		Ullmann 74	